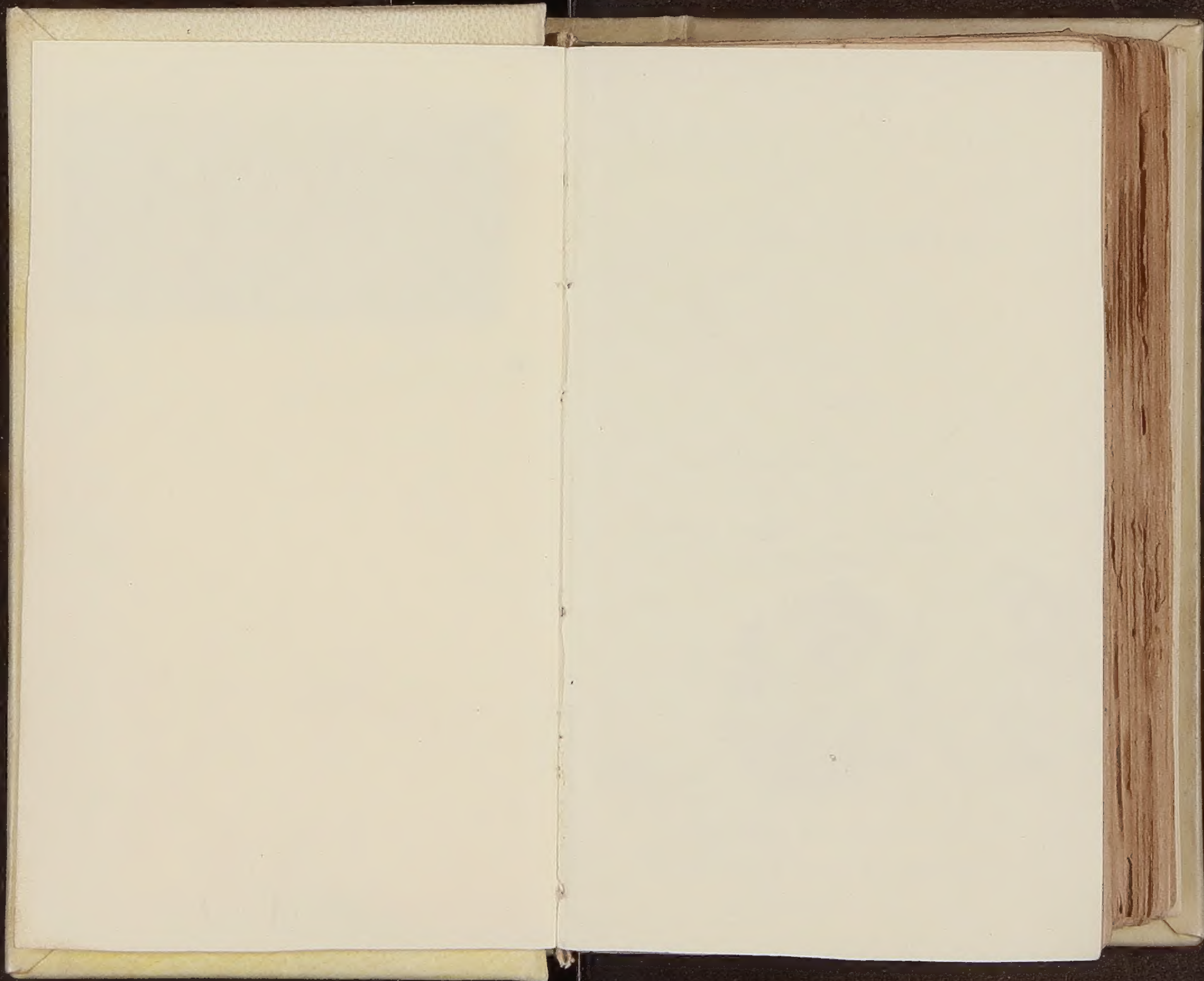

Ex Legato J. Guiths
Antonii Francisci
de Maronis

A-R
Viri illustris
FLAVII VEGETII
RENATI,

&
SEX. IVLII FRONTINI

Viri Consularis,
DE RE MILITARI

Opera.

Ex recensione

PETRI SCRIVERII.

Accedunt alia eiusdem argumenti

VETERUM SCRIPTA.

*Editio novissima, prioribus omnibus
emendatior.*

3-7-686

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex officina IOANNIS MAIRE.

cl^o l^o c XLIV.

SERIES AUCTORUM.

I.

FLAVII VEGETII INSTITUTORUM
REI MILITARIS LIBRI V.

II.

SEX. IVLII FRONTINI STRATE-
GEMATVM ET STRATEGICON
LIBRI IV.

III.

ÆNEÆ, VETVSTISSIMI TACTICI,
DE TOLERANDA OBSIDIONE
COMMENTARIVS.

IV.

POLYBII DE MILITIA ET CA-
STRAMETATIONE ROMANO-
RVM ECLOGA.

V.

CLAVDII ÆLIANI DE INSTRVEN-
DIS ACIEBVS OPVS, AD HADRI-
ANVM IMP.

LVGDVNI BATAVORVM.
ex Officina Iohannis Maire. 1645.

PETRUS SCRIVERIUS

LECTORI

S.

*H*æc maxime versatur
Deorum iniquitas, teste
Quadrigario, quod dete-
riores sunt incolumiores:
neque optimum quem-
que inter nos sinunt di-
urnare. Atque ita est profecto. Nam in-
ter alia præclara & quantivis pretii monu-
menta, quæ temporum infelicitate perie-
runt, veteres etiam de Re Militari scri-
ptores præstantissimi, tam Græci quam
Latini, laud semper potuerunt perennare.
Desideramus vulgo, & non sine stoma-
cho aut dolore desideramus, opera Stra-
toclis & Hermie, qui de HomERICA armo-
rum disciplina commentati erant. Item
Cineæ Thessali, qui Aeneam, vetustis-
simum Tacticum, in epitomen redege-
rat, lucubrationes. Ipsius denique Pyr-
rhi

*

3

P. SCRIVERII

rbi Epirotarum regis, cum Alexandri, Clearchi, Pausaniae, Euangeli, Eupolemi, Ipbicratis, Posidonii, aliorumque quamplurimorum commentariis, penitus intercidere. Atque hanc quidem iacturam in Graecis fecimus; non minore damno affecti in Latinis. Querimus hic, ut non paucos alios minorum gentium praetermittam, M. Porcium Catonem, L. Cincium Alimentum, Cornelium Celsum, Aemilium Macrum, Arrium Menandrum, & Tarrutenum Paternum; omnes viros principes ac sine controversia doctissimos. Unus superest Polybius, ait vir magni nominis, qui de veterum militia scripserunt. Nam Vegetius, eodem censore, nihil habet meri, ac sui & superioris aevi instituta aut mores confundit. Quem Polybium cum mediorum virium non esset emendare aut illustrare, & tamen publico prodesse vellem, ac bene de re bellica mereri (utique in ea tempora incidimus, ut si alias umquā, hodie certe auctores eiusmodi legendi sint & omnium manibus terendi.) Vegetium arripui.

PRÆFATIO.

ripui. Sic proci Penelopes, cum ad ipsam dominam accessus non pateret; cum ancillis illius miscebantur. Atqui, quæ ista prurigo est, inquires, ut actum velis agere, & λῦχρον ἀπὲν ἐν μεσημβρίᾳ? E- quidem fateor, Godeschalcum Stevvechium optime de auctore hoc meritum: & editio eius quin præstantissima sit, plusquam manifestum est. Semel hæc iterumque prodiit, magna quidem ipsius & doctrinae & diligentiae laude; sed cui tamen accedere aliquid posse literatiores quidam arbitrabantur. Nam hæsisse multa vulnera, & res ipsa loquitur, & quicumque doctus aut candidus, diffiteri non potest. Hæc magnam partem ope antiquorum codicum (octo fuisse manuscriptos scias, & inter eos optimæ notæ duos, præter Editionem principem, manuscripto non deteriore, quorum fides minime vacillabat) sustuli: & si quæ in deterius mutata esse à nuperis Criticis compereram, ea fidei- u- bentibus membranis sedulo correxi. Introspecte, Lector, nam & hic Dii sunt. Præstantissima quidem, ut supra attigi, Ste-

P. SCRIVERII

Veetii editio; sed non talis quæ non melior aliquanto reddi possit: ut nunc certe reddita est, aut ego egregie fallor. Quid autem ei adiiciat hæc nova editio, putandum esset & nimis longum singulatim percensere. Tribus tamen verbis, quod adiunt, indicandum. Adest, adest heic Vegetius vegetus totus valensque, ac pristinae integritati infinitis locis restitutus: ut vere nunc RENATUS propemodum possit videri. Paragraphis inclusa, quæ passim occurrunt, vetustissima exemplaria manuscripta non agnoscunt. Sed & quedam viri docti redundare suspicantur. Idcirco non temere abiicienda censui: cum videlicet clamantibus iis adulterinum, nonnumquam sententia ipsa reclamet, & genuinum asserat. Sed pleraque titivillitii sunt, & mera glossemata, importunissime ab hominibus iis infulta & tanquam furcillis intrusa, qui phrasin Vegetianam, aut mores ævi veteris non intelligebant. Vegetio ad istum modum serio castigato, variisque lectionibus & perpetuis Notis illustrato, reliquos etiam scriptores belli-

P RÆFATIO.

cos recensendi impetum cepi: & in his præcipue Frontinum. In quo qui ante me laborarunt membranæ nullis adiuti, Coniectanea tantum & leves Notas ediderunt. Mibi vero ea felicitas obtigit, ut auctorem illum ex septem manuscriptis codicibus, facta eorum cum editis diligenti comparatione, emendare licuerit. Quibus hercules ducibus locis quamplurimis medicinam feci. Sed & persanata nonnulla nostropæ ingenio, uti videre est in Notis. Adiecit huic Editioni Typographus, Clarissimi viri consilio, Aeneæ vetustissimi scriptoris De toleranda obsidione elegantissimum Commentarium; Polybii item De Militia & Castrametatione Romanorum quantivis pretii eclogam, ex Historiarum sexto: & aureolum inprimis Aeliani librum De instruendis aciebus. Ex Græcis omnia Latine reddita, ac nova præstantissimorum virorum interpretatione illustrata.

Quod si in Vegetio Frontinoque excellentissimis auctoribus uberiores explicationem quis desideret; adeat ille (suadeo)

P. SCRIVERII PRÆFATIO.

Francisci Modii & Godeschalci Stewechii Notas, sive Commentaria; quæ in editione Lugd. Bat. typis Raphelengianis impressa Anno cld lcc vii. habentur. Vale. Scribebam in iisdem Athenis Batavis, vi Eid. Quintil. cld lcc xxxii.

P. SCRIVERIUS.

ISAA-

ISAACUS CASAUBONUS 6

PETRO SCRIVERIO V. CL.

S. D.

MVLTUM tibi debeo, doctissime SCRIVERI, propter illud munus eximium, quod sum nuper à te donatus. Στεφανῆς tuos dico auctores, quos ante mensem unum aut alterum accepi, tuo nomine à clarissimo Baudio mihi missos. Parum me tibi videlicet obstrictum putasti, ea obligatione quæ mihi cum omnibus bonarum literarum studiosis est communis: nisi ad id vinculum aliud insuper adliceret, quo meriti privarim redderes obnoxium. Bene de me, bene de publico meritis. Qui plus in literis intelligunt, quam ipse faciam, ii melius æstimare poterunt tui excellentissimi muneris præstantiam. Ego, qui neque omnia in editis à rescriptoribus capio, & capio tamen, nisi fallor, aliquid in eius argumenti libris, plus quam vulgus, ita statuo: id beneficium collatum esse à te in Kemp. literariam, ut vix gratia par referri queat. Dedisti enim nobis ea vetustatis monumenta, quibus nullum aurum, nullæ gemmæ possint comparari. Nihil dicam de scriptore Coloniarum, à multis iam pridem expertito: sed ille de Castrametatione tractatus, quam insignis, quam dignus lectione omnium eorum qui rerum antiquarum cognitione delectantur? Sunt quidem in eo multa obscura, multa deplorata & conclamata: nos tamen assidua illius tractatione tantum profecisse videmur, ut operæ in eo positæ minime nos pœniteat. Itaque iterum ac tertio, vel potius *μυεῖν* grates gratissimas tibi agimus. Quod si per te liceat, constitui- mus in Appendice Polybiana locum illi dare: & quædam in tam raro vetustatis monumento explanare, quod tamen ita facturi sumus, si veniam abs te prius impetraverimus. Veremur enim, ne *κατα-
γίαν*

712 nostram sis improbarurus, qui in alienam mes-
 sem falcem non vereamur immittere. Monet tamen
 nos similitudo argumenti, quom Græca quædam
 nondum edita de re eadem simus edituri. Peto igitur
 a te, doctissime Scriberi, ut bona tua gratia id
 mihi in re tua usurpare iuris liceat. Me certe iuva-
 bit publice profiteri, quid quantumque tibi ego &
 omnes studiosi debeamus. Polybii nostri pars ma-
 ior iam est edita, Dei OPT. MAX. beneficio: qui si
 finem operis suscepti dederit videre, non dubito
 quin candidi lectores φιλοπονίαν nostram sint ama-
 turi. Maximum enim scriptorem non vulgari di-
 ligentia conati sumus serio illustrare. Sed expecta-
 bonudicium tuum, vir eruditissime. Vale. Lutetiae
 Paris. xiv. Kal. Nov. clō 10 c vii.

HUGONIS GROTII

EPISTOLA.

VERB atque ex animo profitebor, doctissime
 Scriberi, me & singulari meo nomine, & qua
 pars aliqua sum eorum qui in studiis profice-
 re cupiunt, pro luculentissima editione Operis Mi-
 litaris & Menforii, eiusque dono, multum tibi de-
 bere. quod eo libentius agnosco, quia quo repen-
 dam non habeo. Ex quo tandem respicere cœpi ab
 ea infamia, quæ mihi, & aliis nonnullis commu-
 nis fuit, ut cæca quadam innotescendi libidine ni-
 hil nisi infamiam meam publicarem, daremque ea
 mundo spectanda, quæ nunc ne solus quidem apud
 me sine magno pudore & acri doloris sensu conspi-
 cio. Tu vero (dicam non ut blandiar, sed ut raram
 animi fortitudinem, quam, si possim, imitari ve-
 lim, sane, quod possum, probem, atque commen-
 dem) in annos non doctrinæ tantum, sed & sapien-
 tiæ capaces, tibi te & publico servasti: & quo nul-
 lum maturæ mentis certius esse signum potest, au-
 sus es ita utilitati aliorum studere, ut appareret,

priorem

7 priorem tibi huius esse quam gloriæ tuæ rationem.
 ita ubique, quæ aliorum exemplo iactare maxime
 poteras, non minore cura dissimulas, quam cæteri
 ostentant: unumque beneficii fructum habes, bene-
 fecisse. Nam alioqui quæ Notæ tibi, imo quæ Com-
 mentaria crescere potuerant ex his quæ nunc aut in
 contextum, aut in marginem recepta, aut etiam in-
 ter alienos labores latent? Quoties illa tot Manu-
 scriptorum & veterum Codicum nomina iterare
 potueras, si omnes sequi, quam novam unus viam
 præire maluisses? Quare eo plus præstare æstim-
 dus es, quanto imputas minus. Ego sane quicquid
 ex illis auctoribus, quos partim hætenus legere non
 licuit, cum non existerent, partim vix libuit, quia
 vitio scriptoris intelligi non poterant, posthac ad-
 discam, siue illud ad tus pertinebit, quo plurimum
 facit agrorum limitumque notitia, siue ad Histo-
 riam, cuius pars est ferme præcipua res militaris, id
 omne tuæ & diligentia, & liberalitati acceptum
 feram. Vale, Clarissime Scriberi, & beatissimo
 otio diu fruatis. cui puto invideremus omnes,
 nisi eius usus ad nos quoque perveniret. viii. Iu-
 ni, clō 10 c vii.

Tui studiosissimus

H. GROTIUS.

VETE-

Nec inficior quin Princeps illiteratus interdum Reipublicæ commodus esse possit, sed ad parilitatem literatorum si rite procedat, uterque aut nunquam conscendet, aut raro. Nam, ut ait VEGETIUS, ** nullus est quem oporteat aut plura, aut meliora scire*

scire quam Principem, cuius scientia potest omnibus prodesse subiectis.

* In Prologo lib. 1.

Idem Polycratici lib. v. cap. xix.

MILITARIA quoque præcepta & exempla strenuorum iunioribus sæpe referenda sunt, ut his ad scientiam instituatur, illis accendantur & animentur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, artem hic tradere militarem, quæ quidem maxima est & pernecessaria, & sine qua (ut verbis Plutarchi utar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonem Censorium, legat & illa quæ Cornelius Celsus, quæ Iulius Hyginus, quæ VEGETIUS RENATUS, cuius, eo quod elegantissime rei militaris artem tradidit, licet exempla perstrinxerit, plura inserui. legat, inquam, quæ isti posteris præscribenda duxerunt.

† Catonensis Episcopus Ioannes, idem ille est, quem vulgo Sarisberiensem vocant, obiitque anno c lxxxii. Vide Clariss. Vossium De Hist. Lat. lib. ii.

* Petrus Blesensis Epist. xciv.

MILITARIS hodie disciplina, quam VEGETIUS RENATUS ac plerique alii docuerunt, prorsus evanuit, & se in quandam delinquendi libertatem & scurrilitatis speciem

ciem deformavit.

* Vixit sub Frederico Barbarossa Imper. circa annum c lxxc.

* Ioannes Hoeckseminius, Canonicus, & Scholasticus Leodicensis, in Gestis Pontificum Leodicensium, lib. i. cap. iv.

Vegetius libro primo De Re Militari epitomata satis urbana conscripsit. quorum in secundo capitulo dicit ita: *Constat quidem, in omnibus locis ignavos, & c.* Hæc ille traxit de vii Politicorum Aristotelis, C. *Quales autem.*

* Floruit sub Adulfo à Marcha Antistite, anno mcccxi.

Petrus Andlous de Imperio Romano lib. ix. cap. xiii.

Vnde VEGETIUS, qui & ipse Romanus fuit (NOTA) lib. i. De Re Militari: * *Nulla alia re, inquit, videmus Romanum Imperium, & c.*

* lib. i. cap. i.

Flavius Blondus de Roma triumphante, lib. vi.

VEGETIUM de Re Militari tractaturum, videmus ex Sallustio (NOTA) sumpsisse: * *Nulla re alia Pop. Rom. orbem subegisse, nisi armorum exercitatione, disciplina mili-*

militari, usuque militia.

* Extant lib. 1. cap. 1. & desumpta ex Sallustio persuadere nobis conatur Blondus : qui & eodem Capite sequentia, fortassis eidem Auctori nostro adscripsit: qua fide, prorsus ignoro. Floruit hic Blondus an. c10cccc XL.

Ibidem paulo est.

VEGETIUS etsi ætatis suæ disciplinam Militarem potius, quam vetustam docuit, multa habet à maioribus, præsertim à Sallustio (NOTA) sumpta. Ex quibus est, *Aptiorem rusticam esse plebem, quæ diurno labore nutritur, solis patiens, umbra negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, parvo contenta cibo, durata habens per omnem laborum tolerantiam membra.* Si vero necessitas cogat, *urbanos ad arma compelli; primum laborare, decurrere, portare pondus, & solem & pulverem ferre discant; parvo victu utantur & rustico; interdum sub divo, interdum sub pilionibus commorentur.* Tirones vero incipiente pubertate deligendos, omnesque gestus docendos, ne locum deserant, ne ordines turbent, fossam ducere gaudeant. Adolescentesque Martio deputandos operi debere esse vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modico, exilioribus cruribus & pedibus, non superflua carne distentos, sed nervorum duritia collectos. Piscatores, aucupes, sellularios, aliones, & omnes qui aliquid tra-

ctasse

ctasse videntur id generis, longe castris pellendos: Fabros, macellarios, ferrarios, & cervorum aprorumque venatores militia adscribendos. Idem scribit, *honestatem idoneum militem reddere; & verecundiam, dum prohibet fugere, victorem facere: à magnis peritissimisque bellorum viris delectum tironum esse habendum.* Ad Sallustiumque reversus dicit Vegetius, eum scribere, *Pompeium adolescentem assuevisse cum agilibus saltu, cum velocibus cursu, cum validis lucta certare: nec aliter illi de Sertorio victoriam contingere potuisse.* Ab ipsoque Sallustio tradi, *Romanos veteres ad omnem rei militaris eruditionem Campum Martium Tyberi vicinum elegisse, in quo inventus post exercitium armorum, sudorem pulveremque diluerit. Inventutemque pro exercitio consuevisse crates rotundas ex iunco contexere; * quibus in duplo * ponderantibus quam scutum.* Et clava lignea pergravi ad palum sexipedalem in terram fixum se exercebant: *Punctimque & casim ferire discabant.* A Sallustioque item tradit Vegetius, *Exerceri solitos hyeme sub tectis tirones, ut equos instratos ligneos armati saltu insilirent; Quandoque fasces & pondera librarum sexaginta tulisse gradu militari, ut discerent arma & commeatum deferre cum necessitas cogeret.*

Compluria hic Sallustio adscribit, quæ in operibus aut Fragmentis Sallustianis non comparent. Neque

Neque ea ipsa omnia pro Sallustianis agnoscunt, expresso nomine auctoris, libri veteres, qua scripti, qua cusi. Et mirifice hæc magnam partem à vulgaris abeunt, pluribus locis prodigiose corruptis. Vide lib. I. cap. I. I. IV. V. VI. VII. IX. X. XI. XII. XVI. & XIX. De lectionum varietatibus habes in Notis nostris.

*Raphael Volaterranus Commentar.
Vrbano. lib. xx.*

FL. VEGETIUS RENATUS, * COMES CONSTANTINOPOLITANUS, scripsit ad Valentinianum Principem libros v. Epitomen videlicet Institutorum Rei Militaris, de Commentariis Catonis, Augusti, Traiani, & Hadriani Principum, ac Frontini.

* Qui Doctorem nostrum militatem *Comitē Constantinopolitanum* appellaret, præter Volaterranum vidi neminem. Vellem vir doctissimus exposuisset, quinam fuerint isti Comites Constantinopolitani, quos ego nullos novi. Libri manuscripti, quos inspexi, partim *Virum illustrem*, partim *Virum illustrem Comitem* vocant. Recte. Nondum (inquam) adhuc videre mihi contigit, qui cum Volaterrano *Comitem Constantinopolitanum* diceret. Beatus Rhenanus *Commentar. de Reb. German. lib. I.* Vegetii Artem Veterinariam seu Mulomedicinam Constantinopoli scriptam coniicit. Sed nec hoc probat fuisse Comitem Constantinopolitanum. Magis iis membranis accedo, quæ *Virum illustrem Comitem* præferunt. Sic Marcellinum Illyricianum (cuius præstantissimum Chronicum habemus) *Comitem Virum clarissimum* legimus. *Comes* autem, quod nemo paulo humanior ignorat, dignitatis atque officii titulus. Erantque *Comites rei militaris*, *Comites militia*, &c. teste Notitia Imperii, Ammiano Marcellino, aliis. Et in Codice

dice lib. XI. Titulus, *De comitibus rei militaris*. item alius, *De Comitibus & Archiatris sacri Palatii*. Fuit *Comes militia*, an *Comes Archiater* fortasse, hic noster; novæ Romæ, sive Constantinopoli. Vnde orta illa Volaterrani suspicio. Quod tamen in medium relinquo. Non item illud, luce meridiana clarius. Censent viri eruditi, Godeschalcus Stevvechius in Editione sua, & Caspar Barthius Adversarior. lib. XXVI. cap. XI, testimonia Vegetiana à Prisciano Grammatico proferri hic non comparentia. Nempe illud: *Vegetius Renatus* libro primo: *Sed latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere; & proximior dextra sit quæ possit plagam inferre*. Falluntur: extant enim hæc cap. XX. lib. I. quod iam indicavimus.

*Iustus Lipsius De Militia Romana,
lib. I. Dialog. II.*

Polybius unus superest eorum qui de veteri militia scripserunt. Nam VEGETIUS quidem nihil habet meri, ac sui & superioris ævi instituta aut mores miscet ac confundit.

Hactenus de Vegetio.

DE

DE FRONTINO.

*Ioannes Maria Cataneus, Commentario in
Epistolas C. Plinii Cacilii Secundi: lib. IV.
epist. VIII.*

SEXTUS IULIUS FRONTINUS, *a* Vir
Consularis, *b* Præturam Urbanam ges-
sit *c* Vespasiano iterum ac Tito Consuli-
bus, ac eo eiurante Domitianus Præturam
cæpit. Frontinus *d* curam Britanniae ac
molem sustinens, magnam quantum lice-
bat, validam & pugnacem Silurum gentem
armis subegit, super virtutem hostium lo-
corumque difficultatem eluctatus. Aqua-
rum *e* Præfectus à *f* Nerva creatus, libel-
lum de Aquæductibus Urbem influentibus
edidit. *g* Auguratum gessit. *h* Secessu Ter-
racinenſi oblectabatur. *i* Rei militaris
peritus, Traiano libros Strategematicos
dicavit. *k* Scripsit longe plura, quæ simul
cum aliis communi literarum iactura olim
intercidere. Summus Iurisconsultus,
l Secundo interdum respondit. *m* Mar-
tialem ac cæteros scriptores fovit. *n* Mo-
riens vetuit sibi sepulchrum construi.

a *Ælianus* De instruend. Acieb. Præfat. ad Hadria-
num Aug. & cap. 1.

b *Tacitus* Histor. lib. IV.

c id est, Anno V. C. 1000 XXI. (Stephano Vinan-
do Pighio 1000 XXI.) Natalis Christi LXXII.

d *Ta-*

d *Tacitus* in Vita Agricolæ. Vide & adhibe, si tan-
ti est, Hectorem Boëtium Histor. Scot. lib. IV.

e *Testis* ipse Frontinus lib. De Aquæductibus, edi-
tionis nostræ pag. 119.

f *Imp.* Nerva tertium & *Virginio* Rufo Coss. A. V.
1000 XLVII. Christi XCVIII.

g *Plinius* iunior lib. IV. epist. VII. *Arriano* suo :
Gratularis mihi quod acceperim Auguratum, &c.
Mihi vero gratulatione dignum videtur, quod successi
IULIO FRONTINO, principi viro, &c.

h *Martialis* lib. X. epig. LIX. *Anxuris aquorei placidos*
FRONTINE recessus, &c. *Anxur* & *Tarracina* ea-
dem civitas, auctore *Plinio* maiore in Histor.
Natural.

i *Raphael Volaterranus* Commentarior. Urbanor.
lib. XVI. *IULIUS FRONTINUS* ad *Traianum* libros
quatuor Strategematicos scripsit, & de *Aqui Urbis*.
Vegetius lib. I. cap. VII. & lib. II. cap. III. &
ibi *Godeschalcus Stevvechius*. *Carolus Sigo-*
nus Indiculo de Historicis qui Res Romanas
scripserunt ab Urbe condita ad *Caroli Magni*
Imp. tempora: *Sex. Iulius Frontinus Strategematicos*
libros conscripsit, in quibus ex omnibus Historicis ex-
empla in certos locos distincta (an distincta) enume-
rat copiose, & magna cum utilitate: licet pleraque
librariorum errore inepte sunt repetita. (NOTA.)
Nerva & Traiani temporibus vixit. Quæ verbo-
tenus, ut multa alia, τὸς αὐτὸς τὸς, in suum Ap-
paratum ad omnium gentium historiam trans-
tulit *Antonius Possevinus*, Sectione III. cap. IV.
Strategemata autem bis apud hunc scriptorem
posita, hæc sunt: Lib. I. cap. I. exemp. VII. &
lib. I. cap. V. exemp. VII. item lib. I. cap. V.
exemp. XII. & lib. IV. cap. IV. exemp. VII. item
lib. I. cap. X. exemp. I. lib. IV. cap. VII. exemp.
IV. item lib. I. cap. IX. exemp. ult. & lib. IV.
cap. V.

k *Horum* non pauca à situ & interitu à nobis vin-
dicata sunt, atque è tenebris eruta.

l *Plinio*. *Ioannes Cuspinianus* eadem hæc de Fron-
tino

tino verbatim refert in Commentario ad Cassiodori Consules, Anno V. C. 1000 **XXIII**. Quid autem uterque velit, magis suspicari possum, quam intelligere. Vide Plinium lib. v. Epist. 1. **Hoc** constare potest ex ipsius Poëtæ epigrammatibus. Nisi alius fortasse Frontinus sit, cuius ille meminit.

¶ Morient. Vide Plinium Epist. **XI** **X**. lib. **IX**. **FRONTINUS** vetuit omnino sibi exstrui monumentum, his verbis, **IMPENSA MONUMENTIS SUPERVACUA EST: MEMORIA NOSTRI DURABIT, SI VITA MERVIMUS. Excelsi animi est, cum præclara gesseris gloriam contemnere.** Hæc Desiderius Erasmus Apophthegmat. lib. **VIII**. ex Plinio.

*Stephanus Vinandus Pighius Annal.
Romanor. lib. **XIIX**. ad annum
Vrbis **DCCCXXI**.*

Sex. Iulius :: **f** :: **n.** Frontinus, Urbanam iurisdictionem obtinuit. Is idem cuius extant libri Strategematum, & de Aquæductibus, Iurisprudentia & rei militaris peritia clarus. Hoc anno Præturam gessisse suspicor, cum Kal. Ianuariis proximis, posteaquam ipse senatum (aberant enim novi Consules Vespasianus & Titus) convocasset, abdicavit, ut auctor est Tacitus: alioquin vix uno die Prætorem fuisset dicendum erit. nisi forsan ante Kal. Ianuarias novi Prætores magistratum tunc inibant. quod nusquam hætenus legi. Locum Taciti habes Histor. lib. **IV**. Inter-

ea

ea Vespasianus iterum ac Titus Consulatum absentes inierant, mæsta ac multiplici metu suspensa civitate, &c. Addit deinde, Kal. Ianuariis in senatum quem Iulius **FROTTINUS** Prator Urbanus vocaverat, &c.

DE ÆNEA, vetustissimo auctore Tactico.

*Polybius lib. **x**.*

ÆNEAS quum errorem hunc emendare instituisset, is, qui de rebus ad officium Imperatoris, sive Imperatoriam artem pertinentibus Commentarios vulgo notos composuit, aliquantum promovit.

Ælianus De instruenda acie, cap. 1.

Tacticum argumentum perpolivit pluribus scriptis ÆNEAS; is qui libros De officio Imperatoris non paucos composuit: quorum Epitomen Thessalus Cineas confecit.

* *

Suidas

Suidas.

ÆNEAS. Hic scripsit de facibus pyrseutarum, ut ait Polybius: scripsit & Commentarium de † Strategematis.

† Fallitur Suidas, & Strategica confundit cum Strategematis. Vide Notas V. C. Isaaci Casauboni in hunc Auctorem: quem Adrianus Turnebus in Adversariorum libris semel atque iterum nominat: lib. xxii. cap. xxvi. & lib. xxvii. cap. vii. Græcis eius verbis in testimonium prolatis.

*Conradus Gesnerus in Bibliotheca aucta
per Ios. Simlerum & Ioannem Fri-
sum, Tigurinos.*

ÆNEAS scripsit De instruendis aciebus. De tota quoque Re militari satis operum edidit, quæ Cineam Thessalum redeigisse in brevitatem constat. Ex Aeliano. Aeneas scripsit de Pyrsis, id est, ignibus qui in speculis accenduntur, & de * Strategematibus commentarium. Ex Suida. Aeneæ liber De Re militari extat Romæ in Vaticana Bibliotheca.

* Fallitur cum Suida.

*Isaacus Casaubonus Prefatione Notarum
in Aeneæ Commentarium Poliar-
ceticum.*

Hic scriptor non illos solum universos,
quos

quos modo nominavi, Athenæum, Hero-
nem, Apollodorum, Philonem, Iulium A-
fricanum, Mauricium Leonemque Augu-
stos, qui De re militari aut machinis belli-
cis scripserunt, vetustate longe superat: ve-
rum etiam Græcorum omnium, qui De
rei militaris scientia aliquid serio scripse-
runt, pene fuit primus. Nam Aelianus, ho-
mo eruditissimus, qui Traiani & Hadriani
temporibus vivebat, quum ab ultima an-
tiquitate disciplinæ Tacticæ auctores re-
peteret, secundum Homerum & eos qui
Homeri *Τακτικὴν* exposuerant, **ÆNEAM** an-
te omnes recenseret: & addit Aelianus, Thes-
salum Cineam, prudentissimum illum: Pyr-
rhi regis amicum & consiliarium, Aeneæ
Commentarios *Στρατηγικὰς*, five, de iis quæ
ad Imperatoris officium pertinent, in com-
pendium redeigisse. Id operis non solum
apud Græcos, sed etiam apud Romanos, in
magno quondam pretio fuisse comperior.
&c. quæ erudite observat.

Subiungit.

Cineas Epicurum Athenis docentem
audivit, ut significat M. Tullii De senectute
liber. Epicurus autem Athenas commi-
gravit circa finem Olympiadis cxviii. Idē
Cineas anno altero Olympiadis cxxv lega-
tus, Romam, missu Pyrrhi, venit. Aeneam

* * 2

vero,

vero, è cuius scriptis uberrimis Epitomen suam Cineas confecit, ipso Cineas vetustiorum aliquot saltem annis fuisse, nemo, opinor, negaverit. *Ecce. quæ (suadeo) legas.*

Idem in Epistola nuncupatoria Polybio præfixa, & Henrico IV. Christianissimo Regi inscripta.

Animi mei velut pignus aliquod ut exhiberem, quod in Commentariis in hunc auctorem nostris veterum Tacticorum libris plurimum utimur; aureolum eius generis Commentarium, ab Aenea vetustissimo Tactico scriptum, placuit nunc edere, atque opes ruz Maiestatis, in Bibliothecæ forulis reconditas, & præsentibus & futuris visendas fruendasque proponere.

Idem in Præfatione Notarum in Aeneam.

Quod si me non fallit coniectura, è Romano codice Regius manavit. *Ecce.*

Hactenus de Aenea.

D.E

DE POLYBIO.

T. Livius lib. xxx.

POLYBIUS, * haudquaquam spernendus auctor.

* *Casaubonus.* Hoc est, præcipuæ auctoritatis scriptor, & præstantissimus. est enim figurata oratio. quam sic esse omnino exponendam, & docent veteres Grammatici, & usus nobilissimorum auctorum evincit. Male merentur de Polybio, peius de ipso Livio, qui in sequiorem partem hoc elogium interpretantur. Neque audiendus eruditissimus Vrsinus, qui frigida hanc esse queritur laudationem & vituperationi proximam. *Quod contra exemplis probat Casaubonus. quem vide ad Polybii Fragmenta.*

Velleius Paterculus libro posteriore.

Diversi Imperatoribus mores, diversis fuere studia: quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut * POLYBIUM Panætiūque præcellentes ingenio viros domi militiæque secum habuerit.

* Vide Plinium Natural. Hist. lib. v. cap. i. & lib. vi. i. cap. xvi. Paulum item Orosium lib. v. cap. iiii.

Aelianus De Instruendis aciebus.

Τακτικὰ συνέγραψε ΠΟΛΥΒΙΟΣ ὁ Μεγαπολίτης, ἀνὴρ πολυμαθὴς, Σικυώνιον συγγενόμενος.

* * 3

Lucia-

Lucianus in Longevis.

ΠΟΛΥΒΙΟΣ ὁ Λυκόρτα, Μεγαπολίτης, ἀρχὸν
ἀνελαθὼν, ἀφ' ἡππε κατέπεσε καὶ ἐν τέττα νοσήσεις, ἀ-
πέθανεν ἐτῶν δύο καὶ ὀγδοήκοντα.

*I. Lipsius de Militia Rom. lib. I.
Dial. II.*

QUOD ad POLYBII HOC OPUSCULUM
spectat, re, non mole magnum, haud am-
bigendum arbitror quin Polybii sit, & ipse
agnoscit libro Historiæ suæ decimo, ubi de
Carthagine Nova à Scipione capta: Quod
vero, inquit, nihil fraudaturi sint aut sub-
ducturi è prada, id omnes iurant cum primum
in castra veniunt ituri ad bellum. qua de re
pluribus dictum est nobis in iis qua de Repu-
blica scripsimus. Itaque non ambigendum,
ut dixi, quin Polybii sit. Sed tamen ab alie-
na manu contractum aut recisum aliquid
videri, non nego: & est cætera Polybiana
scriptio uber magis & diffusa. Titulus et-
iam qui librum sextum Historiarum præ-
fert, mihi est falsus: cum nec ista sic conti-
nua, ullo modo aut venia historiæ sint, &
ipe * fateatur è libro an libris de Republi-
ca esse. Fuit videlicet introductio in Hi-
storias, & grande adiumentum, nosse, quid
Romani, Carthaginenses, Spartani, pace
aut bello usitarint: & tum, cum breviter in-
ter narrandum tangitur, habere unde
doctior

doctior sis; & petas.

* Viderit Lipsius, & qui sic sentiunt. Mihi non
videtur diserte hoc in iis verbis dici.

*Isaacus Casaubonus in Synopsi Chronolo-
gica Hist. Polyb. sub fin.*

Natus Polybius circa annum V. C. Io I
quia constar testimonio Luciani, ad octua-
gesimum secundum vitam illum produxis-
se; liquet inde abiisse ipsum circa annum à
primis Romæ Palilibus Io c xxxii, cui con-
gruit primus Olympiadis cliv, ante natum
Regem Messiam circiter cxx, priusquam
M. Tullius nasceretur annis xvii. Obiit
autem Polybius, cum è prædio suo urbem
Megalopolim repeteret, equo delapsus.

*Idem in Epistola nuncupatoria Henrico IV.
Christianissimo Regi inscripta.*

Ille inquam Polybius, cuius in philoso-
phia doctrinam, in moribus probitatem,
in historia prudentiam Cicero, Strabo, Io-
sephus, Plutarchus, (Deus bone, qui quan-
tique viri!) & optimus quisque veterum
dilaudent, &c.

Hactenus de Polybio.

DE ÆLIANO.

Philostatus, De Vitis Sophistarum lib. II.

ÆLIANUS licet genere Romanus esset, non minus scite tamen Attice, quam vel mediterranei Athenienses locutus est. Et sane laude dignus vir ille mihi videtur: primum, quod cum habitaret in urbe, quæ sermone prorsus divertit utebatur, Græcicæ linguæ puritatem sit consecutus: deinde quod oblato sibi (ab his qui huiusmodi titulos conferre solent) Sophistæ nomine, nullam de se fiduciam aut adulationem sui, aut superbiam ex tanti nominis honore conceperit: quin potius cum suas ipse vires expendisset, easque declamatoricæ palæstræ impares iudicasset, ad scribendum animum appulit, & admirationem inde consequutus est. Dictionis eius omnino pura, simplex & inafsectata est, ut Nicostriati elegantie leporem quendam adhibeat. Est quando Dionem, cuiusque dicendi genus & tonum imitatur. Hunc olim Lemnius Philostatus librum adhuc manibus tractantem, indignanterque & concitate leclitantem reperit. & cum institui eius rationem quæreret, Gynnidis (hoc est, effeminati hominis) accusationem a se conscriptam dixit. Sic autem vocare se tyrannum, qui paulo ante Romano

mano Imperio infamiae labem lascivie sua inuississet. Cui Philostatus 75. *Admirarer* (inquit) *si viventem accusasses: siquidem viventem tyrannum perstringere, viri opus teneo: functum vero fato laceffere, cuiusvis.* Prædicabat de se Aelianus, nunquam se fines Italiae egressum: navem nunquam conscendisse, neque novisse mare. quare in magna erat auctoritate, veluti patrii moris studiose observans. Docentem audivit Pausaniam. * Herodē vero tanquam scitissimum, & vario sermonis artificio præstantissimum, inter Rhetores admiratus est. Vivendo annum sexagesimum excessit, & sine liberis defunctus est, cum matrimonio neglecto, procreationem prolis sprevisset: quod quidem feliciter an mihi sit, disceptare nunc tempestivum non est.

* Huius non propterea mentio apud A. Gellium, Noctium Atticarum lib. I. c. p. 11, & IX. lib. II. cap. XVII 1. lib. XIX, cap. XII.

Surdus.

Α'ΙΛΙΑΝΟ' Σ δὲ Πραίνεσθ' τῆς Ἰταλίας, ἀρχαῖος καὶ σοφιστὴς, ὁ χερουατίστας Κλαυδίου, ὃς ἐπακλήθη Μελίφθογος ἢ Μελίφθογος, καὶ ἰσοφισθεὶς ἐν Ῥώμῃ αὐτῷ δὲ τῷ Α' δ' ἐναντὶ χερῶν.

Id est,

Aelianus Prænestæ in Italia natus, Pontifex & Sophista, prænomine Claudius, cognomen

cognominatus vero Meliglossus vel Meliphthongus (*ob suaviloquentiã,*) post Hadriani tempora Romæ Rhetoricam docuit.

*Isaacus Casaubonus, in Præfatione ad
Aeneæ Commentarium Polior-
ceticum.*

Nam Aelianus, homo eruditissimus, Traiani & Hadriani temporibus vivebat, &c.

*Et ad Polybii Fragmenta, ex Aeliano de
aciebus instruendis cap. I. III.
& XIX. ubi notat:*

Et hæc quidem nominatim ex Polybio Aelianus: nos vero alibi docemus, totum illius aureolum libellum pene ad verbum è Polybio esse descriptum.

*Idem in Epistola nuncupatoria Regi Chri-
stianissimo Henrico IV in-
scripta.*

Tactica disciplina pars quasi quædam Historiæ; certe ita illi coniuncta, ut neque hæc sine illa possit recte intelligi, neque illa sine hac doceri rite queat. Cuius nos rei certam fidem faciemus, quando Aelianum, præstantem eius doctrinæ auctorem,

rem, è verustissimis membranis tuæ Bibliothecæ, Tacticis scriptoribus luculente instructæ, emendatum & observationibus nostris serio illustratum, Deo propitio, vulgabimus.

Hactenus de Aeliano.

Elen-

Elenchus
QUINQUE LIBRORVM VEGETII
De Re Militari;
Ex veteribus membranis.

PRIMUS LIBER

*ELECTIONEM edocet iuniorum, ex quibus
locis vel quales milites probandi sint: aut qui-
bus armorum exercitius imbuendi.*

SECUNDUS LIBER

*VETERIS militia continet morem, ad quem
pedestris instrui possit exercitus.*

TERTIUS LIBER

*OMNIA artium genera, qua terrestri præ-
lio necessaria videntur, exponit.*

QUARTUS LIBER

*UNIVERSAS machinas, quibus vel oppu-
gnantur civitates vel defenduntur, enume-
rat.*

† QUINTUS LIBER

NAVALIS belli præcepta subnectit.

† Ita in quinque (cum quatuor vulgo sint) li-
bros partitus est Vegetius, suasu P. Scriverii, &
quorundam Mss. Vide Animadversiones suo loco.

FLAVII VEGETII
RENATI
VIRI INLUSTRIS
INSTITVTORVM
REI MILITARIS,

AD

VALENTIANVM AVGVSTVM,

Libri Primi

Prologus.

AN T I Q U I S temporibus mos fuit,
bonarum artium studia mandare
literis, atque in libros redacta of-
ferre Principibus. Quia neque
rectè aliquid inchoatur, nisi post Deum fa-
verit Imperator: neque quenquam magis
debet, vel meliora scire, vel plura, quam
Principem, cuius doctrina omnibus potest
prodesse subiectis. Quod Octavianum Au-
gustū, ac bonos dehinc Principes libenter
habuisse, frequentibus declaratur exem-
plis. Sic regnantium testimoniis crevit elo-
quentia, dum non culpatur audacia. Hæc
ego

ego imitatione compulsus dum considero, elementiam vestram ausibus literarum magis ignoscere posse, quàm ceteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi. licet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen ingenii, sed labor diligens ac fidelis: ut, quæ apud diversos historicos, vel armorum disciplinam docentes, dispersa & involuta celantur; pro utilitate Romanâ proferantur in medium. De delectu igitur atque exercitatione tironum, per quosdam gradus, & ritulos, antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quo tibi, Imperator Invicte, ista videantur incognitâ, sed ut quæ sponte pro Reipublicæ salute disponis, agnoscas olim custodisse Romani Imperii conditores: & in hoc parvo libello, quidquid de maximis rebus, semperque necessariis requirendum credis, invenias.

C A P. I.

*Romanos, omnes gentes solâ armorum
exercitatione vicisse.*

IN omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, usque militiæ.

Quid

Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevitatis potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est. Aphrorum dolis, atque divitiis, semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiaque nos vinci, nemo [unquam] dubitavit. Sed adversus omnia profuit tironem solertem eligere, ius (ut ita dixerim) armorum docere, quotidiano exercitio roborare; quæcunque evenire in acie atque [in] præliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere, severe in desides vindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere meruit, quod se bene didicisse confidit. Et enim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo, exposita semper ad eandem.

C A P. II.

Ex quibus regionibus tirones legendi sint.

RERUM ordo deposcit, ut ex quibus provinciis vel regionibus tirones legendi sint prima parte tractetur. Constat quidem, in omnibus locis, & ignavos & strenuos nasci. Sed tamen, & gens gen-

A 1

tem

tem præcedit in bello, & plaga cæli ob robur non tantum corporum, sed etiam animorum plurimum valet. Quo loco ea quæ à doctissimis hominibus comprobata sunt non omitram. Omnes nationes, quæ vicinæ sunt Soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem habere non verunt. Contra, Septentrionales populi, remoti à Solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen, largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tirones igitur de temperatioribus legendi sunt plagis, quibus & copia sanguinis suppetat ad vulnere mortisque contemptum, & non possit deesse prudentia, quæ & modestiam servat in castris, & non parum prodest in dimicatione & consiliis.

CAP. III.

Utrum ex agris an ex urbibus utiles sint tirones.

SEQUITUR, utrum de agris, an de urbibus utilior tiro sit, requiramus. De qua parte nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub divo & in labore nutritur; solis patiens;

umbræ

umbræ neglegens; balnearum nescia; deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiam urbanos ad arma compelli: qui ubi nomen dedere militiæ, primum laborare, decurrere, portare pondus, & solem pulveremque ferre condiscant; parco victu utantur & rustico; interdum sub divo, interdum sub pilionibus, commorentur. Tunc demum ad usum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit, in agrariis plurimum detinendi sunt, proculque habendi à civitatis illecebris: ut eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post Urbem conditam, Romanos ex civitate profectos semper ad bellum: sed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem curtu & campestri exercitio collectum nando iuventus abluabat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantum mutabat armorum. Quod usque adeo verum est, ut aranti Quinctio Cincinnato [viro optimo] dictaturam constet oblatam. Ex agris ergo supplendum robur præcipue videtur exercitus. Nescio enim quomodo minus mortem timet, qui minus deliciarum novit in vita.

CAP. IV.

Cuius ætatis tirones probandi sint.

Nunc, qua ætate milites legi conveniat, exploremus. Et quidem, si antiqua consuetudo servanda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantū celerius, sed etiam perfectius imbibuntur quæ discuntur à pueris. Deinde militaris alacritatis saltus & cursus ante tentandus est, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt, sicut ait Salustius: Nam primum iuventus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discebat. Melius enim est, ut exercitatus iuvenis causetur ætatem nondum advenisse pugnandi, quàm doleat prætermissæ. Habeat etiam spatium universa discendi. Neque enim parva aut levis ars videtur armorum, sive equitem, sive peditem sagittarium velis imbuere, sive scutatam armaturæ numeros omnes, omnesque gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet: ut missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, ut fossam ducere, sudes scire figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre.

Huic

DE RE MILITARI LIB. I. 7
Huic taliter instituto tironi, pugnare adversum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

CAP. V.

Qua statura sint probandi tirones.

PRO CERITATEM tironum, à consule Mario scio semper exactam, ita ut senos pedes, vel certe quinos, & denas uncias habentes, inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus, probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo, & plures militiam sequebantur armatam. Necdum enim civilis pars florentiorem adduxerat iuventutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem convenit habere, quam virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiores animis fuisse significat.

CAP. VI.

Ex vultu & positione corporis agnoscitur in elegendo, qui meliores possint esse tirones.

SED qui delectum acturus est, vehementer intendat, ut ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris.

A. A.

toris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indicis, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuanus auctor dicit esse servandum:

*Nam duo sunt genera: hic melior, insignis
& ore,*

*Et rutilis clarius squamis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius al-
vum.*

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris, & pedibus, non superflua carne distentis, sed nervorum duritia collectis. Cum hæc in tirone signa deprehenderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, quam grandes.

C A P. VII.

*Cuius artis tirones vel eligendi sint, vel
respuendi.*

SEQUITUR, ut cuius artis, vel eligendi, vel penitus respuendi sint milites, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror

bitror pellendos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores, convenit sociare militiæ. Et hoc est in quo totius Reipublicæ salus vertitur, ut tirones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima dilectuum examinatione consistunt. Nec leve hoc officium putetur, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipue constat esse laudatum. Iuventus enim, cui defensio provinciarum, cui bellorum commitenda fortuna est, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere facit esse victorem. Quid enim prodest, si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore [belli,] cuius in probandis tironibus claudicarit electio. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit: dum honestiores quique civilia sectantur officia: dum possessoribus indicti tirones, per gratiam, aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt.

A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi convenit iuniores.

CAP. VIII.

Quando tirones signandi sint.

SE D non statim punctis signorum inscribendus est tiro dilectus: verum ante exercitio præsentandus, ut utrum vere tanto operi aptus sit, possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur: & utrum armorum disciplinam ediscere valeat, utrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbabiles videantur in specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus utiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo quam virtus. Signatis itaque tironibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei usum dissimulatio longè securitatis abolevit. Quem invenias qui docere possit, quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & eventus tantum scripsere bellorum, ista, quæ nunc quærimus, tanquam nota linquentes. Lacedæmonii quidem, & Athenienses, alique Græcorum in libros retulere complura, quæ *τακτικά* vocantur.

DE R E M I L I T A R I L I B. I. n cantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex parvissimis finibus imperium suum pene solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hæc necessitas compulit, evolutis auctoribus, ea me in hoc opusculo fidelissime dicere, quæ Cato ille Censorius De disciplina militari scripsit: quæ Cornelius Celsus, quæ Frontinus perstringenda duxerunt, quæ Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quæ Augusti, & Traiani, Hadrianique constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi auctoritatis assumo, sed horum, quos supra retuli, quæ dispersa sunt, velut [in ordinem] epitomata conscribo.

CAP. IX.

Ad gradum militarem, & cursum & saltum, exercendos tirones.

PR I M I S ergo meditationum auspiciis, tirones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est, quam ut omnes milites incedendi ordinem servant. Quod aliter non potest fieri, nisi [ut] assiduo exercitio ambulare celeriter & æqualiter discant. Periculum enim ab hostibus semper gravissimum sustinet divisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti

millia passuum, horis quinque duntaxat æstivis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor [millia] peragenda sunt. Quicquid addideris, iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipue assuefaciendi sunt iuniores, ut maiore impetu in hostem procurrant: ut loca opportuna celeriter, cum usus advenit, occupent, vel adversariis idem facere volentibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant: ut fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles; ut cum eiusmodi difficultates evenerint, possit sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum, bellator cum cursu saltuque veniens, adversarii perstringit oculos, mentemque deterret, priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum vel ad resistendum certe se præparet. De exercitio Gn. Pompei Magni Salustius hoc memorat: Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis veste certabat: Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi sese, & suos milites, frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

CAP.

CAP. X.

Ad usum natandi exercendos tirones.

NATANDI usum æstivis mensibus omnis æqualiter debet tiro condiscere. non enim pontibus semper flumina transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis imbribus vel nivibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella, & continuata pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinū Tyberi delegerunt: in quo iuventus post exercitium armorum, sudorem pulveremque dilueret, at lassitudinem cursus, natandi labore deponeret. Non solum autem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos galeros vocant) ad natandum exercere per commodum est, ne quid imperitis, cum necessitas incumbit, eveniat.

CAP. XI.

Quemadmodum ad scuta viminea, vel ad palos, antiqui exercebant tirones.

ANTIQUI (sicut invenitur in libris) hoc genere exercere tirones. Scuta de

de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus craris haberet, quam scutum publicum habere consuevit. Idemque clavas ligneas, duplicis æque ponderis, pro gladiis tironibus dabant. Eoque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim usus non solum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec unquam aut arena, aut campus invictum armis virum probavit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tironibus singuli pali defigebantur in tetram, ita ut nutare non possent, & sex pedibus eminent. Contra illum palum, tanquam contra adversarium, tiro cum crate illa, & clava, velut cum gladio se exercebat, & scuto: ut nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc [à] lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura succidere, accederet, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentem adversarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione servabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua [ex] parte ipse pateret ad plagam.

C. A. P.

C A P. XII.

Non casim, sed punctim ferire docendos tirones.

PRÆTEREA non casim, sed punctim ferire discebant. Nam casim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At contra, puncta, duas uncias adacta, mortalis est. Necesse est enim, ut vitalia penetraret, quicquid immergitur. Deinde dum cæsa infertur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem recto corpore infertur, & adversarium fauciat ante quam videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipue genere usos esse constat Romanos: duplicis autem ponderis illa cratis & clava ideo dabantur, ut cum vera & leviora tiro arma sumisset, velut graviore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.

C A P. XIII.

Armaturam docendos tirones.

PRÆTEREA illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tiro. Qui usus vel ex parte servatur. Constat enim,

DE ÆLIANO.

Philostratus, De Vitis Sophistarum lib. II.

ÆLIANUS licet genere Romanus esset, non minus scite tamen Attice, quam vel mediterranei Athenienses locutus est. Et sane laude dignus vir ille mihi videtur: primum, quod cum habitaret in urbe, quæ sermone prorsus diverso utebatur, Græcanicæ linguæ puritatem sit consecutus: deinde quod oblato sibi (ab iis qui huiusmodi ritulos conferre solent) Sophistæ nomine, nullam de se fiduciam aut adulationem sui, aut superbiam ex tanti nominis honore conceperit: quin potius cum suas ipse vires expendisset, easque declamatoriæ palæstræ impares iudicasset, ad scribendum animum appulit, & admirationem inde consequutus est. Dictionis eius omnino pura, simplex & inafectata est, ut Nicostrati elegantiae leporem quendam adhibeat. Est quando Dionem, eiusque dicendi genus & tonum imitatur. Hunc olim Lemnius Philostratus librum adhuc manibus tractantem, indignanterque & concitate lectitantem reperit. & cum instituti eius rationem quæreret, Gynnidis (hoc est, effæminati hominis) accusationem à se conscriptam dixit. Sic autem vocare se tyrannum, qui paulo ante Romano

mano Imperio infamiae labem lascivia sua inuississet. Cui Philostratus. *Admirarer* (inquit) *si viventem accusasses: siquidem viventem tyrannum perstringere, viri opus cen- seo: functum vero fato laceffere, cuiusvis.* Prædicabat de se Aelianus, nunquam se fines Italiae egressum: navem nunquam conscendisse, neque novisse mare. quare in magna erat auctoritate, veluti patrii moris studiose observans. Docentem audivit Pausaniam. * Herodē vero tanquam scitissimum, & vario sermonis artificio præstantissimum, inter Rhetores admiratus est. Vivendo annum sexagesimum excessit, & sine liberis defunctus est, cum matrimonio neglecto, procreationem pro- lis sprevisset: quod quidem feliciter an mi- ferius sit, disceptare nunc tempestivum non est.

* Huius non protrita mentio apud A. Gellium, Noctium Atticarum lib. I. cap. II, & IX. lib. II. cap. XVII I. lib. XIX, cap. XII.

Suidas.

Α'ΙΛΙΑΝΟ' Σ δὲ πὲρ Ποσειδῶν τῆς Ἰταλίας, ἀρχιερεὺς καὶ σοφιστῆς, ὁ χρηματίσας Κλαυδίου, ὃς ἐπεκλήθη Μελίλαος ἢ Μελίφθογος, καὶ ἐσοφίσθυσεν ἐν Ρώμῃ αὐτῇ ὅτῃ καὶ Ἀδριανὸς χεῖρον.

Id est,

Aelianus Prænestæ in Italia natus, Pontifex & Sophista, prænomine Claudius, cogn-

cognominatus vero Meliglossus vel Meliphthongus (*ob suaviloquentiā,*) post Hadriani tempora Romæ Rhetoricam docuit.

*Isaæus Casaubonus, in Præfatione ad
Aeneæ Commentarium Polior-
ceticum.*

Nam Aelianus, homo eruditissimus, Traiani & Hadriani temporibus vivebat, &c.

*Et ad Polybii Fragmenta, ex Aeliano de-
aciebus instruendis cap. I. III.*

¶ XIX. ubi notat:

Et hæc quidem nominatim ex Polybio Aelianus: nos vero alibi docemus, totum illius aureolum libellum pene ad verbum è Polybio esse descriptum.

*Idem in Epistola nuncupatoria Regi Chri-
stianissimo Henrico IV in-
scripta.*

Tactica disciplina pars quasi quædam Historiæ; certe ira illi coniuncta, ut neque hæc sine illa possit recte intelligi, neque illa sine hac doceri rite queat. Cuius nos rei certam fidem faciemus, quando Aelianum, præstantem eius doctrinæ aucto-
rem,

rem, è verustissimis membranis tuæ Bibliothecæ, Tacticis scriptoribus luculente instructæ, emendatum & observationibus nostris serio illustratum, Deo propitio, vulgabimus.

Hactenus de Aeliano.

Elen-

Elenchus
QUINQUE LIBRORVM VEGETII
De Re Militari;
Ex veteribus membranis.

PRIMUS LIBER

*ELECTIONEM edocet iuniorum, ex quibus
locis vel quales milites probandi sint: aut qui-
bus armorum exercitiis imbuendi.*

SECUNDUS LIBER

*VETERIS militia continet morem, ad quem
pedestris instrui possit exercitus.*

TERTIUS LIBER

*OMNIA artium genera, qua terrestri præ-
lio necessaria videntur, exponit.*

QUARTUS LIBER

*UNIVERSAS machinas, quibus vel oppu-
gnantur civitates vel defenduntur, enume-
rat.*

† QUINTUS LIBER

NAVALIS belli præcepta subnectit.

† Ita in quinque (cum quatuor vulgo sint) li-
bros partitus est Vegetius, suasu P. Scriverii, &
quorundam Mss. Vide Animadversiones suo loco.

FLAVII VEGETII
RENATI
VIRI INLUSTRIS
INSTITVTORVM
REI MILITARIS,

AD

VALENTIANVM AVGVSTVM,

Libri Primi

Prologus.

AN TIQUIS temporibus mos fuit,
bonarum artium studia mandare
literis, atque in libros redacta of-
ferre Principibus. Quia neque
rectè aliquid inchoatur, nisi post Deum fa-
verit Imperator: neque quenquam magis
debet, vel meliora scire, vel plura, quam
Principem, cuius doctrina omnibus potest
prodesse subiectis. Quod Octavianum Au-
gustū, ac bonos dehinc Principes libenter
habuisse, frequentibus declaratur exem-
plis. Sic regnantium testimoniis crevit elo-
quentia, dum non culpatur audacia. Hæc

A

ego

ego imitatione compulsus dum considero, elementiam vestram ausibus literarum magis ignoscere posse, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi. licet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen ingenii, sed labor diligens ac fidelis: ut, quæ apud diversos historicos, vel armorum disciplinam docentes, dispersa & involuta celantur; pro utilitate Romanâ proferantur in medium. De delectu igitur atque exercitatione tironum, per quosdam gradus, & titulos, antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quo tibi, Imperator Inviçte, ista videantur incognitâ, sed ut quæ sponte pro Reipublicæ salute disponis, agnoscas olim custodisse Romani Imperii conditores: & in hoc parvo libello, quidquid de maximis rebus, semperque necessariis requirendum credis, invenias.

C A P. I.

*Romanos, omnes gentes solâ armorum
exercitatione vicisse.*

IN omni autem prælio non tam multitudine & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, usuq; militiæ.

Quid

Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevitâs potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed etiam viribus corporû nostris præstitisse, manifestum est. A phrorum dolis, atque divitiis, semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiaque nos vinci, nemo [unquam] dubitavit. Sed adversus omnia profuit tironem solertem eligere, ius (ut ita dixerim) armorum docere, quotidiano exercitio roborare; quæcunque evenire in acie atque [in] præliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere, severe in desides vindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere meruit, quod se bene didicisse confidit. Et enim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cædem.

C A P. II.

Ex quibus regionibus tirones legendi sint.

RERUM ordo deposcit, ut ex quibus provinciis vel regionibus tirones legendi sint prima parte tractetur. Constat quidem, in omnibus locis, & ignavos & strenuos nasci. Sed tamen, & gens gen-

A 2

tem

FLAVII VEGETII
 tem præcedit in bello, & plaga cæli ob ro-
 bur non tantum corporum, sed etiam ani-
 morum plurimum valet. Quo loco ea quæ
 à doctissimis hominibus comprobata sunt
 non omitam. Omnes nationes, quæ vici-
 næ sunt Soli, nimio calore siccatas, amplius
 quidem sapere, sed minus habere sangui-
 nis dicunt: ac propterea constantiam ac fi-
 duciam cominus non habere pugnandi,
 quia metuunt vulnera; qui se exiguum san-
 guinem habere noverunt. Contra, Septen-
 trionales populi, remoti à Solis ardoribus,
 inconsultiores quidem, sed tamen, largo
 sanguine redundantes, sunt ad bella
 promptissimi. Tirones igitur de tempera-
 toribus legendi sunt plagis, quibus & co-
 pia sanguinis suppetat ad vulnere mor-
 tisque contemptum, & non possit deesse
 prudentia, quæ & modestiam servat in
 castris, & non parum prodest in dimicatio-
 ne & consiliis.

C A P. III.

*Utrum ex agris an ex urbibus utiliores
 sint tirones.*

SEQUITUR, utrum de agris, an de urbi-
 bus utilior tiro sit, requiramus. De qua
 parte nunquam credo potuisse dubitari,
 aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub
 divo & in labore nutritur; solis patiens;
 umbræ

DE RE MILITARI LIB. I. 5
 umbræ neglegens; balnearum nescia; deli-
 ciarum ignara, simplicis animi, parvo con-
 tenta, duratis ad omnem laborum toleran-
 tiam membris: cui gestare ferrum, fossam
 ducere, onus ferre, consuetudo de rure est.
 Interdum tamen necessitas exigit, etiam
 urbanos ad arma compelli: qui ubi nomen
 dedere militiæ, primum laborate, decurre-
 re, portare pondus, & solem pulveremque
 ferre condiscant; parco victu utantur & ru-
 stico; interdum sub divo, interdum sub pa-
 pilionibus, commorentur. Tunc demum
 ad usum erudiantur armorum: & si longior
 expeditio emergit, in agrariis plurimum
 detinendi sunt, proculque habendi à civita-
 tis illecebris: ut eo modo, & corporibus
 eorum robur accedat, & animis. Nec infi-
 ciandum est, post Urbem conditam, Ro-
 manos ex civitate profectos semper ad bel-
 lum: sed tunc nullis voluptatibus, nullis
 deliciis frangebantur. Sudorem cursu &
 campestri exercitio collectum nando iu-
 ventus abluebat in Tyberi. Idem bellator,
 idem agricola, genera tantum mutabat ar-
 morum. Quod usque adeo verum est, ut
 aranti Quinctio Cincinnato [viro optimo]
 dictaturam constet oblatam. Ex agris ergo
 supplendum robur præcipue videtur exer-
 citus. Nescio enim quomodo minus mor-
 tem timet, qui minus deliciarum novit in
 vita.

CAP. IV.

Cuius ætatis tirones probandi sint.

Nunc, qua ætate milites legi conveniat, exploremus. Et quidem, si antiqua consuetudo servanda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantū celerius, sed etiam perfectius imbibuntur quæ discuntur à pueris. Deinde militaris alacritatis saltus & cursus ante tentandus est, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adoloscens legendi sunt, sicut ait Salustius: Nam primum iuventus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discebat. Melius enim est, ut exercitatus iuvenis causetur ætatem nondum advenisse pugnandi, quàm doleat præterisse. Habeat etiam spacium universa discendi. Neque enim parva aut levis ars videtur armorum, sive equitem, sive peditem sagittarium velis imbuere, sive scutatum armaturæ numeros omnes, omnesque gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet: ut missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, ut fossam ducere, sudes scire figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre.

Huic

DE RE MILITARI LIB. I. 7
Huic taliter instituto tironi, pugnare adversum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

CAP. V.

Qua statura sint probandi tirones.

PROGERITATEM tironum, à consule Mario scio semper exactam, ita ut senos pedes, vel certe quinos, & denas uncias habentes, inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus, probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo, & plures militiam sequebantur armatam. Necdum enim civilis pars florentiorem adduxerat iuventutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem convenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiores animis fuisse significat.

CAP. VI.

Ex vultu & positione corporis agnoscitur in elegendo, qui meliores possint esse tirones.

SED qui delectum acturus est, vehementer intendar, ut ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris.

A, A,

toris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indicibus, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuanus auctor dicit esse servandum:

*Nam duo sunt genera: hic melior, insignis
Et ore,*

*Et rutilus clarus squamis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius al-
vum.*

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris, & pedibus, non superflua carne distentis, sed nervorum duritia collectis. Cum hæc in tirone signa deprehenderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, quam grandes.

C A P. VII.

*Cuius artis tirones vel eligendi sint, vel
respuendi.*

SEQUITUR, ut cuius artis, vel eligendi, vel penitus respuendi sint milites, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror

bitror pellendos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores, convenit sociare militiæ. Et hoc est in quo totius Reipublicæ salus vertitur, ut tirones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima dilectuum examinatione consistunt. Nec leve hoc officium putetur, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipue constat esse laudatum. Iuventus enim, cui defensio provinciarum, cui bellorum commitenda fortuna est, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere facit esse victorem. Quid enim prodest, si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore [belli,] cuius in probandis tironibus claudicavit electio. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit: dum honestiores quique civilia sectantur officia: dum possessoribus indicti tirones, per gratiam, aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt.

A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi convenit iuniores.

C A P. VIII.

Quando tirones signandi sint.

SE D non statim punctis signorum inscribendus est tiro dilectus: verum ante exercitio prærentandus, ut utrum vere tanto operi aptus sit, possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur: & utrum armorum disciplinam ediscere valeat, utrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbabiles videantur in specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus utiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo quam virtus. Signatis itaque tironibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei usum dissimulatio longe securitatis abolevit. Quem invenias qui docere possit, quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & eventus tantum scripsere bellorum, ista, quæ nunc quærimus, tanquam nota linquentes. Lacedæmonii quidem, & Athenienses, aliique Græcorum in libros retulere complura, quæ *τιμὰ* vocantur.

cantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex parvissimis finibus imperium suum pene solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hæc necessitas compulit, evolutis auctoribus, ea me in hoc opusculo fidelissime dicere, quæ Cato ille Censorius De disciplina militari scripsit: quæ Cornelius Celsus, quæ Frontinus perstringenda duxerunt, quæ Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quæ Augusti, & Traiani, Hadrianique constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi auctoritatis assumo, sed horum, quos supra retuli, quæ dispersa sunt, velut [in ordinem] epitomata conscribo.

C A P. IX.

Ad gradum militarem, & cursum & saltum, exercendos tirones.

PR I M I S ergo meditationum auspiciis, tirones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est, quam ut omnes milites incedendi ordinem servant. Quod aliter non potest fieri, nisi [ut] assiduo exercitio ambulare celeriter & æqualiter discant. Periculum enim ab hostibus semper gravissimum sustinet divisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti

millia passuum, horis quinque duntaxat æstivis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor [millia] peragenda sunt. Quicquid addideris, iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipue assuefaciendi sunt iuniores, ut maiore impetu in hostem procurrant: ut loca opportuna celeriter, cum usus advenierit, occupent, vel adversariis idem facere volentibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant: ut fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles; ut cum eiusmodi difficultates evenerint, possit sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum, bellator cum cursu saluque veniens, adversarii perstringit oculos, mentemque deterret, priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum vel ad resistendum certe se præparet. De exercitio Gn. Pompei Magni Salustius hoc memorat: Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat: Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi sese, & suos milites, frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

CAP.

CAP. X.

Ad usum natandi exercendos tirones.

NATANDI usum æstivis mensibus omnis æqualiter debet tiro condiscere. non enim pontibus semper flumina transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis imbribus vel nivibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella, & continuata pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinū Tyberi delegerunt: in quo iuventus post exercitium armorum, sudorem pulveremque dilueret, at lassitudinem cursus, natandi labore deponeret. Non solum autem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos gallerios vocant) ad natandum exercere per commodum est, ne quid imperitis, cum necessitas incumbit, eveniat.

CAP. XI.

Quemadmodum ad scuta viminea, vel ad palos, antiqui exercebant tirones.

ANTIQUI (sicut invenitur in libris) hoc genere exercere tirones. Scuta
de

de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus cratis haberet, quam scutum publicum habere consuevit. Idemque clavas ligneas, duplicis æque ponderis, pro gladiis tironibus dabant. Eoque modo non tantum manebant, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim usus non solum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec unquam aut arena, aut campus invictum armis virum probavit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tironibus singuli pali defigebantur in terram, ita ut nutare non possent, & sex pedibus eminent. Contra illum palum, tanquam contra adversarium, tiro cum crate illa, & clava, velut cum gladio se exercebat, & scuto: ut nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc [à] lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura succidere, accederet, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentem adversarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione servabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua [ex] parte ipse pateret ad plagam.

C. A. P.

C A P. XII.

Non cæsim, sed punctim ferire docendos tirones.

PRÆTEREA non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At contra, puncta, duas uncias adacta, mortalis est. Necesse est enim, ut vitalia penetraret, quicquid immergitur. Deinde dum cæsa inferitur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem recto corpore inferitur, & adversarium sauciat ante quam videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipue genere usos esse constat Romanos: duplicis autem ponderis illa cratis & clava ideo dabantur, ut cum vera & leviora tiro arma sumisset, velut graviore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.

C A P. XIII.

Armaturam docendos tirones.

PRÆTEREA illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tiro. Qui usus vel ex parte servatur. Constat enim,

enim, etiam nunc in omnibus præliis armaturis melius pugnari, quam ceteris. Ex quo intellegi debet, quantum exercitatus miles in exercitato sit melior: cum armatura utcumque eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedant. Ita autem severe apud maiores exercitii disciplina servata est, ut & doctores armorum duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa proluſione profecerant, pro frumento hordeum cogereantur accipere: nec ante eis in tritico redderetur annona, quam sub præſentia præfecti legionis, tribunorum vel principum, experimentis datis, ostendiſſent, ſe omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmitus, neque feliciter, neque laudabilius eſt. Republ., in qua abundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, vel auri, argenti, gemmarumque copiarum, hoſtes, aut ad reverentiam noſtram, aut ad gratiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt poteſt [poſtmodum] corrigi; præliorum delicta emendationem non recipiunt: cum poena ſtatim ſequatur errorem. Aut enim conſeſtim pereunt, qui ignave imperiteque pugnaverint, aut in fugam verſi, victoribus ultra pares eſſe non audent.

C A P.

C A P. XIV.

Ad miſſilia iacienda exercendos tirones.

SED ad inceptum revertor. Tiro, qui ſcum clava exercetur ad palum, hæſtilia quoque ponderis gravioris, quam vera futura ſunt iacula, adverſus illum palum, ranquam adverſus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis viribus hæſtile contorqueat, ut deſtinato ictu vel in palum, vel iuxta dirigat miſſile. Eo enim exercitio & lacertis robur accreſcit, & iaculandi peritia atque uſus acquiritur.

C A P. XV.

Sagittis tirones exercendos diligenter.

SED prope tertia vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, ſagittis que luſoriis, ad illos ipſos ſemper exercenda eſt palos. Ac doctores ad hanc rem artifices eligendi: & maior adhibenda ſolertia, ut arcum ſcienter teneant, ut fortiter impleant; ut ſiniſtra fixa ſit, & dextera cum ratione ducatur; ut ad illud, quod feriendum eſt, oculus pariter animusque conſentiant; ut ſive in equo, ſive in terra, rectum ſagittare doceant. Quam artem, & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano

diano usu exercitioque servari. Quantum autem utilitatis boni sagittarii in prœliis habeant, & Cato in libris de disciplina militari evidenter ostendit, & Claudius pluribus iaculatoribus [ante] institutis atque perdoctis, hostem, cui prius impar fuerat, superavit. Aphricanus quidem Scipio, cum adversum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserant, esset acie certaturus, aliter se superiorem futurum [esse] non credidit, nisi in omnibus cœtibus lectos sagittarios miscuisset.

C A P. XVI.

Ad iactandos lapides exercendos tirones.

AD lapides vero, vel manibus, vel fundis iaciendos, exerceri diligenter convenit iuniores. Fundarum [autem] usum primi Balearium insularum habitatores & invenisse, & ita perite exercuisse dicuntur, ut matres parvos filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpe enim adversum bellatores, cassidibus, cataphractis, loriceisque munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus graviores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & sine invidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum prœliis funditores militasse

litasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab universis tironibus frequenti exercitio discenda est, quia fundam portare, nullus est labor. Et interdum evenit, ut in lapidosi locis confictus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendendus, aut collis, aut ab oppugnatione castellorum sive civitatum, lapidibus barbari fundisque pellendi sint.

C A P. XVII.

De exercitio plumbatarum.

PLUMBATARUM quoque exercitatio (quos Martiobarbulos vocant) tradenda est iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena millia militum habuerunt: quæ, quod his telis scienter utebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constat omnia bella confecta: usque eo, ut Diocletianus & Maximianus, cum ad imperium pervenissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iovianos, atque Herculianos censuerint appellandos, eosque cunctis legionibus prætulisse doceantur. Quinos autem Martiobarbulos insertos scutis portare consueverunt: quos si opportune milites iaciunt, prope sagittariorum scutati mutuari videntur officium. Nam hostes equosque confauciant, priusquam non modo ad manum,

num, sed ad ictum missilium potuerit perveniri.

C A P. XVIII.

Quemadmodum ad ascendendos equos tirones exercendi sint.

NON tantum autem à tironibus, sed etiam à stipendiariis militibus salitio equorum districte est semper exacta. Quem usum usque ad hanc ætatem, licet iam cum dissimulatione, pervenisse manifestum est. Equi lignei hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo: super hos iuniores primo inermes, dum consuetudine proficerent, demùm armati cogebantur ascendere. Tantaque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris [partibus] & insilire & desilire condiscerent, evaginos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim assidua meditatione faciebant, scilicet ut in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiose exercebantur in pace.

C A P. XIX.

Ad portandum pondus exercendos tirones.

PONDUS quoque baiulare usque ad sexaginta libras, & iter facere gradu militari, frequentissime cogendi sunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas

fitas imminet annonam pariter & arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile, si usus accesserit: nihil enim est, quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites fecitavisse, Vergilio ipso teste, cognoscitur, qui ait:

*Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante expectatus positus stat in agmine castris.*

C A P. XX.

Quo armorum genere usi sint antiqui.

LOCUS exigit, ut quo armorum genere vel instruendi, vel muniendi sint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo delata est: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites [tamen] constat esse nudatos. Ab urbe enim condita usque ad tempus Divi Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio interveniente negligentia desidiaque cessaret, gravia videri arma cœperunt, quæ raro utique milites induebant. Itaque ab Imperatore postulant, primo cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gotthos milites nostri, multitu-

multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades, quæ usque ad tantarum urbium excidia pervenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit, ut non de pugna, sed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat? Quid ipsi draconarii, atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio facient, quorum & capita nuda esse constat, & pectora? Sed gravis pediti lorica videtur, & galea fortasse, raro meditati arma, raro tractanti. Cæterum quotidianus usus non laborat, etiam si onerosa gestaverit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum, ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: &, quod est gravius[& turpius,] aut capi, aut certe fuga Rempublicam prodere. Sic dum exercitium laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, ut pecudes. Unde enim apud antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus: nisi quod pilatæ legiones præter scuta etiam cataphractis galeisque fulgebant? usque eo, ut sagittarii sinistra brachia manicis munirentur: pedites autem securati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus

coge-

cogerentur accipere. Sicerant muniti illi, qui in prima acie Pugnantes Principes, in secunda Hastati, in tertia Triarii vocabantur. Sed Triarii genibus positos solebant intra scuta subsidere, ne stantes vulnerarentur venientibus telis, & cum necessitas postulasset, tanquam requieti vehementius invaderent hostes; [à] quibus constat sæpe factam esse victoriam, cum hastati illi, & qui priores steterant, interiiissent. Erant autem apud veteres interpedites, qui dicebantur levis armaturæ funditores, & ferenarii: qui præcipue in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi, qui cedentes (si prælii necessitas compulisset) inter principia legionum recipi solebant, ita ut acies immota consisteret. Usque ad præsentem prope ætatem consuetudo permansit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, expellibus uterentur: quod propterea servabatur, ne gravis galea videretur in prælio homini, qui gestabat aliquid semper in capite: Missilia autem, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi, & lorica scienter & fortiter directa facile perrumpunt, cuius generis apud nos iam

rara

rara sunt tela. Barbari autem scutati pedites his præcipue utuntur, quas bebras vocant; & binas etiam ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea, cum missilibus agitur, sinistros pedes inante milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pila (ut appellant) venit, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes inante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, quocunque genere armorum, constat esse tirones. Necesse est enim, ut dimicandi acriorem sumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

CAP. XXI.

De munitione castrorum.

CASTRORUM quoque munitionem debet tiro condiscere: nihil enim, neque tam salutare, neque tam necessarium invenitur in bello: quippe si recte constituta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesque peragunt, etiam si hostis obsideat, quasi muratam civitatem videantur secum ubique portare. Sed huius rei scientia prorsus intercidit: nemo enim iam

iam diu ductis fossis, præfixisque sudibus castra constituit. Sic diurno vel nocturno superventu equitum barbarorum, multos exercitus scimus frequenter afflicto. Non solum autem confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo cœperint cedere, munimenta castrorum, quos se recipiant, non habent, & more animalium inulti cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quam hostibus voluntas defuerit persequendi.

CAP. XXII.

In quibus locis constituenda sint castra.

CASTRA autem, præsertim hoste vicino, tuto semper facienda sunt loco: ubi & lignorum & pabuli & aquæ suppetat copia. Et si diutius commorandum sit, loci salubritas eligetur. Cavendum etiam ne mons sit vicinus altior, qui ab adversariis captus, possit officere. Considerandum, [etiam] ne torrentibus inundari consueverit campus, & hoc casu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum, vel impedimentorum, munienda sunt castra, ne maior multitudo constiperetur in parvis, neve paucitas in latioribus ultra quam oportet cogatur extendi.

B

CAP.

CAP. XXIII.

Quali specie delineanda sint castra.

INTERDUM autem quadrata, interdum trigona, interdum semicircularia, prout loci qualitas aut necessitas postulaverit, castra facienda sunt. Porta autem, quæ appellatur prætoriam, aut Orientem spectare debet, aut illum locum qui [ad] hostes respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus. intra quam primæ centuriæ, hoc est, cohortes, papilionum tendunt, & dracones & signa constituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, post prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad poenam.

CAP. XXIV.

Quo genere munienda sint castra.

CASTRORUM autem diversa triplexque munitio est. Nam si nimia necessitas non premit, cespites circumciduntur à terra, & ex illis velut murus instruitur, altus tribus pedibus supra terram, ita ut in ante sit fossa de qua levati sint cespites: deinde tumultuaria fossa fit lata pedes novem, & alta pedes septem. Sed ubi vis acrior imminet hostium, tunc legitima fossa ambitum convenit munire

DE RE MILITARI LIB. I. 27

munire castrorum, ita ut duodecim pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes novem. Supra autem sepibus hinc inde factis, quæ de fossa egesta fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit ut sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueverunt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, rastra, qualos, aliaque utensilium genera habere convenit semper in promptu.

CAP. XXV.

Quemadmodum munienda sint castra, cum hostis immineat.

SED facile est absentibus adversariis castra munire: verum si hostis incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum impetum ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconem indicatur, quæ centuria prima, quæ secunda, quæ tertia, donec opus omne compleverit. Post hoc à centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur; & vindicatur in eos, qui negligentius fuerint operari. Ad hunc ergo usum instituendus est tiro, ut cum necessitas postulaverit, sine perturbatione, & celeriter, & acute possit castra munire.

CAP. XXVI.

Quemadmodum exerceantur tirones, ut in acie ordines & intervalla custodiant.

N I H I L magis prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines [indefinenter] servant, necubi contra, quam expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam ut constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi invicem impedimento sunt: ita rariores atque interlucentes, aditum perrumpendi hostibus præstant. Necesse est autem statim metu universa confundi, si intercisâ acie ad dimicantium terga hostis accesserit. Producendi ergo tirones sunt semper ad campum, & secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo simplex extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curvaturas: ut æquali legitimoque spacio miles distet à milite. Tunc præcipiendum, ut subito duplicent aciem, ita ut in ipso impetu, is ad quem respondere solent, ordo servetur. Tertio præcipiendum, ut quadratam aciem repente constituent: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa muranda est. Quæ ordinatio plurimum prodesse consuevit in bello. Iubetur etiam ut instruant orbes, quo genere,

nere, cum vis hostium interruperit aciem, resisti ab exercitatis militibus consuevit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & grave discrimen immineat. Hæc si iuniores assidua meditatione perceperint, facilius in ipsa dimicatione servabunt.

CAP. XXVII.

Quantum spacium ire, vel redire debeant, vel quoties in mense exerceri, cum educuntur milites ambulatum.

P RÆ T E R E A & verus consuetudo permansit, & Divi Augusti atque Hadriani constitutionibus præcavetur, ut ter in mense, tam equites quam pedites, educantur ambulatum: hoc enim verbo hoc exercitii genus nominant. Decem millia passuum armati instructique omnibus velis pedites, militari gradu ire ac redire iubebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent. Equites quoque divisi per turmas, armatique, similiter tantum itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursum quodam imperus repararent. Non solum autem in campis, sed etiam in clivosis & arduis locis, & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut nulla res vel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quam

30 FLAVII VEGETII
non ante boni milites assidua exercitatione
didicissent.

C A P. XXVIII.

*De adhortatione rei militaris, Roma-
naque virtutis.*

HÆc fidei ac devotionis intuitu, Im-
perator Invicte, de universis auctori-
bus qui rei militaris disciplinam literis
mandaverunt, in hunc libellum enucleata
congeffi, ut in delectu atque exercitatione
tironum, si quis diligens velit existere, ad
antiquæ virtutis imitationem facile corro-
borare possit exercitum. Neque enim de-
generavit in hominibus Martius calor, nec
effœræ sunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ
Athenienses, quæ Marsos, quæ Samnites,
quæ Pelignos, quæ ipsos progenuere Ro-
manos. Nonne Epirotæ armis plurimum
aliquando valuerunt? Nonne Macedones
ac Thessali, superatis Persis, usque ad In-
diam bellando penetrarunt? Dacos autem
& Mœsos, ac Thræces, in tantum bellicosos
semper fuisse manifestum est, ut ipsum
Martem fabulæ apud eos natum esse con-
firmant. Longum est, si universarum pro-
vinciarum vires enumerare contendam,
cum omnes in Romani Imperii ditione
consistant. Sed longæ securitas pacis, ho-
mines partim ad delectationem otii, par-
tim

DE RE MILITARI LIB. I. 31
tim ad civilia traduxit officia. Ità cura
exercitii militaris primo negligentius agi,
postea dissimulari, ad postremum olim in
oblivionem perducta cognoscitur: nec ali-
quis hoc superiore ætate accidisse miretur,
cum post primum Punicum bellum, vigin-
ti, & quod excurrit, annorum pax, ita
Romanos illos ubique victores ocio &
armorum desuetudine enervaverit, ut se-
cundo Punico bello Hannibali pares esse
non possent. Tot itaque consulibus, tot
ducibus, tot exercitibus amissis, tunc de-
mum ad victoriam pervenerunt, cum usum
exercitiumque militare condiscere potue-
runt. Semper ergo legendi & exercendi
sunt iuniores. Vilius enim constat eru-
dire armis suos: quam alienos mercede
conducere.

FLAVII VEGETII RENATI

DE RE MILITARI, LIBRI SECUNDI

Prologus.

INS TITUTA maiorum artis armaturæ plenissime clementiam vestram peritissimeque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis sit, rerum semper effectus. Verum tranquillitas tua, Imperator Inviète, altiori consilio, quam mens terrena poterat concipere, ex libris antiqua desiderat, cum ipsam antiquitatem factis recentibus antecedit. Igitur cum hæc literis breviter comprehendere, maiestati vestræ non tam discenda, quam recognoscenda præciperer, certavit sæpius devotio cum pudore. Quid enim audacius, quam domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, aliquid de usu ac disciplina insinuare bellorum? nisi forte iussisset fieri quod ipse gessisset.

gessisset: rursus tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaque timore in parendo audax factus sum, dum metuo videri audacior, si negassem. Ad quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas animavit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tironum, dudum tanquam famulus obtuli: nec tamen culpatus abscessi. Nec formido iussum aggredi opus, quod spontaneum cessit impune.

C A P. I.

In quot genera dividatur res militaris.

RES igitur militaris (sicut Latinorum Regregius auctor, carminis sui testatur exordio) armis constat & viris. Hæc in tres dividitur partes, Equites, Pedites, Classes. Equitū alæ dicuntur ab eo quod ad similitudinē alarum ab utraque parte protegant acies: quæ nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est, flammulis utuntur. Est & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea quod connexi sunt legioni: ad quorum exemplum ocreati equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnum liburnarum, aliud lusoriarum. Equitibus campi; classibus maria & flumina; peditibus colles, urbes, plana, & abrupta servantur. Ex quo intelligitur,

B 5 magis

magis Reipublicæ necessarios pedites, qui possunt ubique prodesse. Et maior numerus peditum, sumptu & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii, nomen accepit, ut ei nunquam liceret oblivisci quod vocabatur. Verum ipsi pedites, in duas divisi sunt partes, hoc est, in auxilia & legiones. Sed auxilia à sociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipue in legionum ordinatione præpollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum eorum desiderat fidem atque diligentiam, qui milites probant. In auxiliis minor, in legionibus longe amplior consuevit militum numerus ascribi.

C A P. II.

Quid inter legiones & auxilia intersit.

DENIQUE Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, & in una phalange armatorum octo milia censuerunt. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes, cætervis utebantur in prælio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare consueverunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prælium,

lium, ex diversis locis, ex diversis numeris venientes: nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est usus armorum. Necesse est autem tardius ad victoriam pervenire, qui discrepant antequam dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum profit, omnes milites unius præcepti significatione converti, non possunt æqualiter iussa complere qui ante pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solennibus diversisque exercitiis prope quotidie roborentur, non mediocriter iuvant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura, in acie iungebantur, ut in his præliandi magis adminiculum esset, quam principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cum gravem armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos; item levem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios; cum proprios & sibi insitos equites legionarios, iisdem matriculis teneat: cum uno animo, parique consensu castra munit, aciem instruat, prælium gerat; ex omni parte perfecta; nullo extrinsecus indigens adiumento: quantumlibet hostium multitudinem superare consueverat. Documentum est magnitudo Romana, quæ semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit,

luit, vel rerum natura permittit.

C A P. III.

Qua causa exhauriri fecerint legiones.

LEGIONUM nomen in exercitu permanet hodieque, sed per negligentiam superiorum temporum, robur infractum est, cum virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promoverentur milites, qui promoveri consueverant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari, atque dimitti, aliquantos [militiam] deserere, vel diversis casibus interire: ut nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in decedentium locum iuniorum turba succedat, quavis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, graviora arma, seriora munera, severior disciplina. Quod vitantes plerique, in auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere, ubi & minor sudor, & maturiora sunt præmia. Cato ille Maior, cum & armis invictus esset, & Consul exercitus sæpe duxisset, plus se Reipublicæ credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nā unius ætatis sunt, quæ fortiter fiunt; quæ

vero

vero pro utilitate Reipublicæ scribuntur, æterna sunt. Idē fecerunt alii complures, sed præcipue Frontinus Divo Traiano ob eiusmodi comprobatur industriam. Horū instituta, horum præcepta, in quantum valeo, strictim fideliterque signabo. N. m. cum easdē expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non solū præsentibus, sed etiam futuris seculis proficiet, si provisione maiestatis tuæ, Imperator Auguste, & fortissima dispositio reparetur armorum, & emenderetur dissimulatio præcedentium.

C A P. IV.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerint.

IN omnibus auctoribus invenitur, singulos Consules adversus hostes copiosissimos, non amplius quam binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuivis bello duæ legiones crederentur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ secundum normam militaris iuris exponam. Quæ descriptio si obscurior aut impolitior videbitur, non mihi, sed difficultati ipsius rei convenit imputari. Attento itaque animo sapius relegenda sunt, ut memoria intellegentiaque valeant comprehendere.

Necesse

Necesse est enim invictam esse rempublicam, cuius Imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicosos.

C A P. V.

Quemadmodum legio constituitur.

DILIGENTER igitur lectis iunioribus, animis corporibusque præstantibus, additis etiam exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius mensium, iussu auspiciisque Invictissimi Principis, legio formatur. Nam puncturis in cute punctis milites scripti & matriculis inserti iurare solent. Et ideo militiæ sacramenta dicuntur. Iurant autem per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per maiestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam præsentis & corporali Deo fidelis est præstanda devotio, & impendendus pervigil famulatus. Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore. Iurant autem milites, omnia se strenue facturos, quæ præceperit Imperator, nunquam deserturos [militiam,] nec mortem recusaturos pro Romana Republica.

C A P.

C A P. VI.

Quot cohortes in una sint legione, item quot milites in una cohorte.

SCIENDUM est autem, in una legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum & dignitate præcedit. Nam genere atque institutione literarum viros selectissimos quarit. Hæc enim suscipit Aquilam, quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Hæc Imagines Imperatorum, hoc est, divina & præsentia signa veneratur. Habet Pedites millecentum quinque: Equites loricos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput est legionis; ab hac, cum pugnandum est, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet Pedites quingentos quinquaginta quinque; Equites sexaginta sex: & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet Pedites 555. Equites 66. Sed in hac cohorte tertia, validiores probari moris est, quia in media acie consistit. Cohors quarta habet Pedites 555. Equites 66. Cohors quinta habet Pedites 555. Equites 66. Sed & quinta cohors strenuos desiderat milites; quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæc quinque

que cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet Pedites 555. Equites 66. In ipsa quoque enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet Pedites 555. Equites 66. Cohors octava habet Pedites 555. Equites 66. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet Pedites 555. Equites 66. Cohors decima habet Pedites 555. Equites 66. & ipsa bonos accipere consuevit bellatores: quia in secunda acie sinistram possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex millia centum, equites septingentos viginti sex. Minor itaque numerus armorum in una legione esse non debet. Maior autem interdum esse consuevit, si non tantum unam cohortem, sed etiam alias milliarias fuerit iussa suscipere.

C A P. VII.

Nomina & gradus principum legionis.

AN TIQUA ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (ut proprio utar vocabulo) principum nomina, & dignitates, secundum præsentem matriculam indicabo. Tribunus maior per epistolam sacram Imperatoris iudicio destinatur.

Minor

Minor tribunus provenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu: quia præest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur, qui in prælio primos ordines ducunt. Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flaviales item tanquam secundi Augustales, à Divo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi, qui Aquilam portant. Imaginarii vel Imaginiferi, qui Imperatoris Imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii, solent universa curare. Signiferi, qui signa portant: quos nunc Draconarios vocant. Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad [aliquod] opus, vel ad bellum movetur exercitus. Campigeni, hoc est, antesignani, ideo sic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus crescit in campo. Metatores, qui præcedentes, locum eligunt castris. Beneficiarii, ab eo appellati, quod promovetur beneficio tribunorum. Librarii, ab eo, quod in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores, quia tuba vel ære curvo, vel buccina committere prælium solent. Armaturæ duplæ, quæ binas consequuntur annonas. Simplæ, quæ

quæ singulas. Mensores, qui in castris ad podium dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hospitia in civitatibus præstant. Torquati duplares; Torquati simplares: quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit: quem qui meruisset, præter laudem interdum duplas consequebatur annonas: duplares duas, simplares unam. Erant & secundum annonam candidati duplares, candidati simplares. Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

C A P. VIII.

Nomina eorum, qui antiquos ordines ducebant.

VERUS autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili: qui non solum Aquilæ præerat, verum etiam quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducentos homines ducebat in acie secunda, quem nunc ducenarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriam semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem

quem prope omnia, quæ in legione ordinata sunt, pertinent. Item secundus hastatus centuriam semis; id est, centum quinquaginta homines regebat. Triarius prior, centum homines gubernabat: sic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ utilitates, & magnus honores à veteribus constitutus: ut ceteri milites ex tota legione omni labore ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire. Erant enim centuriones, qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominantur. Erant decani, denis militibus præpositi: qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, & quarta, usque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquaginta quinque.

C A P. IX.

De officio præfecti legionis.

SED legati Imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia universa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locum nunc Illustres viros constat Magistros militum substitutos, à quibus non tantum binæ legiones, sed etiam plures

plures numeri gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitivam primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, ceterique milites, eius præcepta servabant. Vigiliarum sive protectionis tessera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad poenam. Arma omnium militum, item equi, vestes, & annona, ad curam ipsius pertinebant. Disciplinæ ius, & severitas, exercitatio, non solum peditum, sed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem devotionem, ad omnem formabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

C A P. X.

De officio præfecti castrorum.

ERAT etiam castrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio, pertinebat. Tabernacula vel casæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur.

bantur. Præterea agri contubernales & medici, à quibus curabantur, expensæ etiâ, ad eius industriam pertinebant. Vehicula, sagmarii, necnon etiam ferramenta, quibus materies secatur vel cæditur, quibus aperiuntur fossæ, contextitur vallum aquæ ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, ceteraque genera tormentorum, ne deessent aliquando, procurabat. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur: ut recte doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.

C A P. XI.

De officio præfecti fabrorum.

HABET præterea legio fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosque artifices, ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, ceteraque, quibus vel expugnantur adversariorum civitates, vel defenduntur propriæ, præparatos: qui arma, qui vehicula, ceteraque genera tormentorum, vel nova facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides, omniaque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, ut quicquid exercitui neces-

necessarium videbatur, nunquam deesset in castris: usque eo, ut etiam cunicularios haberent, qui ad morem Bessorum, ducto sub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfossis, improvisi emergerent ad urbes hostium capiendas. Horum iudex erat proprius praefectus fabrorum.

C A P. XII.

De officio tribuni militum.

DE C E M cohortes habere legionem diximus: sed prima erat miliaria, in qua censu, genere, literis, forma, virtute pollentes milites mittebantur. Huic tribunus praerat, armorum scientia, virtute corporis, morum honestate praecipuus. Reliquae cohortes, prout Principi placuisset, à tribunis vel à praepositis regebantur. Tanta autem servabatur exercendi milites cura, ut non solum tribuni, vel praepositi contubernales, sibi creditos sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiam ipsi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem sollicitudo per hanc laudatur industria: cum miles veste nitidus, armis bene munitus, ac fulgens, exercitii usu & disciplina eruditus incedit.

C A P.

C A P. XIII.

De centuriis atque vexillis peditum.

PRIMUM signum totius legionis est Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à draconariis feruntur ad proelium. Sed antiqui, quia sciebant, in acie, commisso bello, celeriter ordines aciesque turbari, atque confundi: ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diviserunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita ut ex qua cohorte, vel quota esset centuria, in illo vexillo literis esset ascriptum, quod intuentes [vel legentes] milites, in quanto vis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, transversis cassidum cristis, ut facilius noscerentur [à suis,] quos singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cum centeni milites sequerentur non solum vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsae centuriae in contubernia divisae sunt: ut decem militibus sub uno papilione degentibus, unus [quasi] praeset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quod coniunctis manibus pariter dimicabant.

C A P.

CAP. XIV.

De turmis equitum legionariorum.

QUEMADMODUM inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma equites 32. Huic qui præest, decurio nominatur. Vt enim centum & decem pedites ab uno centurione, sub uno vexillo gubernantur, similiter 32. equites ab uno decurione, sub uno vexillo reguntur. Præterea sicut centurio eligendus est, [qui sit] magnis viribus & procera statura; qui hastas vel missilia perite iaculetur & fortiter; qui dimicare gladio, & scutum rotare doctissime noverit; qui omnem artem didicerit armorum; vigilans, sobrius; agilis magis ad facienda quæ ei imperantur, quam ad loquendum paratus: [qui] contubernales suos ad disciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat; ut bene vestiti, & calceati sint; ut arma omnium defricentur ac splendeant: similiter eligendus est decurio, qui turmæ equitum præponatur, in primis habili corpore, ut loricatedus, & armis circumdatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere; equitare fortissime; conto scienter uti; sagittas doctissime mittere; turmales suos, id est, sub cura sua equites positos, erudire ad omnia, quæ equestris

questris pugna deposcit: eosdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & cassides frequenter tergere, curare, samiare. Plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulatione, sinitu, ac rubigine arma fœdantur? Non solum autem equites, sed etiam ipsos equos assiduo labore convenit edomari. Itaque ad decurionem & sanitatis, & exercitationis tam hominum, quam equorum pertinet cura.

CAP. XV.

Quemadmodum legionum acies instruuntur.

NUNC qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quod si usus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò [cohors] sinistrum suscipit cornu. Sed ante signa, & citra signa, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes vocantur, hoc est, ordinarii, ceterique principales. Hæc erat gravis armatura, qui habebant cassides,

50 FLAVII VEGETII
des, cathaphractas, ocreas, scuta, gladios
maiores, quos spathas vocant, & alios mi-
nores, quos semispathas nominant, plum-
batus quinas positas in scutis, quas primo
impetu iaciunt. Item bina missilia: unum
maius, ferro triangulo, unciarum novem,
hastili pedum quinque [&] semis, quod pi-
lum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad
cuius iactum exercebantur præcipue mili-
tes; quod arte, & virtute directum, & scu-
ratos pedites, & loricos equites sæpe
transverberabat: aliud minus, ferro trian-
gulo unciarum quinque, hastili trium pe-
dum [&] semis, quod tunc verriculum,
nunc verutum dicitur. Prima acies prin-
cipum: Secunda hastatorum, armis talibus
docetur instructa. Post hos erant ferenta-
rii & levis armatura; quos nunc auxilio-
res, & armaturas dicimus; scutati, qui
plumbatis, gladiis, & missilibus accincti,
sicut nunc prope omnes milites videntur
armati. Erant item sagittarii cum cassidi-
bus; cathaphractis; & gladiis; sagittis; & ar-
cubus. Erant funditores, qui ad fundas
vel fustibalos lapides iaciebant. Erant tra-
gularii, qui ad manubalistas, vel arcubali-
stas diregebant sagittas. Secunda acies si-
militer armabatur: in qua consistentes mi-
lites, hastati vocabantur. Sed in secunda
acie, dextro cornu, cohors sexta poneba-
tur: cui iungebatur septima. Octava co-
hors

DE RE MILITARI LIB. II. SI
hors mediam aciem tenebat, nona comi-
tante. Decima cohors in secunda acie sini-
strum semper obtinebat cornu.

C A P. XVI.

*Quemadmodum triarii, vel centu-
riones armentur.*

P O S T omnes autem acies, triarii cum
scutis, cathaphractis & galeis, ocreati,
cum gladiis, semispathis, plumbatis [&] bi-
nis missilibus locabantur, qui genu posito
subsidebant, ut, si prima acies vinceretur,
ab his quasi de integro reparata pugna pos-
set sperari victoria. Omnes autem signarii
vel signiferi, quamvis pedites, loricas mi-
nores accipiebant, & galeas ad terrorem
hostium ursinis pellibus rectas. Centu-
riones vero habebant cathaphractas, scu-
ta, & galeas ferreas: sed transversis & ar-
gentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à
suis.

C A P. XVII.

*Commissa pugna gravem armaturam sta-
re pro muro.*

I L L U D autem sciendum est, & modis o-
mnibus retinendum: quod commisso
bello, prima ac secunda acies stabat immo-
ta. Triarii quoque residebant. Ferentarii
C 2 autem,

autem, armaturæ, scutatores, sagittarii, funditores, hoc est, levis armatura, adversarios provocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute ac multitudine premebantur, revertebantur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autem prælium gravis armatura, quæ tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat; & non solum missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabat. Et si hostes fugasset, non sequebatur gravis armatura, ne aciem suam ordinemque turbaret; & ad dispersos recurrentes, hostes, incompósitos opprimerent: sed levis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione, atque cautela, sine periculo legio vincebat, aut superata servabatur, incolūmis: quia ius legionis est, facile nec fugere, nec sequi.

CAP. XVIII.

Nomina militum, & gradus, in scutis eorum adversis scribenda.

SED ne milites [aliquando] in tumultu prælii à suis contubernaliis aberrarent, diversis cohortibus diversa in scutis signa pingebant, ut ipsi nominant *δείγματα*, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in adverso scuto uniuscuiusque militis [literis]

teris] erat nomen adscriptum, addito, ex qua esset cohorte, quæve centuria. Ex his ergo apparet, legionem bene institutam, quasi munitissimam esse civitatem, quæ omnia prælio necessaria secum ubique portaret, nec metueret repentinū hostium superventum, quæ etiam in mediis campis subito fossa valloque munitetur, quæ omne genus militum, omne genus contineret armorum. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, ut divinitatis nutu, dispositione Imperatoris Invicti, reparentur ex tironibus legiones, votis omnibus petat. Intra breve autem temporis spacium, iuniores diligenter electi & exercitati quotidie, non solum mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facile coæquabunt. Nec moveatur, [Cæsar, tua maiestas,] quod olim consuetudo est mutata, quæ viguit: huius felicitatis ac provisionis est perennitas tua, ut pro salute Reipublicæ & nova excogiter, & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur, antequam tentes: cæterum si exercitati & prudentes viri dilectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter institui. Quidvis enim efficit solertia, si competentes non denegentur expensæ.

CAP. XIX.

Præter corporis robur, notarum, & computandi artem in tironibus eligendam.

SED quoniam in legionibus plures scholæ sunt, quæ literatos milites quærunt; ab his, qui tirones probant, in omnibus quidem staturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatem animi, convenit explorari: sed in quibusdam notarum peritia, calculandi computandique [usus] exigitur. Totius enim legionis ratio, siue obsequiorum, siue militarium numerorum, siue pecuniæ, quotidie ascribitur actis maiore prope diligentia, quam res annonaria, vel civilis, politicis annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias, item excubitus, siue agrarias, de omnibus centuriis, & contuberniis, vicissim milites faciunt; ut ne quis contra iustitiam prægravetur, aut alicui præstetur immunitas: nomina eorum, qui vices suas fecerunt, brevibus inseruntur. Quando quis comineatus acceperit, vel quot dierum, annotatur in brevibus. Tunc enim difficile comineatus dabatur, nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, Imperatoris militem, qui veste

&

DE RE MILITARI LIB. II. 55

& annona publica pascebatur, utilitatibus vacare privatis. Ad obsequia tamen iudicum vel tribunorum, nec non etiam principalium, deputabantur milites, qui vocantur accensi, hoc est, postea additi quam fuisset legio completa, quos nunc supernumerarios vocant. Fascicularia tamen, id est, lignum, fœnum, aquam, stramen, etiâ legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellatur, quod hæc munia faciant.

CAP. XX.

Donativi partem dimidiam debent apud signa milites sequestrare [servandam.]

ILUD vero ab antiquis divinitus institutum est, ut ex donativo quod milites consequuntur dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus servaretur, ne per luxum aut inanum rerum comparisonem à contubernalibus possit absumi. Plerique enim homines, & præcipue pauperes, tantum erogant, quantum habere potuerint. Sepositio autem ista pecuniæ, primum ipsis contubernalibus docetur accommoda: [Nā cū publica sustententur annona, ex omnibus donativis augetur eorum pro medietate castrense peculium:] Miles deinde qui sumtus suos scit apud signa depositos, de deferendo nihil cogitat; magis deligit signa: pro illis in acie fortius

C 4

dimi-

dimicat more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas ponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam sacculus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet causa, ut si quis ex contubernali defecisset, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensæ. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino servabatur. Et ideo significæ non solum fideles, sed etiam literati homines diligebantur, qui & servare deposita, & scirent singulis reddere rationem.

C A P. XXI.

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes transeant qui promoventur.

NON tantum humano consilio, sed etiam divinitatis instinctu, legiones à Romanis arbitror constitutas. In quibus decem cohortes ita sunt ordinatæ, ut omnium unum corpus, una videatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quandam per diversas cohortes & diversas scholas milites promoventur, ita ut ex prima cohort-

cohortis ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea, crescentibus stipendiis, cum maiore gradu per alias recurat ad primam. Ideo primipili centurio, postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quæstuosumque militiæ pervenit gradum: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur, cum naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, & omnium cohortium, equitum, peditumque, servabatur una concordia.

C A P. XXII.

Quid inter tubicines, & cornicines, & classicum intersit.

HABET præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicen ad bellum vocat milites, & rursus receptui canit. Cornicines [& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu. Hi] quotiens canunt, non milites, sed signa, eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod

aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, [& soli milites ad signa eorum obtemperant.] [Quotiens movenda sunt signa, cornicines canunt.] Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur Imperii, quia classicum canitur Imperatore præsente, vel cum in militem capitaliter animadvertitur: quia hoc ex Imperialibus legibus fieri necesse est. Sive ergo ad vigilias vel agrarias faciendas, sive ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites, tubicinē vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cum autem moventur signa, aut iam mota figenda sunt; cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis, & processionibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent milites, sive eos pugnare, sive stare, sive sequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessario faciendum videtur in prælio.

C A P.

C A P. XXIII.

De exercitatione militum.

LE G I O N I S ordinatione digesta, ad exercitium revertamur: unde (sicut iam dictum est) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem, & novi milites, mane, & post meridiem, ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur [in armis.] Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus, artem bellicam tradit: sed [continua exercitationis meditatio.] post quanta volueris stipendia, inexercitatus miles semper est tiro. Idcirco armaturam, quæ festis diebus exhibetur, non tantum qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant. Nam & velocitas usu ipso acquiritur corporis, & scientia feriendi hostem, seque protegendi, præsertim si gladiis cominus dimicetur. Illud vero maius est quiddam; ordines servare discunt, & vexillum suum in tantis permutationibus in ipsa prolusione comitantur, nec inter doctos aliquis error existit, cum multitudinis sic tanta confusio. Ad palum quoque, vel sudes, iuniores exerceri percommodum est, cum latera, vel pedes, aut caput, petere punctim

C 6 casim.

punctim cæsimque condiscunt. Saltus quoque & ictus facere pariter assuescant, insurgere tripudiantes in clypeum, rursusque subsidere, nunc gestiendo provolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos procul ferire meditentur, ut & ars dirigendi, & dextræ virtus possit adcrefcere. Sagittarii vero, vel funditores, scopas, hoc est, fruticum vel straminum fascies, pro signo ponebant: ita ut sexcentos pedes removerentur à signo, ut sagittis, vel certe lapidibus ex fustibulo destinatis, signum sæpius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo semper fecerant. Assuescendum est etiam, ut semel tantum funda circa caput rotetur, cum ex ea emittitur saxum. Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare: qui usus paratior creditur, quia non desiderat fundam. Missilia quoque, vel plumbatas, iugi perpetuoque exercitio dirigere cogeantur, usque adeo, ut tempore hyemis de regulis, vel scandulis, quæ si deessent, certe de cannis, ulva, vel culmo, & porticus tegerentur ad equites, & quædam velut basilicæ ad pedites: in quibus tempestate, vel ventis aëre turbato, sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem etiam hybernis diebus, si nives ranum, pluvixque cessarent, exerceri cogeantur

bantur in campo: ne intermissa consuetudo, & animos militum debilitaret, & corpora. Silvam cædere, portare onera, transilire fossas, natare in mari, sive fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum sarcinis suis, frequentissime convenit: ut quotidiani laboris usus in pace, difficilis non videatur in bello. Sive ergo legio, sive auxilia fuerint, exerceantur assidue. Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Postremo sciendum est, in pugna usum amplius prodesse, quam vires. Nam si doctrina esset armorum, nihil paganus distaret à milite.

CAP. XXIV.

Exempla adhortationum & exercitii militaris, de aliis artibus tracta.

ATHLETA, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certe plebis favorem, quotidiana meditatione artes suas aut servare, aut augere consuecunt. Militem (cuius est manibus servanda respublica) studiosius oportet scientiam dimicandi, usumque rei bellicæ, iugibus exercitus custodire: cui contingit non tantum gloriosa victoria, sed etiam amplior præda: quemque ad opes ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium, confuevit

suevit evehere. Artifices scenici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel novellus, vel iam vetustus, cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria, & libertate communi: præsertim cum antiqua sit prudensque sententia: Omnes artes in meditatione consistere.

C A P. XXV.

Enumeratio ferramentorum, vel machinarum legionis.

LEGIO autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primum omnium instruitur iaculis, quæ nullæ lorice, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus multi ad trahendum & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longius [ac fortius] tela iaculantur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in campo post aciem gravis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In una autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent. Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes.

cohortes in carpentis bobus [duobus] portantur armatis: ut si forte hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavatas, cum longissimis funibus, & interdum etiam ferreis catenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, superfectis etiam tabulatis, flumina, quæ sine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus, quam ab equitatu, sine periculo transiantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis, item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palos, rastra, alveos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, ferras, quibus materia ac pali dedolantur atque ferrantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium civitates, testudines, musculos, arietes, vineas (ut appellant,) turres etiam ambulatorias faciant. Verum ne singula enumerando plura dicantur, universa quæ in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut, in quovis loco fixerit castra, armata faciat civitatem.

FLAVII VEGETII
RENATI
DE
RE MILITARI
LIBRI TERTII

Prologus.

ATHENIENSES & Lacædemonios ante Macedonas rerum potitos, prisci testantur annales. Verum apud Athenienses, non solum rei bellicæ, sed etiam diversarum artium viguit industria: Lacædæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primumque experimenta pugnarum de eventibus colligentes artem præliorum scripsisse firmantur usque eo, ut rem militarem, quæ virtute sola, vel certe felicitate creditur contineri, ad disciplinam peritiæque studia revocarint, ac magistros armorum (quos *μυητές* appellaverunt) invenrutem suam usum varietatemque pugnandi præceperint edoceri. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipue artem edicere voluerunt, sine qua aliæ artes esse non

DE RE MILITARI LIB. III. 65
non possunt! Horum sequentes instituta Romani, Martii operis præcepta, & usu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diversos autores librosque dispersa, Imperator invictæ, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei decisset in parvis. Quantum [autem] in præliis Lacædæmoniorum disciplina profuerit, (ut omit- tam ceteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanumque exercitum sæpe victorem, cum Carthaginensibus, non virtute, sed arte solus ferret auxilium, prostratis exercitibus, cepit ac domuit, unoque congressu triumphans, bellum omnè confecit. Nec minus Hannibal periturus Italiam Lacædæmonium doctorem quæsit armorum: cuius monitis tot consules, tantasque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, milites imbuat diligenter. Qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu. Nemo provocare, nemo audet offendere, quem intellegit superiorem esse pugnaturum.

C A P.

CAP. I.

Qui modus debeat esse exercitus.

PRIMUS liber tironum delectum exercitiumque depromsit, sequens legionis institutionem disciplinamque edocuit militarem; hic [autem] tertius classicum sonat. Ideo enim illa præmissa sunt, ut hæc, in quibus peritia certaminum, & victoriæ summa consistit, disciplinæ ordine custodito, & intelligerentur celerius, & amplius adiuvent. Exercitus dicitur tam legionum, quam etiam auxiliorum, nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta. Huic modus à magistris quæritur armorum. Nam cum Xerxis, & Darii, & Mithridatis, ceterorumque regum, qui innumerabiles armaverant populos, exempla releguntur, evidenter apparet, nimium copiosos exercitus, magis propria multitudo, quam hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiaceret amplior multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior; in longiora autem agmine, etiam à paucis superventum assolet pati. In locis autem asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque fru-

men-

mentariæ difficultas, quæ in omni expeditione vitanda est, cito maiores fatigat exercitus. Nam quantumlibet studiose præparetur annona, tanto maturius deficit, quanto pluribus erogatur. Aqua denique ipsa nimix multitudini aliquando vix sufficit. Quod si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, ut semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numerosos, quam eruditos [armis] exercitus habere voluerunt. Itaque in levioribus bellis unam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem millia peditum, & duo millia equitum, crediderunt posse sufficere. quam manû prætores, velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quod si magnæ hostium copix ducerentur, consularis potestas cum viginti millibus peditum, & quatuor equitum, tanquam comes maior mittebatur. Quod si infinita multitudo ex gentibus ferocissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogente, duo duces, & duo mittebantur exercitus, cum eiusmodi præcepto: Provideant, ne quid Respublica detrimenti capiat: Coss. alter, vel alter, ambove. Denique cum in diversis regionibus, contra diversos hostes, à populo Romano annis prope omnibus pugnaretur, ideo

ideo sufficiebant militum copiarum, quod utilius indicabant, non tam grandes exercitus habere, quam armis instructos. Illa tamen ratio est servata, ne unquam amplior multitudo sociorum auxiliariumve esset in castris, [quam] civium Romanorum.

C A P. II.

*Quemadmodum sanitas gubernetur
exercitus.*

NU N C (quod vel maxime providendum est) quemadmodum sanitas custodiatur exercitus, admonebo: hoc est, locis, aquis, tempore, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis, & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentoriis æstate milites commorentur: ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbum, sed potius in æstate luce cæpto itinere ad destinata perveniant. Ne sæva hyeme iter per nives ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditioni idoneus miles est, qui algere compellitur. Nec perniciosus vel paludosis aquis utatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, venenosus similis, pestilentiam bibentibus generat. Iam vero ut hoc casu ægri contubernales.

oppor-

opportunitis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur, Principiorum Tribunorumque, & ipsius Comitum, qui maiorem sustinet potestatem, iugis quaeritur diligentia. Male enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incumbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad sanitatem militum putaverunt prodesse, quam medicos. Itaque pedites sine intermissione, imbris, vel nivibus, sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solum in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficilissimis semitis, seque & equos suos assidue exercere iusserunt, ut nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitum. Ex quo intelligitur, quanto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cum ei laboris consuetudo & in castris sanitatem, & in conflictu possit præstare victoriam. Si autumnali æstivoque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat, ex contagione aquarum, & odoris ipsius foeditate vitiatibus, & aëre corrupto, perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

C A P. III.

Quanta cura providenda sint, atque servanda pabula, & frumenta.

OR D O postulat, ut de commeatu pabuli frumentique dicatur. Sæpius enim penuria, quam pugna consumit exercitum, & ferro sævior fames est. Deinde reliquis casibus potest in tempore subveniri: pabulatio & annona in necessitate remedium non habent, nisi ante condantur. In omni expeditione unum est & maximum telum, ut tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia. Ante igitur quam inchoetur bellum, de copiis expensisque solers debet esse tractatus, ut pabula, frumentum, cæteræque annonariæ species, quas à provincialibus consuetudo deposcit, maturius exigantur, & in opportunis ad rem gerendam, ac munitissimis locis, amplior semper modus quam sufficit, aggregetur. Quod si tributa deficiunt, prærogato auro comparanda sunt omnia. Neque enim divitiarum securæ possessio est, nisi armorum defensione servetur. Frequenter autem necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quam putaris, cum adversarii etiam ipsi esurientes, circumfidere non desinant quos fame sperant vincendos. Præterea quicquid in peco-

pecore vel quacunque fruge vinoque hostis inferens bellum ad victum suum poterit occupare, non solum admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores, ad castella idonea & armorum firmata præsidiis, vel ad tutissimas conferendum est civitates: urgendiq; provinciales, ut ante irruptionem seque & suamœnibus condant. Reparatio etiam murorum, tormentorumque omnium, ante curanda est. Nam si semel hostis prævenierit occupatos, metu universa turbantur. Et quæ ex aliis urbibus petenda sunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis horreorum custodia, & erogatio moderata, consuevit sufficere pro copia, maxime si ab initio procurentur. Cæterum fera parsimonia est, tum servare cum deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militum quam per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, ita ut post necessitatem iisdem à Republica redderentur. Hyeme lignorum & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas. Frumenti vero, vini, aceti, nec non etiam salis, omni tempore necessitas declinanda: ita ut urbes, atque castella ab iis militibus, qui minus prompti inveniuntur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiam, & saxis, onagris, balistisque defendantur. Præcipueque cavendum videtur, ne adversario-

rum dolo atque periuriis decipiatur provincialium incauta simplicitas. Frequentius enim conventionum pacisque simulatio, credulis, quam arma nocuerunt. Quæ ratione famem collecti patiuntur hostes, dispersi vero crebris superventibus facile vincuntur.

CAP. IV.

*Quemadmodum oporteat providere,
ne milites seditionem faciant.*

INTERDUM movet tumultum ex diversis locis collectus exercitus : & cum pugnare nolit, irasci se simulat, cur non ducatur ad bellum : quod ii præcipue faciunt qui in sedibus ociose delicateque vixerunt. Nam asperitate insoliti laboris offensi, quem in expeditione necesse est sustinere, præterea metuentes prælium, qui armorum exercitia declinant, ad eiusmodi præcipitantur audaciam. Cui vulneri multiplex medicina consuevit opponi; ut dum adhuc separati sunt, & in sedibus suis, tribunorum vel vicariorum, nec non etiam principum, ad omnem disciplinam, arctissima severitate teneantur, nihilque aliud, nisi devotionem moderationemque custodiant. Campi curionem (ut ipsi appellant) inspectionemque armorum assidue

due faciant, nullis com meatibus vacent. Ad nomen, ad signa observare non desinant. Ad sagittas iaciendas, ad missilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu : ad armaturæ gestum, ad vectes [iactandos,] pro similitudine gladiatorum, punctim cæsimque feriendo, multo die, usque ad sudorem sunt frequentissime detinendi. Cursu etiam & saltu ad transmittendas fossas nihilo minus imbuendi. Seu mare, seu fluvius vicinus est sedibus, æstivo tempore ad natandum cogendi sunt omnes. Præterea silvam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam, occupare aliquem locum, & ne à contubernaliis detrudantur, [in] scuris invicem obviantibus niri. Ita exercitati, & cruditi in sedibus milites, sive illi legionarii, sive auxiliares, sive equites fuerint, cum ad expeditionem ex diversis convenerint locis, æmulatione virtutis, prælium magis [necesse est] habeant optare, quam ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autem debet esse attentus, ut in omnibus legionibus, sive auxiliis, vel vexillationibus, à tribunis, vicariis, principibusque, si qui turbulenti vel seditiosi sunt milites, non pro invidia suggerentium, sed pro rerum veritate cognoscat, eosque prudentiori consilio segregatos à castris ad agendum aliquid, quod

D. ipsis

ipsis prope videatur optabile, aut ad castella urbesque deputet muniendas, atque servandas, tanta subtilitate, ut cum abiiciuntur, videantur electi. Nunquam enim ad contumaciam pari consensu multitudo prorumpit, sed incitantur à paucis, qui vitiorum scelerumque impunitatem sperant, peccare cum plurimis. Quod si fieri medicinam necessitas extrema persuaserit, rectius est, more maiorum, in auctores criminum vindicari: ut ad omnes metus, ad paucos poena perveniat. Laudabiliores tamen duces sunt, quorum exercitus ad modestiam labor & usus instituit, quam illi, quorum milites ad obedientiam, suppliciorum formido compellit.

C A P. V.

Signorum militarium quot sint genera.

MULTA quidem sunt ediscenda, atque observanda pugnantibus: si quidem nulla sit negligentiae venia, ubi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, quam monitis obtemperare signorum. Nam cum voce sola inter praeliorum tumultus regi multitudo non possit, & cum pro necessitate rerum plura ex tempore iubenda, atque facienda sint; antiquus omnium gentium usus invenit, quomodo quod solus dux utile iudicasset,

castet, per signa totus agnosceret & sequeretur exercitus. Tria itaque genera constat esse signorum, vocalia, semi-vocalia, muta. Quorum vocalia & semi-vocalia percipiuntur auribus: muta vero referuntur ad oculos. Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur. sicut in vigiliis, vel in proelio, pro signo dicitur: ut puta, VICTORIA. PALMA. VIRTUS. DEUS NOBISCUM. TRIUMPHUS IMPERATORIS. & alia quaecunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem. Sciendum tamen est, ista vocabula quotidie debere variari, ne ex usu hostes signum agnoscant, & exploratores inter nostros versentur impune. Semi-vocalia sunt, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur. Tuba quæ directa est, appellatur. Buccina, quæ in semet ipsam æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex uris agrestibus, argento nexum, temperato arte spiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, utrum stare, vel progredi, an certe regredi oporteat: utrum longe persequi fugientes, an receptui canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ, rufæ, pinnæ. Quocunque enim hæc ferri iusserit ductor, eo necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut

indumentis, & in ipsis armis, ut dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certe mora qua utitur veste, significat. Quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione castrensi universi milites & sequi, & intelligere consuecant. Continuum enim usus necessarius videtur in pace eius rei, quæ in proelii confusione servanda sit. Item mutum, & commune signum est, quotiens proficiente turba excitatus pulvis ad similitudinem nubium surgit, hostiumque prodit adventum: similiter si divisæ sint copię, per noctem flammis, per diem fumo significant sociis, quod aliter non potest nunciari. Aliquantum in castellorum aut urbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depositis indicant quæ geruntur.

CAP. VI.

Quanta sit servanda cautela, cum vicinis hostibus movetur exercitus.

QUæ rem militarem studiosius didicerunt, asserunt, plura in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes, & hostem cominus vident, & ad pugnandum animo veniunt præparati. In itinere autem minus armatus minusque attentus est miles, & super-

superveniente impetu vel fraude repente turbatur. Ideoque omni cura, omnique diligentia, providere debet dux, ne proficiens patiatur incursum, vel facile ac sine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, plenissime debet habere perscripta: ita ut locorum intervalla non solum passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia, diverticula, montes, flumina, ad fidem descripta consideret: usque eo, ut solertiores duces, itineraria provinciarum, in quibus necessitas geritur, non tantum adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur, ut non solum consilio mentis, verum aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hoc à prudentioribus & honoratis, ac locorum gnaris, separatim debet universa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarum viarum, duces idoneos scientesque percipere, eosque custodiæ mancipare, addita pœnæ ostentatione vel præmii. Erunt enim utiles, cum intelligent, nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmium, perfidiæ parata supplicia. Providendum quoque, ut sapientes exercitæque quærantur, ne duorum aut trium error discrimen pariat universis. Interdum autem imperita rusticitas plura promittit, & credit se scire quæ nescit. Sed

cautelæ caput est, ut per quæ loca, vel quibus itineribus sit profecturus exercitus, ignoretur. Tutissimum namque in expeditionibus [creditur] facienda [ab hostibus] nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus habuerunt, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper occultum esset. Securus iter agitur, quod agendum hostes minime suspicantur. Verum, quia exploratores altrinsecus missi, profectorem suspicionibus, vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoresque non desunt; quemadmodum occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimosque cum equis probatissimis mittat, qui loca per quæ iter faciendum est, in progressu, & à tergo, dextra lævaque, perlustrant, ne aliquas adversarii moliantur insidias. Tutius autem operantur exploratores noctibus quam diebus. Nam quoadmodum ipse sui proditor invenitur, cuius speculator fuerit [ab adversariis] comprehensus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites: impedimenta, sagmarii, calones, vehiculaque in medio collocentur, ita ut expedita pars peditum & equitum subsequatur. Nā ambulantes, interdum quidem à fronte, sed frequentius à tergo super-

ventus

DE RE MILITARI LIB. III. 79
ventus infertur. A lateribus quoque pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores transversos frequenter incurfant. Illud quoque præcipue servandum est, ut ea pars, ad quam hostis venturus creditur, oppositis lectissimis equitibus, & levi armatura, nec non etiam peditibus sagittariis, muniatur. Quod si undique circumfunduntur inimici, undique debent præparata esse subsidia. Ne vero repentinus tumultus amplius noceat, ante commonendi sunt milites, ut parati sint animo, ut arma in manibus habeant. In necessitate subita quæ terrent, provisæ non solent esse formidini. Antiqui diligentissime præcavebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus, & sagmariis clamore pavefactis, [pugnantes] milites turbarentur: ne dispersi longius aut cõglobati amplius, quam expedit, impedirent suos, hostibusque prodesse. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos usu legebant, quos non amplius quam ducen-
tis sagmariis puerisque præficerent. Hisque vexilla dabant, ut scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo dividuntur, ne constipati lædantur

D 4

in

in prælio. Ambulante exercitu ut locorum varietas advenerit, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare, quam pedites. At vero in locis silvestribus vel montuosis, sive palustribus, pedestres magis formidandæ sunt copię. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis festinantibus, aliis tardius incedentibus, interrumpatur acies, aut certe tenuetur. Continuo enim hostes inter prolata pervadunt. Interponendi ergo sunt exercitatissimi campi doctores, vicarii, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multum præcesserint, superventu facto, non tam redire, quam effugere cupiunt. Qui vero extremi sunt, deserti à suis, vi hostium & propria desperatione superantur. Sciendum etiam, quod adversarii, in his locis quæ sibi oportuna intelligunt, subseffas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt. Sed ne secreta noceant, ducis præstat industria; quem omnia prius convenit explorare. Deprehensa vero subseffa, si circumveniat uti liter, plus periculi sustinet, quam parabat inferre. Aperta autem vis si præparetur in montibus, altiora loca præmissis sunt præfidiis occupanda, ut cum hostis advenerit, reperiatur inferior, nec audeat obviare, cum tam à fronte, quam supra caput suum cernat armatos.

DE RE MILITARI LIB. III. 81
 matos. Quod si angustæ sint viæ, sed tamen tutæ, melius est præcedere cum securibus ac dolabris milites, & cum labore vias aperire, quam in optimo itinere periculum sustinere. Præterea nosse debemus hostium consuetudinem: utrum nocte, an incipiente die, an hora reficiendi, lassissimis supervenire consueverint: & devitare quod illos facturos putamus ex more. Iam vero utrum pedibus, an equitibus, utrum contatis, an sagittariis amplius valeant; utrum numero hominum, an armorum munitione præcellant, scire non convenit: & ordinare quod nobis utile, illis doceatur adversum. Tractare quoque, per diem, an per noctem iter expediat inchoari: quanta locorum intervalla sint, ad quæ cupimus pervenire: ne æstate aquæ penuria obsit euntibus; ne hyeme difficiles aut invia occurrant paludes, maiorefque torrentes: & impedito itinere circumveniat exercitus, priusquam ad destinata perveniat. Ut enim nostra commoditas est, sapienter ista vitare: ita si adversariorum imperitia vel dissimulatio occasionem nobis dederit, non oportet omitti, sed explorare solícite proditores, ac transfugas invitare: ut quid hostis molitur, in præsentī, vel in futurum possimus agnoscere: paratisque equitibus, ac levi armatura, ambulantes eosdem [clam,] vel pabula victumque quærentes,

tes, improvisio terrore decipere.

C A P. VII.

*Quemadmodum flumina, qua maiora
sunt, transeantur.*

IN transitu fluviorum gravis molestia negligentibus frequenter emergit. Nam si aqua violentior fuerit, aut alveus latior, impedimenta, pueros, & ipsos interdum ignaviores solet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, intervallis competentibus separatæ, ut per medium pedites & impedimenta transeant. Nam acies superior, aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti subversique fuerint, colligit atque transponit. At cum altior fluctus nec equitem nec peditem patitur, si per plana decurrat, ductis multifariam spargitur fossis, divisusque facile transitur. Navigari vero amnes, hastilibus fixis, ac superpositis tabulatis pervii fiunt: vel certe tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus, transitum præbent. Expediti vero equites fascēs de cannis aridis vel ulva facere consueverunt, super quos loricas & arma, ne uidentur, imponunt. ipsi e- quique natando transeunt, colligatosque secum fascēs pertrahunt sociis. Sed cōmodius repertum est, ut monoxylōs, hoc est, paulo

paulo latiores scaphulas, ex singulis trabibus excavatas, pro genere ligni & subtilitate levissima, carpentis secum porter exercitus, tabulatis pariter & clavis ferreis præparatis. Ita absque mora constructus pons, & funibus (qui propterea habendi sunt) vinctus, lapidei arcus soliditatem præstat in tempore. Sed instantes adversarii ad transitus fluminum, insidias vel superventus facere consueverunt. Ob quam necessitatem in utraque ripa collocantur armata præsidia, ne alveo interveniente, divisi opprimantur ab hostibus. Cantius tamen est, si des ex utraque parte præfigere, ac sine detrimento, si qua vis illata fuerit, sustinere. Quod si pons non tantum ad transitum, sed etiam ad recursum & com meatum necessarius fuerit, tunc in utroque capite, percussis latioribus fossis, aggereque constructo, defensores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quam diu locorum necessitas postulat.

C A P. VIII.

Quemadmodum castra debent ordinari.

CONSEQUENS videtur, itineris observatione descripta, ad castrorum (in quibus manendum est) venire rationem. Non enim [belli tempore] ad stativa vel mansionē civitas murata semper occurrit:

& incautum est, plenumque discriminis, exercitum passim sine aliqua munitione considerare: cum militibus ad capiendum cibum occupatis, ad munera facienda dispersis, facile nectantur insidiæ. Postremo noctis obscuritas, necessitas somni, pascentium equorum dispersio, occasionem superventibus præstat. In metandis castris non sufficit locum bonum legere, nisi talis sit, ut alter eo non possit melior inveniri: ne utilior prætermissus à nobis, & ab adversariis occupatus, apportet incommodum. Cavendum quoque, ne per æstatem, aut morbosam in proximo, aut salubris aqua sit longius: Hyeme, ne pabulatio desit: aut lignum: ne subitis tempestatibus campus, in quo manendum est, soleat inundari: ne sit in abruptis ac deviis, ne circumfredientibus adversariis difficilis præstetur egressus: ne ex superioribus locis, missa ab hostibus in eum tela perveniant. Quibus caute studioseque provisus, pro necessitate loci, vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga castra constitues. Nec utilitati præiudicat forma. Tamen pulchriora creduntur, quibus, ultra latitudinis spacium, tertia pars longitudinis additur. Ita autem ab agrimensuris podismum mensuræ colligi oportet: ut ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant, & ultra quam convenit, latiora dif-

diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt castra muniri posse. Primum in unius noctis transitum, & itineris occupatione levio- re, cum sublatis cespites ordinantur, & aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est, fudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Cespes autem circumciditur fer- ramentis, qui herbarum radicibus continet terram: sit altus semis pedem, latus pedem, longus pedem semis. Quod si terra solutior fuerit, ut ad similitudinem lateris, cespes non possit abscindi, tunc opere tumultuario fossa perducitur, lata pedes quinque, alta tres: cuius intrinsecus agger excre- scit, ut sine metu securus requiescat exercitus. Stativa autem castra æstate vel hyeme, hoste vicino, maiore cura ac labore firman- tur. Nam singulæ centuriæ, dividuntibus campi doctoribus [& principis,] accipiunt pedaturas, & scutis ac sarcinis suis in orbem circa propria signa dispositis, cincti gladio, fossam aperiunt, latam aut novem, aut undecim, aut tredecim pedibus: vel, si maior adversariorum vis metuitur, pedibus decem & septem. Imparem enim numerum observari moris est. Tum sepibus ductis, vel interpositis stipitibus, ramisque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigitur. Super quem ad similitudinem muri, & pinnae, & propugnacula componuntur. Opus hoc cen-
turio-

turiones decempedis meriuntur, ne minus foderit, aut erraverit alicuius ignavia. Id etiam tribuni circumeunt, nec ante discedunt, [qui strenui sunt,] quam fuerint universa perfecta. Ne tamen aliquis superventus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditum, quæ non operatur, privilegio dignitatis ante fossam in procinctu armata consistit, ut ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Deinde duci prætorium, eiusque comitibus præparatur, ac tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales deputatos ad munia, aqua, lignum, & pabula ministrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, excubitus noctibus faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine revocantur. Idoneos tamen tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emer-

DE RE MILITARI LIB. III. 87
merferit culpa; quos circuirores appellabant. Nunc militiæ factus est gradus, & circuirores vocantur. Sciendum tamen est, equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positis, alii mane, alii post meridiem, propter farigationem hominum equorumque, agrarias faciunt. Inter præcipua convenit ducem providere, siue in castris, siue in civitate consistat, ut animalium pascua, subvectio frumenti, ceterarumque specierum, aquatio, lignatio, pabulatio secuta ab hostium reddatur incurso. Quod aliter non potest evenire, nisi per loca idonea, qua nostrorum ambulat commeatus, præsidia disponantur, siue illæ civitates sint, siue castella murata. Quod si non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmanantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quæ in agrariis aliquanti pedites equitesque degentes, turum iter commenantibus præstant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo novit adversarios commorari.

CAP. IX.

Quæ & quanta consideranda sint, ut intelligatur, utrum superventibus & insidiis, an publico debeat Marte configi.

QUISQUIS hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breviter, legere dignabitur, quamprimum legem prælii, depugnandique cupit audire præcepta: sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur: postquam partis eius, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideo omnia ante cogitanda sunt, ante tentanda, ante facienda, quam ad ultimum veniatur abruptum. Boni enim duces non aperto Marte prælium, in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, ut integris suis, quantos possint hostes interimant certe vel terreant: in qua parte, quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis reperta perscribam. Præcipua res, & utilitas ducis est, ut adhibitis ex universo exercitu scientibus belli, & sapientibus viris, de suis & hostium copiis sæpius tractet, omni, quæ plurimum nocet, adulatione summotâ; utrum maiorem numerum pugnatorum ipse, an hostes habeant; utrum ipsius, an adversariorum homines
magis

DE RE MILITARI LIB. III. 89
magis armati sint, & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in necessitatibus fortiores. Quærendum est etiam, utra pars equites, utra pedites habeat meliores. Sciendumque, in peditibus vel maxime consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, quis contatis, quis sagittariis antecedit. Quis plures loricas induat, quis utiliores equos adduxerit. Postremo loca ipsa, in quibus pugnandum est, utrum inimicis, an nobis videantur accommoda. Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare; si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montuosa: cui magis victus abundet, aut deest: nam fames (ut dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius, quam ferrum. Maxime autem tractandum est, utrum expediat necessitatem prorahi, an celerius dimicari: interdum enim sperat adversarius expeditionem cito posse finire: & si dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut desiderio suorum revocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt. Quia adversis rebus rarior fides est, & nudari incipit, qui copiosus advenerat. Ad rem pertinet, qualis ipse adversarius, vel eius comites [optimatesque] sint, nosse:
utrum

utrum temerarii, an cauti; audaces, an timidi; scientes artem bellicam, an ex usu temere pugnantes; quæ gentes cum his fortes, quæve ignavæ pugnaverint; nostra auxilia cuius fidei, quarumque sint virium, quos animos illius copiarum, quos habeat noster exercitus, quæ pars sibi magis victoriam repromittat. Eiusmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Desperantibus autem crescit audacia adhortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus; si ex insidiis vel occasione aliquid forrifer feceris, si hostibus adversæ res cœperint evenire; si vel infirmiores aut minus armatos ex inimicis poteris superare. Cavendum autem est, ne dubitantem aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Interest, tirone, an veteres milites habeas; utrum ante breve tempus in expeditionibus fuerint, an per annos aliquos in pace durarint. Nam pro tironibus accipiendi sunt, qui pugnare longo tempore desierunt. Sed cum legiones, auxilia, vel equites, ex diversis advenerint locis, dux optimus, & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorum scitur industria, omni genere exercere debet armorum: & post in unum collectos, quasi depugnaturus conflictu publico, exercebit ipse. Sæpius tentabit quid artis possint habere,

DE RE MILITARI LIB. III. 91
habere, quid virium; quemadmodum sibi ipsi consentiant, utrum ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta, vel nutum suum, diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur, atque doceantur, quam diu possint esse perfecti. Si vero in campi cursione, in sagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere, sed occasione captata, ad publicam ducendi sunt pugnam. Sed ante minoribus præliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquam de civili causa inter partes iudicaturus, adhibito consilio, de suis & adversarii copiis iudicet. Et si multis rebus superior invenitur, opportunum sibi ne differat inire conflictum. Si vero adversarium intellegit potiozem, certamen publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superventus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportaverunt sæpe victoriam.

CAP. X.

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna exercitum habeat vel tironem.

OMNES artes, omniaque opera quotidiano usu & ingi exercitatione proficiunt. Quod si in parvis verum est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quis autem

autem dubitat, artem bellicā rebus omnibus esse potiore, per quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, provinciæ conservantur, & imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonii, & post coluere Romani. Hanc solum hodieque Barbari putant esse servandam. cetera aut in hac arte consistere, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo, cui tantæ potestatis insignia tribuuntur; cuius fidei, atque virtuti possessorum fortunæ, tutelæ urbium, salus militum, Reipublicæ creditur gloria; non tantum pro universo exercitu, sed etiam pro singulis contubernalibus debet esse sollicitus. Si quid enim illis eveniat in bello, & ipsius culpa, & publica videtur iniuria. Ergo si tironem, vel diu armis desuetum exercitum ducit, singularum legionum sive auxillorum, necnon etiam vexillationum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (potest fieri) nominatim, quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello: auctoritatemque maximam severitate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoscere: in diversis locis, in diversis occasionibus omnium experimenta præcipiat.

His

His (ut oportet) curatis, cum dispersi ad prædandum securi oberrant hostes, tunc probatos equites, sive pedites cum tironibus aut inferioribus mittat, ut ex occasione fusis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluviorum, ad præcipitia montium, ad silvarum angustias, ad paludum & viarum difficultates, superventus nullo sciente disponat, atque iter suum ita temperet, ut aut cibum capientes, aut dormientes, aut vacantes certe, securos, inermes, discalceatos, distractis equis, nihil suspicantes, ipse paratus invadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari, vel occidi, cum primum aspexerint, perhorrescunt: & pavore confusi, de fuga magis quam de conflictu incipiunt cogitare. Præterea si excurrant adversarii, longo itinere fatigatos aggrediantur, & ultimos vel certe insperatos superveniat. Eos etiam, qui longe à suis aut pabuli aut prædæ gratia commorantur, subito occupet cum dilectis. Illa enim ante tentanda sunt, quæ si male cesserint, minus noceant; si bene, plurimum profint. Inter hostes discordiarum serere causas, sapientis est ducis. Nulla enim, quamvis minima natio, potest ab adversariis perdeleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit.

Nam

Nam civile odium ad inimicorum perniciem præceptum est, ad utilitatem suæ defensionis incautum. Unum illud in hoc opere prædicendum est, ut nemo desperet fieri posse, quæ facta sunt. Dicat aliquis: Multi anni sunt, quibus nullus fossa, vel aggere, valloque mansurum circumdat exercitum. Respondebitur: Si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni superventus hostium nocere potuissent. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituunt: & quia arenosa sunt prope omnia, saccos, quos inanes portant, ex pulverulenta (quæ effoditur) terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes Barbari, carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à superventibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus, quæ à nobis alii didicerunt? Hæc ex libris discenda, quæ usu antea servabantur. sed omissa diu nemo quæsit; quia vigentibus pacis officiis, procul aberat bellicorum necessitas. Sed ne impossibile videatur, disciplinam, cuius usus intercidit, reparari, doceamur exemplis. Apud veteres res militaris in oblivionem sæpius venit, sed prius à libris repetita est, postea ducum auctoritate firmata. Scipio Africanus sub aliis Imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit: hos disciplinæ regula custodita, omni opere, fossisque facien-

ciendis ita diligenter exercuit, ut diceret, fodientes luto inquinari debere, qui madere hostium sanguine noluisent. Ipsos denique Numantinos, capta civitate, sic concremavit, ut nullus evaderet. Metellus in Africa, Albino imperante, subiugatum accepit exercitum, quem ita emendavit veteribus institutis, [& disciplina maiorum,] ut postea eos, à quibus sub iugum missi fuerant, superarent. Cimbri [quoque] Cæpionis, & Manlii [& Syllani] legiones inter Gallias deleverunt; quarum reliquias cum C. Marius suscepisset, ita erudivit scientia & arte pugnandi, ut innumerabilem multitudinem non solum Cimbrorum, sed etiam Teutonum & Ambronum publico Marte deleteret. Facilius autem est ad virtutem novos instituere, quam revocare perterritos.

CAP. XI.

Qua ipso die procuranda sint, quo publica committitur pugna.

PRÆMISSIS levioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum, & ad fatalem diem nationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris invitat. Nam in eventu aperti Martis victoriæ plenitudo consistit. Hoc ergo tempus est, quo tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior spera-

speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignavos: in quo momento peritiæ usus, pugnandi doctrina, consilium dominatur. Veteribus seculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, ut citatiores sumpta esca redderet, & longiore conflictu non fatigaretur inedia. Præterea observandum est præsentibus hostibus, sive ex castris, sive ex civitate producas ad prælium, ne, dum per angusta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoque providendum est, ut ante omnes milites egrediantur portas, & aciem construant ante, quam hostes adveniant. Quod si intra civitatem manentibus, parati advenierint, aut differatur egressus, antecerte dissimuletur: ut cum adversarii insultare cœperint his, quos non putant exituros; aut cum ad prædam, vel redeundum, converterint animum, & ordines solverint; tunc illis stupentibus lectissimi prorumpant, & conferti aggrediantur ignavos. Observatur autem, ne longo spacio fatigatum militem, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet, qui ad aciem anhelus adventat? Hoc & veteres declinarunt, & superiori vel nostra ætate, cum Romani duces per imperitiam non cavissent, (ne quid

quid amplius dicam) exercitus perdidērunt. Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alari, currentem cum eo qui steterit, subire conflictum.

C A P. XII.

Investigandum, quid sentiant milites pugnaturi.

IPsa die, qua certaturi sunt milites, quid sentiant, diligenter explora. Nam fiducia vel formido ex vultu, verbis, incessu, motibusque cernitur. Nec confidas satis, si tiro prælium cupit: inexperto enim dulcis est pugna. Et noveris te oportere differre, si exercitati bellatores metuunt dimicare. Mometis tamen, & oratione ducis, exercitui virtus crescit, & animus: præcipue si futuri certaminis talem acceperint rationem, quasi sint facile ad victoriam perventuri. Tunc inimicorum ignavia, vel error ostendendus est: vel si ante à nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam, quibus militum mentes in odium adversariorum, ira, & indignatione moveantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter evenit, ut trepidant, cum ad conflictum venerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices,

E fre-

frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde & videre hostem; & agnoscere consuecant. Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. [Inimicorum] mores, adversariorum arma, equos recognoscant. Nam quæ ex usu sunt, non timentur.

C A P. XIII.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

BONUM ducem convenit nosse magnam partem victoriæ; ipsum locum, in quo dimicandum est, possidere. Elabora ergo, ut conserrurus manum, primum auxilium captes ex loco, qui tanto utilior indicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementius tela descendunt, & maiore impetu obnitentes pars altior pellit. Qui adverso nititur clivo, duplex subit & cum loco & cum hoste certamen. Sed illa distantia est, quod si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montuosa debes eligere. Si vero de equitibus tuis contra adversarii pedites victoriam quæris, sequi debes paulo equidem editiora loca; sed plana, atque patentia; neque silvis, neque paludibus impedita.

C A P.

C A P. XIV.

Quemadmodum acies debeat ordinari, ut in conflictu reddatur invicta.

OR DINATURUS aciem tria debet ante prospicere; Solem, pulverem, ventum. Nam Sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimat, hostium adiuvat tela. Pulvis à fronte congestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo, quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare solent: sed duci provide cavendum est in futurum, ne post paululum accedente die noceat Solis mutata conversio; ne ventus adversus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituentur ordines, ut hæc post occipitium nostrum sint, & (si fieri potest) adversariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons, quæ adversus hostem spectat. Hæc in pugna publica, si sapienter disponitur, plurimum iuvat: si imperite, quamvis optimi bellatores sint, mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est, ut in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In secundo ordine circumdati cataphractis sagittarii, nec non optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur, quos prius hastatos vocabant. Singuli autem armati

B 2

in

in directum ternos pedes inter se occupare consueverunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: ut nec acies interluceat, & spacium sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, ut haberent pugnares spacium accedendi atque recedendi: vehementius enim cum saltu cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus, & ætate maturi, & usu confidentes, & muniti etiam gravioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi alium cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes adversarios excipere, & stando pugnandoque repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis iuvenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo constituitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui acriter verutis vel Martiobarbulis (quas plumbaras nominant) dimicant, qui dicebantur levis armatura. Sciendum ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem, ad provocandum, cum missilibus, & sagittis, primo loco semper exire. Qui si hostes in fugam vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequuntur. Sin vero ab hostibus pulsati fuerint, redeunt ad primam & secundam

DE RE MILITARI LIB. III. 101
secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies, cum ad spathas, & ad pila (ut dicitur) ventum fuerit, rotum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carroballistæ, manubalistarii, fundibulatores, funditores. Fundibulatores sunt, qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio: & utraque manu impulsus, prope ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt, qui fundis [ex] lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant, sive lapidibus manu iactis, sive missilibus in hoc ordine dimicabant, [quos accensos, tanquam iuniores & postea additos nominabant.] Sextus ordo post omnes à firmissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui triarios appellabant. Hi, ut requieti & integri acrius invaderent hostes, post ultimas acies sedere consueverant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

CAP. XV.

Ratio podismi, quantum spacium in acie inter singulos homines in longum, vel inter singulos ordines in latum debeat custodiri.

EXPLANATO autem qualiter debeant acies instrui, nunc podisum, mensuramque ipsius ordinationis exponam. In mille passibus campi, una acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatore ternos occupant pedes. Quod si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare, novem millia nongenti nonaginta sex pedites sunt necessarii. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo millia passuum comprehendes. Sed melius est plures acies facere, quam militem spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus interpateri debere, & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoque si sex acies ordinaveris, quadraginta duos pedes in latum, & mille passus in longum, decem millium hominum tenebit exercitus. [Si autem in ternos ordinare volueris; 21 pedes in latum, & 2000 passuum in longum, 10000 tenebit exercitus.] Ad hanc rationem sive 20000, sive 30000 peditum fuerint

DE RE MILITARI LIB. III. 103
fuerint iuxta mensuram podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari; nec dux fallitur, cum sciat qui locus quantos capere possit armatos. Denique si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, inde etiam novem vel amplius acies ordinari [convenit.] Magis enim expedit, ut conferti pugnent, quam longius separati. Nam si nimium fuerit acies tenuata, cito ab adversariis facta impressione perumpitur, & nullum postea potest esse remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum servatur [ordo] ex more, vel certe pro qualitate hostium commutatur.

CAP. XVI.

De equitibus ordinandis.

CONSTRUCTA acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes, & contati, iuncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricas non habent, longius evagentur. A fortioribus namque equitibus, peditum protegenda sunt latera: & à velocioribus, atque expeditis, hostium cornua superfundenda, atque turbanda [sunt.] Scire dux debet, contra quos drungos, hoc est, globos hostium, quos

104 FLAVII VEGETII
equites oporteat poni. Nam nescio qua
occulta ratione, immo pene divina, alii
contra alios dimicant melius: & qui for-
tiores vicerant, ab inferioribus sæpe vin-
cuntur. Quod si equites impares fuerint,
more veterum velocissimi cum scutis levi-
bus pedites, ad hoc ipsum exercitati, iisdem
miscendi sunt, quos expeditos velites,
[quasi volitantes] nominabant. Quo facto
quamvis fortissimi hostium venerint equi-
tes, tamen adversus mixtum agmen pares
esse non possunt. Unum hoc remedium
veteres omnes duces invenerunt, ut assue-
facerent iuvenes currentes egregie, & inter
binos equites, singulos ex his pedites col-
locarent, cum levioribus scutis, gladiis, at-
que missilibus.

C A P. XVII.

De subsidiis, qua post aciem collocantur.

SEd optima ratio est, & ad victoriam
splurimum confert, ut lectissimos de pe-
ditibus & equitibus, cum vicariis, comiti-
bus, tribunisque vacantibus, habeat dux
post aciem [in subsidiis] præparatos: alios
circa cornua, alios circa medium: ut sicubi
hostis vehementius insistit, ne rumpatur a-
cies, provolent subito, & suppleant loca:
additaque virtute, inimicorum audaciam
frangant. Hoc primi Lacones invenerunt:
imitati

DE RE MILITARI LIB. III. 105
imitati sunt Carthaginienses; Romani po-
stea ubique servaverunt. Hac dispositione
nulla melior invenitur. Nam directa acies
hoc solum agere debet, si potest, ut hostem
repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus,
aut forfex, superfluos habere debes post a-
ciem, de quibus cuneum aut forficem fa-
cias. Si ducenda sit serra, item ex abun-
dantibus ducetur: nam si de loco suo ordi-
natum militem transferre cœperis, univer-
sa turbabis. Si globus hostium separa-
tus, aut alam tuam, aut parrem aliquam ur-
gere cœperit, nisi superfluos habeas, quos
contra globum possis opponere, sive pedi-
tes, sive equites de acie tuleris, dum alia vis
defendere, alia periculosius denudabis.
Quod si bellatorum tibi copia non abun-
dat, melius est aciem habere breviorē,
dummodo in subsidiis colloques plurimos.
Nam circa medias partes campi, ex pediti-
bus bene armatis debes habere lectissimos,
de quibus cuneum facias, & statim aciem
hostium rumpas. Circa cornua autem, de
contatis, loricatisque equitibus ad hoc re-
servatis, & levi armatura peditum, alas ho-
stium circumvenire te convenit.

E. 5

C A P.

CAP. XVIII.

*In quo loco primus dux stare debeat, in
quo secundus, in quo
tertius.*

Dux qui præcipuam sustinet potestatem inter equites, & pedites, in parte dextra stare consuevit. Hic enim locus est, in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est, in quo tota acies gubetnatur, ex quo rectus est liberque procursus. Ideo autem inter utrosque consistit, ut & consilio regere, & autoritate tam equites quam pedites ad pugnam possit hortari. Hic de equitibus supernumerariis, mixtis peditibus expeditis, adversariorum sinistrum cornu, quod contra ipsam stat, circuire, & à tergo semper urgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites & bene armatos de illis superfluis secum habere debet: de quibus aut ipse cuneum faciat, & aciem hostium rumpat: aut si adversarii cuneum fecerint, ipse forficem faciat, ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius esse dux debet, satis bellicosus & providus, quia sinistra pars difficilior est, & velut manca in acie consistit. Ideo bonos equites supernumerarios & velocissimos pedites habere debet, de quibus sinistrum

strum cornu semper extendat, ne circumveniatur ab hostibus. Clamor autem (quem barritum vocant) prius non debet attolli, quam acies utraque se iunxerit. Imperitorum enim, vel ignavorum est, vociferari de longe; cum hostes magis terreantur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, ut prior instruas aciem, quia ex arbitrio tuo potes facere, quod tibi utile iudicas, cum nullus obsistit: deinde & tuis auges confidentiam, & adversariis fiduciam minuis: quia fortiores videntur, qui provocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusque, ordinantem & trepidum adversarium præoccupas. Pars enim victoriæ est, inimicum turbare antequam dimices.

CAP. XIX.

*Quibus remediis virtuti vel dolis hostium
resistatur in acie.*

[EXCEPTIS superventibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quæ nunquam dux exercitatus amittit.] Nam in itineribus, iam fatigatis; in fluminum transgressione, divisis; in paludibus, occupatis; in iugis montium, laborantibus; in campis, sparsis, atque securis; in mansione,

dormientibus, oportunum prælium semper inferitur: cum aliis negotiis occupatus hostis, prius interimatur, quam præparare se possit. Quod si cauti sunt adversarii, & insidiarum nulla sit copia, tunc adversus præsentem, scientes, videntes, æqua conditione pugnatur. Tamen ars belli, non minus in hoc aperto conflictu, quam in occultis fraudibus adjuvat eruditos. Cavendum vel maxime, ne ab ala, cornuque sinistro, (quod sæpius evenit) aut certe dextro, (quod raro contingit) circumveniantur tui à multitudine hostium, aut à vagantibus globis, quos vocant drungos. Quod si acciderit, unum remedium est, ut alam cornuque replices, & rotundes: quatenus conversi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item adversus cuneum hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta [cum] acie primo angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quod ordinatio ponitur, quam forficem vocant. Nam ex lectissimis militibus confertis in V litteram, ordo componitur: & illum cuneum exci-

excipit, atque ex utraque parte concludit: quo facto, aciem non potest irrumpere. Item serra dicitur, quæ à strenuis directæ, ante frontem opponitur hostibus, ut turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui à sua acie separatus, vago superventu incurfat inimicos, contra quem alter populosior vel fortior immittitur globus. Observandum quoque, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enim nascitur tumultus, atque confusio; & imparatis conturbatisque facilius hostis incumbit.

C A P. XX.

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam, qui inferior numero & viribus est, valeat victoriam obtinere.

DE PUGNATIONUM septem sunt genera vel modi, cum infesta ex utraque parte signa conflagunt. Una depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiam nunc & prope semper solet prælium fieri: sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimum iudicant, quia cum in prolixo spacio tenditur acies, non æqualis semper campus occurrit,

currit, & cum in eius parte sinus, aut curvatura sit, in eo loco acies frequenter inrumpitur. Præterea si multitudine adversarius antecedit, à lateribus aut dextram aut sinistram alam circumvenit. in quo periculum magnum est, nisi supernumerarios habeas, qui procurrant, hostemque sustineant. Hoc genere solus debet configere, qui & plures, & fortes habuerit bellatores, ut ex utroque cornu hostem circumveniat, & quasi in sinum sui concludat exercitus. Secunda depugnatio est obliqua, quæ plurimis melior: in qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaveris, etiam si multitudine hostium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Huius talis est modus: Cum instructæ acies ad congressum veniunt, tunc tu sinistram alam tuam à dextra adversarii longius separabis, ne vel missilia ad eam, vel sagittæ perveniant: dextram autem alam tuam sinistræ alæ illius iunge, & ibi primum inchoa prælium: ita ut cum equitibus optimis, & probatissimis peditibus, sinistram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atque circumneas, & detrudendo atque supercurrendo ad hostium terga pervenias. Quod si semel adversarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitaram victoriam consequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoveris, secunda durabit.

Ad

Ad similitudinem autem A literæ, vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si prior adversarius hoc fecerit, illos quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites, quam pedites, ad sinistram tuam colliges cornu, & sic adversario resistes magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secundæ: sed in hoc deterior, quod à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro configere. Nam quasi mancus imperus est eorum, & aperti cum difficultate aggrediuntur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod apertius [ut sit] explanabo. Si quando alam sinistram longe habueris meliorem, cum ea fortissimos equites peditesque coniunge, & in congressu ipsam primum applica ad alam hostium dextram, & quantum potest, adversarii dextram partem pellere & circumire festina. Tu autem aliam exercitus partem, in qua deteriores bellatores habere te nosti, à sinistra illius longissime separa, ne vel gladiis invadatur, vel ad eam tela perveniant. In hoc [genere] cavendum est, ne inimicorum cuneis transversa tua acies elidatur. Hoc autem modo, uno casu utiliter pugnabitur, si adversarius infirmius dextrum cornu habuerit, & tu longe fortius sinistram. Quarta depugnatio talis est: Cum ordinaveris aciem ante quadringentos vel

vel quingentos passus, quam ad hostem pervenias, non sperante eo, subito ambas alas tuas incitare te convenit: ut ex utroque cornu improvisos hostes vertas in fugam, & celerius victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis, licet cito superet, si exercitatos fortissimosque produxerit, tamen periculosum est: quia mediam aciem suam, qui sic dimicat, nudare compellitur, & in duas partes exercitum separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus, habet [postea] occasionem, qua invadat & divisa cornua, & mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis: sed hoc unum amplius habet, quod levem armaturam, & sagittarios, ante mediam aciem ponit; ut illis resistentibus, non possit irrumpi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistrum: & de sinistro cornu suo, illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit, statim vincit; sin minus, media acies illius non laborat: quia à levi armatura sagittariisque defenditur. Sexta depugnatio optima est, prope similis secundæ: qua uruntur, qui de numero suorum, & de virtute, desperant. Et si bene ordinaverint, quamvis cum paucioribus, sæpe victoriam consequuntur. Nam cum instructa acies ad hostes accedit; dextram alam tuam sinistræ alæ hostium iunge, & ibi per equites probatissi-

DE RE MILITARI LIB. III. 113
 batissimos, & velocissimos pedites, incipe prælium. Reliquam autem partem exercitus tui, longissime à dextra parte adversariorum remove, & in directum porrige, quasi verum. Nam cum partem sinistram illius, & à lateribus, & à tergo cœperis cedere, sine dubio vertes in fugam. Adversarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subvenire, quia acies tua extenditur, & totam se porrigit ad similitudinem I literæ, longissimeque recedit ab hostibus. [Quo genere in itineribus sæpe configitur.] Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adjuvat dimicantem. In hac quoque & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris adversarium sustinere, hoc est, si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut civitatem, aut paludes, aut abrupta in una parte habeas, ex qua hostis non possit accedere, & reliquum exercitum tuum directæ acie ordines. Sed in illa [ala] quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc securius, pro tuo arbitrio, cum hoste configes; quia ab una parte loci natura te munit, ab alia duplex prope ponitur equitatus. Illud tamen observandum est, quo nihil melius invenitur, ut sive solo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: sive sinistro, ibi strenuissimos colloques: sive in medio cuneos

114 FLAVII VEGETII
cuneos facere volueris, per quos acies hostium rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est, ut electi à duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio & utilitas postulat, ordinentur.

C A P. XXI.

Viam abscedendi hostibus dandam, ut deleantur facilius fugientes.

PLERIQUE rei militaris ignari, pleniorē victoriam credunt, si adversarios, aut locorum angustius, aut armatorū multitudinem circumdederint, ut aditum non inveniunt abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cum spei nihil est, sumit arma formido. Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum. Ideoque Scipionis laudata sententia est, qui dixit, viam hostibus, qua fugiant, muniendam. Nam cum abscedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga consenserint, multi more pecudum trucidantur. Nec insequentium ullum periculum est, cum victi (quibus defendi poterant) arma converterint [in fugam.] Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo prosternitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, ubi animus

DE RE MILITARI LIB. III. 115
mus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quam vultum. Cæterum clausi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud ibi licere non posse. Nam

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

C A P. XXII.

Quemadmodum ab hostibus recedatur, si consilium pugna displaceat.

DIGESTIS omnibus, quæ ratio militaris experimentis & arte servavit, unum superest docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ, & exemplorum periti, nusquam maius periculum imminere testantur. Qui enim ante congressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam. Verum quia hoc sæpius necesse est evenire, quibus modis tuto possit fieri, declarandum est. Primum ut tui nesciant, ideo te recedere, quia declinas inire conflictum, sed credant arte aliqua ideo se revocari, ut ad oportuniorē locum inviteretur hostis, ac facilius superetur: aut certe insequentibus adversariis secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est, ad fugā parati sint, qui ducem suum sentiunt desperare. Illud

Illud quoque vitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim inruant. Propterea plerique ante pedites, equites posuerunt, ut discurrentes adversarios videre non sinerent, quando pedites abscedebant. Item articulatim incipientes à primis, singulas acies subducebant, retroque revocabant, in gradu suo manentibus reliquis: quos sensim postea cessimque ad illos iungebant, quos primum subduxerant. Aliquantum exploratis itineribus, notum cum exercitu recedebant: ut hostes die orto, cum intellexissent, non possent comprehendere præcedentes. Præterea levis armatura præmittebatur ad colles, sub quos subito tuto revocaretur exercitus: & si hostes insequi voluissent, à levi armatura, quæ ante occupaverat locum, additis equitibus, fundebantur. Nihil enim periculosius existimant, quam si inconsulte insequentes, ab his qui in subseffa fuerint, vel qui ante se paraverint, observentur. Hoc tempus est, quo opportune collocantur insidiæ, quia adversus fugientes maior audacia & minor cura est. Necessario autem amplior securitas gravius solet habere discrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere lassis, equos suos pascentibus, ac nihil tale suspicantibus, superventus assolent fieri. Quod & nobis vitandum est, & hosti in eiusmodi occasio-

occasionibus perniciēs inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo prodesse: quia qui in acie, publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum profit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui vero superventus, & subseffas [insidias] passus est, culpam suam non potest excusare: quia hæc & vitare potuit, & per speculatores idoneos ante cognoscere. Cum receditur, talis fraus ita fieri consuevit. Recto itinere pauci equites consequuntur, valida manus occulte per alia mittitur loca: ubi ad agmen inimicorum pervenerunt equites, tentant leviter, atque discedunt. Illi credunt, quicquid insidiarum fuerit, præterisse, & sine cura resolvuntur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ secreto itinere destinata fuerat, superveniens opprimit ignorantes. Multi cum ab hoste discedunt, si per silvas ituri sunt, præmittunt, qui angusta vel abrupta occupent loca, ne ibidem patiantur insidias. Et rursus post se præcisīs arboribus vias claudunt, quas concædes vocant, ut adversariis facultatem adimant persequendi: & pene utrique parti in itinere ad subseffas communis occasio est. Nam qui præcedit, opportunitis vallibus, vel silvosis montibus, [quasi] post se relinquit insidias, in quas cum inciderit inimicus, recurrit ipse, &

& adiuvat suos. Qui vero sequitur, adversis semitis longe ante destinat expeditos, ut præcedentem adversarium arceat transitu, deceptumque à fronte & à tergo concludat. Dormientibus noctu adversariis, & qui præcessit, potest regredi, & qui sequitur, quantumvis inter sit, potest supervenire per fraudem. In transfretatione fluviorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ prima transierit, dum reliqui alveo separantur: qui autem sequitur itinere festinato, illos qui nondum potuerunt transire, conturbat.

C A P. XXIII.

De camelis, & cataphractis equitibus.

CAMELOS aliquantæ nationes apud veteres in aciem produxerunt, ut Vrsiliani in Aphrica, Macetes hodieque producunt. Sed hoc genus animalium [arenis, &] tolerandæ siti aptum, confusas etiam, in pulvere, vento vias, absque errore dirigere memoratur. Cæterum præter novitatem, inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum, & pondus armorum, capi [eos] facile est, quoniam frequenter obnixa contra dispersos pedites, quam contra equites. In
certa-

DE RE MILITARI LIB. III. 119
certamine meliores tamen, aut antè legiones positi, aut cum legionariis mixti. quando cominus (hoc est, manu ad manum) pugnatur, acies hostium sæpe rumpunt.

C A P. XXIV.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit ob-
sisti.

QUADRIGAS falcatas in bello Rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ ut primo magnum intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper invenit campum, & levi impedimento retinetur: unoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidissent, deletæ sunt. Tribulus autem est quatuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est. Elephantis in præliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius novitate, homines equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania Rex Pyrrhus eduxit. Postea
Han-

Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt, adversus quos diversa excogitata sunt genera armorum. Nam & centurio in Lucania gladio manum (quam promuscidem vocant) uni abscidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro, nec à sagittariis, quos vehebant beluæ, lædebantur, & earum imperum equorum celeritate vitabant. Alii contra elephantos cataphractos milites immiserunt: ita ut in brachiis eorum, & in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne [manu sua] elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipue tamen velites antiqui adversum elephantos ordinaverunt. Velites autem erant iuvenes, levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora spicula, belluas occidebant: sed crescente audacia, postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephantos congerebant, eosque vulneribus elidebant. Illud additum est, ut funditores cum fustibalis & fundis, rotundis lapidibus destinatis, Indos (per quos regebantur elephanti) cum ipsis turribus affligerent
atque

atque mactarent; quo nihil tutius invenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupissent aciem, spacium milites dabant. Quæ cum in agmen medium pervenissent, circumfusus undique armatorum globis, cum magistris absque vulneribus capiebantur illæ. Carrobalistas aliquanto maiores (hæ enim longius & vehementius spicula dirigunt) superpositas curribus, cum binis equis aut mulis post aciem ordinari convenit, ut cum sub iactum teli accesserint bestię, sagittis ballistariorum transfigantur. Latius tamen contra eas & firmiter præfigitur ferrum, ut in magnis corporibus maiora sint vulnera. Adversum elephantos plura exempla, & machinamenta, retulimus, ut si quando necessitas postulaverit, sciatur quæ sint tam immanibus beluis opponenda.

C A P. XXV.

*Quid fieri debeat, si vel pars, vel
totus exercitus fu-
gerit.*

SCIENDUM vero est, si pars exercitus vicerit, & pars fugerit, minime desperandum, cum in eiusmodi necessitate, ducis constantia totam sibi possit vindicare victoriã. Innumerabilibus hoc accidit bel-
lis, & pro superioribus sunt habiti, qui
F minime

minime desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem adversa non frangunt. Prior ergo de caesis hostibus spolia capiat, & (quod ipsi dicunt) colligat campum, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, & suis fiduciam geminabit, quasi victor ex omni parte discesserit. Quod si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, perniciosæ cladis tamen reparationis fortuna multis non defuit, & medicina quærenda est. Dux ergo providus sub ea cautela publico debet Marte configere, ut si quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ secus acciderit, absque gravi detrimento liberet victos. Nam si vicini colles fuerint, si post terga munitio, si cæteris abscedentibus fortissimi quique restiterint, se suosque servabunt. Frequenter iam fusa acies, dispersos, ac passim sequentes, reparatis viribus interemit. [Nam] nunquam exultantibus maius solet esse discrimen, quàm cum subito ferocia in formidinem commutatur. Sed quicumque eventus fuerit, colligendi superstites bello, erigendi adhortationibus congruis, & armorum instauratione refovendi. Tunc novi dilectus, nova quærentur auxilia: & (quod amplius prodest) captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec opportunitas

desit,

DE RE MILITARI LIB. III. 123
desit, cum pro felicitate superbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum ultimum putat, cogitet, eventus omnium præliorum, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

C A P. XXVI.

Regula bellorum generales.

IN omnibus præliis, expeditionis cōditio talis est, ut quod tibi prodest, adversario noceat: quod illum invat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis utile iudicamus. Contra te enim esse incipis, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaris, contra illum erit, si voluerit imitari.

In bello, qui plus in agrariis vigilaverit, plus in exercendo milite laboraverit, minus periculum sustinebit.

Nunquam miles in aciem producendus est, cuius antea experimenta non ceperis.

Aut inopia, aut superventibus, aut terrore melius est hostem domare, quam prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere, quam virtus.

Nulla consilia meliora sunt, quam illa,

F 2

quæ

quæ ignoraverit adversarius antequam facias.

Occasio in bello amplius solet iuvare, quam virtus.

In sollicitandis suscipiendisque hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia adversarium amplius transfugæ frangunt, quam peremti.

Melius est post aciem plura servare præsidia, quam latius militem spargere.

Difficile vincitur, qui vere potest de suis & de adversarii copiis iudicare.

Amplius iuvat virtus, quam multitudo.

Amplius sæpe locus prodest quam virtus.

Paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria.

Exercitus labore proficit, ocio convescit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, nisi [cum] eum videris sperare victoriam.

Subita conterrent hostes, usitata vilescunt.

Qui dispersis suis inconsulte sequitur, quam ipse acceperat, adversario vult dare victoriam.

Qui frumentum, necessariumque com meatum, non præparat, vincitur sine ferro.

Qui

Qui multitudine, & virtute, præcedit, quadrata dimicet fronte; qui primus est modus.

Qui imparem se iudicat, dextro cornu suo sinistrum cornu pellat inimici; qui est secundus modus.

Qui sinistram alam fortissimam habere se noverit, dextram alam hostis invadat; qui est tertius modus.

Qui habet exercitatissimos milites, in utroque cornu pariter prælium debet incipere; qui est quartus modus.

Qui levem armaturam optimam regit, utramque alam hostis invadat, ferentariis ante [mediam] aciem constitutis; qui est quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute confidit, si depugnaturus est, de dextra sua sinistram alam hostium pulset, reliquis suis porrectis in similitudinem veru; qui sextus est modus.

Qui pauciores, infirmioresque, habere se novit, septimo modo ex uno latere, aut montem, aut civitatem, aut mare, aut fluvium, aut aliquod debet habere subsidium.

Qui confidit equitatu, aptiora loca querat equitibus; & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedestribus copiis, aptiora loca peditibus querat; & rem magis

gis per pedites gerat.

Cum explorator hostium latenter oberat in castris, omnes ad tentoria sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.

Cum consilium tuum cognoveris adversariis proditum, dispositionem mutare te convenit.

Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid vero facturum sis, cum paucissimis, ac fidelissimis; vel potius ipse tecum.

Milites poena & timor in sedibus corrigunt; in expeditionibus, spes & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam nisi ex occasione, aut nimia necessitate configunt.

Magna dispositio est, hostem fame magis arguere, quam ferro.

De equitatu sunt multa præcepta: sed cum hæc pars militiæ, usu exercitii, armorum genere, equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cum præsens doctrina sufficiat.

Quo genere depugnaturus sis, nesciant hostes: ne aliquibus remediis resistere moliantur.

EPI-

EPILOGVS.

DIGESTA sunt, Imperator Inuicte, quæ nobilissimi auctores, diversis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ prodiderunt, ut ad sagittandi peritiam, quam in serenitate tua Persa miratur: ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum Alanorumque natio velit imitari, si possit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusque non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse gaudent: nunc regula præliandi, imo vincendi artificium iungatur; quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, Reipublicæ tuæ & Imperatoris officium exhibeas & militis.

F 4

FLAVII

FLAVII VEGETII
RENATI
DE
RE MILITARI
LIBRI QUARTI

Prologus.

A GRESTEM, incultamque hominum in initio sæculi vitam, à communione brutorum animalium, vel ferarum, urbium constitutio prima discrevit. In his nomen reipublicæ peperit communis utilitas. Ideo potentissimæ nationes, ac Principes consecrati, nullam maiorem gloriam putaverunt, quam aut fundare novas civitates, aut ab aliis conditas in nomen suum, sub quadam amplificatione, transferre. In quo opere clementia serenitatis tuæ obtinet palmam. Ab aliis enim vel paucae, vel singulae, à pietate tua innumerabiles urbes ita iugi labore perfectæ sunt, ut non tam humana manu conditæ, quam divino nutu videantur paratæ. Cunctos Imperatores felicitate, moderatione, castimonia, indulgentiæ

DE RE MILITARI LIB. IV. 129
gentiæ exemplo, studiorum amore præcellis. Regni animique tui bona cernimus: & tenemus, quæ anticipare & superior optavit ætas, & extendi in perpetuum ventura desiderat. Quibus rebus tantum universo orbi præstitum gratulamur [bonum,] quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit divina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementiæ quantum profecerit murorum elaborata constructio, Roma documentum est, quæ salutem civium Capitolinæ arcis defensione servavit, ut gloriosius postea totius orbis possideret imperium. Ad complementum ergo operis maiestatis vestræ præceptione suscepti, rationes quibus vel nostræ civitates defendendæ sint, vel hostium subruendæ, ex diversis auctoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura condantur.

C A P. I.

Civitates aut opere, aut natura, aut utroque debere muniri.

VRBES atque castella, aut natura muniuntur, aut manu; aut utroque, quod firmitus ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, circumfuso mari sive paludibus, vel fluminibus. Manu; fossis, ac muris. In illo naturali beneficio, tutissimum

F 5 eligen-

eligentis consilium; in plano quæritur fundantis industria. Videmus antiquissimas civitates ita in campis patentibus constitutas, ut deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur invictæ.

C A P. II.

Non directos, sed angulosos muros faciendos.

AMBITUM muri directum veteres aduci noluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus: sed sinuosis anfractibus, iactis fundamentis, clausere urbes; crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum, vel scalas, vel machinas voluerit admove, non solum à fronte, sed etiam à lateribus, & prope à tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.

C A P. III.

Quemadmodum muris terra innatur egesta.

MURUS autem, ut nunquam possit Melidi, hac ratione perficitur. Intervallo vicenum pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde
ter-

DE RE MILITARI LIB. IV. 131
terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vestibusque densatur: ita ut à muro primus paries parum inferior, secundus longe minor ducatur: ut de plano civitatis ad similitudinem graduum quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus ullis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat; & quovis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obstitit.

C A P. IV.

De catractis, & portis, ne exurantur ab ignibus.

CAVE TUR præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius prodest, quod invenit antiquitas, ut ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingressu ponitur catracta, quæ annulis ferreis ac funibus pender, ut si hostes intraverint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, ut accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectum restinguat incendium.

CAP. V.

De fossis faciendis.

FOSSÆ autem ante urbes latissimæ [altissimæque] faciendæ sunt, ut nec facile possint coæquari replerique ab obsidentibus, & cum aquæ cœperint inundari, ab adversario cuniculum continuari minime patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione, prohibetur.

CAP. VI.

Ne sagittis hostium homines ladantur in muro.

FORMIDATUR, ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisque scalis, occupet murum. Adversum quod cataphractas atque scuta in civitatibus debent habere quam plurimi. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiunt sagittarum. Nec enim facile transeunt spicula, quod cedit ac fluctuat. Inventum quoque remedium est, ut de ligno crates facerent, quas metellas vocaverunt, lapidibusque complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, ut si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam

DE RE MILITARI LIB. IV. 133
quam ipsius contigisset, supra caput suum vergerent saxa.

CAP. VII.

Quibus modis providendum sit, ne famem patiantur obsessi.

MULTA defensionum oppugnationumque sunt genera, quæ locis competentibus inferemus. Nunc sciendum est, obsidendi duas esse species. Unam, cum adversarius opportunitis locis præfidiis ordinatis [continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram, cum] vel aqua prohibet inclusos, vel deditionem sperat à fame, quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim consilio, ipse ociosus, ac rutilus, fatigat inimicum. Ad quos casus, possessores, quamvis levi suspicione pulsari, omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissime collocare, ut ipsis exuberet substantia, adversarios inopia cogat abscedere. Non solum autem porcinum, sed & omne animalium genus, quod inclusum servari non potest, deputari oportet ad lardum, ut adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aves autem cohortales, & sine impensa, in civitatibus nutriuntur, & propter ægrotantes sunt necessariae. Pabula equis sunt præcipue congerenda, & quæ apportari nequiverint, exurenda. Vini, aceti, cete-

ceterarumque frugum vel pomorum congerendæ sunt copiæ, nihilque, quod usui proficiat, hostibus relinquendum. Nam ut hortorum cura in viridariis domorum, vel areis exerceatur, utilitatis & voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos [procuratores] erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam servare cœperunt. Imbellis quoque ætas, ac sexus, propter necessitatem victus, [portis] frequenter exclusa est: ne penuria opprimeret armatos, à quibus mœnia servabantur.

C A P. VIII.

Quæ species præparanda sint pro defensione murorum.

BITUMEN, sulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, convenit præparare: ad arma facienda, ferrum utriusque temperaturæ, & carbones, servantur in conditis: ligna quoque de hastilibus sagittisque necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluviis, quia pro soliditate graviora sunt, & apriora mittentibus, diligentissime colliguntur; ex quibus muri replentur, & turres. Minima fundis, sive fustibalis, vel mani-

manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. [Maxima vero pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur,] ut dimissa per præceps, non solum obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur, vel intercisæ ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) ut sint volubiles lævigantur; quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterere. Trabes quoque & tabulata, vel diversæ magnitudinis clavos ferreos, esse oportet in promptu. Nam oppugantium machinis per alias machinas consuevit obfisti, præcipue cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne adversariorum mobiles turres superemineant, & capiant civitatem.

C A P. IX.

Quid faciendum, si nervorum defuerit copia.

NERVORUM quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri, vel balistæ, ceteraque tormenta, nisi funibus nervinis intenta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas utiles asseruntur. Indubitatum vero est, crines feminarum in eiusmodi tormentis

NON

non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolii, corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cum nervorum copia defecisset, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnātib; reparatisque machinis, adversariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimæ feminae, deformato ad tempus capite, libere vivere cum maritis; quam hostibus integro decore servire. Cornua quoque, vel cruda coria, proficit colligi ad cataphractas [tegendas,] aliaque machinamenta, siue munimina.

C A P. X.

*Quid faciendum, ne aqua inopiam
patiantur obsessi.*

MAGNA urbis utilitas est, cum perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cuj;libet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumque haustus funibus extrahendi. Sed interdum sicciora sunt loca, quæ montibus sunt saxisque munita, in quibus superposita castella; extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis, vel turribus destinatis, protegent telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si ultra iactum teli, in cli-

vo tamen civitatis, subiecta sit vena, castellum parvulum (quem burgum vocant) inter civitatem & fontem, convenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisque privatis, cisternæ sunt diligentissime substruendæ, ut receptacula aquis pluvialibus, quæ de tectis effluunt, præsent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quamvis exigua aqua, ad potum tantum, in obsidione sunt usi.

C A P. XI.

Si sal defuerit, quid faciendum.

SI maritima sit civitas, & sal defuerit, Siquor ex mari sumtus, per alveos atque patula vasa diffunditur, qui à calore Solis duratur in salem. Quod si hostis ab unda prohibeat, (nam hoc sæpe accidit) arenas, quas exagratum ventis mare superfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ Sole siccata nihilominus mutatur in salem.

CAP. XII.

Quid faciendum, cum primo impetu venit ad muros.

VIOLENTA autē impugnatio quando castellis vel civitatibus preparatur, mutuo utrinque periculo, sed maiore oppugnantium sanguine, exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros invadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem deditionis formidinem geminant, tubarum strepitu hominumque permixto. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, [dum] ad motis scalis invaditur civitas, [resistere debet omni virtute.] Quod si à fidentibus, sive militaribus viris repellatur prima congressio, statim clausis crescit audacia, & iam non terrore, sed viribus & arte configitur.

CAP. XIII.

Enumeratio machinarum, quibus muri oppugnantur.

AD MOVENTUR etiam testudines, arietes, falces, vineæ, plutei, musculi, turres: de quibus singulis qualiter fabricentur,

DE RE MILITARI LIB. IV. 139
centur, quo etiam pacto præliantur, vel repellantur, edisseram.

CAP. XIV.

De ariete, falce, testudine.

DE materia, ac tabulatis, testudo contextitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibusque vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & falx vocatur, ab eo quod incurva est, ut de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput vestitur ferro, & appellatur aries: vel quod habet durissimam frontem, quæ subruat muros: vel quod more arietum retrocedit, ut cum impetu vehementius feriat. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumsit: quia sicut illa modo reducit, modo profert caput; ita machinamentum interdum reducit trabem; interdum exerit, ut fortius cædat.

CAP. XV.

De vineis, pluteis, & aggere.

VINEAS dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque usu caustias vocant. E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. Huius tectum muni-

munitione duplici, tabulatis, cratibusque contextitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque impetu penetrantur. Extrinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, crudis ac recentibus coriis, vel centonibus, operitur. Istæ, cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus subsidentes turti ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contextuntur è vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quorum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcunque partem volueris admoventur more carpenti: quos obsidentes applicant muris; eorumque munitione protecti, sagittis, sive fundis, vel missilibus, defensores omnes de propugnaculis civitatis exturbant, ut scalis ascendendi facilius præstetur occasio. Agger autem ex terra lignisque extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

C A P. XVI.

De musculis.

MUSCULOS dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, si luctum obfuerit, civitatis fossatum, etiam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidant, ut turres ambula-

DE RE MILITARI LIB. IV. 141
ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis musculi. Nam quemadmodum illi, cum minores sint, tamen balænis auxilium adminiculumque iugiter exhibent: ita istæ machinæ breviores, deputatæ turribus magnis, adventui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

C A P. XVII.

De turribus ambulatoriis.

TURRES autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, extrabibus tubulatisque compacta: &, ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissime [ex] crudis coriis, vel centonibus, communita; quibus pro modo altitudinis additur latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, ut non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam ampla movetur. Præsens autem periculum civitatis est, si ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas, & diverso genere conatur intrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu destruit muros: circa
mediam

mediam vero partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, septumque de vimine, quem subito prolatum inter turrimurumque constituunt, & per eum egredientes de machina bellatores in civitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati & sagittarii collocantur, qui defensores urbis [ex alto] contis, missilibus, saxisque prosternant. Quo facto civitas capitur sine mora. Quid enim auxilii superest, cū hi qui de murorum altitudine sperabant, repente supra se aspiciant altiore[m] hostium murū?

C A P. XVIII.

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.

HUIC tam manifesto discrimini multis occurritur modis. Primum, si confidentia vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hostibus pulsus machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant, ad maiores balistas, malleolos vel falaricas cum incendio destinant, ut perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) universa conflant. Falarica autem, ad modum hastæ,
valido

DE RE MILITARI LIB. III. 143
valido præfigitur ferro: inter tubum, & hastile, sulphure, resina, bitumine, stupisque convolvitur, infuso oleo, quod incendiarium vocant, quæ balistæ impetu destinata, perrupto munimine, ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus, cum hostes dormiunt, in lateris portant lucernas, & incensis machinis, rursus levantur in murum.

C A P. XIX.

Quemadmodum altitudo muris addatur.

PRÆTEREA partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atque lapidibus, vel luto, sive lateribus, postremo tabulatis, extruendo faciunt altiore[m], ne defensores mœnium desuper urbi ventura possit opprimere. Constat autem, inefficax machinamentum reddi, si inveniat[ur] inferius. Verum obsidentes eiusmodi dolum adhibere consueverunt. Primo talem extruunt turre[m], quæ propugnaculis civitatis videatur inferior. Deinde secreto aliam de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subito funibus trochleisque de medio turricula illa producit[ur], de qua egredientes armati (quia altior invenitur) statim

144 FLAVII VEGETII
statim capiunt civitatem.

C A P. XX.

*Quo pacto suffodiatur terra, ut machina
nocere non possit.*

INTERDUM longissimas, ferratasque
trabes opponunt machinæ venienti,
eamque à muri vicinitate propellunt. Sed
cum Rhodiorum civitas oppugnaretur ab
hostibus, & turris ambulatoria murorum
altitudinem, ac turrium omnium, supera-
ret, mechanici ingenio inventum est tale
remedium. Per noctem sub fundamento
muri cuniculum fodit, & illum locum, ad
quem die postero turris fuerat promoven-
da, nullo hostium sentiente, egesta terra ca-
vavit intrinsecus: & cum rotis suis moles
fuisset impulsæ, atque ad locum qui subtus
cavatus fuerat, pervenisset, tanto ponderi
solo cedente, subsedit, nec iungi muris, aut
moveri ulterius potuit. Ita & civitas libe-
rata est, & machina derelicta.

C A P. XXI.

De scalis, sambuca, exostra, & tollenone.

AD MOTIS turribus, funditores la-
pidibus, sagittarii iaculis, manubali-
starii vel arcubalistarii sagittis, iaculatores
plumbatis ac missilibus, è muris submo-
vent

DE RE MILITARI LIB. IV. 145
vent hostes. Hoc facto, scalis apposis
occupant civitatem. Sed qui scalis nituntur,
frequenter periculum sustinent: exemplo
Capanei, à quo primum [hæc] scalarum
oppugnatio perhibetur inventa: qui tanta
vi occisus est à Thebanis, ut extinctus ful-
mine diceretur. Et ideo sambuca, exostra, &
tollenone obsidentes in murum hostium
penetrant. Sambuca dicitur à similitudine
citharæ. Nam quemadmodum in cithara
chordæ sunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim
ponitur, funes sunt, qui pontem de superio-
re parte trochleis laxant, ut ascendant ad
murum: statimque de turri exeunt bellato-
res, & per eum transeuntes mœnia urbis
invadunt. Exostra dicitur pons, quem su-
perius exposuimus, qui de turri in murum
repente protenditur. Tolleno dicitur,
quoties una trabes in terram præalte defi-
gitur, cui in summo vertice alia transversa
trabes longior dimensa medietate conne-
ctitur, eo libramento, ut si unum caput de-
presseris, aliud erigatur. In uno ergo capi-
te cratibus sive tabulatis contextitur ma-
china, in qua pauci collacantur armati.
Tunc per funes uno attracto depressoque,
alio capite elevati imponuntur in murum.

G E N E R A L I T E R C A P.

CAP. XXII.

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

ADVERSUS hæc obsessos defendere consueverunt balistæ, onagri, scorpiones, arcubalistæ, fustibali, sagittarii, fundæ. Balista funibus, nervis, [chordisque] tenditur: quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit, tanto spicula longius emittit: quæ si iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percusserit. Onager autem dirigit lapides, sed pro nervorum crassitudine, & magnitudine, saxorum pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormentorum species vehementior invenitur. Scorpiones dicebant, quos nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortem. Fustibalos, arcubalistas, & fundas describere superfluum puto, quæ præsens usus agnoscit: saxis tamen gravioribus per onagrum destinatis, non solum equi eliduntur, & homines,
sed

DE RE MILITARI LIB. IV. 147
sed etiam hostium machinamenta franguntur.

CAP. XXIII.

Adversum arietes prosunt culcitæ, laquei, lupi, & columna graviores.

ADVERSUS arietes etiam vel falces, sunt plura remedia. Ali quanti centones & culcitæ fustibus calcant, & illis opponunt locis, quæ cædit aries, ut impetus machinæ materia molliore fractus, non destruat murum. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis testudinibus evertunt. Plures in modum forficis dentarum funibus illigant ferrum, quem lupum vocant, apprehensumque arietem aut avertunt, aut ita suspendunt, ut impetum non habeat feriendi. Interdum bases, columnæ marmoreæ, vibrato impetu iaciuntur è muris, arietesque confringunt. Quod si tanta vis fuerit, ut murus arietibus perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis una spes superest, ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesque inter binos parietes (si penetrare tentaverint) perimantur.

CAP. XXIV.

De cuniculis, per quos aut murus defoditur, aut civitas penetratur.

ALID genus oppugnationis est subterraneum, atque secretum, quod cuniculum vocant: à leporibus, qui cavernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorum, in quibus auri argentique venas Bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cavatoque specu in exitum civitatis inferna quaeritur via. Quæ fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant urbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reſeratisque portis suorum agmen ducunt, hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certe cum ad murorum fundamenta pervenerint, suffodiunt eorum maximam partem, & appositis scioribus lignis, ruinam muri tumultuario opere suspendunt. Sarmenta insuper iungunt, aliaque fomenta flammarum. Tunc preparatis bellatoribus subter ignis immititur, combustisque columnis ligneis, atque tabulatis, muro subito corruente, [inruptione] aditus reſeratur.

CAP.

CAP. XXV.

Quid facere debeant oppidani, si hostis intruperit civitatem.

INNUMERABILIBUS declaratur exemplis, sæpe cæſos ad internecionem hostes, qui pervaserant civitatem. Quod sine dubio evenit, si oppidani muros ac turres retinuerint, vel altiora occupaverint loca. Tunc enim de fenestris, ac tectis, omnis ætas, ac sexus, inrumpentes obruunt saxis, aliisque generibus telorum. Quod ne sustineant obsidentes, portas civitatis aperire consueverunt, ut resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam virtutis est desperatio. In hoc casu unum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per noctem hostis intraverit, ut muros, turresque teneant, ac loca superiora conscendant, hostesque per vicos & plateas undique obruant dimicantes.

CAP. XXVI.

Qua sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum.

FREQUENTER dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed ubi postmodum, murorum vigiliis derelictis, requieverit incauta

G 3

secu-

150 FLAVII VEGETII
securitas, tenebrarum ac noctis occasione
captata, cum scalis clanculum veniunt, mu-
rosque conscendunt. Propter quod maior
est adhibenda custodia, cum hostis absces-
serit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola
collocanda, in quibus vigilēs, hybernīs
mensibus ab imbribus, vel frigore; æstivis
defendantur à Sole. Illud quoque usus in-
venit, ut acerrimos ac sagacissimos canes
in turribus nutriant, qui adventum ho-
stium odore præsentiant, latratuque testen-
tur. Anseres quoque non minore solertia
nocturnos superventus clamoribus indi-
cant. Nam ingressi Capitolinam arcem
Galli, Romanum nomen eruerant, nisi cla-
more anseris excitatus Manlius restitisset.
Mira diligentia sive fortuna viros, qui uni-
versum orbem erant missuri sub iugum, a-
vis una servavit.

C A P. XXVII.

Quomodo oppidanis inferantur insidia.

NON solum in obsidionibus, sed in u-
niverso genere bellorum, supra omnia
ducitur, hostium consuetudinem explorare
diligenter, ac nosse. Opportunitas enim
insidiarum aliter non potest inveniri, nisi
scias, quibus horis adversarius à laboris in-
tentione discedat, quibus reddatur incau-
tior: interdum medio die, interdum ad ve-
sperum,

DE RE MILITARI LIB. IV. 151
sperum, sæpe nocte, aliquando eo tempore
quo sumitur cibis, [cum utriusque partis
milites ad requiem aut ad curanda corpo-
ra disperguntur.] Quod in civitate cum
cœperit fieri, obsidentes astu se à prælio
subtrahunt, ut adversariorum negligentia
licentiam tribuant. Quæ ipsa impunitate
cum creverit, repente admotis machinis,
vel apposis scalis, occupant civitatem. Et
ideo in muris saxa, ceteraque tormenta po-
nuntur in promptu, ut cognitis insidiis ac-
currentes, ad manum habeant quod supra
capita hostium evolvant atque iaculen-
tur.

C A P. XXVIII.

*Quid faciant obsidentes, ne ab oppidanis
patiantur insidias.*

CUM negligentia intervenerit, paribus
insidiis subiacent obsidentes. Nam si-
ve cibo sive somno fuerint occupati, sive o-
cio aut aliqua necessitate dispersi: tunc op-
pidani repente prorumpunt; ignorantes
perimunt; arietes, machinas, ipsosque ag-
geres ignibus concremant; omniaque in
perniciem suam fabricata opera subver-
tunt. Propter quod obsidentes ultra iactum
teli fossam faciunt, eamque non solum val-
lo, & sudibus, sed etiam turriculis instru-
unt, ut erumpentibus ex civitate possint
obsi-

obstiteret; quod opus lorica vocant; & sæpe cum obsidio describitur. invenitur in Historiis, lorica urbem esse circumdatam.

CAP. XXIX.

Quo genere tormentorum civitates defendantur.

SED ex alto destinata missilia, sive plumbea, sive lancea, veruta, vel spicula in subiectos vehementius cadunt. Sagitta quoque arcubus missa, & saxa manibus, fundis, sive fustibalis directa, quanto de exceliori loco exeunt, tanto longius penetrant. Balistæ vero, & onagri, si à peritis diligentissime temperentur, universa præcidunt, à quibus nec virtus illa, nec munimina possunt defendere bellatores. Nam more fulminis quicquid percusserint, aut dissolvere, aut inrumpere consueverunt.

CAP. XXX.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas.

AD capiendos muros scalæ vel machinæ plurimum valent, si ea magnitudine compactæ fuerint, ut altitudinem exsuperent civitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue expeditum

ditum uno capite nequitur in sagitta, quæ cum ad muri fastigia directa pervenerit ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus umbram turrium murorumque iaculatur in terram, tunc ignorantibus adversariis, umbræ illius spacium mensuratur. itemque decempeda figitur, & umbra ipsius similiter mensuratur. Quo collecto [numero,] nemo dubitat ex umbra decempedæ inveniri altitudinem civitatis, cum sciatur, quanta altitudo quantum umbræ emittat in longum.

EPILOGVS.

QUÆ ad oppugnandas vel defendendas urbes auctores bellicarum artium prodiderunt, vel quæ recentior necessitatum usus invenit, pro publica, ut arbitror, utilitate digessi: illud iterum iterumque commonens, ut solertissime caveatur, ne quando aut potius inopia emergat, aut cibi; quibus malis nulla arte succurritur: ideoque intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur, clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

FLAVII VEGETII
RENATI
DE
RE MILITARI
LIBRI QUINTI

Prologus.

PRÆCEPTO maiestatis tuæ, Imperator Invictæ, terrestris prælii rationibus absolutis, navalis belli res, ut opinor, est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt; quia iam dudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen.

C A P. I.

Romanos classem habuisse semper præparatam.

ROMANUS autem populus pro decore & utilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatē tumultus alicuius classis parabat ex tempore: sed, ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo enim bello laceßere aut
facere

DE RE MILITARI LIB. V. 155
facere audet iniuriam ei regno vel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum vindicandumque cognoscit. Apud Misenum ergo, & Ravennam, singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius à tutela Urbis abscederent: & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu, ad omnes mundi partes navigio pervenirent. Nam Misenatum classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Classis autem Ravennatum, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidē, Pontum, Orientem, Creram, Cyprum petere directa navigatione consueverat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse, quam virtus.

C A P. II.

Nomina iudicum, qui præerant classibus.

LIBURNIS autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatum præerat. Eæ vero, quæ Ionio in mari locatæ fuerant, ad præfectum classis Ravennatum pertinebant: sub quibus erant [deni] tribuni, per cohortes singulas constituti. Singulæ autem Liburnæ singulos navarchos, id est, quasi navicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis,

ciis, gubernatoribus, atque remigibus, & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

C A P. III.

Vnde appellentur Liburna.

DIVERSÆ autem provinciæ quibusdam temporibus mari plurimum potuerunt, & ideo diversa eis genera navium fuerunt. Sed Augusto dimicante Actiaco prælio, cum Liburnorum auxiliis præcipue victus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit, [esse] Liburnorum naves cæteris aptiores. Ergo similitudine, & nomine usurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Iadertinæ subiacens civitati, cuius exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ.

C A P. IV.

Qua diligentia fabricentur Liburna.

SED cum in domibus struendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt, quanto maius periculum est, navem vitiosam esse, quam domum.

domum. Ex cypresso ergo, & pinâ domestica, sive silvestri [larice,] & abiete, præcipue Liburna contextitur, utilius æreis clavis, quam ferreis configenda. Quamlibet enim gravior aliquanto videatur expensa; tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clavos tempore, & humore, celeriter rubigo consumit; ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam servant.

C A P. V.

Qua observatione sit cadenda materies.

OBSEVANDUM præcipue, ut à quintadecima luna, usque ad vigesimam tertiam, arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contextendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis servatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in pulvere vertitur: quod, ars ipsa, & omnium architectorum quotidianus usus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quâ pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari.

C A P.

CAP. VI.

Quo mense cadenda sint traves.

CÆDUNTUR autem traves utiliter post solstitium æstivum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium, [id est,] usq; ad Kalendas Ianuarias. His namque mensibus arcescente humore sicciora, & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cavendum, ne continuo, ut deiectæ fuerint traves, secantur; vel statim, ut sectæ fuerint, mittantur in navem: siquidem & adhuc solidæ arbores, & iam divisæ per tabulas, duplices, ad maiorem siccitatem, mereantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cum nativum humorem exsudaverint, contrahuntur, & rimas faciunt latiores; quo nihil est periculosius navigantibus.

CAP. VII.

De modo Liburnarum.

QUOD ad magnitudinem pertinet, minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines; paulo maiores, binos; idoneæ mensuræ, ternos, vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Actiaco prælio longe maiora referantur

con-

concurrisse navigia, ut senorum etiam, vel ultra, ordinum fuerint. Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ sociantur, quæ vicenos prope remiges in singulis partibus habeant: quas Britanni pictas vocant. Per has & superventus fieri, & commeatus adversariorum navium aliquando intercepti assolet, & speculandi studio adventus earum vel consilium deprehendi. [Ne tamen exploratoriæ naves candore prodantur, colore veneto (qui marinis est fluctibus similis) vela tinguntur, & funes; cera etiam, qua ungere solent naves, inficitur. Nautæ quoque vel milites venetam vestem induunt, ut non solum per noctem, sed etiam per diem facilius lateant explorantes.]

CAP. VIII.

Nomina ventorum & numerus.

QUICUNQUE exercitum armatis classibus vehit, turbinum signa debet ante prænoscere. Procellis namque & fluctibus Liburnæ gravius, quam vi hostium sæpe perierunt. in qua parte naturalis philosophiæ tota est adhibenda solertia, qua ventorum tempestatumque cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut providos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur ventorum

160 FLAVII VEGETII
 rum numerum atque vocabula ars navi-
 gandi primum debet inspicere. Veteres
 autem iuxta positionem cardinum, tantum
 quatuor ventos principales. [a] singulis cœ-
 li partibus flare credebant, sed experimen-
 to posterior ætas duodecim comprehen-
 dit. Horum vocabula, ad submovendam
 dubitationem, non solum Græca, sed etiam
 Latina prorulimus, ita ut ventis principali-
 bus declaratis, eos qui ipsis dextra lævaque
 iuncti sunt, indicemus. A verno itaque sol-
 stitio, id est, ab orientali cardine, summus
 exordium, ex quo ventus oritur ἀπριλιός,
 id est, subsolanus. Huic à dextra iungitur
 κρητικός: A sinistra ὄρεος, sive vulturnus. Meri-
 dianum autem cardinem possidet νότος, id
 est, auster. Huic à dextra iungitur λευκόνότος,
 id est, albus notus: A sinistra λευκόνότος, id est,
 corus. Occidentalem vero cardinem te-
 net ζήφυρος. Huic à dextra iungitur
 ἄψ, sive Aphricus: A sinistra, ἰάνουξ, sive fa-
 vonius. Septentrionalem vero cardinem
 fortitus est ἀπηνήλιος, sive septentrio. Cui ad-
 hæret à dextra θεσπίας, sive circius: A sinistra
 βορέας, id est, aquilo. Hi sæpe singuli, inter-
 dum duo, magnis autem tempestatibus et-
 iam tres pariter flare consueverunt. Horum
 impetu maria, quæ sua sponte tranquilla
 sunt, & quieta, undis æstuantibus sæviunt.
 Horum flatu pro natura temporum vel lo-
 corū ex procellis serenitas redditur, & rur-
 sus

DE RE MILITARI LIB. V. 161
 sus in procellas serena mutantur. Nam se-
 cundo spiramine optatos classis invenit
 portus, adverso stare vel regredi, aut discri-
 men sustinere compellitur. Et ideo difficile
 naufragium pertulit, qui ventorum ratio-
 nem diligenter inspexit.

C A P. IX.

*Quibus mensibus tutius navi-
 getur.*

SEQUITUR mensium dierumque tra-
 ctatus. Neque enim integro anno vis at-
 que acerbitas maris patitur navigantes; sed
 quidam menses aptissimi, quidam dubii, re-
 liqui classibus intractabiles sunt lege natu-
 ræ. Phænix decursu, id est, post ortem Ple-
 iadum, à die sexto Kalendarum Iuniarum,
 usque ad Arcturi ortum, id est, in diem octa-
 vum decimum Kalendarum Octobrium,
 ut secura navigatio creditur, quia æstatis
 beneficio ventorum acerbitas mitigatur:
 ita post hoc tempus usque in tertium Idus
 Novembris incerta navigatio est, & discri-
 mini propior: propterea, quia post Idus
 Septembris oritur Arcturus vehementissi-
 mum sidus. Et octavo Kalendas Octobris,
 æquinoctialis, evenit acerba tempestas.
 Circa Nonas vero Octobris Hædi pulvia-
 les, quinto Idus eiusdem Taurus. A Novē-
 bri autem mense crebris tempestatibus
 navigia

navigia conturbat vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Novembris usque in diem sextum Iduum Martiarum maria clauduntur. Nam lux minima; noxque prolixa; nubium densitas; aëris obscuritas; ventorum, imbri vel nivibus geminata sævitia, non solum classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat. Post natalem vero (ut ita dicam) navigationis, qui solenni certamine publicoque spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum, ipsiusque temporis ratione, usque in Idus Maias periculose maria tentantur: non quod negociatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus navigat cum Liburnis, quam cum privatorum mercium festinat audacia.

C A P. X.

Quemadmodum tempestatum observanda sint signa.

PRÆTEREA aliquorum ortus occasusque siderum, tempestates vehementissimas commovent. in quibus licet certi dies auctorum attestatione signentur, tamen quia diversis casibus aliquando mutantur, & quod confitendum est, cœlestes causas humana conditio ad plenum
nosse

nosse prohibetur, ideo nauticæ observationis curam trifariam dividunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, vel postea, tempestates fieri, compertum est. Unde præcedentes *προχέμασι*, nascentes die solemnium *ἐπιχέμασι*, subsequētes *μεταχέμασι*, Græco vocabulo nuncupaverunt. Sed omnia enumerare nominatim longum est, cum auctores plurimi, non solum mensium, sed etiam dierum rationem diligenter expresserint: transitusque siderum, quos planetas vocant, cum, præscripto cursu dierum, arbitrio creatoris suscipiunt signa, vel deserunt, frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & navigantibus quam maxime metuendos, non solum peritiæ ratio, sed etiam vulgi usus intellegit.

C A P. XI.

De prognosticis, quibus noscitur serenitas & turbatio aëris.

MULTIS quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ velut in speculo Lunæ orbis ostendit. Rubicundus enim color ventos, caruleus indicat pluvias. Ex utroque commixtus, nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis, ac lucidus, serenitatem navigiis repromittit, quam gestat in
vul-

vultu: præcipue si quarto ortu, neque obtusis cornibus, rutila; neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exorians, vel diem condens, interest utrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur; utrum solido splendore fulgidus, an ventis urgentibus igneus; neve pallidus, vel pluvia sit impendente maculosus. Aër vero, & mare ipsum, nubiumque magnitudine vel species, sollicitos instruit nautas. Aliquantum ab avibus, aliquantum à piscibus significantur, quæ Virgilius in Georgicis divino pene comprehendit ingenio, & Varro in Navalibus libris diligenter excoluit. Hæc gubernatores scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitiæ usus instruit, quam altior doctrina firmavit.

C A P. XII.

De astuariis, hoc est, de rheumate.

ELEMENTUM pelagi tertia pars mundi est, quod præter ventorum flatum suo quoque spiramine, motuque, vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus, æstu quodam, quod rheuma vocant, ultro citroque procurrit: & more torrentium fluminum, nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinem suam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, cursum navium secunda adiuvat, retardat adversa.

DE RE MILITARI LIB. V. 165
adversa. Quæ dimicaturum magna sunt cautione vitanda. Neque enim auxilio remorum rheumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diversis regionibus, diverso Lunæ crescentis minuentisque statu, certis horis ista variantur: ideo prælium navale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci ante congressum debet agnoscere.

C A P. XIII.

De locorum notitia, sive de remigibus.

NAUTICORUM gubernatorumque solertia est, loca, in quibus navigatur, portusque, cognoscere: ut infesta prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In navarchis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur: propterea, quia navalis pugna tranquillo committitur mari, Liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed remorum pulsu adversarios percutit rostris, eorumque rursam impetus vitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clavum regentis magistri, victoriam præstat.

CAP. XIV.

De armis, telis, tormentisque navalibus.

MULTA quidem armorum genera proelium terrestre desiderat; sed navale certamen non solum plures armorum species, verum etiam machinas & tormenta flagitat, tanquam in muris dimicaretur, & turribus. Quid enim crudelius congressione navali, ubi & aquis homines perimuntur, & flammis? Præcipua ergo esse debet tegminum cura, ut cataphracti, vel loricati, galeati etiam, & ocreis muniti sint milites. De onere namque armorum nemo debet vel potest conqueri, qui stans pugnat in navibus. Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum; & ampliora sumuntur, propter falces, & harpagones, aliaque navalia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula invicem diriguntur & saxa: & (quod est gravius) qui de virtute præsumunt, admotis Liburnis, iniectis pontibus, in adversariorum transeunt naves, ibique gladiis manu ad manum (ut dicitur) cominus dimicant. In maioribus etiam Liburnis propugnacula turesque constituunt, ut tanquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario,

stup-

stappa, sulphure, bitumine obvolutæ & ardentes sagittæ, per balistas in hosticarum navium alveos infiguntur; inunctasque cera, & pice, & resina, & tabulas, tot fomentis ignium repente succendunt. Alii ferro interrimuntur, & saxo, alii ardere coguntur in fluctibus. Inter tanta tamen mortium genera (qui acerbissimus calus est) absurda piscibus insepulta sunt corpora.

CAP. XV.

Quemadmodum navali bello collocentur insidie. Et quid fiat cum aperto Marte bellum navale committitur. Armorum denique inibi necessariorum enumeratio. Quid afferes, falces, & bipennes.

AD INSTAR autem terrestris proelii superventus fiunt ignorantibus nauticis, vel circa opportunas insularum angustias collacantur insidiæ. Idque agitur, ut imparati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento urgentur adverso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet: si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficio iungendæ sunt manus, & ex opportunitate proelium conferendum. Quod si cautela hostium, evitatis insidiis, publico Marte

Marte configat, tunc Liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ ut in campo, sed incurvæ ad similitudinem Lunæ, ita ut productis cornibus acies media sinuetur: ut si adversarii perrumpere tentaverint, ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur, & Liburnarum collocetur, & militum. Præterea utile est, ut alto & libero mari tua semper classis utatur, inimicorum vero pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent plurimum ad victoriam prodesse, asseres, falces, bipennes. Asser dicitur, cum trabes subtilis ac longa, ad similitudinem antennæ, pender in malo, utroque capite ferrato. Hunc, sive à dextra sive à sinistra parte adversariorum se iunxerint naves, pro vice arietis vi impellunt; qui bellatores hostium sive nautas sine dubio prosternit ac perimit, ipsamque navem sæpius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrum, curvatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repente præcidit, collapsisque velis Liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipennis, est securis habens ex utraque parte latissimum & acutissimum ferrum. Per has in medio

medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel milites [cum minoribus scaphulis] secreto incidunt funes, quibus adversariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquam inermis & debilis navis. Quid enim salutis superest ei, qui amisit clayum? De lusoriis, queis in Danubio quotidianis utuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior usus invenit, quam vetus doctrina monstraverit.

F I N I S.

H

FLA-

FLAVII VEGETII
RENATI
INSTITVTORVM
REI MILITARIS
INDEX.

LIBRO PRIMO.

Prologus.	pag. 1.
CAP. I. Romanos, omnes gentes sola armorum exercitatione vicisse.	2.
II. Ex quibus regionibus tirores legendi sint.	3.
III. Vtrum ex agris an ex urbibus utiliores sint tirores.	4.
IV. Cuius aetatis tirores probandi sint.	6.
V. Qua statura sint probandi tirores.	7.
VI. Ex vultu & positione corporis agnoscere eligendo, qui meliores possint esse tiro- nes.	7.
VII. Cuius artis tirores, vel legendi sint vel re- spuendi.	8.
VIII. Quando tirores signandi sint.	10.
IX. Ad gradum militare, & cursum, & saltum exercendos tirores.	11.
X. Ad usum natandi exercendos tirores.	13.

XI. Quem-

INDEX.

171

XI. Quemadmodum ad scuta viminea, vel ad palos, antiqui exercebant tirores.	13.
XII. Non casim, sed punctim ferire, docendos tirores.	15.
XIII. Armaturam docendos tirores.	15.
XIV. Ad missilia iacienda exercendos tirores.	17.
XV. Sagittis tirores exercendos diligenter.	17.
XVI. Fundis, ad iactandos lapides, exercendos tirores.	18.
XVII. De exercitio plumbatarum.	19.
XVIII. Quemadmodum ad ascendendos equos tirores exercendi sint.	20.
XIX. Ad portandum pondus exercendos tirores.	20.
XX. Quo armorum genere usi sint antiqui.	21.
XXI. De munitione castrorum.	24.
XXII. In quibus locis constituenda sint ca- stra.	25.
XXIII. Quali specie delineanda sint castra.	26.
XXIV. Quo genere munienda sint castra.	26.
XXV. Quemadmodum munienda sint castra, cum hostis immineat.	27.
XXVI. Quemadmodum exerceantur tirores, ut in acie ordines & intervalla custodiant.	28.
XXVII. Quantum spacium ire vel redire de- beant, vel quoties in mense exerceri, cum e- ducun-	

H 2

- ducuntur milites ambulatum. 29
 XXVIII. De rei militaris Romanaque virtu-
 tis adhortatione. 30

LIBRO SECUNDO.

- Prologus. 32.
 CAP. I. In quot genera dividatur res milita-
 ris. 33
 I. Quid inter legiones & auxilia intersit. 34
 II. Qua causa exhauriri fecerint legiones. 36
 IV. Quotenas legiones antiqui ad bellum du-
 xerint. 37
 V. Quemadmodum legio constituatur. 38
 VI. Quot cohortes sint in una legione, item
 quot milites in una cohorte. 39
 VII. Nomina & gradus principum legionis.
 40
 VIII. Nomina eorum, qui antiquos ordines
 ducebant. 42
 IX. De officio praefecti legionis. 43
 X. De officio praefecti castrorum. 44
 XI. De officio praefecti fabrorum. 45
 XII. De officio tribuni militum. 46
 XIII. De centuriis atque vexillis peditum. 47
 XIV. De turmis equitum legionariorum. 48
 XV. Quemadmodum legionum acies instruan-
 tur. 49
 XVI. Quemadmodum triarii vel centuriones
 armentur. 51
 XVII. Commissa pugna gravem armaturā sta-
 52

- re pro muro. 51
 XVIII. Nomina militum, & gradus, in scutis
 eorum adversis scribenda. 52
 XIX. Præter corporis robur, notarum, & com-
 putandi artem, in tironibus eligendam.
 54
 XX. Donativi partem dimidiam debent apud
 signa milites sequestrare [servandam.]
 55
 XXI. In legione ita fieri promotiones, ut per
 omnes cohortes transeant qui promoventur.
 56
 XXII. Quid inter tubicines, & cornicines, &
 classicum intersit. 57
 XXIII. De exercitatione militum. 59
 XXIV. Exempla adhortationum & exer-
 citii militaris, de aliis artibus tracta-
 61
 XXV. Enumeratio ferramentorum, vel ma-
 chinarum legionis. 62

LIBRO TERTIO.

- Prologus. 64.
 CAP. I. Qui modus debeat esse exercitus.
 66
 II. Quemadmodum sanitas gubernetur ex-
 ercitus. 68
 III. Quanta cura providenda sint atque ser-
 vanda pabula, & frumenta. 70
 IV. Quemadmodum oporteat providere, ne
 H 3 milites

- milites seditionem faciant.* 72
- V. *Signorum militarium quot sint genera.* 74
- VI. *Quanta sit servanda cautela, cum vicinis hostibus movetur exercitus.* 76
- VII. *Quemadmodum flumina, qua maiora sunt, transeantur.* 82
- VIII. *Quemadmodum castra debeant ordinari.* 83
- IX. *Qua & quanta considerata sint, ut intelligatur, utrum superventibus & insidiis, an publico debeat Marte configi.* 88
- X. *Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna exercitum habeat vel tironem.* 91
- XI. *Qua ipso die procuranda sint, quo publica committitur pugna.* 95
- XII. *Investigandum, quid sentiant milites pugnaturi.* 97
- XIII. *Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.* 98
- XIV. *Quemadmodum acies debeat ordinari, ut in conflictu reddatur invicta.* 99
- XV. *Ratio podismi, quantum spatium in acie inter singulos homines in longum, vel inter singulos ordines in latum, debeat custodiri.* 102
- XVI. *De equitibus ordinandis.* 103
- XVII. *De subsidiis, qua post aciem collocantur.* 104
- XVIII. *In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus, in quo tertius.* 106
- XIX. *Quibus remediis virtuti vel dolis hostium resi-*

- resistatur in acie.* 107
- XX. *Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam, qui inferior numero & viribus est, valeat victoriam obtinere.* 109
- XXI. *Viam abscedendi hostibus dandam, ut deleantur facilius fugientes.* 104
- XXII. *Quemadmodum ab hostibus recedatur, si consilium pugna displiceat.* 115
- XXIII. *De camelis, & cataphractis equitibus.* 118
- XXIV. *Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis, in acie possit obfisti.* 119
- XXV. *Quid fieri debeat, si vel pars, vel totus exercitus fugerit.* 121
- XXVI. *Regula bellorum generales.* 123
- Epilogus.* 127

LIBRO QUARTO.

- Prologus.* 128.
- CAP. I. *Civitates aut opere, aut natura, aut utroque debere muniri.* 129
- II. *Non directos, sed angulosos muros faciendos.* 130
- III. *Quemadmodum muris terra iungatur egesta.* 130
- IV. *De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus.* 131
- V. *De fossis faciendis.* 132
- VI. *Ne sagittis hostium homines ladantur in muro.* H. 4.

- muro. 132
- VII. Quibus modis providendum sit, ne famem patiantur obsessi. 133
- VIII. Qua species preparanda sint pro defensione murorum. 134
- IX. Quid faciendum, si nervorum defuerit copia. 135
- X. Quid faciendum, ne aqua inopiam patiantur obsessi. 136
- XI. Si sal defuerit, quid faciendum. 137
- XII. Quid faciendum, cum primo impetu venit ad muros. 138
- XIII. Enumeratio machinarum, quibus muri oppugnantur. 138
- XIV. De ariete, falce, testudine. 139
- XV. De vineis, pluteis, & aggere. 139
- XVI. De musculus. 140
- XVII. De turribus ambulatoriis. 141
- XVIII. Quemadmodum ambulatoria turri possit incendi. 142
- XIX. Quemadmodum altitudo muris addatur. 143
- XX. Quo pacto suffodiatur terra, ut machina nocere non possit. 144
- XXI. De scalis, sambuca, exostra, & tollenone. 144
- XXII. De balistis, onagris, scorpionibus, archibalistis, fustibalis, fundis, per qua tormenta defenditur murus. 146
- XXIII. Adversum arietes profunt calcitra, laquei, lupi, & columna graviores. 146
- XXIV. De

- XXIV. De cuniculis, per quos aut murus defenditur, aut civitas penetratur. 148
- XXV. Quid facere debeant oppidani, si hostis intraverit civitatem. 149
- XXVI. Qua sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. 149
- XXVII. Quomodo oppidanis inferantur insidiae. 150
- XXVIII. Quid faciant obsidentes, ne ab oppidanis patiantur insidias. 151
- XXIX. Quo genere tormentorum civitates defendantur. 152
- XXX. Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas. 152
- Epilogus. 153

LIBRO QUINTO.

- Prologus. 154.
- CAP. I. Romanos classem habuisse semper preparatam. 154.
- II. Nomina iudicum, qui praeerant classibus. 155
- III. Unde appellantur Liburna. 156
- IV. Qua diligentia fabricantur Liburna. 156
- V. Qua observatione sit cadenda materies. 157
- VI. Quo mense cadenda sint trabes. 158
- VII. De modo Liburnarum. 158
- VIII. Nomina ventorum & numerus. 159
- IX. Quibus mensibus tutius navigetur. 161
- X. Quemadmodum tempestatū observanda sint signa.

- signa. 162
 XI. De prognosticis, quibus noscitur serenitas
 & turbatio aëris. 163
 XII. De astuariis, hoc est, de rheumate. 164
 XIII. De locorum notitia, sive de remigibus. 165
 XIV. De armis, telis, tormentisque navalibus. 166
 XV. Quemadmodum navali bello collocentur
 insidia. Et quid fiat cum aperto Marte bel-
 lum navale committitur. Armorum deni-
 que inibi necessariorum enumeratio. Quid
 asses, falces, & bipennes. 167

I N D I C I S.

F I N I S.

S E X T I

IVLII FRONTINI,

VIRI CONSULARIS,

STRATEGEMATICON

S I V E

DE SOLERTIBUS DUCUM FACTIS

ET DICTIS

LIBRI QUATVOR.

SEXTI
IVLII FRONTINI,
IN TRES PRIORES
STRATEGEMATICON
LIBROS

Prefatio.

CUM ad adstruendam rei militaris scientiam, unus ex numero studioforum eius accesserim, eique destinationi, quantum cura nostra valuit, satisfecisse visus sim; deberi adhuc institutæ arbitror operæ, ut solertia ducum facta, quæ à Græcis una *στρατηματικῶν* appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim consilii quoque & providentiæ exemplis succincti duces erunt, unde illis excogitandi gerendique similia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de eventu trepidet inventionis suæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior etiam, rerum gestarum scriptores indagine operis sui hanc quoque partem esse complexos: & ab auctoribus, exemplorum quicquid insigne aliquo modo fuit, traditum. Sed, ut
opi-

opinor) occupatis velocitate consuli debet: longum est enim singula & sparsa per immensum corpus historiarum prosecui: & hi, qui notabilia excerpserunt, ipso velut acervo rerum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendit operam, ut quemadmodum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeatur: circumspectis enim generibus, præparavi opportuna exemplorum veluti consilia. Quo magis autem discreta, ad rerum varietatem apte collocarentur, in tres libros ea diducimus.

IN PRIMO ERVNT EXEMPLA,
QVÆ COMPETANT PROELIO
NONDVM COMMISSO.

IN SECVNDÔ, QVÆ AD PROE-
LIVM ET CONFECTAM PACA-
TIONEM PERTINEANT.

TERTIVS, INFERENDÆ SOL-
VENDÆQVE OBSIDIONIS HABE-
BIT ΣΤΡΑΤΗΓΗΜΑΤΑ.

Quibus deinceps generibus suas species attribui. Huic labori non iniuste veniam paciscar, ne me pro incurioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percensenda omnia monumenta, quæ utraque lingua tradita

STRATEGEMATUM LIB. I. 18;
tradita sunt, sufficiat? unde multa transire mihi ipse permisi; quod me non sine causa fecisse scient, qui aliorum libros eadem promittentium legerint: Verum facile erit, sub unaquaque specie suggerere. Nam cum hoc opus, sicut cætera, usus potius aliorum, quam meæ commendationis causa aggressus sim, adiuvari me ab his, qui aliquid illi adstruent, non argui, credam. Si qui erunt, quibus volumina hæc cordi sint, meminerint, ut parent gratiam ΣΕΠΤΗΜΕΤΙΚΩΝ & ΣΕΠΤΗΜΕΤΩΝ, per quam possumus similem naturam discernere. Nam tum omnia, quæ à duce provide, utiliter, constanter, magnifice fiunt, ΣΕΠΤΗΜΕΤΙΚΑ habebuntur, si in specie eorum sunt ΣΕΠΤΗΜΕΤΑ. Eorum proprie vis in arte solertiaque posita proficit, tam ubi cavendus, quam ubi opprimendus hostis sit. Qua in re cum verborum quoque illustris extiterit effectus, ut factorum, ita dictorum exempla posuimus. Et Species eorum, quæ instruant ducem in his quæ ante prælium gerenda, sunt:

C A P.

- CAP. I. De occultandis consiliis.
 II. De explorandis consiliis hostium.
 III. De custodiendo statu belli.
 IV. De traducendo exercitu per loca hostium infesta.
 V. De evadendo ex locis difficillimis.
 VI. De insidiis in itinere factis.
 VII. Quemadmodum ea quibus deficiunt videantur non deesse, aut usus eorum expleatur.
 VIII. De distringendis hostibus.
 IX. De seditione militum compefcenda.
 X. Quemadmodum intempestiva postulatio pugnae inhibeatur.
 XI. Quemadmodum incitandus sit ad prælium exercitus.
 XII. De dissolvendo metu, quo milites ex adversis omnibus conciderunt.

SEX.

IVLII FRONTINII,

VIRI CONSULARIS,

STRATEGEMATICON

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

De occultandis consiliis.

EXEMPLUM I.

M. PORCIUS Cato, devictas à se Hispaniæ civitates existimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum. Scripsit itaque singulis, ut diruerent munimenta, minatus bellum, nisi confestim obtemperassent: epistolæque universis civitatibus eodem die reddi iussit. Vnaquæque urbium sibi soli credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denuntiari notum fuisset.

II. Himilco dux Pœnorum, ut in Siciliam inopinatus appelleret classem, non pronunciavit quo proficisceretur, sed tabellas, in quibus scriptum erat, quam partem peti vellet, universis gubernatoribus dedit signatas; præcepitque, ne quis legeret,

186 SEXTI IULII FRONTINI
ret, nisi vi tempestatis à cursu prætoris na-
vis abductus esset.

III. C. Lælius ad Syphacem profectus
legatus, quosdam ex tribunis & centurio-
nibus, per speciem servitutis ac ministerii
exploratores secum duxit, ex quibus L. Sta-
torium, quia sæpius in eisdem castris fue-
rat, quidam ex hostibus videbantur agno-
scere. occultandæ conditionis eius causa,
baculo, ut servum, castigavit.

IV. Tarquinius Superbus pater princi-
pes Gabiorum interficiendos arbitratus,
quia hoc nemini volebat commissum, ni-
hil nuntio respondit, qui ad eum à filio
erat missus: tamen virga, eminentia papa-
verum capita, cum forte in horto ambula-
ret, decussit. Nuntius sine responsione
reversus, renunciavit adolescenti Tar-
quinio, quid agentem patrem vidisset: il-
le intellexit idem esse eminentibus facien-
dum.

V. C. Cæsar, qui suspectam habebat
Aegyptiorum fidem, per speciem securita-
tis, inspectione urbis, atque operum, ac si-
mul licentioribus convivis deditus, vide-
ri voluit captum sese gratia locorum, & ad
mores Alexandrinos vitamque deficere: at-
que inter eam dissimulationem præparatis
subsidiis, occupavit Aegyptum.

VI. Ventidius Parthico bello adversus
Pacorum regem, non ignarus, Pharneum
quen-

STRATEGEMATUM LIB. I. 187
quendam, natione Cyrresten, ex his, qui
socii videbantur, omnia quæ apud ipsos a-
gebantur, nuntiare Parthis, perfidiam Bar-
bari ad utilitates suas convertit. Nam quæ
maxime fieri cupiebat, ea vereri se ne acci-
derent: quæ timebat, ea ut evenirent opta-
re se simulabat. Solicitus itaque, ne Par-
thi ante transirent Euphraten, quam sibi
supervenirent legiones, quas in Cappado-
cia trans Taurum habebat, studiose cum
proditore egit, ut solenni perfidia Parthis
suaderet, per Zeugma traicerent exerci-
tum, qua & brevissimum iter est, & omisso
alveo Euphrates decurrit. Namque si il-
lac venirent, asseverabat se opportunitate
collum usurum, ad eludendos sagittarios.
Omnia autem vereri, si se in patentes cam-
pos projecissent. Inducti hac affirmatio-
ne Barbari, inferiore itinere, per circuitum
adduxerunt exercitum: dumque fusiores
ripas, & ob hoc operosiores pontes iun-
gunt, instrumentaque moliuntur, quadra-
ginta amplius dies impenderunt: quo spa-
cio Ventidius ad contrahendas usus est co-
pias: eisque triduo antequam Parthus ad-
veniret receptis, acie commissa, vicit Par-
thos, & interfecit.

VII. Mithridates, circumvallante Pom-
peio, fugam in proximam diem moliens,
huius consilii obscurandi causa, latius &
usque ad applicitas hosti valles, pabulatus,
collo-

188 · SEXTI IULII FRONTINI
colloquia quoque cum pluribus, avertendę
suspicionis causa, in posterum constituit.
Ignes etiam frequentiores per tota castra
fieri iussit. Secunda deinde vigilia, præter
ipsa castra hostium, agmen eduxit.

VIII. Imperator Cæsar Domitianus
Augustus Germanicus, cum Germanos, qui
in armis erant, vellet opprimere, nec igno-
raret, maiore bellum molitione inituros, si
adventum tanti ducis præsensissent, profe-
ctionem suam censu obtexuit Galliarum.
Sub quibus inopinato bello affusus, contra
sa immanium ferocia nationum, provinciis
consuluit.

IX. Claudius Nero, cum cuperet Has-
drubalem, copiasque eius antequam Han-
nibali fratri iungerentur, occidere, idcirco-
que festinaret se Livio Salinatori collega
suo, cui bellum mandatum fuerat, (parum
fidens viribus, quę sub ipso erant) adiunge-
re, neque tamen discessum suum ab Han-
nibale, cui oppositus erat, sentiri vellet, de-
cem millia fortissimorum militum delegit,
præcepitque legatis, quos relinquebat, ut
eandem stationes & vigilię æque ageren-
tur, toridem ignes arderent, eademque fa-
cies castrorum servaretur, ne quid Hanni-
bal suspicatus, auderet adversus paucita-
tem relictorum. Cum deinde in Umbria,
occultatis itineribus, collega se iunxisset,
vetuit castra ampliari, ne quod signum ad-
ventus.

STRATEGEMATUM LIB. I. 189
ventus sui daret Pœno, detracturo pu-
gnam, si Consulum iunctas vires intelle-
xisset. Igitur inscium duplicatis aggres-
sus copiis superavit, & velocius omni nun-
tio rediit ad Hannibalem. Ita ex duo-
bus callidissimis ducibus Pœnorum, eo-
dem consilio alterum celavit, alterum op-
pressit.

X. Themistocles Athenarum dux exhor-
tans suos ad suscitandos festinanter muros,
quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant,
legatis Lacedæmone missis, qui interpella-
rent, respondit, venturum se ad diluendam
hanc existimationem, & pervenit Lacedæ-
monem: ibi simulato morbo aliquantum
temporis extraxit, & postquam intellexit,
suspectam esse tergiversationem suam,
contendit, falsum ad eos rumorem perla-
tum; & rogavit, ut mitterent aliquos ex
principibus, quibus crederent de munitione
Athenarum. Suis deinde clam scripsit,
ut eos, qui venissent, retinerent, donec re-
fectis operibus, confiterentur Lacedæmo-
niis, munitas esse Athenas, nec aliter prin-
cipes eorum redire posse, quam si ipse re-
missus foret: quod facile præstiterunt La-
cedæmonii, ne unius interitum multorum
morte pensarent.

XI. L. Furius exercitu producto in lo-
cum iniquum, cum constituisset occulta-
re solitudinem suam, ne reliqui trepida-
rent,

190 · SEXTI IULII FRON TINI
rent, paulatim se inflectens, tanquam cit-
citu maiore hostem aggressurus, converso
agmine, ignarum rei quæ agebatur exerci-
tum, incolumem reduxit.

XII. Metellus Pius, in Hispania inter-
rogatus, quid postera die facturum esset,
Tunicam meam, si id eloqui posset, inquit,
comburerem.

XIII. M. Licinius Crassus, percontan-
ti, quo tempore castra moturus esset, re-
spondit; Vereris, ne tubam non exaudias?

C A P. II.

De explorandis consiliis hostium.

EXEMPLUM I.

SCIPIO Aphricanus, capta occasione
mittendæ ad Syphacem legationis, cum
Lelio servorum habitu tribunos & centu-
riones lectissimos ire iussit, quibus curæ es-
set perspicere regias vires: hi ut liberius ca-
strorum positionem scrutarentur, equum
de industria dimissum, tanquam fugientem
perfectati, maximam partem munimento-
rum circuierunt: quæ cum nuntiasent, in-
cendio confectum est bellum.

II. Q. Fabius Maximus bello Hetrusco,
cum adhuc incognitæ forent Romanis du-
cibus sagaciores explorandi viæ, fratrem
Fabium

STRATEGEMATUM LIB. I. 191
Fabium Cæsonem, peritum linguæ Hetrus-
cæ, iussit Hetrusco habitu penetrare Ci-
miniam silvam, ante militi nostro intenta-
tam: quod is adeo prudenter atque indu-
strie fecit, ut transgressus silvam, Vmbros
Camertes, cum animadvertisset non alie-
nos nomini Romano, ad societatem com-
pulerit.

III. Carthaginienses cum animadver-
tissent Alexandri ita magnas opes, ut A-
phricæ quoque immineret, unum ex civi-
bus virum acrem, nomine Hamilcarem
Rhodinum, iusserunt simulato exilio ire ad
regem, omni que studio in amicitiam eius
pervenire: qua is potitus, consilia eius no-
ta civibus suis faciebat.

IV. Iidem Carthaginienses miserunt,
qui per speciem legatorum longo tempore
Romæ morarentur, exciperentque consilia
nostrorum.

V. M. Cato in Hispania, qui ad hostium
consilia alia via pervenire non poterat, ius-
sit trecentos milites simul imperum facere
in stationem hostium, raptumque unum
ex his in castra perferre incolumem: tor-
tus ille, omnia suorum arcana confessus est.

VI. C. Marius C o s. bello Cimbrico &
Teutonico, ad excutiendam Gallorum &
Ligurum fidem, literas eis misit, quarum
pars prior præcipiebat, ne interiores, quæ
præsi-

præsignatæ erant, ante tempus certū aperirentur; easdē postea ante præstitutum diem repetiit; & quia resignatas sepererat, intellexit, hostilia agitari.

Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces, nullo extrinsecus adiutorio, per se provident. Sicut

VII. Æmilius Paulus Cos. bello Hetrusco apud oppidum Coloniam demissurus exercitum in planiciem, contemplatus procul avium multitudinem citatiore volatu è silva confurrexisse, intellexit, illic aliquid insidiarum latere, quod & turbatæ aves, & simul plures evolaverant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit, decem millia Boiorum, excipiendi ibi Romanorum agmini imminere: eaque alio, quam expectabatur, latere, missis legionibus, circumfudit.

VIII. Similiter Tisamenes Orestis filius, cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri, præmisit sciscitatuos, quid rei foret: ac referentibus eis, non esse verum, quod opinaretur, ingressus iter, ut vidit ex suspecto iugo magnam vim avium simul evolasse, neque omnino residere, arbitratus est latere illic agmen hostium: itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.

IX. Asdrubal frater Hannibalis iunctum Livii & Neronis exercitum, quanquam
hoc

hoc illi non duplicatis castris dissimularent, intellexit; quod ab itinere strigosiores notabat equos, & coloratiora hominum, ut ex via, corpora.

CAP. III.

De custodiendo statu belli.

EXEMPLUM I.

ALEXANDER Macedo, cum haberet vehementem exercitum; semper cum statum belli elegit, ut acie consisteret.

II. C. Cæsar bello civili cum exercitum veteranum haberet, hostium autem tiro-nem esse sciret, acie semper decertare studuit.

III. Fabius Maximus adversus Hannibalem, successibus præliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam constituit, Cunctatorisque nomen, & per hoc summi Ducis, meruit.

IV. Byzantii adversus Philippum omne præliandi discrimen vitantes, omiffa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt: affecuti que sunt, ut Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

V. Hasdrubal Gisgonis filius, secundo
I Puni-

Punico bello in Hispaniam ductum exercitum, cum P. Scipio instaret, per urbes divisit: itaque factum est, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

VI. Themistocles adventante Xerxe, quia neque praelio pedestri, neque finium tutelæ, neque obsidioni credebat sufficere Athenienses, auctor fuit eis, liberos & coniuges Trœzena & in alias urbes emittendi, relictoque oppido, statum belli ad navale praelium transferendi.

VII. Idem fecit in eadem civitate Pericles adversum Lacedæmonios.

VIII. Scipio, manente in Italia Hannibale, transmissio in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginensibus imposuit revocandi Hannibalem; sicque à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

IX. Athenienses, cum Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii communissent, & frequentius vexarentur, classem, quæ Peloponnesum infestaret, miserunt: consecutique sunt, ut exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, revocaretur.

X. Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cum Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda silvarum haberent, militibus per centum

viginti

STRATEGEMATUM LIB. I. 195
viginti millia passuum actis, non mutavit tantum statum belli, sed subiecit diritioni suæ hostes, quorum refugia nudaverat.

C A P. IV.

De translucento exercitu per loca hosti infesta.

EXEMPLUM I.

ÆMYLIUS Paulus Cos. cum in Lucanos iuxta litus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei classe infidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent; captivis latera euntium prætexuit; quorum respectu hostes inhibere tela.

II. Agefilaus Lacedæmonius, cum præda onustus ex Phrygia rediret, insequerenturque hostes, & ad Locorum opportunitatem lacefferent agmen eius, ordinem captivorum ab utroque latere exercitus sui applicuit: quibus dum parcitur ab hoste, spacium transeundi habuerunt Lacedæmonii.

III. Idem, tenentibus angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter, quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digressisque ad tutanda mœnia petiit iter, quod destinaverat, emenius est, nullo obsistente.

I 2

IV. Ni-

IV. Nicostratus dux Ætolorum adversus Epirotas, cum ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua non expectabatur aditus, intravit.

V. Autophradates Perses, cum in Pisidiam exercitum duceret, & angustias quasdam Pisidæ occuparent, simulata vexatione traiciendi, instituit reducere: quod cum Pisidæ credidissent, ille noctu validissimam manum ad eundem locum occupandum præmisit, ac postero die totum traiecit exercitum.

VI. Philippus Macedonum rex, Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Ætolorum venissent acturi de pace, retentis eis, ipse magnis itineribus ad angustias pertendit, securisque custodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas traiecit.

VII. Iphicrates dux Atheniensium adversus Anaxibium Lacedæmonium in Hellesponto circa Abydon, cum transducendum exercitum haberet per loca, quæ stationibus hostium tenebantur, alterum autem latus eius transitus abscissi montes preme-

STRATEGEMATUM LIB. I. 197
premerent, alterum mare ablueret, aliquandiu moratus, cum incidisset frigidior solito dies, & ob hoc nemini suspectus, delegit firmissimos quosque: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit ut ipsam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atque ita custodes angustiarum inopinatus oppressit à tergo.

VIII. Cn. Pompeius cum flumen transire propter oppositum exercitum hostium non posset, assidue producere & reducere in castra instituit: deinde in eandem persuasionem hoste perducto, ne ullam viam ad progressum Romanorum teneret, repente impetu facto transitum rapuit.

IX. Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traici exercitum per flumen Hydaspem, adversus aquam assidue procurrere iussit suos: & ubi eo more exercitationis affecutus est, ut Poro adversa ripa caveretur, per superiorem partem subito transmisit exercitum. Idemque Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoste, diversis locis in flumine equites instituit immittere, & transitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos, insulam paulo remotiorem, primum exiguo, deinde maiore præsidio occupavit, atque inde in ulteriorem ripam transmisit. Ad quam manum opprimendam, cum universi se hostes effudissent, ipse libero vado

198 SEXTI IULII FRONTINI
transgressus, omnes copias coniunxit.

X. Xenophon, ulteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos iussit quæri aditus: & cum à citiore repulsus esset, transit ad superiorem. Inde quoque prohibitus hostium occurſu, reperit vadum inferius, iussa ibidem militum parte subsistere, ex qua, cum Armenii ad inferioris vadi tutelam rediissent, per superius transgrederetur. Armenii credentes decursuros omnes, decepti sunt à remanentibus. Hi cum resistente nullo vadum superassent, transeuntium suorum fuere propugnatores.

XI. P. Claudius C. o. s. primo bello Punico, cum à Rhegio Messanam transire militem nequiret, custodientibus fretum Pœnis, sparsit rumorem, quasi bellum iniussu populi inceprum gerere non posset, classemq; Italiâ versus se agere simulavit: digressis deinde Pœnis, qui profectio- ni eius habuerant fidem, circumactas naves appulit Siciliæ.

XII. Lacedæmoniorum duces, cum Syracusas navigare destinassent, & Pœnorum dispositam penitus classem timerent, decem Punicas naves, quas captivas habebant, veluti victrices, primas iusserunt agi, à latere iunctis ac puppe religatis aliis: qua specie deceptis Pœnis transierunt.

XIII. Philippus, cum angustias maris, quæ Cyanæ appellantur, transnavigare pro-

STRATEGEMATUM LIB. I. 199
propter Atheniensium classem, quæ opportuniratem loci custodiebat, non posset, scripsit Antipatro, Thraciam rebellare, præfidiis, quæ ibi reliquerat, interceptis, ut sequeretur omissis omnibus: quæ epistolæ ut interciperentur ab hoste, curavit. Athenienses arcana Macedonum excepisse visi, classem abduxerunt. Philippus nullo prohibente angustias freti liberavit. Idem, qui Cherronesum, quæ iuris Atheniensium erat, occupare prohiberetur, tenentibus transitum non Byzantium tantum, sed Rhodiorum quoque, & Chiorum navibus; conciliavit animos eorum, reddendo naves, quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atque Byzantios, qui causa belli erant: tractaque per magnum tempus postulatione, cum de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tempus præparavit: eaque in angustias freti imparato hoste subito evasit.

XIV. Chabrias Atheniensis, cum adire portum Samiorum, obstante navali hostium præsidio, non posset, paucas è suis navibus præter portum missas, iussit transire, arbitratus, qui in statione erant, persecuturos: hisque per hoc consiliū evocatis, nullo obstante portum cum reliqua adeptus est classe.

CAP. V.

De evadendo ex locis difficillimis.

EXEMPLUM I.

Q. SERTORIUS, in Hispania, cum à tergo instante hoste flumen traicere haberet, vallum in ripa eius in modum cavæ Lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita, exclusis hostibus, fluvium libere transgressus est.

II. Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theſſalico, transitum quæſivit: namque caſtris ampliorem locum ſupra ripam complexus, vallum cervulis & alio materiæ genere conſtructum incendit: dumque ignibus ſubmoverentur hoſtes, ipſe fluvium ſuperavit.

III. Q. Lutatius Catulus, cum à Cimbris pulſus unam ſpem ſalutis haberet, ſi flumen liberaffet, cuius ripam hoſtes tenebant: in proximo monte copias oſtendit, tanquam ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis, ne ſarcinas ſolverent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionem hoſtium confirmaret, pauca tabernacula in conſpectu erigi iuſſit, ignesque fieri, & quosdam vallum ſtruere, quosdam in lignationem, ut conſpiceretur, exire: quod Cimbri

STRATEGEMATUM LIB. I. 201
bri vere agi exiſtimantes, & ipſi caſtris delegerunt locum: diſperſique in proximos agros ad comparanda ea, quæ neceſſaria ſunt manſuris, occaſionē dederunt Catulo non ſolum flumen traicendi, ſed etiam caſtra eorum infeſtandi.

IV. Crœſus, cum Halym vado tranſire non poſſet, neque navium aut pontis faciendi copiam haberet, foſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta alveum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

V. Cn. Pompeius, Brundisii, cum excedere Italia & tranſferre bellum propoſuiſſet, inſtante à tergo Cæſare, conſenſurus claſſem, quaſdam obſtruxit vias, alias parietibus interſepſit, alias intercidit foſſis, eaſque ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta; quosdam aditus, qui ad portum ferebant, trabibus tranſmiſſis & indenſum ordinem ſtructis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ urbis raros pro mœnibus ſagittarios reliquit, cæteras copias ſine tumultu ad naves reduxit: navigantem eum mox ſagittarii quoque per itinera nota digreſſi, parvis navigiis conſecuti ſunt.

VI. C. Duillius C o s. in portu Syracuſano, quem temere intraverat, obiecta ad ingreſſum catena clauſus, univerſos in puppim retulit milites, atque ita reſupina navigia magna remigantium vi concitavit:

levatæ proræ super catenam processerunt; qua parte superata, transgressi rursus milites proras presserunt, in quas versum pondus, decursum super catenam dedit navibus.

VII. Lyfander Lacedæmonius, cum in portu Atheniensium cum rota classe obsideretur, obrutus hostium navibus, ab ea parte qua faucibus angustissimis influit mare, milites suos clam in litrus egredi iussit, & subiectis rotis ad proximum naves portum Monæcium traiecit.

VIII. Herculeius legatus Sertorii, cum in Hispania inter duos montes abruptos longum & angustum iter ingressus, paucas duceret cohortes, comperissetque ingentem manum hostiū advenire, fossam transversam inter montes pressit, vallumque materia exstructum incendit, atque ita intercluso hoste evasit.

IX. C. Cæsar, bello civili, cum adversus Afranium copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatem non haberet, sicut constiterat, prima & secunda acie furtim à tergo ad opus applicata, quindecim pedum fossam fecit, intra quam sub occasum Solis armati se milites eius receperunt.

X. Pericles Atheniensis, à Peloponensibus in eum locum compulsus, qui undique abruptis cinctus, duos tantum exitus habebat, ab altera parte fossam ingentis latitudinis

dinis duxit, velut hostis excludendi causa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ii qui obsidebant, cum per fossam, quam ipse fecerat, exercitum Periclis non crederent evasurum, universi à limite obstiterunt. Pericles pontibus, quos præparaverat, fossæ iniectis, suos, quæ non resistebatur, emisit.

XI. Lyfimachus, ex his unus in quos opes Alexandri transferunt, cum editum collem castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorem deductus, vereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra vallum obiecit: deinde similibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra confodit: & intercepto hostium aditu, simul humo quoque, & in frondibus, quas fossis superiecerat, facto impetu, in superiora evasit.

XII. Cn. Fonteius Crassus, in Hispania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumventus ab Hasdrubale, ad primos tantum ordines relato consilio, incipiente nocte, quo tempore minime expectabatur, per stationes hostium prorupit.

XIII. L. Furius, exercitu perducto in locum iniquum, cum constitisset occultare solitudinem suam nec reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hostem aggressurus; conver-

204 **SEXTI IULII FRONTINI**
foque agmine, ignarum rei, quæ agebatur,
exercitum incolumem reduxit.

XIV. P. Decius Tr. bello Samnitico,
Cornelio Cossio C o s. iniquis locis depre-
henso ab hostibus, suavit ut ad occupandum
collem, qui erat in propinquo, modicam
manum mitteret; seque ducem iis, qui mit-
tebantur, obtulit: avocatus in diversa ho-
stis dimisit Consulem; Decium autem cin-
xit, obseditque. Illas quoque angustias,
noctu eruptione facta, cum eluctatus esset,
Decius incolumis cum militibus Consuli
accessit.

XV. Idem fecit sub Attilio Calatino
C o s. is cuius varie traditur nomen. Alii
Laberium, nonnulli Q. Cæditium, plurimi
Calpurnium Flammam vocitatum scripse-
runt. Hic cum dimissum exercitum in
eam vallem videret, cuius latera omnia su-
periora hostis infederat, depoposcit & ac-
cepit à Consule trecentos milites; quos
adhortatus, ut virtute sua exercitum serva-
rent, in mediam vallem decurrit: & ad op-
primendos eos undique descendit hostis;
longoque & aspero prælio retentus, occa-
sionem Consuli ad extrahendum exerci-
tum dedit.

XVI. Minutius C o s. in Liguria, di-
misso in angustias exercitu, cum iam omni-
bus obversaretur Caudinæ cladis exem-
plum, Numidas auxiliares, tam propter
ipso-

STRATEGEMATUM LIB. I. 20;
ipforum quam propter equorum deformi-
tatem despiciendos, iussit adequitare fau-
cibus quæ tenebantur. Primo intenti ho-
stes ne lacefferentur, stationem obiecerunt:
deinde industria Numidæ ad augendum
sui contemptum, labi equis, & per ludibrium
spectaculo esse affectaverunt. ad novitatem
rei laxatis ordinibus, barbari in spectacu-
lum usque resoluti sunt. Quod ubi animad-
verterunt Numidæ, paulatim succedentes,
additis calcaribus per intermissas hostium
stationes eruperunt: qui deinde cum pro-
ximos irruerent agros, necesse Liguribus
fuit avocari ad defendenda sua, inclusosque
Romanos emittere.

XVII. L. Sylla, bello sociali, apud Eser-
niam inter angustias deprehensus, ad exer-
citum hostium, cui Duillius præerat, col-
loquio petito, de conditionibus pacis agi-
tabat sine effectu: hostem tamen propter
inducias negligentia resolutum animad-
vertens, nocte profectus, relicto buccina-
tore, qui vigilias ad fidem remanentium di-
videret, & quarta vigilia commissa, eum
sequeretur, incolumes suos cum omnibus
impedimentis tormentisque in tuta perdu-
xit.

XVIII. Idem, adversus Archelaum
præfectum Mithridatis in Cappadocia, ini-
quitate locorum & multitudine hostium
pressus, fecit pacis mentionem: interpo-
sitoque

206 SEXTI IULII FRONTINI
sitoque tempore etiam induciarum; per
hæc advocata intentione, adversarium eva-
sit.

XIX. Hasdrubal frater Hannibalis,
cum saltum evadere non posset, faucibus
eius obsessis, egit cum Claudio Nerone; re-
cepitque, dimissum se Hispania excessu-
rum; cavillatus deinde conditionibus dies
aliquot extraxit; quibus omnibus non om-
isit, per angustos transiit, & ob id negle-
ctos, dimittere per partes exercitum: ipse
deinde cum reliquis expeditis facile effu-
git.

XX. Spartacus fossam, qua erat à M.
Crasso circumdatus, cæsis captivorum pe-
corumque corporibus noctu replevit, &
supergressus est.

XXI. Idem, cum in Vesuvio obsessus,
ea parte qua mons asperrimus erat, ideo-
que incustoditus, ex vimine silvestri care-
nas conferuit, quibus demissus non so-
lum evasit, verum etiam ex alio latere
Clodium ita terruit, ut aliquot cohortes
gladiatoribus quatuor & septuaginta ces-
serint.

XXII. Idem cum à L. Varino Pro-
cos. præclusus esset, palis per modica in-
tervalla fixis ante portam, erecta cadavera,
adornata veste atque armis, alligavit, ut
procul intuentibus stationis species esset:
ignibus per tota castra factis, imagine va-
na

STRATEGEMATUM LIB. I. 207
na deluso hoste, copias silentio noctis e-
duxit.

XXIII. Brasidas dux Lacedæmonio-
rum, circa Amphipolim ab Athenien-
sium multitudine numero impar deprehen-
sus, claudendum se præstitit, ut per lon-
gum coronæ ambitum extenuaret hostilem
frequentiam; quaque rarissimi obstabant,
erupit.

XXIV. Iphicrates in Thracia cum de-
presso loco castra posuisset, explorasset au-
tem, ab hoste proximum teneri collem, ex
quo unus ad opprimendum ipsos descen-
sus erat, nocte paucis intra castra relictis,
imperavit, ut multos ignes facerent, edu-
ctoque exercitu & disposito circa latera
prædictæ viæ, passus est transire barbaros:
locorumque iniquitate, in qua ipse fuerat,
in illos conversa, parte exercitus terga eo-
rum cecidit, parte castra fecit.

XXV. Darius, ut falleret Scythas
discessu, canes atque asinos in castris reli-
quit: quos cum latrantes rudentesque
hostis audiret, remanere Darium cre-
didit.

XXVI. Eundem errorem obiecturi no-
stris Ligures, per diversa loca bubalos la-
queis ad arbores alligaverunt, qui deducti
frequentiori mugitu speciem remanen-
tium præbebant hostium.

XXVII. Hanno ab hostibus clausus,
locum

208 **SEXTI IULII FRONTINI**
locum irruptioni maxime aptum, ag-
stis levibus materiis, incendit; tum ho-
ste ad cæteros exitus custodiendos avo-
cato, milites per ipsam flammam eduxit,
admonitos, ora scutis, crura veste conte-
gere.

XXVIII. Hannibal, ut iniquitatem
locorum, & inopiam, instante Fabio Maxi-
mo effugeret, noctu boves, quibus ad cor-
nua fasciculos alligaverat sarmentorum,
subiecto igne, dimisit; cumque ipso motu
adolescente flamma turbaretur pecus, ma-
gna discursatione montes, in quos actum
erat, collustravit: Romani qui ad speculan-
dum concurrerant, primo prodigium opi-
nati sunt; deinde cum certa Fabio renun-
ciaissent, ille de insidiarum metu suos castris
continuit; barbari obsistente nullo profe-
cti sunt.

C A P. VI.

De insidiis in itinere factis.

E X E M P L U M I.

FULVIUS Nobilior, cum ex Samnio in
Lucanos exercitum duceret, & cogno-
visset à perfugis, hostes novissimum agmen
eius aggressuros; fortissimam legionem
primo ire, ultimo sequi iussit impedi-
menta: ita factum pro occasione amplexi ho-
stes,

STRATEGEMATUM LIB. I. 209
stes, diripere sarcinas cœperunt. Fulvius le-
gionis, de qua supra dictum est, quinque
cohortes in dextram partem viæ direxit,
quinque ad sinistram: atque ita prædationi
intentos hostes, explicato per utraque la-
tera milite, clausit, ceciditque.

II. Idem, hostibus tergum eius in iti-
nere prementibus, dum flumine interveni-
ente, non ita magno ut transitum prohibe-
ret, moraretur tamen rapiditate, alteram
legionem in occulto citra flumen colloca-
vit, ut hostes paucitate contemta audacius
sequerentur: quod ubi factum est, legio,
quæ ad hoc disposita erat, ex insidiis ho-
stem aggressa vastavit.

III. Iphicrates in Thraciam cum pro-
pter conditionem locorum longum agmen
deduceret, & nunciatum ei esset, hostes
summum id aggressuros, cohortes in utra-
que latera secedere & consistere iussit, cæ-
teros suffugere & iter maturare. Transeun-
te autem toto agmine lectissimos quosque
retinuit: & ita passim circa prædam occu-
patis hostes, iam etiam fatigatos, ipse re-
quietis & ordinatis suis aggressus, fudit,
exiitque præda.

IV. Boii in silva Litana, qua transiturus
erat noster exercitus, succiderant arbores,
ita ut ex parte exigua sustentatæ starent,
donec impellerentur: delituerant dein-
de ad extremas ipsi, ubi, ingresso silvam
hoste,

210 SEXTI IULII FRONTINI
hoste, proximas ultiores impulerunt: eo
modo propagta pariter supra Romanos
ruina, magnam manum eliserunt.

C A P. VII.

*Quemadmodum ea, quibus deficiunt, vi-
deantur non deesse, aut usus eo-
rum expleatur.*

E X E M P L U M I.

L. CÆCILIVS Metellus, quia usu na-
vium, quibus elephantos transporta-
ret, deficiebatur, iunxit dolia, constravitque
tabulamentis, ac super ea positos per Sicu-
lum fretum transmisit.

II. Hannibal, cum ad præalti fluminis
transitum elephantos non posset pellere,
neque navium, aut materiarum, quibus ra-
tes consternerentur, copiam haberet, iussit
ferocissimum elephantum sub aure vulne-
rari, & cum qui vulnerasset, transnato sta-
tim flumine, procurrere: elephans exa-
speratus, ad persequendum doloris sui au-
ctorem, tranavit amnem, & reliquis idem
audendi fecit exemplum.

III. Carthaginensium duces instructu-
ri classem, quia sparto deficiebantur, crini-
bus tonsarum mulierum ad funes efficien-
dos usi sunt.

IV. Idē Massilienses & Rhodii fecerunt.
V.M.

STRATEGEMATUM LIB. I. 211
V. M. Antonius à Mutina profu-
gus, cortices pro scutis militibus suis de-
dit.

VI. Spartaco, copiisque eius, scuta ex
vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur.

VII. Non alienus (ut arbitror) hic lo-
cus est, referendi factum Alexandri Mace-
donis illud nobile, qui per deserta Aphricæ
itinera, gravissima siti cum exercitu affe-
ctus, oblaram sibi à milite in galea aquam,
spectantibus universis, effudit, utilior ex-
emplo temperantiæ, quam si communicare
potuisset.

C A P. VIII.

De distringendis hostibus.

E X E M P L U M I.

CORIOLANUS, cum ignominiam
damnationis suæ bello ulcisceretur,
populationem patriciorum agrorum inhi-
buit, densis vastatisque plebeiorum: ut dis-
cordiam moveret, qua consensus Roma-
norum distringeretur.

II. Hannibal Fabium, cui neque vir-
tute, neque artibus bellandi par erat, ut
infamia distringeret, agris eius abstinuit,
ceteros populatus. Contra ille, ne suspecta
civibus fides esset, magnitudine animi ef-
fecit, publicatis possessionibus suis.

III. Q. Fa-

III. Q. Fabius Maximus quinto Cōs., cum Gallorum, Umbrorum, Hetruscorū, Samnitiumque adversus populum Romanum exercitus coissent, contra quos & ipse trans Apenninum montem castra communiebat, scripsit Fulvio & Postumio, qui in præsidio urbi erant, copias ad Sitium moverent: quibus affecutis, ad sua defendenda Hetrusci Umbrique descenderunt: relictos Samnites Gallosque Fabius & collega Decius aggressi vicerunt.

IV. M. Curius adversus Sabinos, qui ingenti exercitu conscripto, relictis finibus suis nostros occupaverant, occultis itineribus manum misit, quæ desolatos agros eorum vicosque per diversa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatem, recesserunt. Curio contigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio avertere, sparsumque cedere.

V. T. Didius patriciati suorum diffidens, cum in adventum earum legionum, quas exspectabat, traheret bellum, & occurrere eis hostem comperisset, concione advocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligentius custodiri captivos: ex quibus pauci, qui profugere, nunciaverunt suis pugnam imminere. At illi, ne suspitione prælii deducerent vires, omiserunt occurrere eis, quibus insidiabantur: legiones turissime, nullo excipiente, ad

Didium

Didium pervenerunt.

VI. Bello Punico quædam civitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destina-verant, cum obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebant, simulaverunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, missosque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec ante reddiderunt quam ipsi recuperarent suos.

VII. Legati Romanorum cum missi essent ad Antiochum regem, qui secum Hannibalem victis iam Carthaginensibus habebat, consiliumque eius adversus Romanos instruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, ut is regi fieret suspectus, cui gratissimus alioquin erat, & utilis propter calliditatem & peritiam bel-landi.

VIII. Q. Metellus adversus Iugurtham bellum gerens, missos ad se legatos eius corrupit, ut sibi proderent regem. Cum etiam alii venissent, idem fecit. Eodem consilio usus est & adversus tertios. Sed de captivitate Iugurthæ res parum processit; vivum enim tradi sibi volebat. plurimum tamen consecutus est: nam cum interceptæ fuissent epistolæ eius ad regiones amicos scriptæ, in omnes eos rex animadvertit, spoliatusque consiliis, amicos postea parare non potuit.

VIII. C.

VIII. C. Cæsar, cum per exceptum quendam aquatorem comperisset, Afranium Petreiumque castra noctu moruros, ut citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia; in initio statim noctis vasa conclamare milites, & præter adversariorum castra agi mulos cum tremitu, & sonum iussit continuare; quos retentos volebat arbitrari, castra Cæsarem movere.

IX. Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimisit; ipse subventurus.

X. Dionysius Syracusanorum tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communiit, custodibusque præcepit, ut ea advenienti hosti dederent, dimissique Syracusas occulte redirent. Aphris necesse fuit, capta castella præsidio ibi tenere; quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatem, pene iam par numero aggressus vicit, cum suos contraxisset, & adversarios sparsisset.

XI. Agesilaus Lacedæmonius, cum inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulavit: quasi aptius locis montuosis adversus hostem equitatu prævalentem pugnaturus. Per hanc consilii ostentationem
advocato

STRATEGEMATUM LIB. I. 215
advocato in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, ubi caput hostium regni erat, irrupit; oppressisque qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

CAP. IX.

De seditione militum compescenda.

EXEMPLUM I.

A. MANLIUS COS. cum comperisset, coniurasse milites in hybernis Campaniæ, ut iugulatis hospiribus, ipsi res eorum invaderent, rumorem sparsit, eodem loco hybernatos: atque ita coniuratorum consilio turbato, Campaniam periculo liberavit, & ex occasione nocentes punivit.

II. L. Sylla, cum legiones civium Romanorum perniciose seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis. Propere enim annunciari iussit, hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, universis adversus hostem consentientibus.

III. Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu; ne tumultum moveret, si solos evocasset nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire iussit: ita & noxii minore cum metu, quia non segregati, ideoque non ex causa culpæ, videban-

216 SEXTI IULII FRONTINI
debantur accersiti, comparuerunt; & illi,
quibus integra erat conscientia, custodien-
dis quoque nocentibus, attenderunt, ne il-
lorum fuga inquinarentur.

IV. C. Cæsar, cum quædam legiones
eius, seditionem movissent; adeo ut in
perniciem quoque ducis viderentur con-
surrecturæ, dissimulato metu, processit ad
milites, postulantibusque missionem,
ultro minaci vultu dedit: exauctoratos
pœnitentia coëgir satisfacere Imperato-
ri, obsequentioresque in reliquum ope-
ras edere.

C A P. X.

*Quemadmodum intempestiva postulatio
pugna inhibeatur.*

E X E M P L U M I.

QU. SERTORIUS, quod experimento
didicerat, imparem se universo Ro-
manorum exercitui, ut barbaros quoque
inconsulte pugnam exposcentes doceret,
adductis in conspectum duobus equis, al-
tero prævalido, altero admodum exili,
duos admovit iuvenes similiter affectos,
robustum, & gracilem: ac robustiori impe-
ravit, equo exili universam caudam abrum-
pere: gracili autem, valentior per singu-
los pilos vellere: cumque gracilis fecisset
quod

STRATEGEMATUM LIB. I. 217
quod imperatum erat, validissimus cum in-
firmi equi cauda sine effectu luctaretur:
iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum
cohortium per hoc vobis exemplum
ostendi, milites: insuperabiles sunt uni-
versas aggredientibus; easdem lacera-
bit & carpet, qui per partes attentave-
rit.

II. Idem, cum videret suos pugnae si-
gnum inconsulte flagitantes, crederetque
rupturos imperium nisi congregarentur,
permisit turmae equitum ad laceffendos
hostes ire; laborantique submisit alias: &
sic recepit omnes: tutisque & sine noxa
ostendit, quis exitus flagitaram pugnam
mansisset: obsequentissimisque inde eis u-
sus est.

III. Agefilaus Lacedæmonius, cum ad-
versus Thebanos castra super ripam po-
suisset, multoque maiorem hostium ma-
num esse intelligeret, & ideo suos arcere à
cupidine decernendi vellent, dixit, respon-
so Deum se ex collibus pugnare iussum: &
ita exiguo præsidio ad ripam posito, acce-
sit in colles. Quod Thebani pro metu in-
terpretari transierunt flumen, & cum facile
depulissent præsidium, cæteros insecuti a-
vidius, iniquitate locorum à paucioribus
victi sunt.

IV. Scorylo Dux Dacorum, cum sciret
dissociatum armis civilibus populum Ro-
manum,

218 SEXTI IULII FRONTINI
manum, neque tamen tentandum arbitra-
retur, quia externo bello posset. concordia
in cives coalescere, duos canes in conspe-
ctu popularium commisit, hisque accerri-
me inter ipsos pugnantibus, lupum osten-
dit; quem protinus canes, omissa inter
se ira, aggressi sunt: quo exemplo pro-
hibuit barbaros ab impetu Romanis pro-
futuro.

C A P. XI.

*Quemadmodum incitandus sit ad præ-
lium exercitus.*

EXEMPLUM I.

M. FABIVS & Cn. Manlius Coss.
adversus Hetruscos, propter seditio-
nes detrectante prælium exercitu, ultro si-
mularunt cunctationem, donec milites
probris hostium coacti, pugnam depo-
scerent, iurarentque se ex ea victores redi-
turos.

II. Fulvius Nobilior, cum adversus
Samnitium numerosum exercitum, & suc-
cessibus tumidum, parvis copiis necesse
haberet decertare, simulavit unam legio-
nem hostium à se corruptam ad proditio-
nem: imperavitque (ad eius rei fidem) tri-
bunis, & primis ordinibus & centurioni-
bus, quantum quisque numeratæ pecuniæ
aut

STRATEGEMATUM LIB. I. 219
aut auri argentique haberet, conferret, ut
præsentari merces proditoribus posset: se
autem his qui contulissent pollicitus est,
consummata victoria, ampla insuper præ-
mia daturum. Quæ sua persuasio Roma-
nis alacritatem attulit & fiduciam: unde
etiam præclara victoria, commisso statim
bello, peracta est.

III. C. Cæsar adversus Germanos &
regem Ariovistum pugnaturus, confusis
suorum animis, pro concione dixit, nullius
se eo die opera, nisi decimæ legionis, usu-
rum: quo consecutus est, ut decimani tan-
quam præcipuæ fortitudinis testimonio
cogerentur; & ceteri pudore, ne penes alios
gloria virtutis esset.

IV. Q. Fabius Maximus, qui egregie
sciebat, & Romanos eius esse libertatis,
quæ contumelia exasperaretur, & à Poenis
nihil iustum aut moderatum expectabat,
misit legatos Carthaginem, de condi-
tionibus pacis: quas cum illi iniquitatis
& insolentiæ plenas retulissent, exercitus
Romanorum ad pugnandum concitatus
est.

V. Agesilaus Lacedæmoniorum dux,
cum prope ab Orchomeno socia civitate
castra haberet, comperissetque plerosque
ex militibus pretiosissima rerum depo-
nere intra munimenta; præcepit oppida-
nis, ne quid ad exercitum suum pertinens
K 2 reci-

220 SEXTI IULII FRONTINI
reciperetur, quo ardentius dimicaret miles,
qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum.

VI. Epaminondas dux Thebanorum, adversus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solum viribus milites sui, verum etiam affectibus adiuventur, pronunciavit in concione, destinatum Lacedæmoniis, si victoriā potirentur, omnes virilis sexus interficere, uxoribus autem eorum & liberis in servitutem adductis, Thebas diruere. qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

VII. Leotychidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem die, quo classe vicerant focii, quamvis ignarus actæ rei, vulgavit, nunciatam sibi victoriam partium; quo constantiores ad pugnam milites haberet.

VIII. A. Postumius, prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata specie duorum in equis iuvenum, animos suorum crexit, Pollucem & Castorem adesse dicens, ac sic prælium restituit.

IX. Archidamus Lacedæmonius adversus Arcadas bellum gerens, aram in castris statuit, & circa eam duci equos noctu clam imperavit: quorum vestigia mane, tanquam Castor & Pollux perequitasent, ostendens, adfuturos eosdem ipsis præliantibus.

STRATEGEMATUM LIB. I. 221
liantibus persuasit.

X. Pericles dux Atheniensium initurus prælium, cum animadvertisset lucum, ex quo utraque acies conspici poterat, densissimæ opacitatis, vastum alioqui & Diti patri sacrum; ingentis illic staturæ hominem, altissimis cothurnis, & veste purpurea, ac coma venerabilem, in curru candidorum equorum sublimem constituit, qui dato signo pugnae, proveheretur, & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretque Deos Atheniensibus adesse: quo pene ante coniectum reli hostes terga verterunt.

XI. L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici sibi à Diis futura simulavit. Postremo etiam in conspectu exercitus, priusquam in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat, orabat, petebatque, ut promissam victoriam maturaret.

XII. C. Marius sagam quandam ex Scythia habuit, à qua se dimicationum eventus prædiscere simulabat.

XIII. Q. Sertorius, cum barbaro & rationis indocili milite uteretur, cervam candidam insignis formæ per Lusitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut vitanda essent, prænoscere se asseverabat, ut barbari ad omnia tanquam divini-

222 **SEXTI IULII FRONTINI**
tus imperata obedirent.

[Hoc genere Strategematicon non ea tantum parte utendum est, qua imperitos existimabimus esse apud quos his utemur, sed multo magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, ut ab his monstrata credantur.]

XIV. Alexander Macedo sacrificaturus, inscripsit medicamento aruspici manum, quam ille extis erat suppositurus: literæ significabant victoriam Alexandro dari: quas cum iecur calidum rapuisset, & à rege militi esset ostensum, auxit animum, tanquam Deo spondente victoriam.

XV. Idem, fecit Innides aruspex; prælium Eumene cum Gallis commissuro.

XVI. Epaminondas Thebanus, adversus Lacedæmonios fiduciam suorum religione adjuvandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte subtraxit, persuasitque militibus, Deos iter suum sequi, ut præliantibus ipsis adessent.

XVII. Agesilaus Lacedæmonius, cum quosdam Persarum cepisset, quorum habitus multum terroris præfert quoties veste tegitur, nudatos militibus suis, ut alba corpora & umbratica contemnerent, ostendit.

XVIII. Ge-

STRATEGEMATUM LIB. I. 223

XVIII. Gelo Syracusarum tyrannus, bello adversus Pœnos suscepto, cum multos cepisset, infirmissimum quemque, præcipue ex auxiliariis, qui nigerrimi erant, nudatum in conspectu suorum produxit, ut persuaderet contemnendos.

XIX. Cyrus rex Persarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam silva eos fatigavit, deinde postridie præstitit eis liberalissimas epulas, & interrogavit, utro magis gauderent. cum ei præsentia probassent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perveniendum est: Nam liberi beatique esse, nisi Medos viceritis, non potestis. atque ita eos ad cupiditatem prælii concitavit.

XX. L. Sylla, qui adversus Archelaum præfectum Mithridatis apud Pirea pigrioribus ad prælium militibus utebatur, opere eos fatigando compulit ad poscendum ultro pugnae signum.

XXI. Q. Fabius Maximus, veritus, ne qua fiducia navium, ad quas refugium erat, minus constanter pugnaret exercitus, incendi eas, priusquam iniret prælium, iussit.

K 4 C A P.

CAP. XII.

De dissolvendo metu, quo milites ex adversis omnibus conciderunt.

EXEMPLUM I.

SCIPIO ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cum egrediens navem, prolapsus esset, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, constantia & magnitudine animi in hortationem convertit: Et, Ludite, (inquit) milites, Aphricam oppressi.

II. C. Cæsar, cum forte conscendens navem lapsus esset, Teneo te, terra mater, (inquit.) qua interpretatione effecit, ut reperitur illas, à quibus proficiscebatur, terras videretur.

III. T. Sempronius Gracchus Cos. acie adversus Picentes directa, cum subitus terræ motus utraq; partes confudisset, exhortatione confirmavit suos, & impulit, ut consternatum superstitione hostem invaderent; adhortatusque devicit.

IV. Q. Sertorius, cum equitum scuta extrinsecus, equorumque pectora cruenta subito prodigio apparuissent, victoriam portendi interpretatus est, quoniam

STRATEGEMATUM LIB. I. 225
niam illæ partes solerent hostili cruore respergi.

V. Epaminondas Thebanus, contristatis militibus, quod ex hasta eius ornamentum, insulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonii cuiusdam depulerat; Nolite, (inquit) milites, trepidare; Lacedæmoniis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

VI. Idem, cum fax de cælo nocte delapsa, eos, qui adverterunt, terruisset; Lumen (inquit) hoc Numina ostendunt.

VII. Idem, instantè adversus Lacedæmonios pugna, cum sedile, in quo resederat, succubisset, & id vulgo pro tristi significatione confusi milites interpretarentur; Imo (inquit) vetamur sedere.

VIII. L. Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminem, ne pro ostento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus causisque defectionis.

IX. Agathocles Syracusanus adversus Pœnos, simili eiusdem sideris diminutione, qua sub diem pugnae, ut prodigio, milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit, quidquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

X. Pericles, cum in castra eius fulmen

K 5.

deci-

226 SEXTI IULII FRONTINI
decidisset, terruissetque milites, advocata
concione, lapidibus in conspectu omnium
collisis, ignem excussit, sedavitque turbati-
onem, cum docuisset, similiter nubium ad-
tritu excuti fulmen.

XI. Timotheus Atheniensis, classe
dimicaturus adversus Corcyreos, guber-
natori suo, qui proficiscentiam classi fi-
gnum receptui coeperat dare, quia ex remi-
gibus quendam sternutantem audierat;
Miraris (inquit) ex tot millibus unum per-
frixisse?

XII. Chabrias Atheniensis classe di-
micaturus, excusso ante navem ipsius ful-
mine, exterritis per tale prodigium militi-
bus; Nunc (inquit) potissimum incun-
da pugna est, cum Deorum maximus Ju-
piter adesse numen suum classi nostræ o-
stendit.

SEX-

STRATEGEMATUM LIB. II 227

SEXTI

IULII FRONTINI,

VIRI CONSULARIS,

STRATEGEMATICON

LIBER SECUNDUS.

DISPOSITIS primo libro ex-
emplis, instructuris (ut mea fuit
opinio) ducem in his, quæ ante
commissum præliū agenda sunt,
deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ
in ipso prælio agi solent, & deinde ea, quæ
post prælium. Et:

Eorum, quæ ad prælium pertinent,
species sunt:

CAP. I. De tempore ad pugnam eligendo.

II. De loco ad pugnam eligendo.

III. De acie ordinanda.

IV. De acie hostium turbanda.

V. De insidiis.

VI. De emittendo hoste, ne clausus prælium ex
desperatione redintegret.

VII. De dissimulandis adversis.

VIII. De constituenda per constantiam acie.

K 6

IX. De

- IX. *De his, quæ post prælium fiunt, si res prospere cesserint; & de confirmandis reliquiis belli.*
- X. *De adversis emendandis, si res durius cesserit.*
- XI. *De dubiorum animis in fide retinendis.*
- XII. *Quæ faciendæ sunt pro castris, si satis fiducia in præsentibus copiis non habeamus.*
- XIII. *De effugiendo.*

C A P. I.

De tempore ad pugnam eligendo.

EXEMPLUM I.

P. **SCIPIO** in Hispania, cum comperisset Hasdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, continuè in horam septimam suos: quibus præceperat, ut quiescerent, & cibum caperent: cumque hostes, inedia, siti, mora sub armis fatigati, reperere castra cœpissent, subito copias eduxit, &, commisso prælio, vicit.

II. **Metellus Pius** in Hispania adversus **Herculeium**, cum ille oriente protinus die instructam aciem vallo eius admovisset, fervidissimo tunc tempore anni, intra castra suos continuè, in horam diei sextam; atque ita fatigatos æstu, facile in-

STRATEGEMATUM LIB. II. 229
le integris & recentibus vicit suorum viribus.

III. **Idem**, iunctis cum **Pompeio** castris adversus **Sertorium** in Hispania; cum sæpe instruxisset aciem, hoste, qui impari se duobus credebat, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, cum **Sertorianos** milites animadvertisset magno imperu instinctos, deposcentes pugnam, humerosque exerentes, & lanceas vibrantes, existimavit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & **Pompeio** idem faciendi autor fuit.

IV. **Postumius C. s.** in Sicilia, cum castra eius à **Punicis** trium millium passuum spacio distarent, & dictatores **Carthaginensium** quotidie ante ipsa munimenta **Romanorum** dirigerent aciem, exigua manulevibus assidue præliis pro vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente iam **Pœno**, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit incursum adversariorum, ac solito diutius detinuit: quibus fatigatis, post sextam horam, & iam se recipientibus, cum & inedia quoque laborarent, per recentes suos, hostem, quem prædicta profligaverant incommoda, fugavit.

V. **Iphicrates Atheniensis**, quia exploraverat, eodem assidue tempore hostes cibum

230 **SEXTI IULII FRONTINI**
bum capere, maturius velci suos iussit, & eduxit aciem, aggressusque hostem ita detinuit, ut ei nec configendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis, quam inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinaverunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompoti hostis aggressus est castra.

VI. Idem, cum adversus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & utraque pars certis temporibus assidue pabularum lignatumque procederet, quodā die militum habitu servos laxasque dimisit ad munera, milites retinuit; & cum hostes dispersi essent ad similia munera, expugnavit castra eorum, inermesque cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

VII. Verginius C. s. in Volscis, cum procurrare hostes effusos ex longinquo vidisset; quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelatos, integris viribus exercitus sui, aggressus evertit.

VIII. Q. Fabius Maximus, non ignarus, Gallos & Samnites primo impetu prævalere, suorum autem infatigabiles spiritus inter moras decertandi etiam incallescere, imperavit militibus, ut contenti essent primo congressu sustinere, ut hostem

STRATEGEMATUM LIB. II. 231
stem mora fatigarent: quod ubi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie universis viribus oppressum fudit hostem.

IX. Philippus ad Cheronæam, memor, sibi esse militem longo usu duratum, Atheniensibus aciem quidem, sed, in exercitatu & imperu tantum violentum, ex industria prælium traxit: moxque languentibus iam Atheniensibus, concitatus intulit signa, & ipsos cecidit.

X. Lacedæmonii, certiores ab exploratoribus facti, Messenios in eam exarsisse rabiem, ut in prælium cum coniugibus ac liberis descenderent, pugnam distulerunt.

XI. C. Cæsar, bello civili, cum exercitum Afranii & Petreii circumvallatum siti angeret, isque ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuavit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quod adversarios & ira & desperatio incenderat.

XII. Cn. Pompeius fugientem Mithridatem cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, ut abeunti se opponeret: atque ita præparatus, subitam hostibus necessitatem decernendi iniecit. Præterea sic constituit aciem, ut Ponticorum quidem oculos adversa Luna

232 **SEXTI IULII FRONTINI**
Luna perfringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

XIII. Iugurtham autem constat, memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, ut si fugarentur sui, opportunam noctem haberent ad delitescendum.

XIV. Lucullus adversus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius quindecim millia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipso inhabilem, usus hoc eius incommodo, nondum ordinatam hostium aciem invasit, atque ita protinus dissipavit, ut ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

XV. Cl. Tiberius Nero adversus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusque est hostem nebula & imbribus, qui forte illo die crebri erant, verberari; ac demum, ut fessum stando & pluvia, non solum animo, sed & lassitudine deficere animadvertit, signo dato, adortus, superavit.

XVI. C. Cæsar in Gallia, quia compererat Atrovisto Germanorum regi institutum, & quasi legem militibus, non pugnantem decrescente Luna, tum potissimum acie commissa, impeditos religione hostes vicit.

XVII. D.

STRATEGEMATUM LIB. II 233

XVII. D. Augustus Vespasianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas est quicquam seriæ rei agere, adortus superavit.

XVIII. Lyfander Lacedæmonius adversus Athenienses apud Ægospotamum, instituit, certo tempore infestari naves Atheniensium, deinde revocare classem: quare in consuetudinem perducta, cum Athenienses post digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur, extendit ex consuetudine classem, & recepit. Tum hostium maxima parte ex more dilapsa, reliquos adortus, occidit, & universas naves cepit.

C A P. II.

De loco ad pugnam eligendo.

EXEMPLUM I.

M. CURIUS, quia phalangi regis Pyrrhi explicatę resisti non posse animadvertēbat, dedit operam, ut in angustiis confugeret, ubi conferta sibi ipsa esset impedimento.

II. Cn. Pompeius in Cappadocia elegit locum castris editum: unde adiuvente proclivio impetum militum, facile ipso decursu Mithridatem superavit.

III. C. Cæsar adversus Pharnacem Mithridatis

234 **SEXTI IULII FRONTINI**
thridatis filium dimicaturus, in colle in-
struxit aciem. Quæ res expeditam ei fecit
victoriam. Nam pila ex edito in subeun-
tes barbaros emissæ, protenus eos averte-
runt.

IV. Lucullus adversus Mithridatem &
Tigranem, in Armenia maiore, apud Tigna-
nocertam dimicaturus, collis proximi pla-
num verticem raptim cum copiarum parte
adeptus, in subiectos hostes decurrit, & e-
quitatum eorum à latere invasit, aversum-
que, & eorundem partem peditum pertur-
bantem insecutus, clarissimam victoriam
rexit.

V. Ventidius adversus Parthos non in-
te militem eduxit, quam illi quingentis
non amplius passibus abessent, atque ita
procurfione subita adeo se admovit, ut sa-
gittas, quibus ex longinquo usus est,
cominus applicitas eluderet: quo consi-
lio, quia quandam fiduciæ etiam speciem
ostentaverat, celeriter barbaros debella-
vit.

VI. Hannibal apud Numistronem, con-
tra Matcellum pugnaturus, cavas & præ-
ruptas vias obiecit à latere; ipsaque loci na-
tura pro munimentis usus, clarissimum du-
cem vicit.

VII. Idem, apud Cannas, cum compe-
risset, Volturnum amnem, ultra reliquo-
rum naturam fluminum, ingentes auras
mane

STRATEGEMATUM LIB. II. 235
mane perflare, quæ arenarum & pulveris
vortices agerent, sic direxit aciem, ut tota
vis à tergo suis, Romanis in ora & oculos
incideret: quibus incommodis mire hosti
adversantibus, illā memorabilem adeptus
est victoriam.

VIII. Marius adversus Cimbro-
s ac Teutonos constituta die pugnaturus, fir-
matum cibo militem ante castra colloca-
vit, ut per aliquantum spaci, quo adversarii
dirimebantur, exercitus hostium potius
labore itineris profligaretur: fatigationi eo-
rum deinde incommodum aliud obiecit,
ita ordinata suorum acie, ut adverso Sole,
& vento & pulvere barbarorū occuparetur
exercitus.

IX. Cleomenes Lacedæmonius, adver-
sus Hippam Atheniensem, qui equitatu
prævalebat, planiciem in qua dimicaturus
erat, arboribus prostratis impedivit, & in-
viam equiti fecit.

X. Iberi in Africa ingenti hostiū mul-
titudine excepti, timentesque, ne circumi-
rentur, applicuerunt se flumini, quod altis
in ea regione ripis profluebat: qui ita à ter-
go amne defensi & subinde cum virtute
præstarent, incurfando in proximos, om-
nem hostium exercitum straverunt.

XI. Xanthippus Lacedæmonius, sola
loci commutatione, fortunam Punici belli
convertit: nam cū desperantibus iam Car-
thagi-

236 **SEXTI IULII FRONTINI**
thaginenſibus mercede ſolicitatus, anim-
advertiſſet, Aphros quidem, qui equitatu &
elephantis præſtabant, colles ſectari: à Ro-
manis autem, quorum robur in peditibus
erat, campeſtria teneri, Pœnos in plana de-
duxit: ubi per elephantos, diſſipatis ordi-
nibus Romanorum, ſparſos milites per
Numidas perſecutus, eorum exercitum
fudit: in illam diem terra marique victo-
rem.

XII. Epaminondas dux Thebanorum,
adverſus Lacedæmonios directurus aciem,
pro fronte eius decurrere equitibus iuſſis,
cum ingentem pulverem oculis hoſtium
obieciſſet, expectationemque equeſtris
certaminis prætendiſſet, circumducto pe-
dite ab ea parte, ex qua decuſus in adver-
ſam hoſtium aciem ferebat, inopinantium
terga adortus cecidit.

XIII. Lacedæmonii trecenti contra in-
numerabilem multitudinem Perſarum,
Thermopylas occupaverunt, quarum an-
guſtiæ non ampliùs, quam parem nume-
rum cominus pugnaturum, poterant ad-
mittere: eaque ratione quantum ad con-
greſſus facultatem, æquati numero barba-
torum, virtute autem præſtantes, magnam
eorum partem occiderunt: nec ſuperati fo-
rent, niſi per proditorem Ephyaltem Tra-
chiniam circumductus hoſtis, à tergo eos
oppreſſiſſet.

XIV. The-

STRATEGEMATUM LIB. II. 237

XIV. Themistocles dux Athenien-
ſium, cum videret utiliſſimum Græciæ, ad-
verſus multitudinem Xerxis navium, in
anguiſtis Salaminiiis decernere, idque per-
ſuadere civibus non poſſet, ſolertia effecit,
ut à barbaris ad utilitates ſuas Græci com-
pellerentur: ſimulata namque, proditi-
one, miſit ad Xerxem, qui indicaret populares
ſuos de fuga cogitare, difficilioremque
rem ei futuram, ſi ſingulas civitates obſi-
dione aggrediretur. Qua ratione effe-
cit, ut exercitus barbarorum primum in-
quietaretur, dum tota nocte in ſtatione
cuſtodia eſt: deinde, ut ſui mane integris
viribus, cum dictis barbaris vigilia mar-
centibus conſurgerent, loco ut voluerat ar-
cto, in quo Xerxes multitudine qua præſta-
bat, uti non poſſet.

C A P. III.

De acie ordinanda.

EXEMPLUM I.

CN. Scipio in Hiſpania, adverſus Han-
nonem ad oppidum Indibile, cum a-
nimadvertiſſet, Punicam aciem ita dire-
ctam, ut in dextro cornu Hiſpani conſti-
tuerentur, robustus quidem miles, ſed qui
alienum negotium ageret: in ſiniſtro autem
Aphri minis viribus firmi, ſed animi con-
ſtan-

stantioris: reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste conflixit. Deinde, fusis fugatisque Aphris, Hispanos, qui in recessu spectantium more steterant, facile in deditionem compulit.

II. Philippus Macedonum rex, adversus Illyrios gerens bellum, ut animadvertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora; fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrū latus hostium invasit; turbataque acie tota, victoriam profligavit.

III. Permenes Thebanus, conspecta Persarum acie, quæ robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinavit, omnemque equitatum & fortissimum quemque peditem in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitque, ut ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & in silvestria confragosaque loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, [dextro cornu,] totam circuit aciem hostium, & evertit.

IV. P. Cornelius Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, adversus Hasdrubalem ducem Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, ut media acies
fortissi-

fortissimis fundaretur: sed cum hostes quoque eadem ratione assidue ordinati procederent, Scipio eo die, quo statuerat decernere, commutavit instructionis ordinem, & firmissimos, id est, legionarios, in cornibus collocavit, ac levem armaturam in media acie, sed retractatam: ita cornibus, quibus ipse prævalebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facile fudit.

V. Metellus in Hispania, eo prælio quo Herculeium devicit, cum comperisset cohortes eius, quæ validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediā suorum aciem reduxit, ne ea parte ante cum hoste conflingeret, quam cornibus configatis, medios undique circumvenissent.

VI. Artaxerxes adversus Græcos, qui Persidem intraverant, cum multitudine superaret, latius quam hostes acie instructa, in fronte equitem, levemque armaturam in cornibus collocavit; atque ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit, ceciditque.

VII. Contra Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, nostros primo impetu protrusit. Idem conferto prælio, paulatim invicem sinuantibus procedentibusque ad præceptum cornibus, avide insequentem hostem in mediā aciem suam recepit, & ex utraque
parte

parte compressum cecidit, veterano & diu edocto usus exercitu: hoc enim genus ordinationis exsequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

VIII. Livius Salinator & Claudius Nero, cum Hasdrubal bello Punico secundo, decertandi necessitatem evitans, in colle confragoso post vineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera viribus, vacua fronte ex utraque parte circumvenerunt eum; atque ita aggressi superaverunt.

IX. Hannibal, cum frequentibus praeliis à Claudio Marcello superaretur, novissime sic castra metabatur, ut aut montibus, aut paludibus, aut simili locorum aliqua opportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, ut vincentibus quidem Romanis, pene indemnem recipere posset intra munimenta exercitum; cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

X. Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica adversus M. Attilium Regulum levem armaturam in prima acie collocavit, in subsidio autem robur exercitus; præcepitque auxiliaribus, ut emissis telis cederent hosti; & cum se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent, exceptumque iam hostem à robu-

fiori-

STRATEGEMATUM LIB. II. 241
stioribus & ipsi circumirent.

XI. Sertorius, idem in Hispania adversus Pompeium fecit.

XII. Cleandridas Lacedæmonius adversus Lucanos densam instruxit aciem, ut longe minoris exercitus speciem præberet: securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines, & à lateribus circumventos eos fudit.

XIII. Gastron Lacedæmonius, cum in auxilium Ægyptiis adversus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcum militem, magisque à Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cum illi æquo Marte pugnarent, submisit Ægyptiorum manum: Persæ cum Græcis, quos Ægyptios opinabantur, restitissent, superveniente multitudine, quam ut Græcorum expaverant, cesserunt.

XIV. Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & numero & equitatu prævalebant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit: equites deinde in æquum procedere, ac velut prætereuntes peditibus; præcepitque eis, ut ad primum impetum hostium refugerent; & simul ac ad pedites ventum esset, in latera discederent: quod ubi explicitum est, patefacto loco subita peditum surrexit acies, inectosque temere hostes inopinato interfusa prælio cecidit.

L

XV. M.

XV. M. Antonius adversus Parthos, qui infinita multitudo sagittarum exercitum eius obruebant, subfidere suos, & testitudinem facere iussit; supra quam transmissis sagittis, sine milirum noxa exhaustus est hostis.

XVI. Hannibal adversus Scipionem in Aphrica, cum haberet exercitum ex Poenis & auxiliariis, quorum pars non solum ex diversis partibus, sed etiam ex Italicis constabat; post elephantos octoginta, qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem, auxiliares Gallos, & Ligures, & Baleares, Maurosque posuit, ut non fugere possent, Poenis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, at certe fatigarent: tum suis & Macedonibus, qui iam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis novissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem, & segnitiam verebatur, quoniam plerosque eorum ab Italia invitos extraxerat. Scipio adversus hanc formam, robur legionis, triplici acie in fronte ordinatum per hastatos & principes & triarios, opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephanti ab hostibus acti facile transmitti sine perturbatione ordinum possent: ea ipsa intervalla expeditis velitis implevit, ne interluceret acies; dato eis præcepto, ut ad impe-

impetum elephantorum, vel retro, vel in latera concederent. Equiratum deinde in cornua divisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Masinissam præposuit. Quæ tam prudens ordinatio, non dubie causa victoriæ fuit.

XVII. Archelaus adversus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hostem falcaras quadrigas locavit; in secunda acie phalangem Macedonicam; in tertia, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitivis Italicæ gentis, quorum pernicipitati plurimum fidebat; levem armaturam in ultimo statuit. In utroque deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circumeundi hostis causa posuit. Contra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in utroque latere duxit, & capitibus earum castella communivit: qua ratione, ne circumiretur ab hoste, & peditum numero, & maxime equitatu superante, consecutus est. Triplicem deinde peditum aciem ordinavit, relictis intervallis, per levem armaturam, & equitatum, quem in novissimo collocaverat, ut cum res exegisset emitteret eum: tum prosignanis, qui in secunda acie erant, imperavit, ut densos numerososque palos firme in terram defigerent; intraque eos, appropinquantibus quadrigis, ante signa nostra aciem recepit: tum demum sublato universotum clamore velites & levem armaturam

ingerere tela iussit: quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore telisque in suos conversæ sunt, turbaveruntque Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret, & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subito emissi, averterunt eos, consummaruntque victoriam.

XVIII. C. Cæsar, Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

XIX. Alexander ad Arbela, cum hostiū multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinavit, ut circumventi, undique pugnare possent.

XX. Æmilius Paulus adversus Persem Macedonum regem, cum phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamque levi armatura cinxisset, & equitem in utroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit: inter quos subinde velites emisit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere instituit, ut hac simulatione perduceret hostes in contragosa loca, quæ ex industria captaverat. Cum sic quoque suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx, equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectos, ut obiectis armis ipso impetu perfringerent hostium

STRATEGEMATUM LIB. II. 245
hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones solverunt aciem, & terga verterunt.

XXI. Pyrrhus Epirotarum rex pro Tarentinis apud Asculum, secundum Homericum versum, quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotasque, sinistro Brutios atque Lucanos, cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contra Coss. aptissime, divisim in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Utrinque quadraginta millia constat fuisse. Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque millia desiderata sunt.

XXII. Cn. Pompeius adversus C. Cæsarem Palæophasali triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusque firmissimas in cornibus & in medio collocavit, spacia his interposita tironibus supplevit, dextro latere sexcentos equites, propter flumen Enipeum, quod & alveo suo & alluvie regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, ut inde Julianum exercitum circumiret. Adversus hanc ordinationem Julius Cæsar & ipse triplici acie dispositis in fronte

246. SEXTI IULII FRONTINI
te legionibus, sinistrum latus, ne circui-
posset, admovit paludibus. In dextro cornu
posuit equitem, cui velocissimos miscuit
peditum, & ad morem equestris pugnae ex-
ercitados, sed deinde cohortes in subsidio
retinuit, ad res subitas: sed dextro latere
conversas in obliquum, unde equitatum
hostium expectabat, collocavit: nec ulla
res ad victoriam plus eo die Cæsari contu-
lit: effusum namque Pompeii equitatum
inopinato subinde lati excursu averterunt,
cædendumque tradiderunt.

XXIII. Imperator Cæsar Germanicus,
cum subinde Carti equestre prælium, in
silvas refugiendo, diducerent: iussit suos e-
quites, simul atque ad impedimenta ven-
tum esset, equis desilire, pedestrique pugna
confligere: quo genere consecutus est, ne
quis non locus eius victoriam mirareretur.

XXIV. C. Duillius, cum videret graves
suas naves mobilitate Punicæ classis eludi,
irritamque virtutem militum fieri, excogi-
tavit manus ferreas: quæ ubi hostilem ap-
prehenderent navem, superiecto ponte,
transgrediebatur Romanus, & in ipsorum
ratibus cominus eos trucidabat.

CAP.

STRATEGEMATUM LIB. II. 247

CAP. IV.

De acie hostium turbanda.

EXEMPLUM I.

PAPYRIUS Cursor, filius Consulis,
cum æquo Marte adversus obstinatos
Samnites concurreret, ignorantibus suis
præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones,
& agasones mulis insidentes, ramosque per
terram trahentes, à colle transverso magno
tumultu decurrerent: quibus prospere,
proclamavit, victorem adesse colle-
gam, ut occuparent ipsi præsentis præ-
lii gloriam: quo facto, & Romani fidu-
cia concitati propulere, propulsi terga ver-
tere.

II. F. Rutilius Maximus quarto Cos.
in Samnio, omni modo frustra conatus aciem
hostium perrumpere, novissime hastatos
subduxit ordinibus, & cum Scipione legato
suo circummisit, iussitque collem capere,
ex quo decurri poterat in hostium terga:
quod ubi factum est, Romanis crevit ani-
mus, & Samnites perterriti fugam molien-
tes cæsi sunt.

III. Minutius Ruffus Imperator, cum
à Scordiscis Dacisque premeretur, quibus
impar erat numero, præmisit fratrem & pau-
cos equites una cum aeneatoribus: præcepit-

L 14 que

que, ut cum vidisset contractum prælium, subito ex diverso se ostenderet, iuberetque æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis offusa est hostibus, qua perterriti dedere terga.

IV. Attilius Glabrio Cos. adversus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiam per angustias Thermopylarum direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoque repulsus esset, nisi circummissus ab eo M. Porcius Cato, qui tum Tribunus militum à populo factus in exercitu erat, deiectis iugis Callidromi montis, Ætolis, qui præsidio tenebantur, super eminentem castris regiis collem, à tergo subito apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, utrinque irrupere Romani, & fusis fugatisque castra ceperunt.

V. C. Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit miliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto iam prælio, velut equis insidentes ostentare se pugnantis: quare Galli existimantes adventare auxilia Romanis, cessere iam pene victores.

VI. Marius, circa aquas Sextias, cum in animo haberet postera die depugnare adversus Teutonos, Marcellum cum parva manu equitum peditumque noctu post terga

ga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasque armatos simul ire iussit, iumentorumque magnam partem instratorum cum centunculis, ut per hoc facies equitatus obiceretur; præcepitque ut cum animadvertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, ut asperrimi hostes in fugam versi sint.

VII. M. Licinius Crassus, fugitivorum bello, apud Calamarcum educturus militem, adversus Castum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes, cum C. Promptino, & cum Q. Martio Ruffo, legatis, post montem circummisit: quæ cum commisso iam prælio, à tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna caperent.

VIII. Marcellus, cum vereretur, ne paucitatem eius militum clamor detegeret, simul lixas calonesque, & omnis generis sequelas, conclamare iussit; atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

IX. Valerius Levinus, adversus Pyrrhum Epirotarum regem, occiso quadam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes, destitutos

250 **SEXTI IULII FRONTINI**
tutos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se pavidi in castra receperunt.

X. Jugurtha, in Numidia, adversus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ usum ei conversatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium tum Latine clare prædicavit, atque ita multos nostrorum avertit.

XI. Myronides Atheniensis, dubio prælio adversus Thebanos rem gerens, repente in dextrum suorum cornu profiliit, & exclamavit, se iam sinistro vicisse: qua re & suis alacritate, & hostibus metu iniecto, vicit.

XII. Cræsus prævalido hostium equitatu camelorum gregem opposuit; quorum novitate & horrore consternati equi, non solum insidentes præcipitaverunt, sed peditum quoque suorum ordines protriverunt, vincendosque hosti præbuerunt.

XIII. Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis adversus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem usus est.

XIV. Pœni quoque adversus Romanos idem fecerunt frequenter.

XV. Volscorum castra cum prope virgulta silvasque posita essent, Camillus ea omnia,

STRATEGEMATUM LIB. IX. 251
omnia, quæ conceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incendit; & sic adversarios exiit castris.

XVI. M. Crassus, bello sociali, eodem modo prope eum copiis omnibus interceptus est.

XVII. Hispani contra Hamilcarem boves vehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt, vehiculaque tædæ & sebi & sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem perruperunt.

XVIII. Falisci & Tarquinienenses, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbaverunt.

XIX. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

XX. Atheas rex Scytharum, cum adversus ampliorem Triballorum exercitum confugeret, iussit à feminis & pueris, omnique imbelli turba, greges asinorum ac boum ad postremam hostium aciem admoveri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab ulterioribus Scythis adventarent: qua asseveratione avertit hostem.

CAP. V.

De insidiis.

EXEMPLUM I.

ROMULUS, per latebras copiarum parte disposita, cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insecutos eo perduxit, ubi occultos habebat milites, qui undique adorti effusos & incautos ceciderunt.

II. Q. Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus adversus Hetruscos, omnes hostium copias in se convertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effuseque subeuntes aggressus, non aciem tantum superavit, sed etiam castris exiit.

III. T. Sempronius Gracchus adversus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura levi, quæ hostem laceggeret, ac statim pedem referente, evocavit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eo cecidit, ut etiam castra caperet.

IV. Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens adversus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & centum triginta Elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamque ingentis

gentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in belluas iacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo ut primum illaqueati sunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbaverunt. Tunc Metellus, hanc operiens occasionem, cum toto exercitu erupit, & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsisque & elephantis potitus est.

V. Tamyris Scytharum regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certantem, simulato metu elicit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente converso agminis, natura loci adiuta, devicit.

VI. Aegyptii conflicturi acie in eis campis, quibus iunctæ paludes erant, alga eas contexerunt, commissoque prælio fugam simulantes in insidias se vocaverunt: qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhaeserunt, circumventique sunt.

VII. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum voraginosum & præaltum eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus evaderet, Romanos igna-

254 **SEXTI IULII FRONTINI**
ignaros locorum, immerfosque limo, cecidit.

VIII. Fulvius Imperator, Cimbrico bello, collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, laceffitisque barbaris, simulata fuga regredi: hoc cum per aliquot dies fecisset, avide insequentibus Cimbris, animadvertit, castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium consedit occultus; effusisque eis, ex more, repente adortus, & desertum proruit vallum, & castra cepit.

IX. Cn. Fulvius, cum in sinibus nostris exercitus Faliscorum, longe nostro maior, castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, ut Falisci, suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

X. Alexander ex Epirotis, adversus Illyrios collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam [id est, Epiroticam] regionem: quod cum Illyrii viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eo securius, quod præcedentes veluti pro exploratoribus habebant; à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

XI. Leptenes quoque Syracusanus adversus Carthaginienses, vastari suos agros,
&

STRATEGEMATUM LIB. II. 255
& incendi villas castellaque quædam imperavit. Carthaginienses à suis id fieri rati, & ipsi tanquam in adiutorium exierunt, exceptique ab insidiatoribus fusi sunt.

XII. Maharbal, missus à Carthaginiensibus adversus Aphros rebellantes, cum sciret, gentem avidam esse vini, magnum eius modum mandragora permiscuit, cuius inter venenum ac soporem media vis est: tunc prælio levi commisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto, fugam simulavit: cumque barbari, occupatis castris, in gaudium effusi, medicatum avide merum hausissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reversus cepit eos, ac trucidavit.

XIII. Hannibal, cum sciret, sua & Romanorum castra in eis locis esse quæ lignis deficiebantur, ex industria in regione deserta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, securoseos, & semicruda graves carne, maiorem in modum vexavit.

XIV. Tiberius Gracchus, in Hispania, certior factus, hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus

256 SEXTI IULII FRONTINI
bus esculentis deseruit; quæ adeptum ho-
stem, & repertis intemperanter repletum,
gravemque, reducto exercitu, subito op-
pressit.

XV. Hi qui adversus Erythræos bel-
lum gerebant, speculatorem eorum in lo-
co edito deprehensum occiderunt, & ve-
stem eius militi suo dederunt, qui ex eodem
iugo Erythræos signo dato in insidias evo-
cavit.

XVI. Arabes, cum esset nota consue-
tudo eorum, qua de adventu hostium in-
terdiu fumo, nocte igne significare institu-
erant, ut sine intermissione ea fierent præ-
ceperunt, adventantibus autem adversa-
riis intermitterent: qui cum cessantibus lu-
minibus existimarent, ignorari adven-
tum suum, avidius ingressi oppressique
sunt.

XVII. Alexander Macedo, cum hostis
in saltu editiore castra communisset, sedu-
cta parte copiarum, præcepit his, quos re-
linquebat, ut ex more ignes excitarent, spe-
ciemque præberent totius exercitus: ipse
autem per avias regiones circumducta ma-
nu, hostem, superiore aggressus loco, de-
pulit.

XVIII. Memnon Rhodius rex cum e-
quitatu prævaleret, & hostem in collibus
se continentem, in campos vellet deduce-
re, quosdā ex militibus suis, sub specie per-
fugæ

STRATEGEMATUM LIB. II. 257
fugæ misit in hostium castra, qui affirma-
rent exercitum Memnonis iam perniciose
seditione furere, ut & subinde aliqua pars
eius dilaberetur. Huic affirmationi ut fi-
dem faceret, passim in conspectu hostium
iussit parva castella muniri, velut in ea se
recepturi essent qui dissidebant: hac per-
suasione sollicitati qui in montibus se con-
tinuerant, in plana ceciderunt, & dum
castella tentant, ab equitatu circumventi
sunt.

XIX. Harridas rex Molossorum, bello
petitus ab Ardie Illyrio, maiorem aliquan-
to exercitum habente, molitus imbelles
suorum, in vicinam regionem Ætolix fa-
mam sparsit, tanquam urbes ac res suas Æ-
tolis concederet. Ipse cum his qui arma
ferre poterant, insidias in montibus, & lo-
cis confragosis distribuit. Illyrii timen-
tes, ne quæ Molossorum erant, ab Æto-
lis occuparentur, velut ad prædam festi-
nantes, ordinibus neglectis, accelerare
cœperunt: quos dissipatos, nihil tale ex-
spectantes, Harridas ex insidiis fudit, fuga-
vitque.

XX. T. Labienus C. Cæsaris legatus,
adversus Gallos, ante adventum Germa-
norum, quos auxilio his venturos sciebat,
confligere cupiens, diffidentiam simulavit,
positisque in diversa ripa castris, profectio-
nem edixit in posterum diem. Galli, cre-
dentes

258 **SEXTI IULII FRONTINI**
dentes, eum fugere, flumen, quod medium
erat, instituerunt transmittere. Labientus,
circumacto exercitu, inter ipsas superandi
amnis difficultates eos cecidit.

XXI. Hannibal, cum explorasset, ne-
gligenter castra Fulvii Romani ducis mu-
nita, ipsum præterea multa temere audere,
prima luce, cum densiores nebulae præsta-
rent obscuritatem, paucos milites munitio-
num nostrarum vigilibus ostendit: quo Ful-
vius repente movit exercitum. Hannibal
per diversam partem castra eius occupavit:
& ita in tergum Romanorum effusus, octo
millia fortissimorum militum, cum ipso
duce, trucidavit.

XXII. Idem Hannibal, cum inter Fa-
bium Dictatorem & Minutium Magistrum
equitum divisus esset exercitus, & Fabius
occasionibus immineret, Minutius pugna-
di cupiditate flagraret, castra in campo, qui
medius inter hostes erat, posuit: & cum par-
tem peditum in confragosis rupibus celas-
set, ipse ad evocandum hostem misit qui
proximum tumultum occuparent: ad quos
opprimendos cum eduxisset copias Minu-
tius, insidiatores, ab Hannibale dispositi,
subito consurrexerunt, & deleissent Minutii
exercitum, nisi Fabius periclitantibus sub-
venisset.

XXIII. Idem Hannibal, cum ad Tre-
biam in conspectu haberet Sempronii
Lon-

STRATEGEMATUM LIB. II. 259
Longi Coss. castra, medio amne inter-
fluente, sævissima hyeme, Magonem & e-
lectos in insidiis posuit. Deinde Numi-
das equites, ad eliciendam Sempronii
credulitatem, adquirendam vallo eius ius-
sit: quibus præceperat, ut ad primum no-
strum incursum per nota refugerent vada.
Hos Consul & adortus temere, & secu-
tus, ieiunum exercitum in maximo frigo-
re transitu fluminis rigere fecit. Mox tor-
pore & inedia affectis Hannibal suum mi-
litem opposuit, quem ad id ignibus, oleo-
que & cibo toverat: nec defuit partibus
Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus
caderet.

XXIV. Idem Hannibal ad Thrasyme-
num, cum arcta quædã via in radices mon-
tis & campos patentes duceret, simulata
fuga per angustias ad patentia evasit, ibi-
que castra posuit; ac nocte dispositis mili-
tibus, & per collem qui imminebat, & in
lateribus angustiarum, prima luce, nebula
quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius
velut fugientem insequens, cum angustias
esset ingressus, non ante providit insidias,
quam simul à fronte, lateribus, tergo cir-
cumfusus, ad internecionem cum exercitu
caderetur.

XXV. Idem Hannibal, adversus Ju-
nium Dictatorem, nocte intempesta sex-
centis equitibus imperavit, ut in plures
turmas

260 SEXTI IULII FRONTINI
turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo, statione ac pluvia, quæ forte continua fuerat, inquietatis confectisque, cum receptui signum iam Junius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius invasit.

XXVI. Epaminondas Thebanus, in eundem modum, cum Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponneson tuerentur, paucorum opera levis armaturæ, tota nocte inquietavit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis, cum Lacedæmonii se recepissent, subito universum exercitum quem quietum habuerat, admovit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

XXVII. Hannibal directâ acie ad Cannas sexcentos equites Numidas iussit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & scuta nostris tradidere: & in ultimum agmē recepti, ubi primum concurrere cepit, strictis minoribus (quos occultaverant) gladiis, scutis iacentium assumtis, Romanorum aciem ceciderunt.

XXVIII. Iapyges P. Licinio Procos. pagos quoque sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

XXIX. Scipio Africanus, cum adver-

STRATEGEMATUM LIB. II. 261
sa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthaginienſium, statuit Syphacis, ubi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemque iniicere; ut ex ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes cæderet; Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procursuros, insidiis dispositis exciperet: utrumque ex sententia cessit.

XXX. Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus, insidiis eum appetiit, Adarhante quodam eminente viribus subornato, ut transfugeret: & fide pacra hosti, facinus perpetraret: quod is strenue quidem, sed sine eventu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cum deinde, frequentibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita, tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumque secretis præstabant. Casus adiuvit Lucillum. Nam qui ad vigilantem usque admittēretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem invenit. Cum deinde, tanquam nunciaturus aliquid subito ac necessarium, intrare vellet, & pertinaciter à servis valetudini domini consulentibus excluderetur, veritus, ne suspectus

262 · SEXTI IULII FRONTINI
spectus esset, equis quos ante portam pa-
ratos habebat, ad Mithridatem refugit ir-
ritus.

XXXI. Sertorius, in Hispania, cum apud Lauronem oppidū vicina castra Pompeii castris haberet, & duæ tantummodo regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita: eā, quæ in propinquo erat, subinde à levi armatura infestari, ulteriorem autem vetuit ab ullo armato adiri, donec persuaserit adversariis, tutiorem esse quæ erat remotior: quam cum petiissent Pompeiani, Octavius Græcimum cum decem cohortibus in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum levis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus millibus equitum, ire iubet ad insidias rendendas pabulatoribus. Illi strenue imperata faciunt: explorata enim locorum natura, in vicina silva nocte prædictas copias abscondunt: ita ut in prima parte leves Hispanos, aptissimos ad furta bellorum, ponerent: paulo interius scutatos: in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur. quiescere omnes silentio servato in horam tertiam dici iubet. cum deinde Pompeiani securi servatique pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in statione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primum Hispani,

STRATEGEMATUM LIB. II. 263
spani, velocitate gentili in palantes effunduntur, & convulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: prius deinde quam resisti his inciperet, scurati erumpunt è saltu, & redeunt in ordinem consternunt, vertuntque: fugientibus equites immitti: toto eo spacio quo redibatur in castra persecuti caduntur. curatum quoque, ne quis effugeret: nam reliqui ducenti & quinquaginta equites præmissi, facile per compendia itinerum, effusis habenis, antequam ad castra Pompeii perveniretur, conversi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sensum Pompeio immittebat legionem cum Lælio in præsidium suorum, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites: deinde & cum ita legionem hanc tergo infestarent, cum iam etiam à fronte qui pabulatores persecuti erant incurserent, sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est. Ad cuius præsidium Pompeio totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque, ne Pompeio expediret: ita præter duplex damnum, eadē solertia illatum, spectatorem quoque cum cladis suorum continuit. Hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeiū fuit: decem millia hominum de Pompeii exercitu amissa, & omnia impedimenta, Livius auctor est.

XXXII.

XXXII. Pomperus, in Hispania, dispositis ante, qui ex occulto aggredierentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res poposcerunt, conversos & in fronte & utrisque lateribus ad internecionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

XXXIII. Idem adversus Mithridatem, in Armenia, numero & genere equitum prævalentem, tria millia levis armaturæ, & quingentos equites, nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ira firmatos, ut cum universus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, servatis ordinibus paulatim cederent, donec spatium darent, consurgendi à tergo, ob hoc dispositis. quod postquam ex sententia contigit, conversis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit: eoque prælio fiduciam regi, quam in equestribus copiis habebat, detraxit.

XXXIV. M. Crassus, bello fugitivorum, apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallavit: nocte deinde commutatis copiis; manente prætorio in maioribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus præ-

STRATEGEMATUM LIB. II. 265 prædicti montis constituit: divisoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco obiceret, pugnaque eum frustraretur: arte alia Gallos Germanosque ex factione Cassi & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, ubi ipse aciem instruxerit. Quos cum barbari insecuti essent, equite recedente in cornua, subito acies Romana adaperita cum clamore concurrat. Triginta quinque millia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & viginti, multa spolia, inter quæ quinque faces cum securibus.

XXXV. C. Cassius, in Syria adversus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoso loco occultasset; dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

XXXVI. Ventidius, Parthos & Labienum alacres successibus victoriarum, dum suos ipse per simulationem merus continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeo debellavit, ut destituti Labieno, provincia excederent Parthi.

XXXVII. Idem, adversus Pharnastanis Parthos, cum ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex

M

multi-

266 SEXTI IULII FRONTINI
multitudine videret increfcere, ad latus ca-
strorum, octodecim cohortes in obfcura
valle pofuit, equitatu poft terga militum
collocato: tum paucos admodum milites
in hoftem mifit, qui ubi fimulara fuga ho-
ftem effufe fequentem, ultra locum infidia-
rum perduxere, coorta à latere acie, præ-
cipitatis in fugam his, Pharnaftanem inter-
fecit.

XXXVIII. C. Cæfar, fuis & Afrania-
nis castris contrarias tenentibus planicies,
cum utriusque partis plurimum interesset,
colles proximos occupare, idque propter
faxorum asperitatem effet difficile, tanquã
Herdam repetiturum, retro agmen ordina-
vit, faciente inopia fidem destinationi. In-
tra breviffimum deinde spatium, exiguo
circuitu flexit repente ad montes occupan-
dos. Quo visu perturbati Afraniani, velut
captis castris, & ipfi effuso cursu eodẽ
montes petiere: quod futurum cum præ-
divinaffet Cæfar, partim peditatu, quem
præmiferat, partim à tergo submissis equi-
tibus, inordinatos est adortus.

XXXIX. Antonius, apud Forum Gal-
lorum, cum Panſam C o s. adventare com-
periffet, infidiis per ſilveſtria Æmiliæ viæ
diſpoſitis, agmen eius excepit, fuditque:
& ipſum eo vulnere affecit, quo intra pau-
cos dies exanimaretur.

XL. Juba rex, in Aphrica, bello civili,
Curio-

STRATEGEMATUM LIB. II 267
Curionis animum ſimulato regreſſu impu-
lit in vanam alacritatem: cuius ſpei vanita-
te deceptus Curio, dum tanquam fugien-
tem Saboram regium præfectum perſequi-
tur, devenit in parentes campos, ubi Numi-
darum circumventus equitatu, perduto ex-
ercitu, cecidit.

XLI. Melanthus dux Athenienſium,
cum provocatus à rege hoſtium Xantho
Bæotio, deſcendiſſet ad pugnam, ut primũ
cominus ſtetit, Inique, (inquit) Xanthe, &
contra pactum facis; adverſus ſolum enim
cum altero proceſſiſti: cumque admiratus
ille, quiſnam ſe comitaretur reſpexiſſet, a-
verſum uno ictu conſecit.

XLII. Iphicrates Athenienſis ad Cher-
roneſum, cum ſciret, Lacedæmoniorũ du-
cem Anaxibium exercitum pedestri itinere
ducere, firmiſſimam manum militum edu-
xit è navibus, & in infidiis collocavit: naves
autem omnium, tanquam onuſtas mi-
lite, palam tranſnavigare iuſſit: ita ſe-
curos, & nihil expectantes Lacedæmonios,
à tergo ingreſſus, itinere oppreſſit, fudit-
que.

XLIII. Liburni, cum vadofa loca ob-
ſediſſent, capitibus tantum eminentibus,
fidem fecerunt hoſti alti maris, ac trire-
mem, quæ eos perſequabatur, implicatam
vado ceperunt.

XLIV. Alcibiades dux Athenienſium,
M 2 in

268 SEXTI IULII FRONTINI
in Hellesponto adversus Numidarum &
Lacedæmoniorum ducem, cum amplum
exercitum & plures naves haberet, nocte
expositis in terram quibusdam militum
suorum, parte quoque navium post quædam
promontoria occultata, ipse cum paucis
profectus, ita ut contemptu sui hostem in-
vitarer, eundem insequentem fugit, donec
in præparatas insidias induceret: aversum-
que deinde, & egredientem in terram, per
eos, quos ad hoc ipsum exposuerat, ceci-
dit.

XLV. Idem, navali prælio decerta-
turus, constituit malos quosdam in pro-
montorio; præcepitque his, quos ibi re-
linquebat, ut cum prælium commissum
sensissent, panderent vela. Quo facto con-
sequutus est, ut hostes aliam classem in
auxilium supervenire ei arbitrati, verte-
rentur.

XLVI. Memnon Rhodius, navali præ-
lio, cum haberet ducentarum navium clas-
sem, & hostium naves elicere ad prælium
veller, ita ordinavit suos, ut paucarum na-
vium malos erigerent, easque primas agi
iuberent: hostes autem procul conspi-
cati numerum arborum, & ex eo navium
quoque coniectantes, obtulerunt se certa-
mini, & à pluribus occupati superatique
sunt.

XLVII. Timotheus dux Athenien-
sium,

STRATEGEMATUM LIB. II 269
sum, adversus Lacedæmonios navali acie
decerraturus, cum instructa classis eorum
ad pugnandum processisset, ex velocissimis
navibus viginti præmisit, quæ omni arte
varioque flexu eluderent hostem: ut pri-
mum sensit, deinde minus agiliter moveri
adversam partem, progressos prælassatos
facile superavit.

C A P. VI.

*De emittendo hoste, ne clausus prælium ex
desperatione redintegret.*

EXEMPLUM I.

GALLOS, eo prælio quod Camilli du-
ctu gestum est, desiderantes navigia,
quibus Tiberim transirent, Senatus censuit
transvehendos, & com meatibus quoque
prosequendos. Eiusdem generis homi-
nibus postea per Pomptinum agrum fu-
gientibus via data est, quæ Gallica appel-
latur.

II. L. Martius eques Romanus, cui
duobus Scipionibus occisis, exercitus im-
perium detulit, cum circumventi ab eo Pœ-
ni, ne inulti morerentur, acrius pugna-
rent, laxatis manipulis, & concessio fugæ
spacio, dissipatos sine periculo suorum tru-
cidavit.

III. C. Cæsar Germanos inclusos, ex
M. s. de-

270 **SEXTI IULII FRONTINI**
desperatione fortius pugnantes, emitti iussit, fugientesque aggressus est.

IV. Hannibal, cum ad Thrasymenum inclusi Romani acerrime pugnarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntesque sine suorum sanguine stravit.

V. Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame urgebantur, statuerantque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutus averfos cecidit.

VI. Agesilaus Lacedæmonius, adversus Thebanos cum acie confligeret, intellexissetque, hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus, aperta que Thebanis ad evadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit averfos.

VII. Cn. Manlius C o s. cum ex acie reversus capta ab Hetruscis Romana castra invenisset, omnibus portis statione circumdatis, inclusos hostes in eam rabiem effecit, ut ipse in prælio caderet. Quod ut animadverterunt legati eius, ab una parte remota statione, exitum Hetruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero Consule Fabio, ceciderunt.

VIII. Themistocles victo Xerxe, volen-

STRATEGEMATUM LIB. II. 271
lentes suos pontem rumperé prohibuit, cum docuisset, potius esse, eum expelli ex Europa, quam cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum, qui indicaret, in quo periculo esset, nisi fugam maturaret.

IX. Pyrius Epirotarum rex, cum quandam civitatem cepisset, clausisque portis ex ultima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusierant, animadvertisset; locum illis ad fugam dedit.

X. Idem, inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: non solum, ne fortius ex necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, ratus, non usque ad perniciem fugientibus instaturos victores.

C A P. VII.

De dissimulandis adversis.

E X E M P L U M

TULLUS Hostilius rex Romanorum, commisso adversus Veientes prælio, cum Albani, deserto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, ea que res turbasset nostrorum animos, clare pronuntiavit, inssu suo Albanos id fecisse, ut hostem circumveniret. Quæ res & terrorē Veientibus, & Romanis fiduciam attulit; remque
M 4 incli-

272 SEXTI IULII FRONTINI
inclinatam consilio restituit.

II. L. Sylla, cum præfectus eius, comitante non exigua equitum manu, commisso iam prælio, ad hostes transfugisset, pronuntiavit iussu suo id factum; eaque ratione militum animos non tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe utilitatis, quæ id consilium secutura esset, confirmavit.

III. Idem, cum auxiliares eius missi ab ipso, circumventi ab hostibus, interfecti essent, verereturque, ne propter hoc damnum, universus trepidaret exercitus, pronuntiavit, auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos: ita manifestissimam cladem, ultionis simulatione velavit, & militum animos hac persuasionem confirmavit.

IV. Scipio, cum Syphacis legati nuntiarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Aphricam transiret, veritus ne confunderentur animi suorum abientia peregrina locorum, dimisit propere legatos, & famam diffudit tanquam ultra à Syphace accerseretur.

V. Q. Sertorius, cum acie decertaret, barbarum, qui ei nunciaverat Herculeum periisse, pugione traiecit, ne & aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

VI. Alcibiades Atheniensis, cum ab Aby-

STRATEGEMATUM LIB. II. 273
bydenis prælio urgeretur, subitoque magno cutsu tristem advertrisset adventare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus, à Pharnabazo regio præfecto classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus prælium finit, ac protenus ad eripiendam classem ducto exercitu suis opem tulit.

VII. Hannibalem venientem in Italiam tria millia Carpetanorum reliquerunt: quos ille extemplo, ne & ceteri moverentur, edixit à se esse dimissos, & insuper, in fidem eius rei, paucos levissimæ operæ domum remisit.

VIII. L. Lucullus, cum animadvertisset, Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas, quæ eos sequerentur, immisit: hostis committi prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones; qui cum viderent, neque recipi se ab adversariis, & premi ab his, quos deserabant, necessario ad iustum prælium conversi hostem invaserunt.

IX. Datames dux Persarum, adversus Authophradatem in Cappadocia, cum partem equitum suorum transfugere comperrisset, cæteros omnes venire secum iussit, assecutusque transfugas collaudavit, quod cum alacriter præcessissent, horratumque est eos etiam, ut fortiter hostem adorirentur:

M 5 pudor

274 SEXTI IULII FRONTINI
pudor transfugis attulit pœnitentiam ; &
consilium suum (quia non putabant depre-
hensum) mutaverunt.

X. T. Quintius Capitolinus Cos. ce-
dentibus Romanis ementitus est in altero
cornu hostes fugatos , & ita confirmatis
suis victoriam retulit.

XI. Cn. Manlius , adversus Hetruscos,
vulnerato collega Fabio, qui sinistrum cor-
nu ducebat, & ob id parte cedente , quod
etiam occisum crederent Consulem , cum
turmis equitum occurrit, clamitans, & col-
legam vivere, & se dextro cornu vicisse. Qua
constantia redintegratis animis suorum vi-
cit.

XII. Marius adversus Cimbro & Teu-
tonos, cum metatores eius per impruden-
tiam ita castris locum cepissent, ut sub po-
restate barbarorum esset aqua , flagitan-
tibus eam suis, digito hostem ostendens,
Illinc (inquit) petenda est. Quo instin-
ctu affectus est, ut protenus barbari tolle-
rentur.

XIII. T. Labienus post Pharsalicam
pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium
refugisset, miscuit vera falsis, & non celato
exitu pugnae, æquatam partium fortunam
gravi vulnere Cæsaris finxit: & hac assimu-
latione reliquis Pompeianarum partium si-
duciam fecit.

XIV. M. Cato, cum Ambraciam , eo
tem-

STRATEGEMATUM LIB. II. 275
tempore, quo sociæ naves ab Ætolis oppu-
gnabantur, imprudens uno lembo appulsi-
set, quanquam nihil secum præsidii habe-
ret, coepit signum voce gestuque dare, quo
videretur subsequentes suorum naves voca-
re: eaque asseveratione hostem terruit, tan-
quam plane appropinquarent, qui quasi è
proximo citabantur. Ætoli, ne adventu Ro-
manæ classis opprimerentur, reliquerunt
oppugnationem.

C A P. VIII.

De constituenda per constantiam acie.

EXEMPLUM I.

SERVIVS Tullius adolescens, prælio
quo Tarquinus rex adversus Sabinos
conflixit, signiferis segnius dimicantibus,
raptum signum in hostem misit, cuius re-
cipiendi gratia Romani ita ardentem pu-
gnaverunt, ut & signum & victoriam retu-
lerint.

II. Furius Agrippa Cos. cedente cor-
nu, signum militare ereptum signifero, in
hostes Hernicos & Æquos misit: quo fa-
cto eius prælium restitutum est. Summa
enim alacritate Romani ad recipiendum si-
gnum incubuerunt.

III. T. Quintius Capitolinus Cos. si-
gnum

276 **SEXTI IULII FRONTINI**
gnum in hostes Faliscos eiecit, militesque id repetere iussit.

IV. M. Furius Camillus Tribunus militum consulari potestate, cunctante exercitu, arreptum manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, ceteros puduit non sequi.

V. Salvius Pelignus, bello Persico idem fecit.

VI. Q. Furius, averso exercitu, cum occurrisset, affirmavit, non recepturum se in castra quemquam nisi victorem; reductisque in aciem suis, victoria potitus est.

VII. Scipio apud Numantiam, cum aversum suum videret exercitum, pronuntiavit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

VIII. Servilius Priscus Dictator, cum signa legionum ferri in hostes Faliscos iussisset, signiferum cunctantem occidi imperavit. quo exemplo perterriti hostem invaserunt.

IX. Cossus Cornelius Magister equitum adversus Fidenates idem fecit.

X. Tarquinius adversus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatisque equis, procurrere & perumpere aciem iussit.

XI. M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus, acie
suo-

STRATEGEMATUM LIB. II. 277
suorum opposuit, affirmans, secum & cum bonis civibus dimicatueros eos, nisi cum hostibus maluissent. ea ratione universos in aciem reduxit.

XII. L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellansque milites dixit; Si quis quaesisset, ubi Imperatorem reliquissent, responderent, pugnantem in Bœotia. cuius rei pudore universi eum secuti sunt.

XIII. D. Julius, ad Mundam suis referentibus pedem, equum abduci a conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes profiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt proelium.

XIV. Philippus, veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum a tergo posuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cum effecisset, ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quam a suis interfici, victoriam acquisivit.

CAP.

CAP. IX.

De confirmandis reliquiis belli, si res prospere cesserit.

EXEMPLUM I.

C. MARIUS, victis prælio Teutonibus, reliquias eorum (quia nos circumvenerat) circumsedens, sublati subinde clamoribus, per paucos suorum territavit, insomnemque hostem detinuit; ex eo consecutus, ut postero die irrequietum facilius debellarer.

II. Claudius Nero, victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traicientes exceperat, caput Hasdrubalis in castra Hannibalis eiecit: quo factum est, ut & Hannibal luctu, (nam frater occisus erat) & exercitus desperatione adventantis præsidii affligeretur.

III. L. Sylla his, qui Præneste obsidebantur, occisorum in prælio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum pervicaciam fregit.

IV. Arminius dux Germanorum, capta eorum, quos occiderat, similiter præfixa, ad vallum hostium admoveri iussit.

V. Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obsideret, & Armenii pertinaciter viderentur toleraturi obsidionem, in quen-

dam

STRATEGEMATUM LIB. II. 279
dam ex Megistanis, quos ceperat, animadvertit, caputque eius balista excussum, intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium concilium, quod tunc cum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostento confternati ad deditiorem festinaverunt.

VI. Hermocrates Syracusanus, superatis acie Atheniensibus, veritus, ne captivi, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia eventus dimicationis in epulas & securitatem compellere victores poterat, finxit, proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione affectus est, ut attentius vigiliæ agerentur.

VII. Idem, rebus prospere gestis, & ob id resolutis suis in nimiam securitatem, somnoque & mero pressis, in castra transfugam misit, qui præmoneret, se fuga clausum: dispositas enim ubique à Syracusanis insidias: quarum metu recepit aciem. [Illi cum adventarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt.]

CAP.

CAP. XI.

De adversis emendandis, si res durius cesserit.

EXEMPLUM I.

T. DIDIUS, in Hispania, cum acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero utrinque caeso, complura suorum corpora atra nocte sepelienda curavit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero, quam ex Romanis caesos repperant, victos se esse secundum eam denominationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderunt.

II. **T.** Martius eques Romanus, qui reliquis exercitus duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cum hostem victoriæ fiducia incompressum aggressus, ne nuntios quidem cladis reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra invasit. Ita bis simili usus eventu, deletis ubique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

CAP.

CAP. XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

EXEMPLUM I.

P. VALERIUS, Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparavit. Quo cum omnis fere multitudo spectandi causa exisset, clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios, quam obsides à principibus acciperet.

II. **Cn.** Pompeius, cum suspectos haberet Catinenses, & vereretur, ne præsidium non reciperent, petiit ab eis, ut ægros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, civitatem occupavit continuitque.

III. **Alexander**, devicta perdomitaque Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum, præfectosque, & omnes, quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeios præfecit: consecutus, uti principes beneficiis eius obstricti, nihil novare vellent: plebs vero ne posset quidem spoliata principibus.

IV. **Antipater**, conspecto priore Neciorum exercitu, qui audita morte Alexandri

ad

282 SEXTI IULII FRONTINI
ad infestandum imperium eius confluxerant, dissimulans, se scire qua mente venissent, gratias his egit, quod ad auxilium ferendum Alexandro adversus Lacedæmonios convenissent: adiecitque, id se regi scripturum. Cæterum ipsos, quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos, hortatus est: & hac asseveratione periculum, quod ex novitate rerum imminebat, discussit.

V. Scipio Africanus, in Hispania, cum inter captivas alias eximiæ formæ virgo, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumque oculos in se converteret, summa custodia habitam sponso nomine Luceio reddidit: insuperque aurum, quod parentes eius redempturi captivam domum Scipioni attulerant, eidem sponso pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia universa gens victa impetio populi Romani accessit.

VI. Alexandrum quoque Macedonem, traditum est, eximiæ pulchritudinis virginis captivæ, cum finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinencia ita pepercisse, ut illam ne aspexerit quidem. Qua mox ad sponsum remissa, universæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliavit sibi.

VII. Imperator Cæsar Augustus [Germanicus,] eo bello, quo victis hostibus cognomen

STRATEGEMATUM LIB. II. 283
gnomen Germanici meruit, cum in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi iussit: atque ea iustitiæ fama omnium fidem astrinxit.

C A P. XII.

Qua faciendæ sunt pro castris, si satis fiducia in præsentibus copiis non habeamus.

E X E M P L U M I.

T. QUINTIUS COS., cum Volsci castra eius aggressuri forent, cohortem tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit: æneatoribus præcepit, ut vallum insidentes equis circumirent, concinerentque. Qua facie & simulatione cum & propulsasset, & detinisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum festos vigilia, repente facta eruptione, facile superavit.

II. Q. Sertorius, in Hispania, hostium equitatu maxime impar, qui usque ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte serobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cum demum turmales secundum consuetudinem redire vellent, pronunciavit, comperisse insidias se ab hostibus dispositas: idcirco ne discederent à signis neve laxarent agmen. Quod cum solvere ex discipli-
na

284 SEXTI IULII FRONTINI
na fecisset, exceptus forte veris insidiis,
quia prädixerat, interritos milites habuit.

III. Chares dux Atheniensium, cum expectaret auxilia, & vereretur, ne interea contemptu præsentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent, complures ex iis, quos habebat, per adversam partem nocte missos, iussit qua præcipue conspicui forent hostibus, redire in castra, & accedentium novarum virium speciem præbere: atque ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

IV. Iphicrates Atheniensis, cum castris locis castra haberet, explorassetque Thraces ex collibus, per quos unus erat descensus, nocte ad diripienda castra venturos, clam duxit exercitum, & in utroque viæ latere, per quam transitori erant Thraces, distributum collocavit: hostemque decurrentem in castra, in quibus multi ignes per paucorum curam instituti, speciem mantentis ibi multitudinis servabant, à lateribus adortus oppressit.

C A P. XIII.

De effugiendo.

EXEMPLUM I.

GALLI, pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tra-

STRATEGEMATUM LIB. II. 285
tradiderunt, quibus si acie fusi essent parceretur, quo facilius colligenda præda hoste impeditum effugerent.

II. Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens pecuniam sparsit: eaque sectantes Antiochi equites moratus, effugit.

III. Q. Sertorius pulsus acie à Q. Metello Pio, ne fugam quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum vellet convenire.

IV. Viriatus dux Lusitanorum, copias nostras, locorumque iniquitatem, evasit eadem qua Sertorius ratione, sparso exercitu, deinde recollecto.

V. Horatius Cocles, urgente Porsennæ exercitu, iussit suos per pontem redire in urbem, eumque (ne casu sequeretur hostis) intercideret. Quod dum efficitur, in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti, deiecit se in alveum: eumque non armis sed vulneribus oneratus tranavit.

VI. Afranius, in Hispania ad Ilerdam, cum Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit: cum idem Cæsar fecisset, & pabulatum suos dimisisset, ille signum repente itineri dedit.

VII. Antonius, cum ex Parthis sibi instanti-

286 **SEXTI IULII FRONTINI**
stantibus reciperet exercitum, & quoties
prima luce moveret, toties urgentibus bar-
barorum sagittis infestaretur, abeuntium
agmen in quintam horam continuit;
suisque fidem constantiorem fecit: qua
persuasione digressis inde Parthis, iustum
iter reliquo die sine interpellatione con-
fecit.

VIII. Philippus, in Epiro victus, ne
fugientem eum Romani premerent, indu-
cias ad sepeliendum eos, qui cæsi erant, im-
petravit: & ob id remissioribus custodibus
evasit.

IX. P. Claudius, navali prælio supera-
tus à Pœnis, cum per hostium præsidia ne-
cesse haberet erumpere, reliquas viginti na-
ves tanquam victrices iussit ornari: atque
ita Pœnis existimantibus superiores fuisse
acie nostros, terribilis excessit.

X. Pœni classe superati, quia instantem
avertere Romanum studebant, simulave-
runt, in vada naves suas incidisse; heren-
tesque imitati, effecerunt, ut victor eorum,
timens casum, spatium ad evadendum
daret.

XI. Comminius Atrebas, cum victus à
D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret,
& foret ad Oceanum secundo vento qui-
dem, sed æstu recedente venisset, quam-
vis naves in siccis litoribus hærent, pan-
di nihilominus vela iussit. Quæ cum perse-
quens

STRATEGEMATUM LIB. III. 287
quens eum Cæsar ex longinquo tumentia
& statu plena vidisset, ratus, prospero sibi
eripi cursu, recessit.

SEXTI
IULII FRONTINI,
VIRI CONSULARIS,
STRATEGEMATICON
LIBER TERTIUS.

SI PRIORES libri responderunt ti-
tulis suis, & lectorem hucusque cum
attentione perduxerunt: edam nunc
circa oppugnationes urbium defen-
sionesque strategemata: nec morabor ulla
prælocutione, prius traditurus, quæ oppu-
guandis urbibus usui sunt, tum quæ obses-
sos instruere possint. Depositis autem ope-
ribus & machinamentis, quorum expleta
iam pridem inventione, nullam video ultra
artium materiam; has

circa expugnationem species strate-
gematicon fecimus:

CAP. I. De repentino impetu.

II. De fallendis iis qui obsidentur.

III. De

- III. *De eliciendis ad prodicionem.*
- IV. *Per qua hostes ad inopiam redigantur.*
- V. *Quemadmodum persuadeatur obsidionem [esse] permansuram.*
- VI. *De destructione presidiorum hostium.*
- VII. *De fluminum derivatione, & vitiatione aquarum.*
- VIII. *De iniiciendo obsessis pavore.*
- IX. *De irruptione ex diversa parte quam expectamus.*
- X. *De insidiis, per quas eliciantur obsessi.*
- XI. *De simulatione regressus.*

Ex contrario circa tutelam ob-
fessorum:

- XII. *De excitanda cura suorum.*
- XIII. *De emittendo & recipiendo nuntio.*
- XIV. *De introducendis auxiliis, & comenti-
bus suggerendis.*
- XV. *Quemadmodum efficiatur, ut qua de-
erunt, abundare videantur.*
- XVI. *Qua ratione proditoribus & transfugis
occurratur.*
- XVII. *De eruptionibus.*
- XVIII. *De constantia obfessorum.*

CAP.

CAP. I.

De repentino impetu.

EXEMPLUM I.

T. QUINTIUS Cos. victis acie Æquis & Volscis, cum Anrium oppidum expugnare statuisset, ad concionem vocato exercitu, exposuit quam id necessarium & facile esset, si non differretur: eoque impetu, quem exhortatio concitaverat, aggressus est urbem.

II. M. Cato animadvertit, in Hispania, potiri se quodam oppido posse, si inopinantes invaderet: quatrivul itaque iter biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes. victoribus deinde suis causam tam facilis eventus requiruntibus, dixit: tum illos victoriam adeptos, cum quatrivul iter biduo arripuerunt.

CAP. II.

De fallendis iis qui obsidentur.

EXEMPLUM I.

DOMITIUS Calvinus, cum obsideret Lucam oppidum Ligurum, situ non tantum & operibus, verum etiam propu-
gnato-

290 SEXTI IULII FRONTINI
gnatorum præstantia tutum, circuii mu-
ros frequenter omnibus copiis instituit,
easdemque reducere in castra. Qua con-
suetudine inductis ita oppidanis, ut crede-
rent exercitationis id gratia facere Roma-
num, & ob hoc nil ab eo conatu caventi-
bus, morem illum obambulandi in subitū
direxit impetum: occupatisque mœnibus
expressit, ut se ipsos dederent & oppi-
dum.

II. C. Duillius C o s. subinde ex-
ercendo milites remigesque, consecu-
tus est, ut securis Carthaginensibus us-
que in id tempus innoxiae consuetudi-
nis, subito admota classe, murum occu-
paret.

III. Hannibal, in Italia, multas urbes
cepit, cum Romanorum habitu quosdam
suorum ex longo belli usu Latine quoque
loquentes præmitteret.

IV. Arcades, Messeniorum castellum
obsidentes, factis quibusdam armis ad si-
militudinem hostilium, eo tempore quo
successura alia præsidia his explorave-
rant, instructi eorum qui expectabantur or-
natu, admissique per hunc errorem, ut so-
cii, possessionem loci strage hostium adepti
sunt.

V. Cimon dux Atheniensium, in Caria
insidiatus cuidam civitati, religiosum in-
colis templum Dianæ, lucumque qui ex-
tra

STRATEGEMATUM LIB. III. 291
tra muros erat, noctu improvisus incendit:
effusisque oppidanis ad opem adversus
ignes ferendam, vacuam defensoribus ce-
pit urbem.

VI. Alcibiades dux Atheniensium, cum
civitatem Agrigentinarum egregie muni-
tam obsideret, petito ab eis consilio, diu
tanquam de rebus ad commune perti-
nentibus differuit in theatro, ubi ex mo-
re Græcorum locus consultationi præbe-
batur; dumque consilii specie tenet mul-
titudinem, Athenienses, quos ad id præ-
paraverat, incustoditam urbem cepe-
runt.

VII. Epaminondas Thebanus, in Arca-
dia die festo effuse extra mœnia vagantibus
hostium scæminis, plerosque ex militibus
suis muliebri ornatu immiscuit: qua si-
mulatione illi intra portas sub noctem re-
cepti, ceperunt oppidum, & suis aperue-
runt.

VIII. Aristippus Lacedæmonius, festo
die Tegeatarum, quo omnis multitudo, ad
celebrandum Minervæ sacrum, urbe e-
gressa erat, iumenta faccis frumentariis
palea refertis onusta Tegeam misit, a-
gentibus ea militibus, qui negotiato-
rum specie inobservati portas aperuerunt
suis.

IX. Antiochus, in Cappadocia, ex ca-
stello Suenda, quod obsidebat, iumenta
N 2 fru-

292 **SEXTI IULII FRONTINI**
frumentatum egressa interceptit: occisisque
calonibus, eorundem vestitu milites suos,
tanquam frumentum reportantes, submi-
sit. Quo errore illi, custodibus deceptis,
castellum intraverunt, admiseruntque mili-
tes Antiochi.

X. Thebani, cum portum Sicyoniorum
nulla vi redigere in potestatem suam pos-
sent, navem ingentem armatis comple-
verunt, exposita super merce, ut nego-
tiatorum specie fallerent: ab ea deinde
parte murorum, quæ longissime remota
erat, apparere paucos disposuerunt, cum
quibus è nave quidam egressi inermes, si-
mulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad di-
rimendum id iurgium advocatis, Thebanæ
naves & portum vacantem & urbem occu-
paverunt.

XI. Thymarchus Ætolus, occiso Char-
made Ptolemæi regis præfecto, chlamyde
interempti & galero ad Macedonicum or-
natus est habitum: per hunc errorem pro
Charmade in Samniorum portum rece-
ptus occupavit.

CAP.

STRATEGEMATUM LIB. III. 293

C A P. III.

De eliciendis ad prodicionem.

EXEMPLUM I.

PAPYRIUS Cursor Cos. apud Ta-
rentum, Miloni, qui tum præsidio Epi-
rotarum urbem obtinebat, salutem ipsi &
popularibus, si per illum oppido potiretur,
pollicitus est. Quibus præmiis ille corru-
ptus, persuasit Tarentinis, ut se legatum ad
Consulem mitterent: à quo plena promissa
ex pacto referens, in securitatem oppida-
nos resolvit, atque ita incustoditam urbem
Cursori tradidit.

II. Marcellus, cum Syracusanum quen-
dam Sosistratum ad prodicionem sollicita-
set, ex eo cognovit, remissiores custodias fo-
re die festo, quo Epicides præbiturus esset
vini epularumque copiam: insidiatus igitur
hilaritati, & quæ eam sequebatur socordiae,
munimenta conscendit, vigilibusque cæsis,
aperuit exercitui Romano urbem nobili-
bus victoriis claram.

III. Tarquinius Superbus, cum Ga-
bios in deditionem accipere non posset, fi-
lium suum Sextum Tarquinium cæsum
virgis ad hostem misit: is incusata patris
sævitiâ persuasit Gabinis, ut odio suo ad-
versus regem uterentur, & dux ad bellum
electus

N 3

294 SEXTI IULII FRONTINI
electus, tradidit patri Gabios.

IV. Cyrus Persarum rex, suum comitem Zopyrum, explorata eius fide, truncata de industria facie ad hostes dimisit: ille assentate iniuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cum hanc persuasionem adiuvarer, procurrendo propius quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commissam sibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

V. Philippus oppido Samiorum exclusus, Apollonio praefecto eorum, ad prodicionem corrupto, persuasit, ut plaustrum lapide quadrato oneratum in ipso aditu portae poneret: confestim deinde signo dato infecutus oppidanos, circa impedita portae claustra, oppressit trepidantes.

VI. Hannibal apud Tarentum, quae a praesidio Romano, duce Livio, tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad prodicionem sollicitaverat, eiusmodi fallacia instruxit, ut ille per causam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquam ex captura Livio offerret; idque cum saepius factum esset, & ideo minus observaretur, quadam nocte Hannibal, venatorum habitu, Pœnos comitibus eius immiscuit: qui cum onusti venatione, quam ferebant, recepti essent à custodibus, protenus eos adorti occiderunt.

STRATEGEMATUM LIB. III. 295
runt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem profugerant.

VII. Lyfimachus rex Macedonum, cum Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mendronem Archipiratam, qui plerumque oneratas praeda naves Ephesum appellebat, corrupto ei ad prodicionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captivis Ephesum introduceret: qui postea, raptis ex acie armis, urbem Lyfimacho tradiderunt.

C A P. IV.

Per qua hostes ad inopiam redigantur:

EXEMPLUM I.

FABIUS Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reversus deinde renata protrivit, & ad famem redactis potitus est.

II. Antigonus adversus Athenienses idem fecit.

III. Dionysius, multis urbibus captis, cum Rheginos aggredi vellet, qui co-

296 **SEXTI IULII FRONTINI**
piis abundabant, simulavit pacem, petiit-
que ab eis, ut commeatus exercitui ipsius
subministrarent: quod cum impetra-
set, exhausto oppidanorum frumento, ag-
gressus urbem alimentis destitutam. supe-
ravit.

IV. Idem & adversus Himeræos fecisse
dicitur.

V. Alexander oppugnaturus Leucadiam
commeatibus abundantem, prius castel-
la, quæ in confinio erant, cepit: omnesque
ex his Leucadiam passus est confugere, ut
alimenta inter multos celerius absumeren-
tur.

VI. Phalaris Agrigentinus, cum quæ-
dam loca munitione tuta in Sicilia oppu-
gnaret, simulato fœdere, frumenta, quæ
residua se habere dicebat, apud eos de-
posuit: deinde data opera, ut tectorum
cameræ, in quibus id conferebatur, rescis-
sæ pluviam reciperent, fiducia conditi
commeatus, proprio tritico abusus primo
initio æstatis aggressus, inopia compulsi
ad deditionem.

C A P.

C A P. V.

*Quemadmodum persuadeatur obsidio-
nem esse permansuram.*

EXEMPLUM I.

CLEARCHUS Lacedæmonius explo-
ratum habens, Thracas omnia victui
necessaria in montes comportasse, una
quoque ope sustentari, quod crederent,
eum commeatus inopia recessurum: per
id tempus, quo legatos eorum venturos
opinabatur, aliquem ex captivis in conspe-
ctu iussit occidi, & membratim, tanquam
alimenti causa, in contubernia distribui.
Thraces nihil non facturum perseverantiæ
causa eum credentes, qui tam detestabiles
epulas sustinuisset experiri, in deditionem
venerunt.

II. Tiberius Gracchus, Lusitanis dicen-
tibus, in decem annos cibaria se habere, &
ideo obsidionem non expavescere, Undeci-
mo, inquit, anno vos capiam. Qua voce
perterriti Lusitani, quanquam instructi
commeatibus, statim se tradiderunt.

III. A. Torquato Græcam urbem oppu-
gnanti, cum diceretur, iuventutem ibi stu-
diose iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam,
inquit, propediem vendam.

N 5

C A P.

CAP. VI.

De destructione praesidiorum hostium.

EXEMPLUM I.

SCIPIO Hannibale in Africam reverso, cum plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis praesidiis diversæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea: novissime etiam, tanquam direpturus civitates, aderat; deinde simulato metu, refugiebat. Hannibal ratus veram esse eius trepitationem, deductis undique praesidiis, tanquam de summa rerum dimicaturus, insequi coepit: ita consecutus Scipio, quod petierat, nudatas propugnatoribus urbes per Masinissam & Numidas cepit.

II. P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminium, quia omnium concursu defendatur, aggredi alia oppida coepit, & evocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Delminium cepit.

III. Pyrrhus Epirotarum rex, adversus Illyrios, cum civitatem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam velleret, eius desperatione cæteras urbes petere coepit: consecutusque est, ut hostes fiducia vel-

ut

STRATEGEMATUM LIB. III. 299
ut satis munitæ urbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus revocatis omnibus suis, vacuum eam defensoribus cepit.

IV. Cornelius Rufinus Cos. cum aliquanto tempore Crotonam oppidum frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in praesidia Lucanorum manus, simulavit se coepto desistere: captivum deinde, magno præmio sollicitatum, misit Crotonam, qui (tanquam ex custodia effugisset) persuasit discessisse Romanos: id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destituti que propugnatoribus, inopinati & invalidi capti sunt.

V. Mago dux Carthaginensium, victo Cn. Pisone, & in quadam turre circumsepto, suspicatus ventura ei subsidia, per fugam misit, qui persuaderet appropinquantibus, captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummavit.

VI. Alcibiades in Sicilia, cum Syracusanos capere velleret, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submisit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit, infestissimos esse Catanenses Artheniensibus, & si adjuvarentur à Syracusanis, futurum ut opprimerent eos, & Alcibiadem. Qua re adducti Syracusani universis

N 6

viri-

300 **SEXTI IULII FRONTINI**
viribus Catanam petituri processerunt:
relicta ipsorum urbe: quam à tergo ador-
tus Alcibiades desolatam, ut superaverat,
afflixit.

VII. Cleonymus Atheniensis Træze-
nios, qui præsidio Craterum tenebant, ag-
gressus, tela quædam (in quibus scriptum
erat, venisse se ad liberandam eorum Rem-
publicam) intra muros iecit: & eodem tem-
pore captivos quosdam conciliatos sibi re-
misit, qui Craterum detrectarent. Per
hoc consilium seditione intestina apud ob-
sessos conciliata, admoto exercitu potitus
est civitate.

C A P. VII.

*De fluminum derivatione, & vitiatione
aquarum.*

EXEMPLUM I.

P. **SERVILIUS**, Isauram oppidum, flu-
mine ex quo hostes aquabantur averso,
ad deditionem siti compulit.

II. **C. Cæsar** in Gallia Cadurcorum ci-
vitatem amne cinctam, & fontibus abun-
dantem, ad inopiam aquæ redegit, cum
fontes cuniculis avertisset, & fluminis usum
per sagittarios arcuisset.

III. **L. Metellus**, in Hispania citerio-
re, in castra hostium, humili loco posita,
fluvium

STRATEGEMATUM LIB. III. 301
fluvium ex superiore parte immisit; &
subita inundatione turbatos; per dispo-
sitos in hoc ipsum insidiatores, ceci-
dit.

IV. Alexander apud Babylonem, quæ
media flumine Euphrate dividebatur, fos-
sam pariter & aggerem instituit, ut in usum
eius existimarent hostes egeri terram, atq;
ita subito flumine averso, per alyeum vete-
rem (qui siceatus ingressum præbebat) ur-
bem intravit.

V. Semiramis, adversus eosdem Baby-
lonios eodem Euphrate averso, idem fecit:
se dicitur.

VI. Clisthenes Sicyonius ductum aqua-
rum in oppidum Criseorum ferentem ru-
pit: mox affectis siti restituit aquam elle-
boro corruptā, qua usos, profluvio ventris
decipiens, cepit.

C A P. VIII.

De iniciendo obsessis pavore.

EXEMPLUM I.

P **HILIPPUS**, cum Trinassum castel-
lum nulla vi capere posset, terram ante
ipso muros aggressit, simulavitque agi cu-
niculum: castellanique, quia subritos se
existimarant, dederunt.

II. Pelopidas Thebanus, Magnetum
duo.

302. SEXTI IULII FRONTINI
duo oppida simul oppugnaturus, non ita
longo spacio distantia, quo tempore ad al-
terum eorum exercitum admovebat, præ-
cepit, ut ex composito ab aliis castris qua-
tuor equites coronati, notabili alacritate
victoriam annuntiantes, venirent: ad cuius
simulationem curavit, ut silva, quæ in me-
dio erat, incenderetur, præbitura speciem
urbis ardentis: præterea quosdam captivo-
rum eodem habitu iussit perducere. Qua as-
severatione perterriti, qui obsidebantur,
dum in parte iam se superatos existimarent,
defecerunt.

III. Cyrus rex Persarum, incluso Sardi-
bus Cræso, qua præruptus mons nullum
aditum præstabat, ad mœnia malos exæ-
quantem altitudinem iugi subrexit: quibus
simulachra hominum armata Persici habi-
tus imposuerat, noctuque eos monti ad-
movit. Tum prima luce ex altera parte
muros aggressus est, ubi orto iam Sole si-
mulachra illa, armatorum habitum refe-
rentia, refulserunt. Oppidani captam ur-
bem à tergo credentes, & ob hoc in fu-
gam dilapsi, victoriam hostibus concesserunt.

C A P.

STRATEGEMATUM LIB. III. 303

C A P. IX.

*De irruptione ex diversa parte quam ex-
pectamus.*

EXEMPLUM I.

SCIPIO apud Carthaginem sub disces-
sum æstus maritimi secutus Deum (ut
dicebat) ducem, ad muros urbis accessit: &
cedente stagno, qua non expectabatur, ir-
rupit.

II. Fabius Maximus Cunctatoris filius,
apud Arpos præsidio Hannibalis occupa-
tos, considerato situ urbis, sexcentos mili-
tes obscura nocte misit: qui per munitam
eoque minus frequentatam oppidi partem
scalas evecti in murum, portas revellerent:
hi adiuti decidentium aquarum sono, qui
operis strepitum obscurabat, inssa pera-
gunt: ipse, dato signo ab alia parte aggressus,
cepit Arpos.

III. Cn. Marius, bello Jugurthino, apud
flumen Mulucham, cum oppugnaret ca-
stellum in monte saxeo situm, quod una &
angusta semita adibat, cætera parte (velut
consulto) præcipiti, nuntiato sibi per Li-
gurem quendam ex auxiliis gregalem mili-
tem, qui forte aquatum progressus, dum
per saxa montis cochleas legit, ad summū
pervenerat, eripi posse castellum, paucos
cen-

304 **SEXTI IULII FRONTINI**
centuriones, quibus perfectissimos cum
velocissimis militibus aneatores immiscu-
erat, misit: capite pedibusque nudis, ut pro-
spectus nislusque per saxa faciliior foret,
scutis gladiisque à tergo aptatis. hi Ligure
duce & telis & clavis, quibus in ascensu ni-
tebantur, adiuti, cum ad posteriora & ob
id vacua defensoribus castelli, pervenissent,
concinere & tumultuari, ut præceptum
erat, coeperunt: ad quod constitutum
Marius constantius adhortatus suos, acrius
instare castellanis coepit: quos ab imbelli
multitudine suorum revocatos, tanquam
capti à tergo essent, insecutus castellum ce-
pit.

IV. L. Cornelius Cos. complura Sar-
diniae cepit oppida, dum firmissimas partes
copiarum noctu exponit, quibus præciple-
bat, ut delitescerent, opperirenturque tem-
pus, quod ipse nactus appelleret: occurren-
tibus deinde adventanti hostibus, & ab ipso
per simulationem fugae longius ad perse-
quendum advocatis, illi in relictas ab eis ur-
bes imperum facerent.

V. Pericles Atheniensium dux, cum
oppugnaret quandam civitatem magno
consensu defendentium tutam, nocte ab ea
parte murorum, quae mari adiacebat, clas-
sicum cani, clamoremque attolli iussit:
hostes penetrari illac in oppidum rati, re-
liquerunt portas, per quas Pericles de-
stru-

STRATEGEMATUM LIB. III. 305
struitas praesidio irrupit.

VI. Alcibiades dux Atheniensium, Cy-
zicum oppugnandi eius causa nocte im-
provvisus accessit, & diversa parte mœnium
cornicines canere iussit: sufficere propu-
gnationi murorum poterant ad id latus, à
quo solo se tentari putabant: cum conflue-
rent, qua non obfistebatur, muros transcen-
dit.

VII. Thrasylbulus dux Milesiorum, ut
portum Sicyoniorum occuparet, à terra
subinde oppidanos tentavit: & illo quo la-
cessebantur conversis hostibus, classe inex-
pectata portum cepit.

VIII. Philippus in obsidione cuiusdam
maritimae urbis, binas naves procul à con-
spectu contabulavit, superstruxitque eis
turres: aliis deinde turribus adortus à ter-
ra, domibus propugnatores distrinxit, tur-
ritas naves à mari applicuit, & qua non re-
sistebatur, subiit muros.

IX. Pericles Peloponnesiorum castel-
lum oppugnaturus, in quod duo omnino
erant accessus, alterum fossa interclusit, al-
terum munire instituit: castellani securio-
res ab altera parte facti, eam solam, quam
muniri videbant, custodire coeperunt. Pe-
ricles, praeparatis pontibus, iniectisque su-
per fossam, qua non cavebatur, subiit ca-
stellum.

X. Antiochus, adversus Ephesios, Rho-
diis,

306 **SEXTI IULII FRONTINI**
diis quos in auxilio habebat præcepit, ut
nocte portum cum magno strepitu invade-
rent: ad quam partem omni multitudine
cum tumultu decurrente, nudatis defen-
so reliquis munitionibus, ipse aggressus, ex
adverso civitatem cepit.

C A P. X.

De insidiis, per quas eliciantur obsessi.

EXEMPLUM I.

CATO in conspectu Lacetanorum, quos
Obsidebat, reliquis suorum submotis,
Suessanos quosdam ex auxiliariis, maxi-
me imbelles, aggredi mœnia iussit: hos
cum facta irruptione Lacetani facile aver-
tissent, & fugientes avidè insecuti essent, il-
lis, quas occultaverat, cohortibus oppi-
dum cepit.

II. L. Scipio in Sardinia, cuiusdam civi-
tatis per tumultum relicta oppugnatione
quam instruxerat, speciem fugientis præsti-
tit: insecutisque temere oppidanis, per eos,
quos in proximo occultaverat, oppidum
invasit.

III. Hannibal, cum obsideret civita-
tem Hymeram, castra sua capi de industria
passus est, iussis recedere Poenis, tanquam
prævaleret hostis. Quo eventu, Hyme-
ræis ita deceptis, ut gaudio impulsæ relicta
urbe

STRATEGEMATUM LIB. III. 307
urbe procurrent ad Punicum vallum;
Hannibal vacuum urbem, per eos, quos in
insidiis ad hanc ipsam occasionem posue-
rat, cepit.

IV. Idem, ut Saguntinos eliceret, rara
acie ad muros accedens, ad primam eru-
ptionem oppidanorum simulata fuga ces-
sit, interpositoque exercitu, ab oppido in-
terclusos hostes à suis in medio trucidav-
it.

V. Himilco Carthaginiensis, apud A-
grigentum, iuxta oppidum partem copiarum
in insidiis posuit: præcepitque his, ut cum
processissent opidani, ligna humida incen-
derent, deinde cum reliqua parte exercitus
luce ad eliciendos hostes progressus, simu-
lata fuga persequentes oppidanos longius
cedendo protraxit: insidiatores prope mœ-
nia imperatum ignem acervis subiecerunt:
unde obortum contemplati fumum Agrū-
gentini, incensam civitatem suam existima-
verunt: defendendæq; eius gratia, dum trepi-
de recurrunt, obviis eis qui insidiati iuxta
muros erant, & à tergo instantibus quos
persecuti fuerant, in medio trucidati
sunt.

VI. Viriatus, disposito per occulta mi-
lite, paucos misit, qui abigerent pecora Se-
gobrigensium: ad quæ illi vindicanda,
cum frequentes procurrissent, simulantef-
que fugam prædatores persequerentur, de-
ducti

308 **SEXTI IULII FRONTINI**
ducti in insidias, cæque sunt.

VII. Scordisci equites, cum Heracleæ duarum partium præsidio præpositus esset Lucullus, pecora abigere simulantes, provocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, sequentem Lucullum in insidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

VIII. Chares dux Atheniensium, civitatem aggressurus littori appositam, post quædam promontoria occulte habita classe, è navibus velocissimam præter hostilia præsidia ire iussit: qua visa, cum omnia navigia, quæ pro custodia portus agebantur, ad persequendam evolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inVectus, etiam civitatem occupavit.

IX. Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum nostris terra marique obsidentibus, partem classis suæ procul armatam iussit ostendi: ad eius conspectum cum evolassent nostri, ipse reliquis, quas in occulto tenuerat, navibus Lilybæi portum occupavit.

C A P.

STRATEGEMATUM LIB. III. 309

C A P. XI.

De simulatione regressus.

EXEMPLUM I.

PHORMION dux Atheniensium, cum depopulatus esset agros Chalcidensium, legatis eorum de ea re querentibus benigne respondit: & nocte qua dimissurus illos erat, finxit, literas sibi supervenisse civium suorum, propter quas redeundum haberet, ac paulum regressus dimisit legatos. his omnia tuta & abisse Phormionem renuntiantibus, Chalcidenses, spe & oblatæ humanitatis, & abducti exercitus, remissa urbis custodia, cum confestim Phormion revertisset, prohibere inexpectatam vim non potuerunt.

II. Agesilaus dux Lacedæmoniorum, cum Phocenses obsideret, & intellexisset, eos, qui tunc præsidio illis erant, iam gravi belli incommodo, paululum regressus, tanquam ad alios actus, liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post, milite reducto, destitutos Phocenses superavit.

III. Alcibiades, adversus Byzantios, qui se mœnibus continebant, insidias disposuit, &, simulato regressu, incautos eos oppressit.

IV. Vi-

IV. Viriatus, cum tridui iter discedens confecisset, idem illud uno die remensus, securos Segobrigenses & sacrificio tum cum maxime occupatos oppressit.

V. Epaminondas, apud Mantinæam, cum Lacedæmonios in subsidium hosti venisse animadverteret, ratus posse Lacedæmonem occupari, si clam illo profectus esset, nocte crebros ignes fieri iussit, ut specie remanendi occultaret profectionem: sed à transfuga proditus, assecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem, quo Spartam petebat, destitit: idem tamen concilium convertit ad Mantinienses; æque enim ignibus factis Lacedæmonios, quasi maneret, frustratus, per quadraginta millia passuum Mantinæam revertitur, eamque auxilio destitutam occupavit.

C A P. XII.

De excitanda cura suorum.

EXEMPLUM I.

ALCEBIADES Atheniensis, civitate sua à Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denunciavit his qui in stationibus erant, ut observarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent: in quo munere qui cessasset, poenam

STRATEGEMATUM LIB. III. 311
poenam passurum. Dum solícite expectatur signum ducis, pervigilatum ab omnibus, & suspectæ noctis periculum civitatum est.

II. Iphicrates dux Atheniensium, cum præsidio Corinthum teneret, & sub adventum hostium ipse vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuspide: quod factum quibusdam, tanquã sævum increpantibus, Qualem inveni, inquit, talem reliqui.

III. Epaminondas Thebanus idem fecisse dicitur.

C A P. XIII.

De emittendo & recipiendo nuntio.

EXEMPLUM I.

ROMANI obsessi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miserunt Pontium Cominum, qui ut stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeia dimissus, transnato Tiberi, Veios pervenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

II. Campani diligenter Romanis, à quibus obsessi erant, custodias agentibus, quendam pro transfuga subornatum miserunt, qui occultatam balteo epistolam, inventa effugiendi occasione, ad Pœnos pertulit.

III. Ve-

III. Venationi quoque & pecoribus quidam insuerunt literas, membranis mandatas.

IV. Aliqui & iumentum in adversam partem infulserunt, dum stationes transcunt.

V. Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt.

VI. L. Lucullus Cyzicenos obsessos à Mithridate, ut certiores adventus sui faceret, cum prædiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus & angustus ponte modico insulam continenti iungit, militem è suis, sciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iussit, insidentem duobus inflatis utribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem millium passuum traiecit. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus, velut gubernaculis dimissis, cursum dirigeret, & procul visentes, qui in statione erant, marinæ specie beluæ deciperet.

VII. Hircius C o s. ad Decimum Brum, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites Scultenam amnem transfrabant.

VIII. Idem, columbis (quas inclusas ante tenebris & fame affecerat) epistolas ad collum sera religabat, easque à propinquo

STRATEGEMATUM LIB. III. 313
quo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibique avidæ, altissima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utique postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illuc devolare instituerat.

C A P. XIV.

De introducendis auxiliis, & com meatibus suggerendis.

EXEMPLUM I.

BELLO civili, cum Ategua urbs in Hispania Pompeianarum partium obsideretur, Maurus interrex, tanquam Cæsarianus Tribuni cornicularius, vigiles quosdam excitavit, è quibus aliquos evitans, constantia fallaciæ suæ per medias Cæsaris copias præsidium Pompeii traduxit.

II. Hannibale obsidente Casilinum, Romani farinam doliis secunda aqua Vulturni fluminis demittebant, ut ab obsessis exciperetur: quibus cum obiecta per mediū amnem catena Hannibal obstitisset, nuces sparsere; quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerent, eo com meatu sociorum necessitate sustentaverunt.

III. Hircius C o s. Mutinensibus obsessis ab Antonio, salem, quo maxime indigebant,

314 SEXTI IULII FRONTINI
bant, cuppis conditum, per amnem Sani-
turnum intromisit.

IV. Idem pecora secunda aqua dimisit,
quæ excepta sustentaverunt necessariorum
inopiam.

C A P. XV.

*Quemadmodum efficiatur, ut qua de-
erunt, abundare videantur.*

E X E M P L U M I.

ROMANI, cū à Gallis Capitolium ob-
sideretur, in extrema iam fame panem
in hostem iactaverunt: consecutique, ut
abundare com meatibus viderentur, obsi-
dionem, donec Camillus subveniret, tole-
raverunt.

II. Athenienses adversus Lacedæmo-
nios idem fecisse dicuntur.

III. Hi, qui ab Hannibale Casilini ob-
sidebantur, ad extremam famem pervenisse
crediti, cum etiam herbas alimentis eo-
rum Hannibal sæpe arato loco, qui erat
inter castra ipsius & mœnia, præriperet,
semina in præparatum locum iecerunt:
consecuti, ut habere viderentur, quo vi-
ctum sustentarent usque ad satorum pro-
ventum.

IV. Reliqui ex Variana clade, cum obsi-
derentur, quia defici frumento videbantur,
horrea

STRATEGEMATUM LIB. III. 315
horrea tota nocte circumduxerunt capti-
vos: deinde præcisiss manibus dimiserunt.
hi circumfidentibus sui persuaserunt, ne
spem maturæ expugnationis reponerent in
fame Romanorum, quibus alimentorum
ingens copia superesset.

V. Thraces in arduo monte obsessi, in
quem hostibus accessus non erat, collato
viridum exiguo tritico, aut caseo, paverunt
pecora, & in hostium præsidia dimiserunt:
quibus exceptis occisisque, cum frumenti
vestigia in visceribus eorum apparuissent,
opinatus hostis magnam vim tritici super-
esse eis, qui inde etiam pecora pascere, re-
cessit ab obsidione.

VI. Thrasybulus dux Milesiorum, cum
longa obsidione milites sui angerentur ab
Aliatte, qui sperabat eos ad deditonem fa-
me posse compelli, sub adventum legato-
rum Aliattis frumentum omne in forum
compellere iussit: & convivii sub id tem-
pus instructis per totam urbem epulas præ-
stitit: atque ita persuasit hosti, superesse
ipsis copias, quibus diurnam sustinerent
obsidionem.

CAP. XVI.

De introducendis auxiliis, & comementibus suggerendis.

EXEMPLUM I.

L. MARCELLUS, cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat, & Hannibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captivitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, quod antea ignorasset: hortatusque est, ut secum moraretur: & super verborum honorem, equo quoque donavit. Qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam popularium, qui ex illo pendebant, sibi obligavit.

II. Hamilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, & iam ex consuetudine, ut socii, exciperentur, sibi fidelissimos subornavit, ad simulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos ceciderunt. Quæ Celeria Hamilcari non tantum ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstavit, ut Romanis

STRATEGEMATUM LIB. III. 317
manis veri quoque transfugæ forent suspecti.

III. Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset, Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quod aliquot mensium mercedes non receperant, animadvertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit, prolationis iniuriam liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium Cos. misit; qui, tanquam rationibus interversis transfugisset, nuntiavit, nocte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credit transfugæ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit insidiis lectissimam manum suorum: ab ea Galli excepti, dupliciter Hannonis consilio satisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt.

IV. Hannibal simili consilio se à transfugis ultus est. Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret, exploratores hostium in castris suis esse, palam pronunciavit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia: auditis quæ pronun-

318 SEXTI IULII FRONTINI
nunciavit, retulerunt exploratores ad
suos. Tum comprehensi à Romanis
transfugæ, & amputatis manibus, remissi
sunt.

V. Diodorus, cum præsidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum suspecta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mentitus est, paucas hostium naves proximo litori applicuisse, easque diripi posse. Qua spe simulatos Thracas emisit, ac deinde clausis portis non recepit.

C A P. XVII.

De eruptionibus.

EXEMPLUM I.

ROMANI, qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerunt defensores: quorum paucitate contempta, cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta, ceciderunt eum.

II. Æmilius Paulus, universis Liguribus improvise adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit; deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis eruptione facta, stravit cepitque Ligures.

III. Velius Præfectus Romanorum, ar-

cem

STRATEGEMATUM LIB. III. 319
cem Tarentinorum tenens, misit ad Hasdrubalem legatos, uti abire sibi incolumiliceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem, eruptione facta, cecidit.

IV. Cn. Pompeius circumfessos ad Dyrhachium non tantum obsidione liberavit suos, verum etiam post eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæsarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, avide irrumpentem, exterior ipse circumfusus corona obligavit, ut ille inter eos, quos obsidebat, & eos qui extra circumvenerant, medius, non leve periculum & detrimentum senserit.

V. Flavius Fimbria, in Asia, apud Hildinacum, adversum filium Mithridatis, brachiis à latere ductis, deinde fossa in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum; tunc eruptione facta sex millia eorum cecidit.

VI. C. Cæsar in Gallia, deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorum copiis, cum à Q. Cicerone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus adventaret, conversis hostibus metum simulavit, militesque in castris, quæ ampliora solito industria fecerat, tenuit: Galli præsumpta iam victoria, velut ad prædā castrorum tendentes, fossas implere, & val-

320 **SEXTI IULII FRONTINI**
lum detrahare cœperunt: qua re prælio aptatos, Cæsar emissio repente undique milite trucidavit.

VII. Titurius Sabinus, adversus Gallorum amplum exercitum, continendo militem iuxta munimenta, præstitit eis suspensionem metuentis: cuius augendæ causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugam cogitare. Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis sarmentisque se oneraverunt, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra nostra in colle posita petiverunt. unde in eos Titurius universas immisit copias: multisque Gallorum cæsis plurimos in deditionem accepit.

VIII. Asculani, oppugnaturum oppidum Pompeio, cum paucos senes ægros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugaverunt.

IX. Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem; adeoque se continuerunt, ut Popilio Lænati fiducia fieret, scilicet oppidum aggrediendi. Quo deinde suspicante insidias (quia ne tunc quidem obissetur) ac suos revocante, eruptione facta aversos & descendentes adorti sunt.

CAP.

STRATEGEMATUM LIB. III. 321.

CAP. XVIII.

De constantia obsessorum.

EXEMPLUM I.

ROMANI assidente mœnibus Hannibale ostendendæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diversa porta miserunt.

II. Iidem agrum, in quo castra Hannibal habebat, defuncto forte domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat.

III. Hi dum ab Hannibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreverunt, ne nisi capta ea, revocaretur inde exercitus.

O, SEX.

S E X T I
IULII FRONTINI,
VIRI CONSULARIS,
STRATEGEMATICON
LIBER QUARTUS.

MULTA lectione conquestis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerem, si modo implevi; in hoc exhibebo ea, quæ parum apte descriptioni priorum ad speciem alligata subiici videbantur, & erant exempla potius strategicôn quam strategematicôn. Quæ idcirco separavi, quia quamvis clara, diversæ tamen erant substantiæ: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indocte prætermissa opinarentur: & sane velut residua expedienda sunt; in quo sicut antea, & ipse ordinem per species servare conabor.

CAP.

- CAP. I. *De disciplina.*
II. *De effectû disciplina.*
III. *De continentia.*
IV. *De iustitia.*
V. *De constantia.*
VI. *De affectu & moderatione.*
VII. *De variis consiliis.*

CAP. I.

De disciplina.

EXEMPLUM I.

P. S C I P I O ad Numantiam, corruptum superiorum ducum socordia exercitum, correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus; quibus cum frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperavit, ita ut frigora & imbres pati, vada fluminum pedibus transire assueret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignaviam, frangente delicatioris usus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Mevio Tribuno; cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & Reipublicæ semper nequam eris.

II. Q. Metellus, bello Jugurthino, similiter lapsam militum disciplinam pari severitate restituit, cum insuper prohibuisset

324 **SEXTI IULII FRONTINI**
set alia carne quam à se assa elixave milites
uti.

III. Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grandes elige, ego eos fortes red-
dam.

IV. L. Flacco & C. Varrone Coss. mi-
lites primo iureiurando facti sunt : ante
enim sacramento tantummodo à tribunis
rogabantur: cæterum ipsi inter se coniura-
bant, se fugæ atque formidinis causa non
abituos: neque ex ordine recessuros, nisi
reli petendi ferendive hostis aut civis ser-
vandi causa.

V. Scipio Africanus, cum ornatum
scutum elegantius cuiusdam vidisset, di-
xit, non se mirari, quod tanta cura orna-
set, in quo plus præsidii quam in gladio ha-
beret.

VI. Philippus, cum primum exercitum
constitueret, vehiculorum usum omni-
bus interdixit, equitibus non amplius
quam singulos calones habere permisit: pe-
ditibus autem denis singulos, qui molas &
funes ferrent in æstiva exeuntibus, trigin-
ta dierum farinam collo portare impera-
vit.

VII. C. Marius, recidendorum impedi-
mentorum gratia, quibus maxime exerci-
tus agmen oneratur, vasa & cibaria mili-
tum in fasciculos aptata furcis imposuit,
sub quibus & habile onus & facilis requies
esset.

STRATEGEMATUM LIB. IV. 325
esset: unde & in proverbium tractum est,
Muli Mariani.

VIII. Theagenes Atheniensis, cum
exercitum Megaram duceret, petentibus or-
dines respondit, ibi se daturum, deinde
clam equites præmisit, eosque hostium spe-
cie impetum in socios retorquere iussit:
quo facto quos tum habebat, tanquam ad
hostium occursum præpararentur, permisit
ita ordinare aciem, ut quo quis voluisset
loco consisteret: & cum inertissimus quis-
que retro se dedisset, strenui autem in
fronte profiluissent, ut quemque invenerat
stantem, ita ad ordines militiæ pro-
vexit.

IX. Lysander Lacedæmonius, egressum
via quendam castigabat: cui dicenti ad nul-
lius rei rapinam se ab agmine recessisse, re-
spondit, ne speciem quidem rapturi præ-
beas volo.

X. Antigonus, cum suum filium diver-
tisse audisset in eius domum, cui tres filiæ
insignes specie essent, Audio, inquit, fili, an-
guste habitare te; pluribus dominis domum
possidentibus, hospitium laxius accipe: ius-
soque commigrare, edixit, ne quis minor
quinquaginta annos natus, hospitio ma-
tris familias uteretur.

XI. Q. Metellus Coss. quamvis nul-
la lege impediretur, quin filium contuber-
nalem perpetuum haberet, maluit tamen,
cum

326 **SEXTI IULII FRONTINI**
cum in ordine merere.

XII. P. Rutilius Coss. cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

XIII. T. Scaurus filium, quod in saltu Tridentino loco hostibus cesserat; in conspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominiae pressus, mortem sibi conscivit.

Castra antiquitus Romani, ceteraque gentes, passim per corpora cohortium velut mapalia constituere soliti erant, cum solos urbium muros nosset antiquitas. Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde, victo eo in campis Arusinis, circa urbem Beneventum castris eius potiti, & ordinatione notata, paulatim ad hanc usque metationem, quæ nunc effecta est, pervenerunt.

XIV. P. Nasica in hybernis, quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumpetur, aut per otii licentiam focis iniuriam inferret, naves ædificare instituit.

XV. M. Caro memorie tradidit, in furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.

XVI.

STRATEGEMATUM LIB. IV. 327

XVI. Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quam hostem metui debere: significans, eos, qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

XVII. Appii Claudii sententia, Senatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad levem armaturam, omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referent.

XVIII. Otacilius Crassus Coss. eos, qui ab Hannibale sub iugum missi redierant, tendere extra vallum iussit, ut immuniti assuescerent periculis, & adversus hostem audentiores fierent.

XIX. P. Cornelio Nasica, Decimo Junio Coss., qui exercitum deseruerant damnati, virgis cæsi publice venierunt.

XX. Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam.

XXI. Aurelius Cotta Coss. cum ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud Censores, effecit, ut notarentur. A Patribus deinde

328 **SEXTI IULII FRONTINI**
de obtinuit, ne eis præterita æra procederent.

XXII. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque consensu stabilita disciplina est.

XXIII. **Q.** Metellus Macedonicus, in Hispania, quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit: minatus, non nisi post victoriam receptum iri.

XXIV. **P. Valerio C o s.** Senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

XXV. Senatus, cum turpiter fugati eius milites essent, decrevit, ne auxilia eis submitterentur, nisi captis eius legionibus, quæ Punico bello militiam detrectaverant. at in Siciliam velut relegatis per septem annos ordeum ex Senatusconsulto datum est.

XXVI. **L. Piso** Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitivis cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit, cōvivisq; & balneo abstinere.

XXVII. Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis iussit.

XXVIII.

STRATEGEMATUM LIB. IV. 329

XXVIII. Domitius Corbulo in Armenia, Æmilio Rufo Præfecto equitum, quia hostibus cesserat, & parum instructam armis alam habebat, vestimenta perlictorem scindi, eidemque, ut erat fœdato habitu, perstare in principiis, donec mitterentur, imperavit.

XXIX. Attilius Regulus, cum ex Samnio in Lucernam transgrederetur, exercitusq; eius obviis hostibus aversus esset, opposita cohorte, iussit fugientes pro defecto-ribus cædi.

XXX. Cotta **C o s.** in Sicilia, in Valerium Nobilem Tribunum militum ex gente Valeria virgis animadvertit.

XXXI. Idem, **P. Aurelium** sanguine sibi iunctum, quem obsidioni Lipararum ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cum agger incensus, & capta castra essent, virgis cæsum in numerum gregalium peditum referri, & muneribus fungi iussit.

XXXII. Fulvius Flaccus Censor Fulvium fratrem suum, quia legionem, in qua Tribunus militum erat, iniussu Consulis demiserat, à Senatu movit.

XXXIII. **M. Cato** ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cum tradito profectionis signo classem solvisset, & relictus è militibus quidam alta voce & gestu expostularet, uti tolleretur, circumacta ad littus

330 SEXTI IULII FRONTINI
littus universa classe comprehensum supplicio affici iussit; & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impendit.

XXXIV. Appius Claudius ex his, qui loco cesserant, decimum quemque militē, sorte ductum, fuste percussit.

XXXV. Fabius Rullus C o s. ex duabus legionibus, quæ loco cesserant, sorte ductos in conspectu militum securi percussit.

XXXVI. Aquirius ternos ex centuriis, quorum statio ab hoste perrupta erat, securi percussit.

XXXVII. M. Antonius, cum agger ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant, duarum cohortium militem decimavit, & in singulos ex his centuriones animadvertit, legatum cum ignominia demisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit.

XXXVIII. In legionem, quæ Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animadversum est, ita ut quatuor millia tradita custodia necarentur. Præterea Senatusconsulto cautum est, ne quem ex iis sepelire vel lugere fas esset.

XXXIX. L. Papyrius Cursor Dictator Fabium Rutilium, Magistrum equitum, quod adversus edictum eius, quamvis prospere, pugnaverat, virgis poposcit cæsum, secusque

STRATEGEMATUM LIB. IV. 331
securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eumque profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quā ad genua eius & Fabius cum patre provolveretur, ac pariter Senatus ac populus rogarent.

XL. Manlius, cui Imperioso postea cognomen fuit, filium, quod is contra edictū patris cum hoste pugnaverat, quamvis victorē, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percussit.

XLI. Manlius filius, exercitu pro se adversus patrem seditionem parante, negavit tanti esse quenquam, ut propter illum disciplina corrumpere; & obtinuit, ut ipsum puniri paterentur.

XLII. Q. Fabius Maximus transfugarum dexteris præcidit.

XLIII. C. Curio C o s. bello Dardanio, circa Dirrachium, cum ex quinque legionibus una, seditione facta, militiam detrectasset, secuturamque se temeritatem ducis in expeditionem asperam & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas, & cōsistere omnibus, detectis armis velut in acie, iussit: post hæc seditionem legionem inermem procedere, discinctamque in conspectu armati exercitus, stramēta cōgēgit secare; postero autem die similiter fossam discinctos milites facere: nullisque

332 SEXTI IULII FRONTINI
lisque precibus legionis ab eo impe-
trari potuit, ne signa eius submitteret,
nomenque aboleret, milites autem in sup-
plementum cæterarum legionum distri-
bueret.

XLIV. Q. Fulvio, Appio Claudio Cos.,
milites ex pugna Cannensi in Siciliam à
Senatu relegati postulaverant à Coss. M.
Marcello, ut in prælium ducerentur: ille
Senatum consuluit: Senatus negavit, sibi
placere committi his Rempublicam, quam
deseruissent: Marcello tamen permisit face-
re quod videretur, dum ne quis eorum mu-
nere vacaret, neve donaretur, neve quod
præmium ferret, aut in Italiam reportaretur,
dum Pœni in ea fuissent.

XLV. M. Salinator Consularis damna-
tus est à populo, quod prædam non æqua-
liter diviserat militibus.

XLVI. Cum ab Liguribus in prælio Q.
Petilius Cos. interfectus esset, decrevit
Senatus, uti ea legio, in cuius acie Coss.
erat occisus, tota infrequens referretur, sti-
pendium ei annum non daretur, æraque
rescinderentur.

C A P.

C A P. II.

De effectu disciplina.

EXEMPLUM I.

BRUTI & Cassii exercitus, memoriæ
proditum est, bello civili, cum una per
Macedoniam iter facerent, priorque Bru-
tus ad fluvium, in quo pontem iungi oportebat,
pervenisset, Cassii tamen exercitum
& in efficiendo ponte, & in transitu matu-
rando præcessisse. Qui vigor disciplinæ
effecit, ne non solum in operibus, verum
etiam in summa belli præstarent Cassiani
Brutianis.

II. C. Marius, cum facultatem eligendi
exercitus haberet, ex duobus, qui sub Ru-
tilio, & qui sub Metello, ac postea sub se
ipso meruerant, Rutilianum quendam mi-
norem, qui certioris disciplinæ arbitraba-
tur, præoptavit.

III. Domitius Corbulo, duabus legio-
nibus & paucissimis auxiliis disciplina cor-
recta, Parthos sustinuit.

IV. Alexander Macedo quadraginta
millibus hominum, iam inde à Philippo
patre disciplinæ assuefactis, orbem terra-
rum aggressus, innumeras hostium copias
vicit.

V. Cyrus, bello adversus Persas, qua-
tuor-

334 SEXTI IULII FRONTINI
tuordecim millibus armatorum immensas
difficultates superavit.

VI. Epaminondas dux Thebanorum,
quatuor millibus hominum, ex quibus
quadringenti tantum equites erant, Lace-
dæmoniorum exercitum viginti quatuor
millium peditum, equitum mille sexcento-
rum, vicit.

VII. A quatuordecim millibus Græco-
rum, qui numerus in auxiliis Cyri adversus
Artaxerxem fuit, centum millia barbaro-
rum prælio superata sunt.

VIII. Eadem Græcorum quatuorde-
cim millia, prælio amissis ducibus, redi-
tus sui cura uni ex corpore suo Xeno-
phonti Atheniensi demandata, per ini-
qua & incognita loca, incolumia reversa
sunt.

IX. Xerxes, à trecentis Lacedæmo-
niorum ad Thermopylas vexatus, cum
vix eos confecisset, hoc se deceptum a-
iebat, quod multos quidem homines ha-
beret, viros autem disciplinæ tenaces
nullos.

CAP.

STRATEGEMATUM LIB. IV. 335

CAP. III.

De continentia.

EXEMPLUM I.

M. Catonem vino eodem, quo remi-
ges, contentum fuisse traditur.

I I. Fabricius, cum Cyneas legatus
Epirotarum grande pondus auri do-
no ei daret; non accepto eo dixit, Mal-
le se habentibus id imperare, quam ha-
bere.

I I I. Artilius Regulus, cum summis re-
bus præfuiisset, adeo pauper fuit, ut se, con-
iugem, liberosque, toleraret agello, qui co-
lebatur per unum villicum; cuius audita
morte, scripsit Senatui de successore, desti-
tutis rebus obitu servi, necessariam esse præ-
sentiam suam.

I V. Cn. Scipio post res prospere gestas
in Hispania, in summa paupertate decessit,
ne ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret
in dotem filiarum; quas ob inopiam pu-
blice dotavit Senatus.

V. Idem præstiterunt Athenienses filiis
Aristidis, post amplissimarum rerum ad-
ministrationem, in maxima paupertate de-
functi.

VI. Epaminondas dux Thebanorum
tantæ abstinentiæ fuit, ut in suppellectili
cuius

eius præter ahenum & veru unicum nihil inveniretur.

VII. Hannibal surgere de nocte solitus, ante noctem non requiescebat, crepusculo demum ad cœnam vacabat: neque amplius quam duobus lectis discumbebatur apud eum.

VIII. Idem, cum sub Hasdrubale Imperatore militaret, plerumque super nudam humum, sagulo tectus, somnos capiebat.

IX. Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulanti, accepto pane, vesci solitum.

X. Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

XI. Masinissam, nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulanti, capere solitum cibos legimus.

XII. M. Curius, cum victis ab eo Sabinis, ex Senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregaliū portione contentus fuit: malum civem dicens, cui non esset id, quod cæteris, satis.

XIII. Universi quoque exercitus notabilis sæpe fuit continentia. Sicuti eius, qui sub M. Scauro meruit. Namque memorie tradidit Scaurus, pomiferam arborē, quam in pede castrorum fuerat complexa meta-
tio,

STRATEGEMATUM LIB. IV. 337
tio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

XIV. Auspiciis Imperatoris Cæsaris Domitiani Augusti, Germanico bello, quod Julius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, cum adveniente exercitu Cæsaris populationem timeret, quod contra expectationem inviolata, nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta septuaginta millia armatorum ei tradidit.

XV. L. Mummius, qui Corintho capta non Italiam solum, sed etiam provinciam tabulis statuisque exornavit, adeo nihil ex tantis manubiis in suum convertit, ut filiam eius inopem Senatus ex publico dotaverit.

C A P. IV.

De iustitia.

EXEMPLUM I.

CAMILLO Faliscos obsidenti Iudi-
magister liberos Faliscorum, tanquam ambulandi causa extra murum eductos, tradidit, dicens, reperendis eis obsidibus necessario civitatem imperata facturam. Camillus non solum sprevit perfidiam, sed & restrictis post terga manibus magi-
strum

strum virgis agendum ad parentes tradidit pueris: Adeptusque est beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Ealisci ob hanc iustitiam sponte ei se dederunt.

II. Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicitusque est daturum se Pyrrho venenum, si merces sibi, in qua operæ pretium foret, constitueretur: quo facinore Fabricius egere victoriam suam non arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide meruit, ut ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

C A P. V.

De constantia.

EXEMPLUM I.

CN. Pompeius minantibus direpturos pecuniam militibus, quæ in triumpho ferretur, Servilio & Glaucia cohortantibus ut divideret eam, ne se litio fieret, affirmavit, non triumphaturum se, sed potius moriturum, quam licentiæ militum succumberet: castigatisque oratione gravi laureatos fasces obiecit, ut ab illorum inciperent direptione, eaque invidia redegit eos ad modestiam.

II. C.

II. C. Cæsar seditione in tumultu civilium armorum, ac tum maxime tumentibus animis, legionem totam exauctoravit, ducibus seditionis securi percussis: mox eos, quos exauctoraverat, ignominiam deprecantes restituit, & optimos milites habuit.

III. Postumius Consularis cohortatus suos, cum interrogatus esset à militibus, quid imperaret, dixit, ut se imitarentur: & arrepto signo hostes primus invasit: quem secuti, victoriam adepti sunt.

IV. L. Marcellus, cum in manus Gallorum imprudens incidisset, circumspiciendæ regionis, qua evaderet, causa, equum in orbem flexit: deinde cum omnia esse infesta vidisset, precatus Deos in medios hostes irrupit. quibus inopinata audacia percussis, ducem quoque eorum trucidavit; atque ubi spes salutis vix superfuerat, inde opima retulit spolia.

V. L. Paulus, amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo, quo fugeret, superesse cladi (quanquam non per ipsum contractæ) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinaverat, perfedit, donec ab hostibus oppressus confodere-tur.

VI. Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladem vixit, gratiæque ei à Senatu & populo actæ sunt, quod

340 **SEXTI IULII FRONTINI**
non desperasset de Republica. Non autem
vitæ cupiditate, sed Reipublicæ amore, se
superfuisse reliquo ætatis suæ tempore ap-
probavit. Nam & barbam capillumque
submit, & postea nunquam recubans ci-
bum cepit, honoribusque, cum ei defer-
rentur à populo, renunciavit, dicens, fe-
licioribus magistratibus Reipublicæ opus
esse.

VII. Sempronius Tuditanus & C. O-
ctavius Tribunus militum, omnibus fufis
ad Cannas, cum in minoribus castris cir-
cumsederentur, suaserunt commilitoni-
bus, ut stringerent gladios, & per ho-
stium præsidia erumperent secum: id si-
bi esse animi, etiam si nemini ad erumpen-
dum audacia fuisset, affirmantes. De
cunctantibus duodecim omnino equiti-
bus vel peditibus, qui comitari sustinue-
rant, repertis, incolumes Canusium perve-
nerunt.

VIII. C. Fonteius Crassus, in Hispania,
cum tribus millibus hominum prædatum
profectus, locoque iniquo circumventus
ab Hasdrubale, ad primos tantum ordines
relato consilio, incipiente nocte, (quo tem-
pore minime expectabatur) per stationes
hostium erupit.

IX. P. Decius Tribunus militum, bel-
lo Samnitico, Cornelio Cossio Cos. ini-
quis locis deprehenso ab hostibus, sua-
sit,

STRATEGEMATUM LIB. IV. 341
sit, ut ad occupandum collem, qui in pro-
pinquo erat, modicam manum mitteret,
seque ducem iis, qui mittebantur, obtulit:
evocatus in diversa hostis, emisit Consul-
lem. Decium autem cinxit, obseditque:
illas quoque angustias, nocte eruptione fa-
cta, cum eluctatus esset Decius, incolumis
cum militibus Consuli accessit.

X. Idem fecit sub Artilio Calatino Cos.
is cuius varie traditur nomen. Alii Labe-
rium, nonnulli Q. Cæditium, plurimi Cal-
purnium Flammam vocitatum scripserunt.
Hic cum demissum in eam vallem videret
exercitum, cuius latera omnia superiora
hostis infederat, depoposcit, & accepit
à Consule trecentos milites; quoshorta-
tus, ut virtute sua exercitum servarent,
in mediam vallem decurrit: ad opprimen-
dos eos undique descendit hostis, lon-
goque & aspero prælio retentus, occasio-
nem Consuli ad extrahendum exercitum
dedit.

XI. C. Cæsar adversus Germanos & re-
gem Ariovistum pugnaturus, confusis suo-
rum animis, pro concione dixit, nullius se
eo die opera, nisi decimæ legionis, usu-
rum: quo assecutus est, ut & decimani tan-
quam præcipuæ fortitudinis testimonio
concitarentur, & cæteri pudore, ne penes
alios gloria virtutis esset.

XII. Lacedæmonius quidam nobilis,
P. 3. Phi.

342 **SEXTI IULII FRONTINI**
Philippo denunciante multis se prohibe-
turum, nisi civitas sibi traderetur: Num,
inquit, & pro patria mori nos prohi-
bebit?

XIII. Leonidas Lacedæmonius, cum
dicerentur Persæ sagittarum multitudine
nubes esse facturi, terrur dixisse, Melius in
umbra propugnabimus.

XIV. Cælius Prætor Urbanus, cum ei
ius dicenti picus in capite infedisset, & aru-
spices respondissent, dimissa ave, hostium
victoriam fore; necata, populum Romanum
superiorem, ac Cælium cum familia peri-
turum, avem occidit: qua occisa, nostro ex-
ercitu vincente, ipse cum quatuordecim
Cæliis ex eadem familia in prælio est occi-
sus. Hunc quidam non Cælium, sed Lælium
fuisse, & Lælios, non Cælios periisse cre-
dunt.

XV. P. Decius primo pater, postea filius,
in magistratu se pro Republica devove-
runt, admissisque in hostem equis, adepti
victoriam patriæ contulerunt.

XVI. P. Crassus, cum bellum adversus
Aristonicum in Asia gerens inter Æliam &
Myrinam in hostium copias incidisset, vi-
vusque abduceretur, execratus in Consul-
le Romano captivitatem, virga, qua ade-
quum erat usus, Thraci (à quo tenebatur)
oculum eruit, atque ab eo per dolorem
concitato transverberatus, dedecus servi-
tutis,

STRATEGEMATUM LIB. IV. 343
tutis, ut voluerat, effugit.

XVII. M. Cato Censorii filius, in acie
decidente equo prolapsus, cum se recolle-
gisset, animadvertissetque gladium exci-
disse vagina, veritus ignominiam rediit in
hostem: ex eoque, aliquot vulneribus re-
cuperato demum gladio, reversus est ad
suos.

XVIII. Petilini, à Pœnis obsessi, paren-
tes & liberos propter inopiam eiecerunt:
ipsi coriis madefactis, & igne siccatis, fo-
lisque arborum & omni genere animalium
vitam trahentes undecim menses, obsidio-
nem toleraverunt.

XIX. Hispani Arabricenses omnia eā-
dem passi sunt, nec oppidum Herculeio tra-
diderunt.

XX. Cassilini, obsidente Hannibale, tan-
tam inopiam perpeffi sunt, ut centum de-
nariis murem venisse, proditum memoriæ
sit, eiusque venditorem fame periisse, em-
torem autem vixisse: fidem tamen servare
Romanis perseveraverunt.

XXI. Cyzicum cum oppugnaret Mi-
thridates, captivos eius urbis produxit,
ostenditque obsessis, arbitratus, futurum,
ut miseratione suorum compelleret ad
deditionem oppidanos: at illi, cohorta-
ti ad patiendum fortiter mortem capti-
vos, servare Romanis fidem perseverave-
runt.

XXII. Segobrigenses, cum à Viriato liberi & coniuges caderentur, præoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quam à Romanis deficere.

XXIII. Numantini, ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt.

C A P. VI.

De affectu & moderatione.

E X E M P L U M I.

Q Fabius, hortante filio, ut locum idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

II. Xenophon, cum equo veheretur, & pedites iugum quoddam occupare iussisset, unum ex eis obmurmuranti, quod diceret, facile tam laboriosa sedentem imperare, desiliit, & gregalem equo imposuit, cursuque ipse pedestri ad destinatum iugum contendens pervenit; cuius facti ruborem cum perperam miles non posset, iridentibus commilitonibus sponte descendit: Xenophontem vix universi perpulerunt, ut conscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reservaret.

III. Alexander, cum hyeme duceret
exerc-

STRATEGEMATUM LIB. IV. 345
exercitum, residens ad ignem recognoscere prætereuntes copias cepit: cumque conspexisset quendam prope exanimatum frigore, confidere loco suo iussit, dixitque ei, Si in Persis natus esses, in regia sella resedissem tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

IV. D. Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honeste natum militiæ inhabilem, angustiarum rei familiaris causa deductum ad longiorem ordinem rescisset, censu constituto, honesta missione exauctoravit.

C A P. VII.

De variis consiliis.

E X E M P L U M I.

CÆSAR dicebat, idem esse sibi consilium adversus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi.

II. Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus, hostem vincendum esse dicebat.

III. L. Paullus Imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significans, moderatiora sequenda consilia.

P 5 IV. Sci-

IV. Scipio Africanus fertur dixisse, cum eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

V. C. Marius Teutono, provocanti eum & postulanti ut prodiret, respondit, Si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cumque demonstraret ei gladiatorem contemptæ staturæ & prope ætatis, obiecit ei, dixitque, Si eum superasset, cum victore congressurum.

VI. Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem se universo Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsulte pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admovit iuvenes similiter affectos, robustum & gracilem: robustiori imperavit, equi exilis universam caudam abrumperet: gracili autem, valentioris per singulos pilos vellere: cumque gracili successisset quod imperatum erat, validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi, milites: insuperabiles sunt universas aggredienti; eos lacerabit & carpet qui per partes attentaverit.

VII. Va-

VII. Valerius Levinus Cos. cum intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamque copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit; terrendique hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, quoties voluissent, patere:

VIII. Cælius Primpilaris, qui in Germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, veritus, ne barbari lingua, quæ congesta erant, vallo admovebant, & castra eius incenderent, simulata linguorum inopia, missis undique qui ea furarentur, effecit, ut Germani universos truncos amolirentur.

IX. Cn. Scipio, bello navali, amphoras pice & teda plenas in hostium classem iacularus est, quarum iactus & pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, alimentum præstaret incendio.

X. Hannibal Regi Antiocho monstravit, ut in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur.

XI. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

XII. M. Porcius impetu in classem hostium cum transilisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumque armis & insignibus

348 **SEXTI IULII FRONTINI**
inter suos distributis, multas naves hostium, quos sociali habitu fefellerat, merfit.

XIII. Athenienses, cum subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros Minervæ extra urbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expresserunt, armis tantum veste celatis: peracto ritu suo, non statim Athenas reversi, sed protenus inde raptim actò Lacedæmonem versus agmine, eo tempore quo minime timebantur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerant, ultro depopulati sunt.

XIV. Cassius onerarias naves, non magni ad alia usus, accensas opportuno vento in classem hostium misit, & incendio eam consumpsit.

XV. M. Livius, fuso Hasdrubale, hortantibus eum quibusdam, ut hostem ad interuersionem persequeretur, respondit: Aliqui & supersint, qui de victoria nostra hostibus nuntient.

XVI. Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solum dandam esse viam fugiendi, sed etiam munendam.

XVII. Pericles Atheniensis affirmavit, incolumes futuros hostes, si deponerent ferrum: eiusque obsecutos conditionibus, universos, qui in sagulis ferreas fibulas habuissent,

STRATEGEMATUM LIB. IV. 349
habuissent, interfici iussit.

XVIII. Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmavit, ad capiendos se venisse elephantos, quibus ferox est Numidia: ut hoc permitterent, poscentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione avocatos adortus sub leges redegit.

XIX. Alcetas Lacedæmonius, ut Thebanorum comitum facilius ex inopinato aggredieretur, in occulto paratis navibus, tanquam unam omnino haberet triremem, vicibus in ea remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naves in Thebanos transnavigantes immisit, & comitatibus eorum potius est.

XX. Ptolemæus adversus Perdicam exercitu prævalentem ipse invalidus, omne pecudum genus, religatis ad terga quæ traherent carpentis, agendum per paucos curavit equites: ipse prægressus cum copiis, quas habebat, effecit, ut pulvis, quem pecora excitaverant, speciem magni sequentis exercitus moveret, cuius expectatione territum vicit hostem.

XXI. Myronides Atheniensis adversus Thebanos equestratu prævalentes pugnaturus, in campis suos edocuit, manentibus

350 SEXTI IULII FRONTINI
tibus esse spem aliquam salutis, cedentibus
autem perniciosissimum: qua ratione con-
firmatis militibus, victoriam consecutus
est.

XXII. L. Pinarius in Sicilia præsidio
Ennæ præpositus claves portarum, quas pe-
nes se habebat, reposcentibus magistrati-
bus Ennensium, quod suspectos eos, ran-
quam transitionem ad Pœnum pararent,
habebat, petiit unius noctis ad deliberatio-
nem spacium: indicataque militibus
fraude Græcorum, cum præcepisset, ut pa-
rati postera die signum expectarent, prima
luce assistentibus redditurum se claves di-
xit, si idem omnes Ennenses censuissent:
ob eam causam universa multitudo con-
vocata in theatrum; & idem flagitan-
te, manifesta deficiendi voluntate, signo
militibus dato, universos Ennenses ceci-
dit.

XXIII. Iphicrates, dux Atheniensium,
classem suam hostili habitu instruxit, & ad
eos, quos suspectos habebat, inVectus, cum
effuso studio exciperetur, deprehensa eorū
perfidia, oppidum diripuit.

XXIV. Tiberius Gracchus, cum edi-
xisset, futurum, ut ex volonum numero,
fortibus libertatem daret, ignavos crucibus
affigeret, & quatuor millia ex his, quia
segniùs pugnaverant, metu pœnæ in quen-
dam munitum collem coissent, misit qui
eis

STRATEGEMATUM LIB. IV. 351
eis dicerent, totum sibi exercitum volo-
num vicisse videri, quod hostes fugissent: &
sic eos, & sua fide, & ipsorum metu exolu-
tos, recepit.

XXV. Hannibal post prælium,
quo ingentem cladem ad Thrasyme-
num Romani acceperunt, cum sex
millia hostium, interposita pactione,
in potestatem suam redegisset, socios
Latini nominis benigne in civitates
suas dimisit, dictitans, se Italiæ liberan-
dæ causa bellum gerere; eorūque ope-
ra aliquot populos in deditionem ac-
cepit.

XXVI. Mago, cum Locri obsideren-
tur à Crispino, classis nostræ præfecto, dis-
fudit ad Romana castra rumorem, Hanni-
balem cæso Marcello ad liberandos obsi-
dione Locros venire; clam deinde equi-
tes emissos iussit à montibus, qui
in conspectu erant, se ostendere: quo
facto effecit, ut Crispinus Hannibalem
adesse ratus conscenderet naves, ac fu-
geret.

XXVII. Scipio Æmilianus, ad Nu-
mantiam, omnibus non cohortibus tantum
sed ceteris sagittarios & funditores inter-
posuit.

XXVIII. Pelopidas Thebanus, cum
à Thessalis in fugam versus, flumen in
quo tumultuarium fecerat pontem libe-
rasset,

raffet, ne sequentibus hostibus idem transitus maneret, novissimo agmini præcepit, incenderent pontem.

XXIX. Romani cum Campanis equitibus nullo modo pares essent, Q. Nævius Centurio in exercitu Fulvii Flacci Procos. excogitavit, ut delectos ex toto exercitu, qui velocissimi videbantur, & mediocris staturæ erant, parmulis non amplis, & galericulis gladiisque, ac septenis singulos hastis quaternorum circiter pedum armare, eosque adiunctos equitibus, iuberet usque ad mœnia provehi: deinde ibi positis nostris equitibus incipere inter hostium equitatum præliari. quo facto, vehementer & ipsi Campani afflicti sunt, & maxime equi eorum; quibus turbatis, prona nostris victoria fuit.

XXX. P. Scipio in Lydia, cum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret; nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem, ut postero, quamvis religioso die, committeretur prælium: quam sententiam secuta victoria est.

XXXI. Catonem, vastantem Hispaniam, legati Iltergetum, qui sociorum populus erat, adierunt, oraveruntque auxilia: ille
ne

ne aut abnegato adiutorio socios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naves ascendere iussit, dato præcepto, ut causati ventos, retro redirent: præcedens interim adventantis auxilii rumor, ut Iltergetum excitavit animos, ita hostium consilia discussit.

XXXII. C. Cæsar, cum in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peti iussit, & sic adversam faciem cadere coëgit.

XXXIII. Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis signis urgerentur, universas copias cinxere plaustris, quæ impleverant fortissimis viris, muliebri veste rectis, Sempronium quoque, tanquam adversus fœminas, audentius ad obsidendos hostes consurgentem, hi qui in plaustris erant aggreffi, fugaverunt.

XXXIV. Eumenes Cardianus ex successoribus Alexandri, in castello quodam clausus, quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, ut posterioribus pedibus innixi, prioribus allevatis, cum naturalem assistendi appetunt consuetudinem, ad sudorem undique crura iactarent.

XXXV. M. Cato, pollicentibus barbaris

354 **SEXTI IULII FRONTINI**
baris duces itinerum, & insuper præsidium, si magna summa eis promitteretur, non dubitavit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exsolvebatur promissio.

XXXVI. Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium, nobilem claræ operæ equitem, vocari ad se iussit: eique excusavit, quod invidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignorasset: cum donato ei equo, pecuniam insuper largitus, obtinuit, ut quem ex conscientia trepidum accersierat, letum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quam fortem haberet equitem.

XXXVII. Philippus, cum audisset, Pythiam quendam, bonum pugnatores, alienatum sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibusdam uti eum caveret: Quid si, inquit, partem ægram corporis haberem, abscederem potius, quam curarem? Deinde familiariter secreto elicitum Pythiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fideioremque habuit, quam habuerat, antequam offenderet.

XXXVIII. T. Quintius Crispinus, post infaustam adversus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat,
cum

STRATEGEMATUM LIB. IV. 355
cum comperisset, potitum annulo interfecti Hannibalem, litteras circa municipia totius Italiæ dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatæ perferrentur: monitione consecutus est, ut Salapia, & aliæ urbes frustra Hannibalis dolis tenerentur.

XXXIX. Post Canueniensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis auctoribus deferendæ Italiæ iniret consilium, P. Scipio, adolescens admodum, impetu facto, in eo ipso in quo talia agitabantur cœtu pronuntiavit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset, non esse sibi mentem destituendæ Reipublicæ: cumque ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem uni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum; illum metu, cæteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

XL. Volscorum castra cum prope à virgultis silvaque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem usque in vallum perferre poterant, incendit, & sic adversarios exiit castris.

XLI. Crassus, bello sociali, eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

XLII. Q. Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent

356 SEXTI IULII FRONTINI
nerent se intra castra. Hermocrates deten-
tos eos, postero die habilioribus iam suis
tradidit, bellumque confecit.

XLIII. Miltiades, cum ingentem Per-
sarum multitudinem apud Marathonein
fudisset, Athenienses circa gratulationem
morantes, compulit, ut festinarent ad opem
urbi ferendam, quam classis Persarum pe-
tebat: cumque præcurrisset, impleffetque
mœnia armatis, Persæ rati ingentem es-
se numerum Atheniensium, & alio milite
apud Marathonem pugnatum, alium pro
muris suis opponi, circumactis extemplo
navibus, Asiam repetierunt.

XLIV. Pisistratus Atheniensis, cum ex-
cepisset Megarensium classem, qua illi ad
Eleusin noctu applicuerant, ut operas
Cereris sacro fœminas Atheniensium rape-
rent, magnaue edita cæde eorum ultus es-
set suos, eadem quæ ceperat navigia Athe-
niensi milite complevit, quibusdam ma-
tronis habitu captivarum in conspectu lo-
catis: qua facie decepti Megarenses, tan-
quam suis, & cum successu renavigantibus,
effusi obvii, inermesque, rursus oppressi
sunt.

XLV. Cimon dux Atheniensium, vi-
cta classe Persarum apud insulam Cypron,
milites suos captivis armis induit, & il-
dem barbarorum navibus ad hostem navi-
gavit in Pamphyliam apud flumen Eury-
medon.

STRATEGEMATUM LIB. IV. 357
medonta. Persæ, quia & navigia & ha-
bitum superstantium agnoscerent, ni-
hil caverunt: subito itaque oppressi, eo-
dem die & navali & pedestri proelio victi
sunt.

SEXTI
IULII FRONTINI

V. C.

STRATEGICON.

Ex recensione PETRI SCRIVERII,

F I N I S.

NOMINA EORUM, QUORUM
STRATEGEMATA
A FRONTINO

RECENSENTUR.

A.

ÆGYPTII,	Pag. 253
Æmylius Paulus.	192, 195, 244, 318
<i>Afranius.</i>	285
<i>Apithocles.</i>	225
<i>Agésilas.</i>	195, 214, 219, 222, 270, 309
<i>Agrippa Furius.</i>	275
<i>Alcetas.</i>	349
<i>Alcibiades.</i>	267, 272, 291, 299, 305, 309, 310
<i>Alexander.</i>	193, 197, 211, 222, 244, 254, 256, 281, 282, 296, 301, 333, 336, 344
<i>Antigonus.</i>	270, 295, 325
<i>Antiochus.</i>	291, 305
<i>Antipater.</i>	281
<i>M. Antonius.</i>	211, 242, 266, 285, 330
<i>Appius Claudius.</i>	327, 330
<i>Aquirius.</i>	330
<i>Arabes.</i>	256
<i>Arabricenses Hispani.</i>	343
<i>Arcades.</i>	290
<i>Archidamus.</i>	220
<i>Aristides.</i>	335
<i>Ari-</i>	Ari-

NOMINA AUCTORUM. 359

<i>Aristippus.</i>	291
<i>Arminius.</i>	278
<i>Artaxerxes.</i>	239
<i>Asculani.</i>	320
<i>Atheas Scythæ.</i>	251
<i>Athenienses.</i>	194, 314, 348
<i>M. Attilius.</i>	276
<i>Autophradates Perses.</i>	196

B.

BARCA Pænus.	308
<i>Boii.</i>	209
<i>Brasidas.</i>	207
<i>Brunus.</i>	333
<i>Byzantii.</i>	193

C.

Q. CÆDITIUS.	204, 341
<i>Calii.</i>	342, 347
<i>Calpurnius.</i>	341
<i>Calvinus Domitius.</i>	289
<i>M. Camellus Furius.</i>	250, 276, 337, 355
<i>Campani.</i>	311
<i>Cassii.</i>	265, 333, 348
<i>Cassilini.</i>	314, 343
<i>Carthaginenses.</i>	191, 210
<i>Catonæ.</i>	185, 191, 274, 289, 306, 326, 329, 335, 352, 353
<i>Q. Catullus Lutatius.</i>	200
<i>Chabrias.</i>	

360	N O M I N A	
<i>Chabrias.</i>		199, 226
<i>Chares.</i>		284, 308
<i>Cimon.</i>		290, 356
<i>Civitates à Rom. ad Pœnos defectura.</i>		213
<i>Claudii diversi.</i>		188, 198, 240, 286
<i>Cleandridas.</i>		241
<i>Clearchus.</i>		297, 326, 327
<i>Cleomenes.</i>		235
<i>Cleonymus.</i>		300
<i>Clisthenes.</i>		301
<i>Comminius Atrebas.</i>		286
<i>Corbulo Domitius.</i>		278, 327, 328, 333, 345
<i>Coriolanus.</i>		211
<i>L. Cornelius.</i>		304
<i>Cossus Cornelius.</i>		276
<i>Cotta.</i>		327, 329
<i>Crassi diversi.</i>		190, 249, 251, 264, 340, 342
<i>Cræsus.</i>		201, 250
<i>M. Curius.</i>		212, 233, 336
<i>C. Curio.</i>		331
<i>Cyrus.</i>		223, 294, 302, 333, 334
<i>Cyziceni.</i>		343

D.

D ATAMES Persa.	273
<i>Darius.</i>	207
<i>Decii diversi.</i>	204, 340, 342
<i>T. Didius.</i>	212, 280
<i>Diodorus.</i>	318
<i>Dionysius.</i>	214, 291
<i>Domitianus Imp.</i>	188, 194
<i>C. Duil-</i>	

A U T O R U M. 361

C. Duillius. 201, 290

E.

EPAMINONDAS. 220, 222, 225, 236, 260,
291, 310, 311, 334, 335
Erythæorum Victores. 256
Eumenes. 353

F.

FABII. 190, 193, 212, 218, 219, 223, 230,
252, 295, 303, 331, 344
Fabricius. 335, 338
Falisci. 251
Fidenates. 251
Fimbria Flavius. 319
L. Flaccus. 324
Flamma Calpurnius. 204
Fonteius Crassus. 203, 340
Fulvii. 208, 218, 254, 329
Furii. 189, 203, 276

G.

GALLI. 284
Gastron Spartanus. 241
Gelo. 223
Glabrio Attilius. 248
Gracchi. 224, 252, 255, 297, 350
Gracii auxiliares Cyri. 334

Q

H. HA-

H.

H AMILCAR.	316
<i>Hannibal.</i>	208, 210, 234, 239, 240, 242, 255, 258, 259, 260, 270, 273, 290, 294, 306, 317, 336, 347, 351
<i>Hanno.</i>	207, 317
<i>Harridas rex.</i>	257
<i>Hasdrubales varii.</i>	192, 193, 206, 348
<i>Herculeius.</i>	202
<i>Hermocrates.</i>	279
<i>Himilco.</i>	185, 307
<i>Hircius.</i>	312, 313
<i>Hispani.</i>	251
<i>Horatius Cocles.</i>	285

I.

I APYGES.	260
<i>Iberi.</i>	235
<i>Innides aruspex.</i>	222
<i>Iphicrates.</i>	196, 207, 209, 229, 267, 284, 311, 350
<i>Iuba rex.</i>	266
<i>Iugurtha.</i>	232, 250
<i>C. Julius Caesar.</i>	186, 193, 202, 214, 216, 219, 224, 231, 232, 233, 244, 245, 266, 269, 277, 300, 319, 339, 341, 345, 353

L. LA.

L.

L ABERIUS.	204, 341
<i>T. Labienus.</i>	257, 274
<i>Lacedamonii.</i>	198, 231, 236, 341
<i>C. Lalius.</i>	186
<i>Leonidas.</i>	342
<i>Leorychidas.</i>	220
<i>Leptenes.</i>	254
<i>Levinus Valerius.</i>	249, 347
<i>Liburni.</i>	267
<i>Ligures.</i>	207
<i>M. Livius Salinator.</i>	240, 332, 348
<i>L. Lucullus.</i>	252, 234, 261, 273, 312
<i>Lyfander.</i>	202, 233, 325
<i>Lyfimachus.</i>	203, 295

M.

M AGO Pænus.	299, 351
<i>Maharbal.</i>	255
<i>Manlii.</i>	215, 218, 270, 274, 331
<i>Marcelli.</i>	249, 293, 316, 332, 339
<i>C. Marius.</i>	191, 221, 235, 248, 274, 278, 303, 324, 333, 346
<i>Marius Eq. Rom.</i>	269, 280
<i>Masiniſſa rex.</i>	336
<i>Maſſilienſes.</i>	210
<i>Maurus interrex.</i>	313
<i>Melanthus.</i>	267
<i>Memnon Rhodius.</i>	256, 268

Q 2

Mæ-

364	N O M I N A	
Metelli.	190,210,228,239,252,300,323, 325,328,355	
Miltiades.		356
L. Minutius Ruffus.		204,247
Mithridates.		187,261
L. Mummius.		337
Myronides.		250,349

N.

NÆVIUS,	352
Q. Nicostratus.	196
Numantini.	320,344

O.

OCTAVIUS, trib. mil.	340
Otacilius Crassus.	327

P.

L. PAPYRIUS Cursor.	247,293,330
L. Paullus.	339,345
Pelopidas.	200,301,351
Pericles.	194,202,221,225,304,305,348
Permenes.	238
Petilini.	343
Phalaris.	296
Philippus rex.	196,199,231,238,277,286, 294,301,305,324,354

Phor-

A U T O R U M.

Phormion	365
L. Pinarius.	309
Pisistratus.	350
L. Piso.	356
Cn. Pompeius.	197,201,215,229,231,233, 241,263,264,281,319,338
Pontius Cominus.	311
M. Porcius.	347
A. Postumius.	220,229,339
Prusias Rex.	347
Ptolemaus rex.	349
Pyrrhus.	245,250,271,298,324,326

Q.

T. QUINTIUS Crispinus Capitolinus.	
	274,276,283,289,354

R.

REGULUS Attilius.	329,335
Rhodii.	210
Romanorum Senatus, Trib. pl., Populus, Mi- lites, Legati.	213,269,311,314,318,321, 328,331,332. socii, bello sociali. 251
Romulus.	252
Cor. Rufinus.	299,304
Rullus Fabius.	330
Rutilii.	247,326,330

Q.3

S. SA-

S.

S ALVIUS Pelignus.	276
S T. Scaurus.	326
<i>M. Scauri exercitus.</i>	336
<i>Scipiones.</i> 190, 194, 214, 224, 228, 237, 238,	
242, 260, 272, 276, 282, 298, 303, 306,	
323, 324, 335, 346, 347, 348, 351, 352, 355	
<i>Scordisci equites.</i>	308
<i>Scorylo Dacus.</i>	317
<i>Segobrigenses.</i>	344
<i>Semiramis.</i>	201
<i>Sempronius Tuditanus.</i>	340
Q Sertorius. 200, 276, 221, 224, 241, 262,	
272, 283, 285, 346	
<i>Servilius Priscus.</i>	276, 300
<i>Servius Tullius.</i>	275
<i>Spartacus.</i>	206, 211
<i>Sulpicii.</i>	225, 248
L. Sylla. 215, 221, 223, 243, 272, 277, 278,	
328	

T.

T AMYRIS Regina.	253
<i>Tarquinienfes.</i>	251
<i>Tarquinius Superbus.</i>	186, 276, 293
<i>Thebani.</i>	292
<i>Theagenes.</i>	325
<i>Themi-</i>	

<i>Themistocles.</i>	189, 194, 237, 270
<i>Thraces.</i>	315
<i>Thraſybulus.</i>	305, 315
<i>Thymarchus.</i>	292
<i>Tiberius.</i>	232
<i>Timotheus.</i>	226, 269
<i>Tisamenes.</i>	192
<i>Tiurius Sabinus.</i>	320
<i>A. Torquatus.</i>	297
<i>Triphon Syrus.</i>	285
<i>Tullus Hostilius.</i>	271

V.

V ACCÆI.	353
<i>P. Valerius.</i>	281, 328
<i>Variana cladis reliquia.</i>	315
<i>C. Varro.</i>	324, 339
<i>Veientes.</i>	251
<i>Velius Praefectus.</i>	318
<i>Ventidius.</i>	186, 234, 265
<i>Verginius Cos.</i>	230
<i>Vespasianus.</i>	233, 345
<i>Viriatus.</i>	253, 285, 307, 310

X.

XANTHIPPOS.
Xenophon.
Xerxes.

235,240
198,344
334

INDICIS FINIS.

VETUSTISSIMI SCRIPTORIS
Æ N E Æ
POLIORCETICUS,

Sive
DE TOLERANDA
OBSIDIONE.

ISAACO CASAUBONO
Interprete.

Æ N E Æ
 COMMENTARIUS.
 TACTICVS, ET OB-
 SIDIONALIS,

Sive

De toleranda obsidione.

P R Æ F A T I O.

QUOTIES aliqui mortalium, re-
 licta patria certamina & pericula
 extra fines suos subeunt; ii si
 quam terra marive fortunam ad-
 versam fuerint experti, superstitibus illo-
 rum propria regio atque urbs manent sal-
 vae: ut perire cuncti funditus non queant.
 iis vero, qui de rebus omnium maximis
 sunt periclitaturi, sacris, patria, parentibus,
 liberis, atque aliis, nec par nec simile pro-
 positum est certamen. nam hi si salvi eva-
 serint, & hostes fortiter repulerint, ter-
 ribiles adversariis evadent; ut nemo fac-
 ile in posterum moliri aliquid adversus eos
 velit: sin autem ignavos in defendendis pe-
 riculis sese præbuerint; nulla de cætero
 spes salutis restat reliqua. De talibus igitur

Q 6

tan-

tantisque rebus decertaturos, neque in belli apparatus, neque in alacritate animorum, fas est quicquam prætermittere: quin potius, multis, atque adeo omne genus rebus est eis prospiciendum, quo ne culpa, saltem suamet ipsorum, detrimentum ullum accipiant: aut si casus aliquis intervenit; cæteri tamen, quibus Fortuna pepercit, ut res lapsas in pristinum locum restituant: sicut Græcorum nonnulli, quum ad ultima pervenissent malorum, è calamitatibus tamen emerferunt.

C A P. I.

Hominum ordinatio, & obsessorum in varias manus distributio.

IN corporum ordinatione considerandum est, ut pro magnitudine civitatis, pro situ & conditione oppidi, pro eo vigilum numero qui est constituendus, pro aliis item ministeriis, quæ in urbe obsessa à certis corporibus obiri debent, partitio eorum instituat. Et illi quidem qui extra muros proficiscuntur, secundum naturam locorum debent ordinari, ad quæ mittuntur, & per quæ transeundum; periculis puta exposita, aut munita, angustiis arctata, aut plana, edita in altum, aut insidiis locandis nata; item, in quibus hostes sint annem traiecturi, aut ubi ex tali aliqua occasione

occasione acie sit dimicandum. in illis vero instruendis copiis, quæ intra muros remansuræ sunt, custodiæ urbis deputatæ; non ea quæ modo diximus sunt spectanda; sed eorum potius locorum quæ in urbe sunt, ac præsentis periculi haberi ratio debet. Primum igitur prudentissimos quoque, rei bellicæ peritissimos eximere oportet, qui magistratibus præsto semper sint futuri: tum autem è cæteris corpora seligenda sunt, laboris patientissima; atque ex his certæ militum manus conscribendæ; qui ad erumpendum in hostem, ad circuitiones urbanarum vigiliarum, ad submittenda pressis auxilia, & similia his alia ministeria destinati, iis muneribus exequendis futuri sint pares. Porro istos bene in civitatem esse animatos, & in præsentis rerum statu acquiescere oportet. nam adversus clandestinas aliorum molitiones, corpus hoc congregatum, instar arcis cuiusdam, magno fuerit præsidio. metu enim continebitur factio contraria, si qua in urbe fuerit. Ducatus vero & cura horum viro tradatur, cum cætera prudenti, & robusto; tum etiâ, quem ex mutatione rerum plurima pericula maneant. è reliquis, valentissimi quoque statura corporis & iuventa eligendi, qui in excubiis atque mœnibus collocentur. iam quæ superest multitudo, pro longitudine noctium & modo vigiliarum, in plures

plures paucioresve manipulos debet describi. è plebis vero turba, alii in foro, alii in theatro collocantur; alii in vacuis areis, si quæ sunt in urbe; ne qua penitus illius pars defensoribus sit nudata.

C A P. II.

De areis in urbe vacuis, & quomodo sint obstruenda.

ENIMVERO plures in urbe areas esse inutiles; nihil quicquam iuvat. ne si qui forte res novare voluerint, & in illis occupandis aliorum conatus antevertere, diversis opus sit militum agminibus, qui fossis cavatis eas obstruant, & quam maxime fieri potest reddant impervias, si qui forte res novas moliri, atque illos occupare, voluerint. Lacedæmonii, quum in eorum agrum Thebani irrupissent, proximas sibi quisque ædes demoliendo, & è maceris murisque, alii alibi saccos terra & lapidibus opplendo; atque, ut aiunt, sacris ex ære tripodibus, qui penes eos erant multi & magni, in eam rem utendo; quum hisce omnibus aditus transitusque oppidi sui, & vacuas omnes areas, obturare occupassent, hostem perrumpere intra muros conantem represserunt. Plataenses, quum Thebanos silentio noctis urbem suam esse ingressos didicissent; animadversa paucitate illo-

rum;

rum; cognito etiam, ipsos nihil earum rerum curare, quibus attendere debebant, qui tamen in sua iam potestate urbem esse sibi persuadebant; existimarunt, si hostem adorirentur, non difficilem sibi fore victoriam. dolum igitur è vestigio hunc comminiscuntur. Magistratum alii in foro de pactorum conditionibus cum Thebanis agunt; alii cæteris civibus clam præcipiunt, ut separatim quidem è domibus suis ne egrederentur; sed singuli aut bini simul, parietibus intergerrimis perfossis, occulte alii apud alios congregarentur. ubi idonea multitudo convenit, *vias* urbis & vicos plaustis absque iumentis obstruxerunt; deinde ad datum signum manu facta, in Thebanos irruerunt. simul & mulierculæ & famuli in tectis stabant. Ex quo evenit, ut Thebanis per tenebras rem gerere volentibus, & defendere sese, non minus damni plaustra afferrent, quam qui ipsos urgebant Plataenses. nam illi quidem, utpote qua evadendum esset ignari, propter plaustorum sepimenta hærebant: hi vero contra, cum certa scientia hostem persequentes, cito multos eorum occiderunt. Sed & rationes his contrariæ in medium sunt adducendæ. quippe si una duntaxat sit area vacua, atque eam coniurati sibi afferere anteverterint, magno in periculo oppidani versentur. nam ubi unicus

tan-

tantum est locus eiusmodi, omnibus communis, in præoccupantium diligentia posita est palma. sin autem loca eiusmodi fuerint duo aut tria, hæc sequentur comoda. si factio contraria unum alterumve eorum ceperit, reliquus saltem diversa sentientibus restat: sin omnia loca conspirati occuparint, separati hoc pacto & divisi infirmiores erunt ad resistendum adversariis, in unum conglobatis; utpote qui per singulas urbis partes divisi non erunt, atque ita etiam in cæteris deliberationibus, quæ insunt contraria doctrinæ iam scriptæ, suspicari & cogitare oportet; ne quid forte secius inconsiderate eligas.

C A P. III.

*Ubi metus repentinus oppidanos invasit,
quid opus factu.*

SI fuerit urbs inordinata, atque eam subitus terror invaserit, facile aliquis cives ordinaverit, & in opportunis ad tuitionem oppidi locis collocaverit, si unicuique tribuum certam murorum partem sorte attribuerit, ad cuius defensionem earum singule, simul atque aliquid increpuerit, sese conferant. pro multitudine autem civium, qui in quaque tribu censentur, partem murorum custodiunto. his ita constitutis,

tutis, è quaque tribu eos qui firmissimo sunt ad labores corpore, seligere convenit, ad stationem in foro habendam, aut ad circuitiones, aut si quid est aliud, in quo tallium hominum opera sit necessaria. Similiter ubi munitio aliqua sociorum præsidio tenetur, singulis gentibus pars certa murorum custodienda attribuitur. Si cives inter se mutuis suspicionibus laborent, ad loca singula, unde in muros ascenditur, fidos homines collocare oportet, qui, si quis alius conetur conscendere, sint impedituri. Pacis tempore ita ordinandi cives sunt. Ante omnia unicuique vicorum rhymarcha, sive vicanus præfectus est præponendus, vir moderatissimus & prudentissimus: ad quem, si quid noctu ex inopinato contigerit, sint conventuri: & proximos quidem foro vicos in forum deducunt præfecti; theatro vero proximos, in theatrum; & ita singuli præfecti cum iis qui armâ domo attulerint, ad proximas sibi areas conveniunt. hoc namque pacto fiet, ut & citissime, & ad convenientia sibi loca, quique perveniant; utque domibus suis proximi, missando ad domesticos, liberos atque uxores, propria negotia curent; non longo à suis intervallo distiti. Iam ipsos quoque magistratus, sorte loca urbis divisisse prius inter se oportet; ut sciant, quo quisque profectus, partem copiarum, quæ coe-

sint,

rint, ad muros mittent: qui etiam ad cætera munia cum cura obeunda, duces aliis se præbebunt, si statim isto pacto civibus præiverint.

CAP. IV.

De signis.

OMNIUM vero primum signa obse-
los instituisse oportet, per quæ eos di-
gnosceret qui ad se accederent poterunt. iam
enim ante tale quid evenit. Chalcis urbs
est ad Euripum; hanc quidam exul, Ere-
tria profectus, occupavit: quum civium a-
liquis huiusmodi strategemate esset usus.
In parte urbis omnium maxime deserta, &
cuius portæ non aperiebantur, sive ad excu-
bias, sive ad vigilias iret, ignem in resta de-
ferebat. atque is portarum obicem quum
nemine animadvertente terra noctu secuis-
set, eo patefacto aditu milites admisit.
postquam in forum ad duo millia hominū
convenissent, classicum sonari acriter cœ-
pit. ibi tum multi Chalcidensium per igno-
rantiam interierunt. quippe, qui metu per-
culsi, arma sumunt, & hostibus se adiun-
gunt, quum unusquisque illorum serius ad
eos, ceu ad amicos, pervenisse se arbitrare-
tur. ita plurimi eorum modo singuli, modo
bini interficiebantur: donec tandem urbe
iam capta, quid rei gestum esset cognove-
rum.

runt. Qui igitur bellum gerunt, & qui-
dem propinquo hoste, ante omnia eos o-
porteret, si quos terra marive ad facinus ali-
quod perpetrandum urbe emittant, sic mit-
tere, ut signa composita habeant, qua diur-
na, qua nocturna, per quæ, sicunde hostis
apparuerit, dignoscere valeant, amicine
sint an inimici. atque ubi rei gerendæ cau-
sa fuerint quidam profecti, mittendi etiam
sunt, qui omnia significant: ut & eiusmodi
expeditionum casus, qui in urbe remanent,
vel à longissimo intervallo & quam primū,
notos habeant. multum namque iuverit,
tēporis amplius habuisse, quo te adversus
imminens periculum præpares. Quæ porro
iis acciderint, qui hoc non observant, ante
gestorum narratione declarabitur: ut ad
rectum consilium diligendum, sit exempli
& liquidi testimonii copia. Pisistrato Athe-
niensium imperatori nuntiatum est, decre-
visse Megarenses, ubi ad littus Atticum ap-
pulissent, coniugibus Atheniensium, The-
simophoria Eleusine celebrantibus, noctu
insidias parare. eo cognito Pisistratus præ-
vertit, & Megarensibus dolum struit. qui
ut egressi in littus sunt, quasi nemo eos a-
nimadvertisset, & à mari aliquanto longius
processerunt, exurgens Pisistratus insidiato-
ribus superior exitit, plurimosque adeo il-
lorum occidit, & naves quibus fuerant de-
lati cepit. deinde navigiis è vestigio milite
com-

completis, mulieres Atticas, quæ commodissime navigare simul poterant, secum assumit; & Megara sub vesperam paullo ab urbe longius naves appulit. Multi igitur Megarensium, ut vident naves adventare, prodeunt obviam; cum omnes simul magistratus, tum cæteri; quo videlicet, captivarum mulierum quamplurimarum spectaculo fruerentur. Athenienses exscensione facta, partim conficere Megarenses iubentur; partim ut quam possent plurimos ex illustrissimis civium in naveis corripere. & ita factum est. Ex quo potest intelligi, siue cogendus sit miles, siue ad res gerendas mittendus, signis compositis, ut se invicem ignorare nequeant, id esse faciendum.

CAP. V.

De portarum custodibus.

SECUNDUM hæc custodes portarum constituere oportet, non temere quovis, sed viros prudentes ac solertes, qui que omnia quæ in urbem inferentur, valeant suspectare: ad hæc in re lauta versantes, & quibus præsto sint in urbe fidei pignora; liberos dico, & coniugia: non autem eos, qui propter egestatem, aut aliquam necessitatem, quam contrahendo sibi imposuerint, aut ob aliud inopiæ genus, situri sint se a non-

nonnullis impelli, aut ipsi alios impulsuri ad res novandas. Leuco vero Bosphori tyrannus, etiam milites prædarios, qui propter aleam, aut aliud intemperantiæ genus, æs alienum contraxissent, ære dirutos faciebat.

CAP. VI.

De diurnis speculatoribus.

PRÆTEREA oportet hemeroscopos (ii sunt diurni speculatores) in loco edito, & qui è longissimo intervallo sit conspicuus, collocare. in singulis autem specularum locis, tres minimum hemeroscopos stationem agere, necesse: atque eos, non quos casus fortuitus obiecerit, sed belli peritos: ne speculator præ imperitia aliquid opinatus, det eius rei signum, aut nuntium in urbem deferat, & sine causa negotium oppidanis facessat. Solet hoc evenire eis, qui rationes disponendæ aciei, aut gerendi belli quum ignorent; quoties aliquid hostes faciunt aut agunt, utrum destinato consilio, an casu aliquo ea gerantur, non intelligunt. at peritus, quem hostilis apparatus non fugit, non multitudo, non iter, & si qui alii sunt exercituum motus; is demum veritatem renuntiabit. Si loca eiusmodi non reperiantur, è quibus data signa videri

videri in urbe queant; alios aliis in locis collocabis; qui sublata in altum signa suscipient, atque ea porro in oppidum transmittent. Hoc amplius, hemeroscopi pedum celeritate pollentes sunt: ut, si qua inciderint, quæ signis declarari nequeant, scitu tamen necessaria, celeriter advenire possint; &, quoad eius fieri queat, è longinquo intervallo nuntium deferant. Optimum vero fuerit, si equitationi apta sint loca, & equi suppeditent, equites cæteris speculatoribus adiungere, ut per illos eo citius omnia nuntientur. Emittere autem sunt urbe hemeroscopi, mane summo, aut noctu; ne speculatores hostium eos ad suas speculas euntes deprehendant. Tesseram hemeroscopi unam atque eandem habento, *ab urbana diversam*: ne si forte ab hoste capiantur, aut volentes aut nolentes, oppidanorum tesseram possint prodere. Monentor etiam hemeroscopi, ut signa interdum ita attollant, sicut pyrseutæ solent faces, quas *πυρσους* Græci dicunt.

C A P. VII.

Quomodo cogendi sint in urbem, qui extra urbem sunt in agris.

Q U O T I E S vicino hoste sunt in agris fruges fructusque, verisimile sit, eorum

rum cupiditate multos oppidanorum rure versari. hos igitur cogere in urbem isto pacto oportet. Primo sub occasum Solis detur signum iis qui extra muros sunt, abeundi in urbem: qui si per plures agri partes fuerint dissipati; per alios signorum susceptores significetur eis, ut vel omnes vel quamplurimi in oppidum veniant. Ubi signum istis datum fuerit concedendi intra muros; oppidani cœnam sumere alio signo iubentor. tertium deinceps esto, ut ad constituendas vigiliæ eatur. quomodo autem hæc fieri debeant, & quo pacto faces à pyrseutis attollendæ sint, in libro De rei bellicæ apparatibus uberius est dictum. inde petatur eius rei scientia; ne bis de iisdem scribere nobis contingat:

C A P. VIII.

Qua ratione aditus in regionem difficiles & impeditos reddere oporteat.

H I S provisus, ubi plures maioresque hostium copiae expectantur; regionem primo ita concinnare oportet, ut quæ difficillimus sit in illam aditus, item fluvios ut transire ægre queant; atque ii ut sint plures efficere. Præterea hostibus, qui sive in sabulera, sive in terram firmam applicue-

plicuerint, quæ & quantæ dum appellant fraudes sint struendæ; nec non portus, qui in urbe ditioneue fuerint, qua arte consuepiendi sint, ut ne illos quisquam ingrediat, aut si quid fuerit ingressum, ne egredi inde valeat: tum autem ea quæ relinquere ipse quidem volueris, hostibus tamen alicui possint esse usui, (puta ad muros ædificandos, aut tabernacula facienda, aut rem ullam aliam:) quomodo hæc reddenda sint inutilia, aut qua ratione corrumpenda & penitus perdenda, siue ea sint esculenta, siue potulenta, aut fruges fructusve qui in agris reperiuntur, aut res aliæ: item aquæ regionis non fluentes, quo pacto ad bibendum inhabiles reddi queant: omnium, inquam, istorum efficiendi rationes hic quidē prætermittuntur; ne si illa declarentur, cresceret in immensum hoc volumen: at in libro De rei bellicæ apparatibus de iis perfecte est actum.

CAP. IX.

Si hostis sese inferat audacius, quid opus facto.

SI ii qui te invadunt maiore audacia adversus te ferantur, ita agendum. Omnis primo, loca quædam regionis tuæ, per eam quæ fuit ordinata militiam, debes occu-

occupare: deinde militibus tuis aut civibus in concionem vocatis, cum alia prædicere illis convenit, quasi dolus quidam in hostes à te pareretur, tum ut per noctem, simul ac tuba cecinerit, omnes militaris ætatis iuvenes armis induti, & certo in loco congregati, ducem suum sequantur. cuius rei nuntius ad castra oppidumve hostium perlatus, idoneus est avertere eos à suis inceptis. atque hæc ita si gesseris, amicis animum addideris, ut qui tentare aliquid audeas, neque metuas: hostibus vero terrorem incusseris; ut propterea in suis finibus quieti sese contineant.

CAP. X.

Præcepta ad urbis custodiam pertinentia.

DANDUM insuper est hoc quoque præceptum: ut cives, qui iumenta possidebunt, vel mancipia, ad vicinos populos ea furtim traducant: quippe qui in oppidum illa non sint introducturi. quibus hospitii ius cum nemine intercedit, ut apud eum sua deponant; hi, proviso unde alentur corpora subducenda, apud finitimos populos magistratibus ea commendent. Deinde autem, per certa temporis interval- la præcobis voce edicendum, terrendi gratia inimicos insidiantes, & ab inceptis suis

R aver-

avertendi: ut liberæ personæ, & fructus universi, intra muros covehantur: si quis non paruerit, ius fasque esse volentibus, agere ferre omnia quæ fuerint cunque in agris reperta. Dies festi in urbe agitentur. Conventus privati nulli usquam, neque interdiu, neque noctu coguntur: necessarii publicis de rebus, aut in Prytæneo, aut in Curia, aut in alio omnibus conspicuo loco habentur. Ne quis vates privatim & sine magistratu sacrificato. Nulla item una cœnantium convivia agitantur: sed unusquisque in suis ædibus cœnato: præterquam si nuptiarum epulæ celebrentur, aut è funere silicerniū: idque magistratibus fuerit prius significatum. Si exulabunt ab urbe nonnulli, edicendum erit, si quis civium, aut peregrinorum, aut servorum, pedem porta extulerit, quæ poenæ quemque eorum mancant: si quis item aliquem exulum conveniat, aut eum qui ab exule missus fuerit, aut literas mittat, recipiatve, periculum ali-quod fore illi adeundum, aut poenam luen-dam. Epistolarum quæ ad externos mittuntur, aut quæ in urbem admittuntur, sunt inspectores, ad quos prius deferantur. Arma si quis plura unis habeat, apud magistratum profiteretur: nemo genus ullum armorum urbe efferret; neque pignoris loco capito. Milites conducendi, aut ad militiam locandi operam suam, sine aucto-
ritate

ritate magistratus, nemini ius esto. Nul-lus neque civis neque inquilinus absque com meatu navem solvito. appellentibus navigiis denunciator, ut eo loco stationem capiant, qui portæ, advenientibus iudicandæ, fuerit proximus. Peregrini cum in urbe accedent, arma in aperto & præmanibus ferunt: atque ea statim illis adi-muntur. hospites ne quis suscipiat, ne ipsi quidem caupones, insciis magistratibus: tum autem magistratus adnotanto apud quem & quando peregrinus aliquis diver-tit. iidem etiam quot noctibus cauponas ab exteriori parte claudunt. Per certa intervalla temporis, qui miseri & inutiles facti fuerint, præconio exire oppido iubeantur. Finitimi, qui vel studiorum gratia, vel quamlibet aliam ob causam in urbe fuerint, nomina apud magistratum profiterentur. Cum legationibus, quas civitates, tyranni vel principes, aut exercitus publice miserint, sermones serere, promiscue omnibus qui voluerint, ne impune liceat: quin potius fidelissimi civium deliguntur, qui perpetuo cum legatis, quamdiu manebunt in urbe, sunt futuri. Quarum rerum in urbe fuerit inopia, frumenti, olei, aut similis alius, si quis eas invexerit: huic pro copia rerum vectarum propositæ sunt usuræ; & corona detur eidem honoris gratia: nauclero item immunis concedatur

euectio atque aduectio, lustrationes armorum sæpius fiunt. peregrini qui forte illo tempore in urbe versabuntur, in certum locum traducuntur; aut in ædibus manent: qui eorum alio loco fuerit conspectus, huic, tanquam auctori iniuriæ, multa dicta esto. horum item emporia, & loca ubi commercia exercent, simul ac datum erit signum, ut claudantur; lucernæ ut extinguantur; ac ne aliorum quidem quisquam ut adsit; necessitas si quem urgeat, cum laterna ingrediatur: donec præceptum fuerit, *ne quis exeat*. Si quis alium in Rempublicam conspirantem indicaverit, aut eorum quæ ante scripta sunt aliquid agentem detulerit; huic ut certa pecunia pronuntiatur: & ut summa pronuntiata, in foro palam sit exposita, aut supra ara, aut in æde sacra; quo tanto libentius aliquis indicum eorum, quæ superius scripta sunt, profiteri audeat. ubi vero de monarcho agitur, aut belli duce, aut exule dominationem obtinente; præconio hoc amplius est addendum, **QUOD SI QUID EI ACCIDERIT, QUI ILLUM PEREMERIT, PECUNIA PRONUNTIATA LIBERIS EIUS REDDETUR: SI LIBEROS NON HABEAT, PROXIMO AGNATO.** Si quis è familiaribus aut domesticis exulis, aut tyranni, aut ducis, aliquid eorum quæ præcedunt patrarit; depedi huic dicta summa debet, ac præterea reditus ab exilio concedit.

cedi: isto enim pacto invitati, promptius rem aggredientur. Si de mercenario exercitu agetur, oportet imperato silentio, omnibus audientibus hæc edicere: **SI QUIS, QUOD PRÆSENTIEM RERUM STATUM NON PROBAT, VELIT ABIRE; ABCE-
DENDI IUS ILLI ESSE; POSTEA IDEM HOC
SI TENTAVERIT, VENUM DABITUR.** Minora istis peccata ex lege proposita puniuntur vinculis aut multa. Si quis exercitui nocere deprehendatur, aut numerum copiarum imminuere, capitale esto. Secundum hæc, cæteris ordinibus prospiciendum est: & primo illud inquirendum, an sit inter cives concordia; quoniam obsidii tempore summum id est bonum, si non consentiant, contrariæ factionis capita precipue; & eos, qui auctores Reipublicæ fuerint ut aliquid faceret *unde orta est discordia*, transferre alio nihil tale suspicantes oportet, & honesto quodam prætextu emitte-
tere; velut ad legationem obeundam, aut alia civitatis negotia gerenda. Exemplo sit, quod Dionysius fecit. qui Leptinem fratrem habens, Syracusiorum populo valde charum, magnis præsidiiis fultam eius potentiam quum animadverteret, atque ipse eius fidem suspectaret; traducere cum alio cupiens, palam ille quidem fratrem eiicere non instituit; gnarus, civium benevolentiam magnas illi vires conciliaturam, & om-
nino

mnino tumultum aliquem exoriturum. igitur Dionysius Leptinem hac arte aggreditur: mittit illum cum exigua stipendiarium manu in urbem nomine Himeram; iussu, quod erat ibi præsidium educere, & novum inducere. ubi Himeram Leptines pervenit, misit qui iuberent tantisper ibi manere, usque dum ipse acciret. Cum urbs aliqua obsides hosti dedit, adventante eius exercitu parentes obsidum & genere propinquos secedere urbe oportet, donec finita sit obsidio: ne dum adversarii machinas ad muros admovent, liberos itidem suos admoventi & ultima pati supplicia videant. fieri enim potest, ut hi si tum in oppido reperiantur, aliquid contra utilitatem publicam moliantur. quod si durum est, eiusmodi metus prætexentē illos emittere; sic sunt habendi, ut quæ publice sunt aut aguntur, rarenter admodum participant: neque prius resciscant ubi sint collocandi, aut quid acturi. danda etiam opera est, ut quam rarissime aut interdum aut noctu soli ipsi inter se agitent: sed in aliis atque aliis actionibus & munerum functionibus occupentur, per quæ omni amota suspitione, multitudo hominum ad eas confluet; inter quos custodientur potius, quam ut ipsi quicquam custodiant. Sunt autem ita divisi, ut unum terni observent. Sic enim efficietur, ut seditionem ciere minime queant.

queant. Ad hæc videndum, ne ad vigiliarum stationes laternæ ferantur, aut ullum aliud lumen nocturnum. Reperti namque sunt rerum novarum cupidi, qui postquam erat eis præcisa facultas omnis exequendi quod volebant, & cum hoste clandestina consilia communicandi, dolo huiusmodi uterentur: comitati pedissequis stragula sibi deferentibus quando excubitu eunt, alii lucernas, alii tædas, aut faces, alii laternas ferunt; ut per hoc lumen signum dent, ad quam muri urbisve partem vigiliæ agant. quare hæc omnia suspecta esse debent.

CAP. XI.

De insidiis.

SED & cives erga civitatem male animatos observare attente oportet, neque cito eorum consilium ullum amplecti, propter ea quæ iam dicentur. nam exempli gratia, deinceps afferentur è libro *exemplorum* coniurationes urbanæ à magistratibus aut privatis initæ; & quomodo earum nonnullæ obiecto impedimento dissipatæ fuerint. Quum proditio ageretur urbis Chii, unus è magistratibus prodicionis particeps collegas suos decipiens, hac illis oratione quod voluit persuasit. Nam quia pax esset, dixit, portus claustrum, in terram

extractum, siccandum esse & pice inungendum: vetera navium armamenta vendenda: è navalibus ea reficienda, quæ compluta stillas transmittant: coniunctam item navalibus porticum, necnon turrim in qua magistratus plurimū degebant, ipsam quoque navalibus iunctam; ut hac occasione iis, qui navalia, porticum & turrim erant occupaturi, scalæ essent præparatæ. dedit etiam consilium ut multitudini militum præsidiariorum stipēdia adimerentur: quo videlicet sumptus civitas faceret quam minimos. alia item similia his quum diceret, collegis persuasit, quæ proditoribus & insidiantibus ad loca illa capienda futura erant usui. quāmobrem ad talium consiliorum auctores animum semper oportet attendere. Simul de muro appendit retia capiendis cervis apta, & apris, fingens, velle se illa fēcāre: itemque alibi aprugna alia, quorum funes exterius pendeabant. atque horum ope milites noctu ascenderunt. In Argivorum urbe adversus cives factiosos hoc gestum est. Quum inibi essent divites, ut plebem secundo aggrederentur, & ea sine peregrinos milites accirent; Tribunus plebis cognito quid ageretur, duos viros è factione contraria populo quum arcana amicitia sibi conciliasset, inimicos sibi illos reddidit, atque adeo palam multum illis nocebat: cæterum clam idem per illos ad-

adversariorum consilia cognoscebat. ubi tempus venit, quo peregrinum militem divites erant in urbem recepturi; simul oppidanorum nonnullis ad eam rem paratis, adeo ut proxima nocte peragi opus deberet; visum est faciendum Tribuno plebis, ut concionem quam citissime convocaret: proditione interim, ne urbs tota perturbaretur, dissimulata. ibi cum alia, tum hæc quoque dixit: E re civitatis futurum, ut sequente nocte omnes cives cum armis quæ haberet quisque, in sua tribu adesset, ac centuria sua: quod si quis arma è domo sua transferret alio, aut id fecisse deprehenderetur; is tanquam proditor, & qui plebi insidiatur, luat has pœnas. hoc autem ideo fecit Tribunus, ut divisi per tribus divites non possent in unum congregati plebem cum peregrino milite adoriri: sed dispersi per suas quisque tribus, pauci tribules inter multos agerent. ita pulcro & subtili commento visus hic est proditionem, quæ parabatur, sine ullo discrimine impedisse. Simile huic est quod Heracleæ Ponticæ accidit. ubi cum penes plebem summum esset imperium, & divites plebi insidias pararent, ac iamiam adorturi eam essent, Tribuni plebis, qui prius resciverant quid ageretur, auctores plebi fuerunt ut civitatem antea divisam in tribus tres, centurias quadraginta, partirentur in centurias

sexaginta : ut in his divites & vigilias & publicas omnes alias functiones obirent. evenit igitur, ut dispersis per centurias divitibus, pauci in singulis ubiq; adessent inter plures è plebe. Simile item est, quod Lacedæmone antiquitus accidit. Magistratus delato sibi indicio cognoverunt, esse in urbe coniurationem; & coniuratis invadendi signum esse, quando pileum capite sustulissent. illi coniuratos quo minus invasionem facerent, huiusmodi præconio inhibuerunt. QUI PILEUM COGITANT TOLLERE, NE TOLLANT. Corcyre etiam, quum divites & qui ad paucos res trahebant, insurrecturi adversus plebem essent: (fuit tum in urbe & Chares dux populi Atheniensium, cum præsidio, qui coniuratis favebat:) tale vaframentum fuit excogitatum. Quidam è ducibus militis præfidiarii, postquam cucurbitulas sibi admovissent, & sectiones in corpore fecissent, cruentati in forum procurrerunt, ceu vulneribus affecti: simul alii quoque milites, ad id præparati, arma è vestigio efferunt. faciunt idem & Corcyrensiū quicumque erant conspirationis conscii, cæteris quid rerum ageretur ignorantibus. quibus in concionem vocatis, Tribuni plebis tanquam seditionis auctoribus, manus est iniecta. ita divites omnia in civitate ad suam utilitatem commutarunt.

CAP. XII.

*De sociis, & quæ sint in ea parte
prospicienda.*

CUM in urbe erunt sociorum auxilia, cavendum est, ne unquam socii una agitent; sed ita dividantur, ut de male animatis in civitatem est dictum; idque ob illas ipsas, quæ expositæ sunt, causas. Similiter etiam quoties peregrino ac mercenario milite uti cogitas, videndum, ut numero semper & viribus cives qui sequuntur signa peregrinis sint superiores, alioquin in potestate illorum & cives & urbs ipsa fuerit. Exemplo sunt Chalcedonenses; qui obsidione aliquando cincti, ac socios in urbe habentes, consilia sibi salutaria quum agitent, negare præfidiarii milites, se permissuros, nisi Cycizenis illa fore sibi ex usu essent visa. adeo ut Chalcedonensibus terribilius esset præsidium intra muros receptum, hoste obsidente. Cavendum igitur est, ne in urbem tuam adsciti militis maiores copias admittas, quam civium tuorum sint vires. quod si peregrino & mercenario utaris auxilio, semper civiles copias vires externas multum superare est necesse. neque enim tutum est, præstare potentia in urbe peregrinos, & in mercenarii militis potestate cives esse. Testimonio

fit casus Heracleotarum ad Pontum, qui peregrinos Heracleam quum accivissent maiore quam par erat numero, primo factionem contrariam sustulerunt, deinde & se & civitatem suam perdiderunt, occupata ab illo qui peregrinum militem induxerat, urbis tyrannide.

CAP. XIII.

Mercenarii militis alendi ratio.

QUOD si miles præfidiarius fuerit alendus, eius faciendi ratio hæc erit tutissima. Dirissimis quibusque civium imperandum est, ut milites pro suis quisque facultatibus, alii ternos, alii binos, quidam unum exhibeant. horum ubi idoneus numerus est coactus, describendi sunt ordines, quos Græci lochos dicunt, & lochagi sive ductores ordinū iis præficiendi è fidelissimis civium. Mercedem & alimentum mercenarii ab iis qui conduxerunt accipiunt: partim ipsis de suo erogantibus, partim civitate nonnihil conferente. Mansio militum esto in eorum ædibus, quibus operam suam locarunt. publica vero ministeria, vigilias, & quæcumque alia magistratus imperaverint, à ductoribus ordinum congregati obeunto. Post aliquantum vero temporis iis qui in alendo milite impensas prius fecerint, pecunia redditor: eo ta-

men

men deducto, quod tributum nomine singuli cives publico tenentur præstare. hoc namque pacto expeditissime, tutissime, & minimo sumptu mercenarius miles poterit ali. Et cum factionis quidem civibus, rerum novarum cupidis, ita est agendum.

CAP. XIV.

Ad conservandam inter obsessos concordiam.

PORRO multitudo civium eo maxime tempore in concordiam debet adduci: cum aliis conciliando artibus, tum etiam obæratos usurarum exiguitate relevando, aut in totum usuras remittendo. quod si gravius periculum immineat, sortis quoque pars aliqua, vel etiam tota est remittenda: quoniam id genus homines, numero cæteris prævalentes & occasionibus imminentes, omnium maxime civitati sunt terribiles. Illi præterea qui victus quotidiani laborant inopia, ut eius copiam habeant prospiciendum. atque, hæc ut tributione æqua & sine molestia divitum, quoties usus postulaverit, procurari queant: quibus item rationibus pecunia in eos usus parari possit, videndum: de quibus omnibus nos in libro De præfidiis belli comparandis perspicue scripsimus.

CAP.

C A P. XV.

*Qua ratione ad repellendum hostem urbe
exire oporteat.*

HI si ita provisus, si vel nuntius vel pyr-
seutæ significaverint, submisso auxi-
lio alicubi esse opus; ad partes agri quas
hostis incurfat est proficiscendum. Statim
igitur oportet, ut duces ipsi præsentēs co-
pias ordinent: ne passim, & simul pauci, ad
sua quisque prædia properantes ab urbe
incompositi, & inutili labore vexati, per-
eant, hostibus insidias struentibus, & male
eos accipientibus. Quin potius faciendum
est, ut qui ad portas conveniunt, ad eam
usque multitudinem congregentur, quæ uni
aut alteri locho, *manipulo aut cohorti*, sit
suffectura: deinde istos in ordinem diges-
tos, duce etiam imposito viro prudente, e-
mittere oportet: ut servatis quam maxime
fieri poterit ordinibus, ad hostem contē-
dant. deinde alia item manus cogenda, at-
que ita emitrenda, ac rursus alia, si ita fors
ferat: donec videbuntur esse idonei qui
auxiliatum exierint. ut cum in itinere ag-
men sit continuum, tum etiam, si per
partes, unam pluresve, opem ferre oport-
eat, si omnes simul, facile coniungi invi-
cem queant, neque curriculo procul adve-
niant. primos autem exire convenit ante
horum

horum agmen, equites quos civitas habe-
bit, & levem armaturam: ne hos quidem
inexplorato, sed omnia diligenter explo-
rantes, & loca edita occupantes. ut quam
primum resciscant cives, quid hostes agant,
aut ubi sint, & ut repentinum eis nihil con-
tingat. tum autem circa prædiorum flexus,
collium radices, viarum diverticula, & ubi-
cunque trivium extiterint, signa poni debent,
ne qui in extremo agmine fuerint relictī,
circa illa loca, utpote itineris ignari, invi-
cem separentur. Sed & eos qui redeunt in
urbem, multis de causis pedē referre caute
oportet: maxime autem, ne in præparatas
ab hoste insidias præcipitent. Iam enim
prioribus temporibus, cum ad ferendam
pressis opem parum caute oppidani existi-
sent, tale quid accidit. Fecerant Triballi in
agrum Abderitarum impressionem: Abde-
ritæ in hostem egressi, collatis signis victo-
riam pulcherrimam retulerunt. pugna
enim commissa, multos prostrarunt, & ma-
guam atque pugnacem multitudinem de-
vicerunt. Triballi detrimento accepto
mæsti, ad sua reversi, post refectas vires,
in Abderitarum fineis denuo redierunt.
ac positis prius insidiis, agrum eorum po-
pulabundi, eo perveniunt, ut non longe
ab urbe Abderis abessent. Abderitæ enim
vero victoria ante parva feroces, hostem
contemnere, ac simul cuncti, totis viri-
bus,

bus, summa alacritate in Triballos erumpere. illi contra, in insidiarum locum Abderitas allicere. cum quidem dicitur cædes omnium maxima brevissimo tempore fuisse edita, ut quidem ex uno oppido, eius magnitudinis. neque enim qui remanserant audita cæde eorum qui prius exierant, accurrere ad ferendam opem desinebant, sed quum invicem sese cohortarentur, unusquisque iis qui posterius exissent, auxilium festinabat, donec in desertâ urbe nemo amplius vir esset.

C A P. XVI.

Præcepta alia eodem spectantia.

MELIOR igitur fuerit modus alter suppetias ferendi, quoties hostis fines invasit. Ac primo, non confestim auxiliatum est accurrendum. meminisse enim debemus, homines ante auroram cum in ordinem cogi posse egerime, tum maxime esse imparatos, aliis ad præripienda inimicis quæ rure habent summa festinatione contendentibus: aliis ita territis, tum primum videlicet hostium adventu nuntiato, ut pericula subire detrectent: aliis penitus imparatis. Decet igitur ad ferendam opem sese parare, copias, quanta maxima celeritate poterit, cogendo; hos pavore liberando, illis animos faciendo, inermes
armis

armis instruendo. Sciendum namque tibi est, semper hostes, qui quidem iudicio & bellandi scientia sint præditi, ubi in hosticum pervenerunt, principio robur exercitus sui sub signis ducere: quod non defuturos existiment, qui adversus se prodeant, ad quos repellendos ipsi stant parati: atque interim pauci ex eorum numero per agros prædas agunt: alii fortasse insidiantur: illud prætolantes, ut vos agmine incompósito & vago suppetias veniatis. Quare non illico instare & urgere hostem convenit: sed sinendi sunt primi invasores fiduciam animo concipere, ut te contemnant, & ad populationem agrorum, ac prædam parandam se conferant. simul, par est futurum, ut cibo vinoque repleti, ac temulenti, curam remittant, & ducibus parere negligant. quæ ubi acciderint, quis dubitat male ipsos pugnatuuros, & pedem ex acie relatuuros? si modo tu opportune illos invaseris. tum demum autem ingruere in hostem sit commodum, quando tuæ quidem copię in condictum locum convenerunt, hostiles vero ad res diripiendas iam sunt dissipatæ. ita ut equitibus tuis loca occupes per quæ patebit reditus; selecto milite, insidias illi struas; alia tuorum parte, more velitum discurrendo illi appareas; te interim graviter armatos, non magno intervallo a præmissis distantes, denso agmine
sub

sub signis ducente. Porro inimicos eo loci invade, ubi neque invitus ad pugnam cogi poteris; & pugnam capescens, nihilo quam hostis deteriore loco sis futurus. Propter expositas igitur causas, è re fuerit interdum hostem missum facere, & sinere, quantam maximam voler agrorum partem perpopulari: quo videlicet, ex deprædatione genere omni spoliis onusti, tanto facilius tibi dent pœnas: namque & capta omnia recipientur, & qui te iniuriis lacessiverunt, suppliciis quibus digni sunt afficiantur. Quod si præpropere ad repellendum hostem duxeris; tuos quidem utpote imparatos & inordinatos in periculum conieceris; inimici vero, nondum magna ex maleficio parata præda, adhuc sub signis manentes, prius evaserint, quam ipse pœnas ab iis exegeris. multo igitur sit satius, connivendo, ut ante scriptum est, tunc cum minime cavebunt eos adoriri. Si prius quam resciveris, aut paratus fueris, præda ex agro tuo fuerit abducta, cave in persequendo hoste, vias easdem ingrediaris, aut loca eadem adeas. sed ab ea quidem parte fac pauci tuorum appareant; & ut persequentes hostem non assequantur: idque de industria; ita tamen, ut fraudem inimici non suspectent. aliam vero manum cum idoneis copiis quam citissime proficisci iube, & aliis itineribus contendere. isti

post-

postquam hostem anteverterint, in illius finibus insidias disponunt. sit autem verisimile, posse te antevertere, & priorem in eius finibus venire; quia grave præda agmen segnius iter conficit. Tunc autem impetum in hostem facito, quando cœna sumitur. nam qui prædas abegerunt, ubi ad sua redierunt, securitatem iam nacti, ad otium & negligentiam conversi, incautius ut plurimum agunt. Ut autem recente ad pugnam milite utaris, optimum fuerit, si modo navium suppetet copia, ut hostem mari persequaris: nam & prævertere inimicos, & alia omnia commode peragere sic poteris: cum hoc tamen, si te inimici navigantem non animadverterint. Fama est, Cyrenenses, & Barcæos, arque alias quasdam civitates, quadrigis aut bigis in viis curulibus ad itinera uti solitos, & cum longe aliquo suppetias esset eundem. deinde ut eo ventum quo tendebatur, curribus ordine locatis, & in unam seriem continuam dispositis, degressi de vehiculis graviter armati, ac statim in aciem ordinati, viribus integris cum hoste manus conferebant. Præclarum igitur commodum est, quod ex eo consequuntur, quibus currum facilis est copia: ut nimirum cito ac recens miles ad rem bene gerendam sit comparatus. accedit, quod plaustra etiam muniti usum castris brevi opera valent

præ

præstare. præterea vulnerati, aut si qua alia calamitas interveniat, curribus deferri commodissime queant in urbem. Si regio faciles aditus non habeat, sed paucis locis adeatur, atque iis angustis: danda opera est, ut iis munitis quomodo antea dictum est, & tributis copiis, in omni aditu conantibus irrumpere, & ad oppidum tendentibus, te opponas: sed prius de signis convenisse oportet, ac facibus pyrseurum, quibus alii aliorum casus notos sibi facient: ut singulæ copiarum partes opem ferre sibi invicem, si res postulaverit, queant. Sin autem difficiles regio aditus non habeat, & multis è locis multi simul possint irrumpere, occupanda vobis sunt loca regionis, quæ difficilem hosti transitum ad urbem sint redditura: sine huiusmodi quidem loca reperiuntur; quod unum superest, tumulos ad urbem occupabis tibi amicos: unde & pugnare cum aliquo tuo commodo: & pugna excedere, fretus opportunitate loci, poteris, & quoties libuerit, urbem repetere. igitur, si fines ingressus hostis oppidum versus pergat, vos oportet iis locis profectos, pugna hostem laceessere. Quoties autem inimicos adorieris, curabis, ut aliquo maiore tuo commodo ob locorum peritiam, id fiat. quippe gnarus naturæ locorum, multo superior eris, pergens ad quæ volueris cunque loca, tibi quidem

quidem nota, & apta sive ad cavendum, sive ad persequendum, item ad fugiendum, & recedendum in urbem, modo clam, modo palam: qui doctus accedes, qua in parte agri commeatus vobis parati habeantur; quum contra hostibus regio sit insueta, ipsi imperiti, & omnibus quæ dixi commodis destituti. non autem ignoratis, eum qui notitia regionis careat, non dicam eorum quæ animo destinat, perficere nihil posse, verum etiam, salutis suæ vix atque ægre consulere, si modo regionis incolæ ad oriri hostem voluerint. nam sane, si nihil omnino audeant, omnia metuant, detrimentum ac cladem merito accipiant: qui quidem eorum quæ modo dicebamus nihil quicquam animi coniectura prospexerint. Enimvero periti imperitis tantum præstant, velint modo, quantum pugnantes interdiu pugnantibus noctu, si posset ulla ratione fieri, ut eo pacto dimicantium inter se pugna simul contingeret. Si rei navalis copia tibi fuerit, naves remigio cæterisque rebus sunt instruendæ. non enim minus hosti incommodabunt in navibus armati, si modo classis oram maritimam legens, loca mari proxima, & vias ad mare infestet: ut & à vobis negotium hosti tempore eodem faceffatur, & à classico milite, à tergo illius in terram descendente. Hæc ita si feceritis, inimicos cum maxime impara-

tos

tos adoriemini, & res illis vestræ longea-
liter quam opinabantur succedent.

C A P. XVII.

*Præcepta, super exitu ab urbe cum turba,
die festo vel exequiarum gratia.*

IN urbe parum concorde, & cuius cives
sibi sunt invicem suspecti, providentia u-
tendum, & illis diebus cavendum, quando
populus ad facis accensæ sive *Lampadedro-*
mia spectaculum, aut curules ludos, vel al-
lia certamina extra muros magna turba se
effundit. quoties videlicet sacra celebran-
tur, quæ extra urbem ab universo populo
solent agitari; aut similes pompæ cum ar-
mis ducuntur. Illis item diebus caven-
dum, quando ad subducendas naves *cum*
maria clauduntur, multitudo simul omnis
effunditur; aut cum defunctorum exse-
quiæ celebrantur. potest enim fieri in di-
visa civitate, ut factio altera per eiusmodi
occasionem supplantata corruat. In exem-
plum afferam casum qui accidit. In Argi-
vorum urbe die quodam publicæ solemnita-
tis, cives pompam pubis frequentis ar-
matæ extra muros duxerunt. coniuratorum
item multi sese ornavunt, & pariter cum
cæteris ad pompam celebrandam arma iu-
duerunt. ubi perventum est ad ædem sa-
cræ & altare; plerique civium armis lon-
giusculæ

giusculæ à templo depositis, ad preces & a-
ram se contulerunt. coniurati, partim eo
loco remanserunt, ubi arma fuerant reli-
cta; alii magistratibus & primoribus civi-
tatis dum fiunt preces sese adiungere; vir
viro adstare: & quidem cum pugionibus:
quibus mox istos confoderunt. ac cæteri
cum armis in urbem contenderunt. Pars
altera insidiantium, quæ in oppido reman-
serat, armis succincta quæ interim coëge-
rat, urbis loca tali incepto congruentia oc-
cupat. ita, ex iis qui extra muros erant, so-
los admiserunt coniurati quos volebant:
Quare ab huius generis insidiis nullo non
tempore magna cura est cavendum. Chii
vero, quoties Liberalia agitabant, soliti
pompas magnificas ad Liberi patris aram
ducere, ante omnia custodibus & magna vi
atmatorum vias muniunt, quibus itur in
forum. quod institutum, rerum novarum
cupidis non mediocriter adfert impedimen-
tum. Optimum vero fuerit, ut magistra-
tus primo cum iis quas diximus armato-
rum copiis sacra faciant: deinde ubi è tur-
ba magistratus excessit; cæteri tum demum
conveniant.

CAP. XVIII.

*Qua circa portarum seras peccari
soleant.*

POSTEA vero quam urbem ingressi omnes adsunt, ubi iam advesperascit, sumenda cœnæ, & ad vigiliæ eundi dari signum debet. atque interim dum sese vigiles præparant, ut portæ recte claudantur, diligenter est curandum. quippe ubi duces molliter se ac segniter gerunt, circa portarum pessulos fraudes multæ committuntur. Quando enim dux aliquis ad claudendas portas venit, nec tamen suamet ipsius manu id exsequitur, sed tradito custodi portæ pessulo, eum iubet claudere huiusmodi texuntur doli à portarum custodibus, qui hostes noctu volunt admittere. Quidam interdum in eam claustri partem, quæ pessulum recipit, sabulum iniecit; adeo ut pessulus extra maneret, nec foramen suum ingrederetur. Aiunt etiam, pessulos qui immissi fuerant, sic fuisse exemptos. quum paulatim in receptaculum pessuli arena infunderetur, sine strepitu concutiebatur, ne quis intelligeret. igitur, quum pessulus propter accedens sabulum in altum sublatus fuisset, facile fuit eum eximere. Accidit etiam, ut portæ cus-

stos,

stos, qui pessulum à duce acceperat immit-
tendum; quum scalpro aut lima ipsum le-
viter insecuisset, atque è filo laqueum cir-
cumiecisset, ita pessulum immitteret: dein-
de autem non multo post eundem filo re-
traheret. Alius rebus ante præparatis, in
reticulum subtile, unde filum adnexum
pendebat, pessulum immisit; idemque po-
stea retraxit. interdum etiam pessulus ex-
emptus est, quum fuisset actus magna vi re-
torsum. exemptus item est & vasculo, sive
*instrumento tenui, quod thermastrum Græci
vocant*: cuius quidem partem alteram si-
punculi aut canaliculi similem oportet es-
se; alteram vero latam; ut parte ea, quæ
canaliculum refert, pessulum subtus com-
prehendat; altera vero parte desuper apprehendat. Fuit qui obicem clam intorque-
ret, cum inibi esset, ut pessulum immitte-
ret, ne hic in foramen suum descenderet;
quo postea impulso, porta patuit. In A-
chaïæ urbe *Ereæ*, proditores quidam pere-
grinum militem clam admittere volebant.
hi primo pessuli mensuras hoc pacto cepe-
runt. Quum de die mature in pessuli fora-
men fili subtilis ac firmi laqueum demissis-
sent; fili autem capita extantia pendere si-
vissent, sic tamen ut non apparerent; post-
quam orta nocte pessulus est immissus, fili
capita proditor retraxit, & simul tum laqueum
tum pessulum: quem quidem, mensura-

S

rum

rum ratione inita, rursus demiserunt. deinde ad exemplum acceptatum pessuli mēsurarum, claves hoc modo fecerunt. sipunculum & acum storeis consuendis aptam opera fabri ferrarii fabricarunt. & sipunculus quidem eadem, qua vulgo solet, figura est factus, acus vero partem quidem minorem, quæ in acumen definit, ad similitudinem aliarum acuum fecerunt quibus reges consuuntur: ansa vero cava erat, sicut ferrum bipennis ac tuditis cavum habet, qua manubrium immittitur. & apud fabrum quidem, manubrium est immissum, postea vero quam inde res fuit ablata, manubrium est exemptum, ut pessulo admota ei aptaretur. magna autem providentia effectum videtur, ut nihil omnino faber ferrarius suspicaretur; neque de sipunculo, cuius gratia factus esset; neque acus quo spectaret. Quidam, quum esset pessulus in suo foramine, ambitus mensuram ita ceperunt. lutum figulinum linteo subtili ex omni parte illeverunt; deinde instrumento quodam id dimiserunt: tum autem circa pessulum prementes lutum, id postea retraxerunt. inde figuram & modum pessuli acceperunt; & ad id exemplum clavem fecerunt. Teon Rhodiorum civitatem satis magnam, à portæ custode proditam, in Temeni potestatem venire aliquando contigit. cum igitur de aliis antea inter eos

con-

convenerat, tum ut illum et arque obscuram noctem observarent; qua nocte oportebat, custodem quidem portam aperire, Temenum vero cum militibus ingredi. cum autem postridie res geri deberet, sub noctem venit homo ad custodem, ubi advesperasset, quando iam in muro vigiliæ collocabantur, & portæ mox erant claudendæ. hic igitur ad primas tenebras urbe excessit, postquam filii glomerati, quod facile rumpi non posset, extremum portis alligasset, pergit deinde homo ire, filii glomum evolvens, ad passus ab urbe D CXXV, quo erant venturi, qui urbem cogitabant ingredi. Venit dux ad portas claudendas, qui ut erat solitus, custodi pessulum tradit indendum. custos eo accepto, lima aut scalpro, occulente sic ut nullus strepitus audiretur, pessulum insecuit, quo melius filium hæreret: deinde laqueum circa pessulum aptavit; eumque ita alligatum in foramen suum demisit. Secundum hæc ubi vectem commovisset, ac portam clausam duci ostendisset, mansit quietus. Post aliquantum temporis pessulum quum retraxisset, spartei funiculi extremum sibi alligavit. atque hoc eo consilio, ut si forte obdormiret, per funiculum tractus evigilaret. Temenus rebus omnibus instructus, iis comitatus quibuscumque erat urbem ingressurus, ad condictum locum adest, ubi ille

S 2

erat,

erat, qui glomum tenebat: ita autem cum portæ custode antea Temeno convenerat: ut postquam in eum locum venisset, funiculum traheret. quod si custos omnia quæ volebat parata haberet, debuit is ad caput funiculi villum *aut floccum* lanæ alligare; atque ita demittere: ut eo viso Temenus ad portas confestim accederet: si custos propositum exequi suum nequivisset, nulla re alligata funiculum dimittebat. ita fiebat ut Temenus, qui longo ad eos spatio ab urbe distabat, in securos præverteret, ac prius quam animadvertisset quisquam, finibus Teiorum excederet: per funiculum enim, intra urbem alligatum, intelligebant, quando progredi ulterius non poterant. Sed & isto quoque pacto urbs fuit prodita à portæ custode. Quoties portæ erant claudendæ, consuetudinem servavit, accepta sirula exeundi, ceu aquam peteret. ad fontem ubi venerat, lapides ponebat in loco hostibus noto. illi eo ventitabant, & è lapidibus positis, quæcunque custos urbis vellet significare, cognoscebant. nam si proditores prima vigilia custodiebant; in constituto loco lapidem unum ponebat: si secunda, duos: si tertia, tres: si quarta, quatuor. hoc amplius, designabat iste in qua parte muri, & in qua vigilum statione fors proditoribus cecidisset. atque hoc pacto

pacto quæ volebat significans, urbem prodidit. Quamobrem omnes hoc genus fraudes animo conicere, & cavere par est: & ut portas dux ipse claudat, neque alii pessulum tradat. Quod si tale quid ipse moliaris, ne usquam obex compareat efficiendum: nam aliquando usu venit, ut cives portam, quæ fuerat aperta, ad conspectum hostis per vim denuo clauderent. Quare omnibus hinc periculis est prospiciendum.

CAP. XIX.

*Ratio dissecandi vectis, sive
pessuli.*

QUI vectem serra dissecat, oleum affundat: nam & citius & minore strepitu dissecabitur: quod si super serram superque obicem spongiam alligaveris, multo lenior obex erit. possent similia his multa alia adici; verum ista quidem sunt omittenda.

CAP. XX.

Ratio impediendi fraudes circa portarum veteres & claustra solitas admitti.

AT ne fraus ulla huius generis tibi fieri queat; ante omnia oportet ut dux prius quam cœnet, ipse per se portas claudat, neque ita remissus sit ac deses, ut alii fidem habeat. quoties vero maius aliquod periculum imminet, in hoc negotio ducem vel maxime attentum & sollicitum esse oportet. ad hoc, obex ferreis laminis munendus tribus aut quatuor, paris longitudinis cum ipso obice. ita enim serra differaci non poterit. deinde pessuli tres dissimilis figuræ sunt adhibendi; quorum singulos totidem duces custodiant: qui si plures tribus fuerint, illi custodiunto, quibus quotidie fors contigerit. Optimum etiam fuerit, ut pessulus exemtilis ne sit. sed ut ei continendo ferrea squama, *sive tabella* imponatur: ne forte dum attollitur, sublimius attollatur, à cancro, *sive forcipe*, quam sit necesse, ut cum portæ aperiuntur & clauduntur, obici supponatur. ipsum cancerum sic convenit esse fabricatum, ut sub tabella subsidat, & pessulum facile attollat. Apolloniæ Pontici, postquam illis eorum aliquis accidisset, quæ commemoravimus, portæ urbis ab ingenti malleo claudi curarunt,

rarunt, qui sonum edit quam maximum: ut ex omni fere oppidi parte, cum clauduntur aut aperiuntur portæ, audiatur: adeo & malleus est grandis, & omnia claustra bene serrata. Idem fit etiam Æginæ. Porro ubi clausæ sunt portæ, vigilibus, qua tesserâ, qua signa muta sunt danda, ut iis acceptis ad stationes quisque suas dimittantur.

CAP. XXI.

Obsidionalium instrumentorum præparatio, item alia.

TRACTATIO de instrumentorum præparatione, & de iis quæ in amica regione sunt præstruenda; de iis item quæ in tuo agro perdere oportet, aut inutilia hostibus reddere, hoc quidem loco à me prætermittitur, in libro vero De apparatibus perfecte ea declarantur. At de vigiliarum constitutione, de circuitionibus, de Panicis terroribus, nec non de tesseris & aliis signis mutis, pluribus quidem in libro De castrametatione quomodo illa fiant scribendum; nonnulla tamen de iisdem etiam hoc loco differemus.

CAP. XXII.

De constitutione vigiliarum.

NOCTURNARUM vigiliarum, quoties periculum subest, & hostis ad urbem vel castra confedit, huiusmodi est ratio. Prætores, qui summæ rei præst, & qui illum comitantur, circa Curiam, & forum, si quid in eo firmitudinis, stationem habere oportet: sin minus, locum urbis totius minutissimum, & qui è longissimo intervallo sit conspicuus, sibi delegisse convenit. Circa Prætorium autem tendere ac semper morari debent tibicen & dromoceryces, quos præcones cursores dicamus licet: ut sive dandum sit alicuius rei signum, sive aliquid imperandum, Prætori sint ad manum: & ut cum alii vigiles omnium quæ imminere fiant certiores, tum etiam circitores in quacunque parte oppidi eo tempore circuitum obeant. Oportet deinde, ut custodes, quique in muris sunt, quique in foro aut curia stationes habent; nec non qui fori, theatri, & aliorum locorum, quæ præsidio tenentur, aditus observant, brevis temporis vigilias agant: ut & multæ earum sint stationes, & simul in singulis multi homines. Nam cum vigiles per brevissima intervalla mutantur, nemo poterit facile per longitudinem temporis occulte

occulte aliquid cum hoste machinari, nec rerum novarum molitionem ad finem perducere. ad hæc, brevis agentibus vigilias minus obreper somnus. quando autem plures simul custodiunt, facilius multo emanare poterit eorum aliquid quæ clam parantur. Præstat etiam quando aliquid existit periculi, quam plurimos vigilare, & omnia per noctem observare; quo in singulis vigiliæ stationibus plurimi sint pro-custodes: ita *πορφυράκις* appellantur. Quod si è paucis vigiliæ constent, atque illæ multarum sint horarum, & somnus facile obreper propter longiores æquo vigilias, & si qui res novas moliantur, ipsa longitudo temporis hoc illis præstabit, ut ea quæ machinati cum hostibus fuerint, ad finem optatum perducant, & lateant. ideo hæc quæ diximus non sunt ignoranda. Hoc amplius, ubi imminet periculum, hac providentia utendum: ut nemo vigiliam norit, neque ubi stationem habebit, neque in qua urbis parte vigilabit. item, ut non semper iidem iisdem ducibus utantur, sed ut quam frequentissime rationes universæ quæ ad urbis custodiam pertinent, mutantur. hoc namque pacto minime poterit aliquis, urbem exteris prodens, aut significare eis aliquid, aut ab illis quicquam accipere, qui quidem nescient, in qua murorum parte ea nocte proditores erunt, nec qui-

quibuscum, sed plane futuri erunt ignari. Etiam illud observandum, ut qui excubias interdiu egerunt, vigilias insequente nocte non agant. negligit enim unusquisque id facere, cuius faciendi gratia ex instituto quodam ordinario in publicum prodit. E custodibus qui stant in muro, procustodes suum munus ita obire poterunt. è singulis vigiliarum stationibus, per singulas vigilias ito procustos vir unus ad proximam stationem: ex illa item alius ad sequentem: & ex aliis porro similiter ad alias. præceptum autem esto omnibus ut dato signo idem faciant. hoc pacto, & multi simul circuitionem facient, & parvum singuli spatium emerientur. neque autem apud eosdem iidem simul diu morabuntur, quò subinde alii procustodes apud alios vigiles sint futuri. Hæc si ita administrantur, quoties res novas moliri vigiles fuerunt aggressi, *occulta consilia explorandi procustodibus erit facultas*. Porro vigiles stare invicem adversos expediet: quoniam ea ratione in omnem partem omnia ab illis conspicientur: minimeque ab hostibus capientur, clam ad ipsos progressis: quod aliquoties iam circa hemeroscoporum speculas accidisse, antea demonstravimus. Hibernis & caliginosis noctibus, suadent nonnulli, ut extra muros alii atq; alii lapides iaciuntur: & ut qui iacient, quasi aliquos viderent,

rent, interrogent, Quinam sint? posse enim fieri, ut casu fortuito animadvertantur quidam muris appropinquant. quod si ita fuerit visum, etiam intra urbem & partem alteram murorum idem posse fieri. Sunt alii qui noxium esse istud autument. nam hostes qui ad mœnia accedunt, præsentire nemo possit, cum propter circuitorum vocem, tum propter lapidum coniectionem. melius namque in loco silente id posse fieri. Optimum vero sit, per tales noctes, extra muros canes vinciri, qui perpetuam noctem ibi maneant. quippe hi è longiore intervallo, hostium speculatorem indicabunt, aut veterem transfugam muris clam succedentem, aut novum aliquo erumpentem. vigilem qui forte obdormierit, iidem excitabunt. In ea urbis parte qua facillime adiri potest, & quæ hostium insidiis maxime est oportuna, collocandi vigiles, qui plurimum possident, quique honoratissimi censentur, & in publicis rebus partem maximam obtinent. his enim potissimum convenit, non indulgere tum voluptatibus, sed potius, ut memores *magnitudinis periculi quod ipsos manet, attenti sint ad urbis custodiam*. Publicorum festorum diebus ad custodes urbanos attendendū, qui per corpora in civitate instituta tributi, suis perfidiæ sunt suspecti, ut è stationibus dimissi, celebritatē festi in sua quisque domo

agitant. simul enim præcipuum quendam sibi habitum honorem putabunt, simul clam aliquid moliendi facultate carebunt. horum autem loco alii ad stationes submittendi, quorum fides integrior. nam diebus maxime festis, & per huiusmodi occasiones, cupidi rerum novarum tentare aliquid solent. quod autem calamitates occasione talium temporum sint acceptæ, aliis in scriptis declaratur. Hoc amplius, illud quoque egregium, ut scalæ, aut gradus, ad conscendendos muros temere omnibus ne pateant, sed sint clausi; ne cui urbem prodere hostibus volenti, occupare ascensum in mœnia liceat. sed potius, quos ipse volueris esse custodes in muris, ii ut necessario ibi maneant, nunquam interim descendentes. quod si aliqui muros extrinsecus conscenderint, nec fuerint animadverti, *videndum* ut in urbem facile & celeriter descendere non queant: nisi voluerint alii in alios desilientes, periculum adire, nec tamen latere, neque destinata perficere. Conveniat autem hæc circa gradus observatio etiam tyranni *aut principis* alicuius arcis. Post navale ad Naxum certamen, Nicocles præsidii præfectus, multorum infidiis appetitus, clusiles ascensus quum fecisset, custodes in muris constituit, extra urbem autem circuitiones cum canibus obibat: expectabantur enim proditores qui-

quidam extrinsecus adventuri. Vbi omnes idem in civitate sentiunt, & nemo quicquam suspicatur; in vigiliis per muros dispositis noctu lucernas intra laternas lucere oportet: ut ad quoscumque aliquis accesserit, illi hostile Prætori per laternam dent signum. si laterna, propter loci alicuius impedimentum, lumen suum ad Prætorē non transmittat, succedito alius, qui signum suscipiens, lumine laternæ rem significet. Prætor eius quod fuerit sibi indicatum, certiores alios vigiles tubæ clangore facito, aut per præcones cursores, sive utro modo licuerit. Dum hæc fiunt, & omnes circa vigilias, ut dixi occupantur, reliquæ multitudini præcipiendum, ne postquam datum signum fuerit, domo quiscumque exeat: si quis coactus necessitate exierit, ut cum laterna ingrediatur, quo circitoribus à longinquo fiat manifestus. item, ne quis opifex artem manuariam exercens, opus faciat: ne forte soni à nonnullis eorum edendi ad vigiles perveniant. Cæterum, ut sive longiores sive breviores noctes fuerint, omnium vigiliarum par & communis ratio sit, ad clepsydram vigiliæ agenda. huius autem clepsydræ pars interior cera oblinenda; & cum productiores sunt noctes, detrahendum de cera, quo plus aquæ capiatur: contractioribus vero noctibus amplius alimendum, quo minus capia-

capiatur. Ac de æqualitate quidem vigiliarum satis dictum esto. Quando autem minus est periculi, suffecerit ad vigilias & circuitiones, partem dimidiam eorum de quibus ante scripsimus attribui. ita fiet, ut pars altera exercitus singulis vigilet noctibus. ubi vero nullum plane periculum ostenditur, & pax viget; quam minimum negotii hominibus, atque id quam paucissimis, facessendum. Qui ad circuitionem à ducibus suis mittuntur, parvam scyrtalam habento, notatam à prætore. hanc circitor primo vigili ad quem venerit, tradito: hic proximo; alius alius; donec scyrtalis per totam circumlata urbem, orbe impleto ad prætorem fuerit relata. præmonendi autem sunt circitores, ne ultra proximos vigiles scyrtalidem perferant. Si, cum venit circitor, desertum à vigile locum invenerit; omnino faciendum illi, ut scyrtalidem ei reddat à quo accepit. ut Prætor rem intelligat, & eum vigilæ cognoscat, qui non suscepit, sed stationem suam deseruit. Cuiuscumque autem *mercenariorum*, vigilæ ex ordine obeundæ fuerint, si ad conditum locum non se steterit, lochagus, sive centurio aut ductor ordinis, huius custodiam confestim vendito ei quem primum invenerit idoneum; atque aliam vicem illius vigilias acturum substituito. deinde prior mercenarius illi qui vigiliam emerit, premium

tium de sua pecunia numerato. die autem sequente Tribunus multam legibus institutam ab eo exigit.

C A P. XXIII.

Clam noctu exire ad invadendum hostem.

QUOTIES clandestinæ parantur eruptiones in hostem pro mœnibus castrametantem, hac utendum cautione. Ante omnia cavendum, ne quis ad inimicos transfugiat: deinde, ut nullum sub divo lumen existat: ne forte ferventioris ingenii aliquis, vel studio erga civitatem, quod paratur manifestum faciat. Latratus item canum, & gallorum gallinacorum cantus, de medio tollendi: & parte aliqua corpore inusta, vox illis eo tempore adimenda. nam hæc animalia diluculo vocem edentia, futuri dant significationem. Fuerunt qui tale quid facerent. Seditio per simulationem ex probabili causa apud se excitata, dein captata opportunitate temporis, egressi urbe, atque exopinato hostem adorti, rem bene gesserunt. Quidam intra muros conclusi, erumpendi consilio suscepto, portas quidem in conspectu hostium inædificarunt; quæ autem pars mœnium ad invadendos inimicos erat commodissima, ab ea parte velum expanderunt; idque post temporis aliquantulum sustulerunt. initio mirari ho-

hostes; deinde quum sapius fieri idem cernerent, rem neglexerunt. at oppidani, quum in muro noctu foramen quantum volebant fecissent, & in locum diruti muri alium concinnassent, velum oppanderunt: deinde maturitate temporum expectata, eruptionem faciunt, & nihil tale cogitantes inimicos invadunt: atque hæc illi dum parabant, ne quis interim ad hostem transfiret, diligenter cavebant. quare nihil eiusmodi conremnendum. Sed vitandum & illud; ne inconsiderate cum turba noctu fiat eruptio: quo genere doli proditores interdum utuntur: dum alii intra urbem, alii extra, oppidanos ut temere prodeant his & similibus fraudibus conantur allicere: *puta* facibus accensis aliquid significarunt; aut navale succenderunt; aut gymnasium sacrum, ad universi populi usus expositum: aut *tallem omnino locum*, cuius gratia multitudo hominum, atque eorum non vilium, sit extra muros proditura: quare multo ante ista providenda; nec temere similes nuntii suscipiendi. Proferetur vero etiam hic res gesta à Magistratibus. Hi, proviso ut tumultus in agris excitaretur; etiam ut ex agris in urbem de clandestina prædonum invasione nuntius afferretur, curarunt: gnari, oppidanos eo audito ad ferendam opem erupturos. Secundum hæc magistratus & qui in illorum partes transferant, cives hortari

tari ut auxiliatum exirent. Ubi multitudo ad portas armis instructa convenit, hunc dolum comminiscuntur. monuerunt magistratus, coactas copias oportere ut in tres partes dividerentur, ad ponendas paulo ab urbe longius insidias: simul præcepta incepto convenientia, quæque audientibus nullam fraudis suspicionem moverent, eis dederunt. ita eductos cives locis idoneis collocarunt; insidias videlicet hosti fines ingresso structuros: ipsi plures manus è proditoris conscis assumunt, & tanquam exploraturi quæ nuntiata fuerant, agmen præcedunt: quippe ante alios velle se pericula adire, ut hoste conspecto pedem sensim referentes, in insidias scilicet eum protraherent. Verum isti ad certum locum profecti, ubi præparatæ ipsis erant peregrinæ copiarum, clam mari advectæ, iis assumptis, prius quam animadverteret quisquam, in urbem eas introduxerunt, tanquam cives, qui in hostem exierant, reducerent. deinde quum mercenario illo milite urbem occupassent, civium in insidiis locatorum alios exilio mulctarunt; alios in urbem receperunt. Debent igitur omnia eiusmodi consilia esse suscepta, neque unquam noctu urbana multitudo in hostem temere educenda.

CAP. XXIV.

De tesseris.

IN dandis tesseris cautio necessaria est, præsertim exercitu è colluvie plurium urbium aut populorum coacto, ne si unius rei duplex appellatio fuerit, cum ambiguitate tessera detur. verbi gratio DIOSCURI, TYNDARIDÆ. rei species una, nomina duo diversa. aut cum hæc dantur, MARS, ENYALIUS: MINERVA, PALLAS: GLADIOLUS, PUGIO: FAX, LUMEN: & similia his; quæ ubi discrepant a recepta appellatione apud singulas hominum gentes, difficulter memoriæ inhærent. potestque ea res damnum afferre; si quis exoticam appellationem rei omnibus communis de loco tessera. quare in exercitu è variarum atque inter se permixtarum gentium auxiliis confiato, aut inter socios populos, tessera eiusmodi non est utendum. Exemplo sit, quod Charidemo Oritæ, in Æolide rerum potenti, contigit, postquam Ilium hoc modo cepisset. Præfectus urbis Ilii famulum habuit, solitum ad prædas agendas semper egredi: maxime autem noctu & egrediebatur & ingrediebatur, quæ cœperat in urbem subinde introducere. interea loci Charidemus, cognito hæc illum factitare, hominem sibi conciliat.

ciliat, & clandestinum cum eo colloquium habet. ibi paciscuntur ambo, & persuader famulo Charidemus, ut constituta nocte, quasi prædatum iret, oppido egrederetur. Iussit autem illum in equo nocte illa exire; ut porta illi penitus aperiretur; neque, ut alias erat solitus, per adaperas portæ fores, aut portula tantum secretitia patefacta ingrederetur. famulus urbe egressus & cum Charidemo collocutus, milites loricatorum triginta, pugiones, clypeos, & galeas occultas habentes, ab eo accipit. quos ut silentio noctis abduxit, malis concinnavit indumentis, arma occultuit, & captivis aliis similes ipsos reddidit. ita cum cæteris mulieribus & puerulis, ipsis quoque in speciem captivis, porta propter equum aperta, est ingressus. milites statim ut sunt intromissi, cædis initium faciunt: ac cæso portæ custode, ad alia immania conversi facinora, portas in potestatem redegerunt. à quibus non longe quum abesset Charidemus, armatorum ordines è vestigio accurrunt, & urbem occupant. mox etiā ipse cum universis viribus ingreditur. Simul, hoc etiam Charidemus fecit. partem exercitus in insidiis locavit; qui futurum provideret ut suppetias captæ urbi nonnulli venirent. atque ita accidit. nam Athenodorus Imbrius, qui non longe aberat, & exercitum habebat, ferre opem Iliensibus est cona-

conatus. qui etiam ipse vicissim, quod res erat coniectura affectus, nequaquam per illas vias in quibus insidiæ fuerant dispositæ Ilium profectus, sed aliud insistens iter, per noctem latuit & ad portas accessit. quin & huius nonnulli milites in turba, quasi de Charidemi exercitu essent, sefellerunt cum cæteris ingredientiæ. verum isti, priusquam maiore numero ingrederentur, per tesseram sunt agniti. alii eorum foras se proripuerunt, alii circa portas perierunt. nam his quidem tessera data fuerat **TYNDARIDÆ**; illis vero **DIOSCORI**. adeo parum abfuit, quominus repente urbs ab **Athenodoro** denuo reciperetur. Dandæ igitur pro tessera sunt voces facile recordabiles, & destinatis actionibus germane & maxime convenientes. Cuiusmodi sunt hæc: si venatum prædam eatur, **DIANA AGROTERA** venatrix. si ad facinus aliquod furtim gerendum; **MERCURIUS DOLOSUS**, sive dolorum præses. si ad vim faciendam, **HERCULES**. palam aliquid instituitur, **SOL & LUNA**. item alia his similia, atque omnibus communissima. **Iphicrates** vero præcipiebat, ut vigili ac circitori eadem tessera ne daretur, sed utrique diversæ. ut is qui prius fuerit interrogatus, respondeat, **JUPITER SERVATOR**, si contigerit hanc illi datam esse tesseram; posterius vero interrogatus, **NEPTUNUS**. hoc enim pacto

pacto minime decipiatur ab hostibus: minimeque ad eosdem per transfugas tessera deferatur. Si per errorem vigiles à sese invicem aberrarint, sibilum inter se utantur. sed de eo prius oportet convenisse. nam præter eum qui fuerit conscius, nemo, neque Græcus, neque Barbarus, id signi intelliget. prius tamen de canibus cogitandum, ne propter sibilum aliquid ex iis capiatur incommodi. usi eo sunt **Thebis**, qui arce **Cadmea** capta dissipati sunt: qui quum alii alios ignorarent, ad sibilum sunt congregati. Porro de tessera interrogari communiter & circitores debent & procustodes: nam alterum dumraxat interrogari, nihil attinet: quippe etiam hostis tanquam circitor, queat interrogare.

CAP. XXV.

De signis aliis præter tesseram.

NON desunt qui muto signo utantur, cum propter Panicos terrores, tum ut amicos melius dignoscant. hæc vero signa maxime propria utentibus, inimicis maxime ignota & ad cognoscendum difficillima esse debent. Exempla mutorum signorum hæc sunt. quando noctes sunt tenebræ, tesseram rogare, & hoc amplius vocem aliquam adiicere, ac sonum aliquem manifesto edere: cum vero qui fuerit interrogatus

rogatus, & tesseram respondere, & aliam insupervocem adicere, & sonum quandam manifesto edere. quando lux clara est, eum qui tesseram rogat, pileum detrahere; aut si manu teneat, capiti imponere. licet etiam in faciem pileum adducere, & à facie reducere. licet item hastam inter accedendum figere, aut transferre in sinistram; aut sublatam tenere vel attollere: eum vero qui rogatur, & tesseram respondere, & horum aliquid, de quo prius convenerit, facere.

C A P. XXVI.

De circuitionibus.

PERICULOSIS temporibus circuitio facienda est, primo quidem in foro duobus lochis, sive manipulis cohortibusve, congregatis: quæ alternis vicibus ad muros accedent, armis, quorum fuerit copia, probe instructæ: mutum item signum exacte debent tenere; ut è longiore intervallo sese invicem dignoscant. Primæ vigiliæ circitores incœnatos oportet circuire: nam qui primam cœnati circumeunt, negligentius & intemperantius munus suum obeunt. Circuire autem sine laterna convenit, nisi admodum sæviat hiems, & densæ sint tenebræ. sin aliter, laterna affulget: non in altum quidem; tegatur enim ali-

quo:

quo: sed in terram duntaxat, & quæ ante pedes sunt, lumen emittito. In urbe quæ equos alit, & equitationi est apta, equites ad circuitionem adhibendi. nam per frigora & pluvias, noctesque longas, citius absolvatur circuitio. Quidam etiam super muris circuitionem faciunt, ita ut alii quæ extra muros fiunt, observent; alii, quæ intra muros. Habent etiam circitores, cum noctes sunt tenebris obscuræ, lapides: & alium atque alium extra muros iaciunt. sunt tamen qui hoc non laudent, quoties suspecti alii aliis sunt cives. Circuitiones ad imos muros fieri debent, circitoribus non ascendentibus, præter vigiles. Si exercitus, postquàm male pugnavit, afflictus est; aut si, quia multos suorum desideravit, aut quia vulnera multa accepit, vel propter defectionem sociorum, aut propter alium aliquem casum, animis conciderit, atque ad humilitatem fuerit redactus; ac propterea in periculo res versetur, vicino hoste; omnia quidem observanda sunt, quæ de vigiliis & circuitionibus antea scripsimus: & circuitiones tali tempore sæpius reperendæ sunt: sed cave id agas de industria, ut aliquos invenias è custodibus aut procustodibus, qui propter somnū aut lassitudinem ex labore negligentius officio fungantur. non enim expedit, sic misere iam affecto exercitui animos magis

magis adhuc frangere: quod quidem futurū, sit verisimile, si turpius aliquid admisisse fuerit deprehensus. quin danda tibi potius opera est, ut res afflictis procures, curando corpori & viribus reficiendis necessarias: & ut circitores eiusmodi temporibus, quando ad vigiles accedunt è longioris intervallo loco, fiant manifesti, voce aliqua procul edita, ut princeps custodum si dormiat excitetur, & ad respondendum quod fuerit interrogatus sese comparet. Optimum vero fuerit talibus temporibus, unumquemque ducum diligenter cum selectorum suorum manu circumire. quando autem contrario modo affectus est exercitus, impensiore studio & severitate à vigilibus disciplina est exigenda. Dux vero nunquam hora eadem circuire debet: sed privatim per se tempus sumere: ne milites multo antea notum habentes ducis adventum, ea potissimum hora intente custodiant. Sunt & qui monita huiusmodi probent: Præfecto enim urbi præceptum datur à nonnullis, si propter metum aliquem aut morbum nolit ipse circuire, scire tamen velit is, qui vigillum per singulas stationes officio non fungantur: hoc esse faciendum. Omnes qui in muro vigilias agunt de hoc prius oportet convenisse, ut laternas cuncti habeant: & ut una ex illis sit, ad quam principes vigillum omnes suas attollent: ea vero later-

na

na è loco attollitor, unde omnes qui super muris sunt vigiles ipsam sunt visuri. si nullus in oppido extet locus eiusmodi, extruatur è nonnullis rebus moles quantæ maxime poterit altitudinis. inde illa unica laterna attollitor: & ad hanc è singulis stationibus vigiliarum suas quisque attollunto. numerus deinde ineatur: ita scietur, utrum omnes vigillum principes sustulerint; an vigillum numero aliquis defuerit.

C A P. XXVII.

De Panicis terroribus.

SOLENT cum in urbe tum in castris tumultus & timores repentini, quæ nocturnæ interdiu excitari, qui à nonnullis *Pania* sive *Panica* dicuntur. est autem id nomen Peloponnesiorum proprium, maxime Arcadum. Eos igitur, qui huiusmodi tumultus sedare voluerint, iubent quidam ex compacto constituta cum oppidanis habere signa: quibus editis intelligent, Panicum esse terrorem. Sunt autem, exempli gratia: ignis signum aliquod, de quo prius convenerit, animadvertent in loco edi, qui omnibus in urbe, quoad eius fieri poterit, est conspicuus. Optimum vero sit, præmonitos esse omnes milites, ut in apud quos pavoris initium fuerit exortum,

T

tum, quieti in loco se contineant; alii PÆANA inclament, aut terrorem esse Panicum; quam vocem ut quisque audiverit, ad proximum transmittet. in qua igitur parte Pæanis acclamatio non fuerit reddita, scire licet apud eos metum versari. at si quid Prætor metuendum intellexerit, tuba dare signum debet. esto autem notum omnibus, eo signo hostem designari. Die pugna, cum accepta est clades, ut plurimum timor homines occupat; interdum quidem & de die; noctu vero vel maxime. hunc minorem aliquanto contingere necesse est, si omnibus militibus fuerit præceptum, ut quoad eius fieri poterit, perperam noctem in stationibus apud arma se teneant. fore enim ut aliquid ipsis accidat. sit igitur verisimile, ubi hoc milites cognoverint, non ex inopinato eventurum ipsis, si quid evenierit; neque ipsos subitis terroribus turbatum perditumque iri. Euphratas Lacedæmoniorum harmosta in Thracia, cum in eius exercitu frequentes timores nocturni exorirentur; quia sedare eos aliter non poterat, hoc mandatum dedit: Quando aliquis nocturnus tumultus extiterit, ut illico milites ad arma in stragulis residerent; exurgeret stareve rectus nemo: si quis stantem rectum aliquem vidisset, imperavit omnibus, ut pro hoste haberet quicumque surrexisset. Sic enim cogitabat Euphratas;

tas; propter metum, quem hoc præceptum afferret, neminem eius obliturum. ad hæc, ut serio istud esse mandatum intelligeretur, & ut terror iniiceretur; orto tumultu vulneratus est è melioribus & honestioribus aliquis; at non lethaliter: è vilioribus vero nonnulli sic, ut mors etiam sequeretur. quo pacto parvere homines, & præ metu desiere tumultuari, atque è cubilibus prætrepide exurgere. Etiam hoc modo Panicus terror est sedatus. Tumultus nocturnus castra occupaverat: præco facta audientia pronuntiat, Si quis NOMEN Eius DETULERIT, qui EQUUM ADMIS- SUM PRIMUS FUERIT PERSECUTUS, PER QUEM TURBATUS EST EXERCITUS. Oportet autem, si quid in exercitu simile noctu contigerit, per singulas vigiliis cuique locho, sive cohorti, aut ordini, *centurionem unum aut alterum* in cornibus apponi, qui si aliquem è somno aut alia de causa exorientem tumultum præsentiat, præsto confestim est futurus, & *militem* continebit, ac coërcebit. quod ad cæteram multitudinem; cuique contubernio unus ad custodiendum apponatur: ut si qua existat perturbatio, hi qui vanos metus esse cognoscent, tumultum apud se quisque eorum componat. contra si in hostili exercitu velis ipse tumultum ciere: immitte in eorum castra vaccas armentales cum tintinabu-

nabulis, & iumenta quæ prius vino potaveris. Die octo vigiles è stationibus non statim demittendi, priusquam, inquisitione habita, extra muros omnia essetuta ab hostibus, significatum fuerit. tum demum recedunt vigiles è stationibus; non tamen omnes *simul*; sed per partes; ne custodibus stationes unquam nudentur.

CAP. XXVIII.

Observationes varia circa portas.

HUIC quoque rei, quando in metu civitas versatur, providendum: ut ceteræ omnes portæ sint clausæ; una duntaxat aperta; qua difficillime urbs aditur; & unde videri è spatio quam longissimo poterunt, qui appropinquaverint. in hac porta esto portula secretaria; ut corpora, duntaxat hominum, & quidem singula, per eam ingrediantur atque egrediantur. nam hoc pacto (ad sit modo custos prudens) minime faller aliquis; sive transfuga exeat, sive explorator introeat. totam portam iumentorum causa & plaustrorum aperiri atque eorum quæ venum afferuntur, periculosum. Si quid frumenti aut olei, aut vini si forte, similiumve rerum, vel plaustris, vel multitudine baiulantium inferendum sit in urbem: ad proximas portas ex-

res

res conveyi debent; ac celeriter & facile, quoad eius fieri poterit, intra muros recipi. Omnino vero cavendum, ne prius no mane portæ inconsideranter aperiantur; verum aliquanto serius. nemo item est emittendus, nisi prius exploratis locis circa urbem. Cavendum etiam, ne prope eas portas quæ aperientur naves appellent; sed aliquanto longius. nam apertis ambabus portis maiore minoreque, multæ iam antea molitiones clandestinæ sunt patratae, fraudibus atque occasionibus huiusmodi: unum enim exemplum afferam, unde multa quæ similiter gesta sunt, poterunt intelligi. Pytho Clazomenius, & qui in urbe se illi adiunxerant, observata diei parte, qua maxima erat omnium quies, plaustris de industria præparatis, quæ dolia invehiebant, Clazomenas occupavit: plaustris in ea porta substitentibus, è regione cuius milites mercenarii non procul oppido clam locati; quum alios civiû fefelissent, alios antevertissent, nonnulli etiam illorum intra mœnia incipsum adiuvisent, urbem cœperunt. Iphidiades Abydemus Parium ad Hellespontum occupare volens, cum alia ad conscendendos noctu muros clam præparavit, tum etiam plaustra virgultis spinisque implevit, & portis iam clausis, accedere ad muros iussit, tanquam civium Parianorum essent illa plaustra: quæ postquam portæ sese ad-

T 2

moye-

moverunt, noctem ibi sub dio, quasi hostes mereretur, egerunt. iussi autem erant, qui plaustra agebant, tempore constituto illa succendere, quo portæ fores cremarentur: ut postquam ad restinguendum incendium Pariani accurrissent, Iphidiades ab alia parte urbem ingrederetur. Huiusmodi exempla visum mihi colligere, ut omni tempore caveatis, neque præ simplicitate nimia temere quemquam suscipiatis.

CAP. XXIX.

Armorum clandestina illatio.

NUNC de vasis agemus & oneribus, siue instrumentis quæ res vehendas capiunt, quibus in urbem illatis, quum intra ipsa occultum aliquid lateret, urbs & arx aliquando sunt occupatæ. nam ab id genus fraudibus cavendum est, neque committendum, ut incogitantia circa illa peccetur. maxime vero ad portæ custodem ea cura certis temporibus pertinet, quâdo aliquid foris adveniens, intrare urbem est necesse. Exemplo erit res ita gesta. Nam urbs occupata fuit, quam nonnulli intus probebant, per festi publici solemnitatem, isto pacto. Omnium primo, militibus mercede conductis, qui ob id ipsum prius in oppidum venerant; nec non civibus, qui armis carebant, & incepti participes erant futuri;

tho-

thoraces linei, sagula, galeæ, scuta, item ocreæ, gladii, arcus, sagittæ, omnia hæc, inquam, intra urbem sunt allata, in capsis composita instar onerum quibus dossuaria iumenta mercatorum onerantur, quasi vestes essent & merces aliæ. hæc quum vidissent publicani qui in portu statione habent, ceu vestimenta essent, & nihil præterea, sigillo obsignarunt, donec mercatores qui invexerant merces indicarent. & hæc quidem capsæ prope forum conveniente loco sunt repositæ. inter crates vero & viminea opera, & telam semitextam, illatæ sunt hastæ, & iacula involuta, positaque sunt omnia iis locis ubi nullam suspicionem erant allatura. iam in vasis aceris & lanæ, peltæ parvique clypei inerant, acere & lana occultati: alia item, quæ propter molis suæ modum commodius gestantur, sportis inerant, uva passa & ficibus plenis: in orcis frumenti, caricarum & olivarum, erant pusiones. alii item in cucumeribus peponibus sunt illati, quum nudi intra cucumerum semina essent adacti. at doli architectum ipsum & ducem, qui extra urbem erat, in virgultorum onus abditum intulerunt. Vbi nox advenit, postquam omnes convenissent & singuli tempus aptum captassent, quo alii è civibus pleni vino erant, alios publica solemnitas tenebat occupatos, agendi sumtum est principium. Primo

T 4

igitur

igitur solutum est onus virgultorum : atque inde statim emergens dux præsto fuit. dein alii crates evolvere ad sumendas hastas & iacula : alius vasa acris & lanæ aperire : quidam spartas rescindere : nonnulli capsis apertis arma promere : alii orcas frangere : ut eo citius pugiones arriperent. atque hæc omnia, ad signum quod intra urbem datum fuerat, simul administrabantur, quum non magno spatio coniurati invicem distarent : eratque adeo quod tunc fiebat, simile, ut cum acies ad pugnam instruitur. Postquam omnes arma sibi apta induerunt, pars coniuratorum ad turres occupandas abit, & portas quibus alios sperabant ingressuros : pars curiam & inimicorum suorum domos invadunt : alii alia loca aggrediuntur. Quidam similia his incepta quum pararent, & clypeis egerent : quoniam nulla ratio alia apparandi necessaria, & arma inferendi suppetebat, vimina & artifices simul, ita *uti diximus*, introduxerunt. hi palam quidem alia vasa texebant, noctu vero arma, galeas, & clypeos, quibus ansas aptarunt coriaceas aut ligneas. Sed neque navigiorum, quæ nocte vel die appellant, sive illa sint magna, sive parva, cura atque inspectio debent negligi : quinimo intrare in illa custodes portus oportet ; & ut Apostolei, (*ita rei maritimæ quosdam præfectos dicebant*,) merces quæ adve-

advehuntur inquirant : memores, Sicyonios, hac observatione neglecta, detrimentum ingens accepisse.

CAP. XXX.

De his qui arma pro mercimoniis involvunt.

PROSPICIENDUM etiam est armis illis, quæ vænalia inferantur, & in foro promercalia exponuntur : item illis quæ in cauponis & pantopolis solent reperiri : quæ si fuerint unum in locum collata, multa erunt. Videndum igitur ne volentibus statum civitatis sollicitare parata hæc sint. facinus enim sit nimis stultitiæ, peregre advenientibus arma detrahere : quum interea in foro, & in amplissimis eorum diversoriis, multa extent congregata ; nec non armaria clypeorum, & pugionum arcæ plenæ. Quamobrem quæcumque arma aut fuerint in vecta, aut alias collecta reperientur in urbe, ea neque proferri in forum, neque usquam alibi locorum nisi in Digmæte haberi noctu debent : omnia vero quæ contra hanc formam publice aliquis exposuerit, ea publico esse quæsitæ iudicari debent.

C A P. XXXI.

Ratio mittendi literas occultas.

QUOD attinet ad literas occultas, varia quidem & multiplex ratio est illas mittendi: sed de quibusdam privatim inter se convenisse prius oportet eum qui misit, & eum qui accepit. Quæ maxime fallere possunt rationes hæ sunt. Missa est epistola isto pacto. Liber, aut poëtæ fabula, (cuiuscumque magnitudinis aut vetustatis Codex esset) iniectus est in onera, aut alia vasa. in libro autem scripta fuit epistola, punctis notatis super literas *utiles*; puta, secundam, aut tertiam. puncta autem illa litteris imposita, minima esse debent, & quæ minime appareant, nisi ei ad quem epistola mittitur. ubi deinde liber ad eum pervenit, cui deferendus erat, epistola est ab eo descripta. compunctas enim notis literas ordine collocans, è primo versu selectas, deinde secundo, atque ita è cæteris, quæ in epistola fuerant comprehensa cognovit. Quod si pauca literis significare aliquis voluerit hoc etiam modo, qui prior est affinis, utetur. Epistolam longiorem de rebus nonnullis palam & aperte ubi scripserit; idem in ista quoque epistola faciet, notas imponens literis, quicquid volueris significaturas. nota autem esto, quod

ad eius fieri poterit, parum manifesta, punctis quibusdam impositis, aut interductibus longiusculis. ita apud alios res suspicionem omni carebit: ei vero ad quem mittitur, nota erit epistola. Mittatur homo nuntium aliquem ferens, aut etiam epistolam, de rebus aliis manifestis. in profecturi vero tabellarii solum calceorum indatur epistola atque consuatur, ipso inscio. ut autem nihil scriptis noceant neque lutum neque aquæ, scribatur in candido plumbo, quod malleo ad magnam tenuitatem fuerit ductum, ne literæ aquis deleantur. ubi tabellarius quo oportebat pervenerit, ipso noctu quiescente, solvat hospes futuras calceamentorum. postquam literas exemerit, legerit, alia clam scripserit, ipso adhuc dormiente, postremo insuerit, hominem dimittat, exaratis literis aliis quas dabit ei palam ferendas. hoc pacto nemo alius, ac ne tabellarius quidem ipse, consilii erit conscius. danda autem opera est, ut eiusmodi futuræ fiant, quæ nullo pacto manifestæ sint futuræ. Ephesum hoc modo literæ sunt allatæ, & in urbem admissæ. Homo quidam est missus, habens epistolâ in foliis scriptam: folia autem ulceri imposita, ad tibiam erant alligata. Possit etiam inferri scriptura, auribus mulierum appensa, in plumbeis chartis convoluta, quæ pro inauribus erunt. Allata etiam est à proditore

quodam epistola de prodicione, in castra hostium è regione castrametantium, isto pacto. Equitum ad populandos inimicorum fines exeuntium, uni sub thoracis alis confuta est epistola; cui equiti mandatum fuerat, ut sicunde hostes apparerent, de equo suo caderet; idque sibi invito accidisse simularet, accipi se vivum operam daret. postquam ad castra foret ventum, daret epistolam cui oportebat. Alius equitem urbe emittens, frenorum habenis epistolam insuit. Accidit vero & huiusmodi casus circa literas. Urbs quædam obsidebatur. in hanc cum esset lator literarum ingressus, proditori quidem, cui eas afferebat, non tradidit, sed ad magistratum adiit, rei indicium deferens, atque ei dat literas. ille, te cognita, epistolas quidem reddi eis iussit, cui afferebat: quas autem ab iis acciperet, ut eas, si vera essent quæ indicabat, ad se deferret. quod fuerat iussus index, fecit. magistratus literis acceptis, auctores earum accersit, signa multorum eis ostendit: fatentur illi sua esse signa: tum apertis literis, rem omnem patefacit. Qui mihi videtur magna arte verum indagasse: quod literas ab exteris missas à tabellario non acceperit. proditores enim & negare, & ab aliquo sibi insidias strui, dicere poterant. nunc responsa ad illas literas in potestate habens, fraudem ita arguit, ut proditores mu-

tiro

tire contra nihil possent. Deferuntur etiam isto pacto. Vesicam magnitudine parem ampullæ, cuiuscumque illam magnitudinis eligere volueris pro copia rerum scribendarum, inflatam, dein firme ligatam, siccato. Postea atramento; cui plusculum glutini admixtum, scribe super ipsa quicquid volueris. ubi iam literæ siccæ fuerint, flatum vesica exime; & compressam indito in ampullam. os autem vesicæ promineto ultra ampullæ operculum. secundum hæc, ubi vesicam, quæ ampullæ est indita, inflatam, ut quam maxime poterit fieri distendatur, oleo impleveris; quod prominet illius extra ampullam circuncide, & eius ori apta sic, ut nullum eius vestigium appareat. hanc ampullam probe obturatam feras in aperto licet. quippe oleum quod ei inest, pellucebit: neque aliud quicquam ei inesse apparebit. Factum antea hoc etiam est; quidam in tabella lignea quum scripisset, ceram super illeivit, & ceræ alia inscripsit. deinde ut ventum est ad eum cui scribebatur, is cera deterfa, & lectis quæ scripta erant, postquam alia similiter scripisset, hominem dimisit. Dicitur etiam quidam, in buxam tabellam quum scripisset atramento quam optimo, scripturam sivisse de-
ficari: tum autem albo illito, ne literæ apparerent, fecisse. postquam igitur ad eum ventum, cui epistola mittitur, is tabellam

in

in aquam immisit. ita quicquid fuerat scriptum in aqua apparebat. Scribi etiam queat in tabella pictoris quicquid volueris. Deinde hac dealbata & siccata, Lucifer eques pingendus, aut quidvis aliud pro libidine, puta, vestimentum album, equus albus, aut si mavis alius coloris, nigro excepto. deinde alicui tabella est danda, qui in templo, quod primum fuerit extra urbem obvium, eam pro donario suspendat, seu religione voti obligatus. Quando autem legere quæ scripta sunt oportebit, ad eadem sacram accedendum, & per signum quod prius convenerit tabula agnita, & domum allata, in oleo ponere ipsam oportet. omnia igitur quæ scripta sunt fient manifesta. Declarabitur nunc à me ratio mittendi epistolas, illa quidem omnium occultissima, sed & operosissima. est autem hæc. In talo satis magno foramina quatuor & viginti facito: sena videlicet in quoque latere. Sunt autem talia foramina literæ *Græcorum*. tu vero memento in quo latere prima literarum Alpha fuerit locata, & illi proximæ. cum igitur sermonem aliquem volueris exprimere, fili traiectione per foramina id tibi faciendum. in traiectione autem fili, orsus ab eo tali latere ubi est Alpha, *atque per id foramen traiecto filo*, proxime notatas literas transgressus, postquam ad latus illud perveneris, ubi est Iota,

Iota, traice rursus. proximas deinde literas iterum omitte, donec illuc veneris ubi est *Delta*; ibi filum traice. præteri de novo proxime sequentes literas, usque dum sit ventum ad *Ypsilon*. eo loci filum, ut prius, traice. atque ita fac in cæteris literis huius sermonis, ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΕΣΤΗΣΑΝ, EXERCITUS FIDEM MUTARUNT: scriptiois, inquam, loco, traiectione fili in cunctis literis utere, quasi esset nomen unum. Erit igitur quod mitteretur, velut glomus quidam fili circa talum. illum vero qui ista leget, literas per foramina designatas in pugillaribus aut tabellis describere oportebit. porro exemptio contratio ordine fiet atque insertio. sed quod literæ inverso ordine in pugillaribus describentur, id vero nihil refert: non enim propterea minus sermo cognoscetur. quâquam plus sane operis est in cognoscendis quæ scripta sunt, quam in opere ipso conficiendo. Concinnius autem hoc fiet, si lignum unius quasi spithamæ vel dodrantis, secundum literarum numerum fuerit perforatum: deinde filum per foramina traiciatur. Quoties autem bis in idem foramen fuerit filum traiciendum, sicut litera eadem bis continenter scribitur: priusquam posteriorem traiectionem facias, filum circa lignum circumducito. Fiet idem & hoc pacto. Tali aut ligni loco orbem ligneum

lignum lævigato : deinde in eius ambitu literarum *xxi v.* elementa perforato. vitandæ autem suspicioni, alia quoque per medium orbem facito foramina : tum autem, per elementa continua serie ita disposita, filum traice. si quando autem litera eadem bis occurrat scribenda, filo prius inserto in foramina mediæ circuli, iterum in literam eandem filum inserte. literas appello foramen unumquodque. Hoc quoque à nonnullis factum ; ut in subtilissima charta, *sive alia ad scribendum materia*, longos versus literis subtilibus scriberent ; ita ut epistola propter molis modum esset ad ferendum commodissima : deinde ea subiecta est tunicæ humero : & extrema tunica eandem in partem replicata. videtur igitur extra omnem suspicionem futura epistolæ latio, sive quis tunicam induat, sive ita ferat. Quod autem eius rei quæ subdole immittitur, difficilis cautio sit : testimonio probari potest. Nam qui Ilium colunt homines, à tanto tempore in eo laborantes, & tanta diligentia ad hoc dispositi, nondum cavere possunt, quo minus Locrides Ilium ingrediantur, qui tamen in eam rem studii tantum impendant, & tanta cautione utantur. sed nimirum pauci ad fallendum attendentes fallunt ; & ita multas in urbem Locridas inducunt. A vetustioribus vero etiam huiusmodi dolus est usur-

patus.

patus. Quum Timoxenus Potidæam prodere Artabazo vellet ; mūtua inter ipsos conventionē facta, constituerunt loca, alter urbis, alter castrorum, quo si quid invicem notum sibi facere optarent, sagittas mitterent. ipsi autem circa sagittæ crenas epistolam volventes, ac pennas deinde addentes, designata loca petebant. sed accidit, ut fraus Timoxeni Potidæam prodentis palam fieret. nam Artabazus quum in locum constitutum sagittas iaceret, à scopo aberrans virum Potidæatam in humero feriit. ad quem vulneratum turba undique, ut fieri amat in bello, accurrit. hi statim sagittam acceptam ad duces attulerunt, atque ita fraus patuit. Histiaeus significare aliquid Aristagoræ cupiens, quum nulla ratione alia facere id posset : quippe custodibus vias obsidentibus : ut difficile esset ei qui literas ferrer, latere : servorum fidelissimo caput rasit, rasum stigmatibus inussit, deinde eum donec renascens capillus succrevisset detinuit. quod ut primum accidit, Miletum proficisci ipsum iuber. nullum aliud notis inusto dans mandatum, nisi hoc ; ut postquam Ephesum ad Aristagoram pervenisset, iuberet eum caput sibi stigmatæ radere, atque illud inspicere. stigmata autem, quid esset opus facto, declarabant. Scribi potest etiam hoc modo. Convenire prius oportet, literarum vocalium loco,

puncta

puncta positum iri : tot nempe puncta, quota est in ordine literarum vocalis notanda. Exemplum hoc esto :

Dionysius pulcher. D. : : N : : S : : : S P : : LCH. R
Heraclides venito. H. . R. CL : . D. . S V. . N : . T : :

Item alia ratio; In locum vocalium, quidvis aliud substituatur. Et literæ quidem istiusmodi in certum locum deferendæ sunt, ei notum ad quem diriguntur. ut hic, simulac tabellarius in urbem venerit, vendiderit, emeritve aliquid, eo ipso cognoscat literas sibi venisse; easque in eo qui convenit loco esse, Ita si fiat, neque is qui fert, cui ferat noverit: neque eum qui accepit, accepisse, notum cuiquam fuerit. Multi in Epiro canibus in eam rem sic utuntur. Canem vinctum abducunt : deinde lorum circa collum applicant, cui epistola est inscripta: mox noctu sive interdiu dimittunt, qui necessario ad eum locum abit, unde est abductus : atque hoc Thessalonicensium est inventum. Cæterum epistolæ de talibus rebus allatæ, statim sunt aperiendæ. Astyanacti tyranno Lampfaci missa epistola fuerat, indicium eius coniurationis continens, per quam periit: idque propterea quod literas non illico aperuit, neque iis contenta legit. quum igitur rem neglexisset, atque alia negotia huic prævertisset, epistolam digitis tenens interiit. Cadmea quoque Thebis eandem ob causam est capta, sed & Mitylene

ne in Lesbos similia his acciderunt. Glus Persæ navarchus ascenderat ad Regem : in cuius conspectum qui admittuntur, fas eis non est ullum commentarium in manibus habere. Quum igitur de multis magnisque rebus memoriter esset ipsi agendum, dicendorum capita in ipsis intervallis quæ digitos manus separant, scripsit. De his & similibus portæ custos debet esse sollicitus; ne quid, sive armorum, sive literarum, clam in urbem inferatur.

C A P. XXXII.

Machina machinis opposita.

QUANDO autem hostis accessionem facit ad muros, sive machinis, sive hominum corporibus, sic resistendum. Ac primo adversus ea quæ supra muros attolluntur, è turribus vel malis, aut simili modo alio, oportet sublimiores machinas attollere, & funibus intendere; regminibus munitas impenetrabilibus: suffitus quoque earum rerum adhibere, quæ fumi multum emittent. accendendus etiam est ignis maximus. Turres quoque lignæ ex adverso erigendæ, & aliæ moles altæ, è corbis arena plenis, aut lapidibus, vel lateribus. Possint etiam tela repellere, crates ex arundinibus textæ qua erectis, qua transversariis. Ad hæc fuere, qui adversus arietem,

& id genus machinas, in mœnia irruentes, præparata munimina haberent; saccos aceribus plenos, pro muris appensos, vasa item lana referta, & utres inflatos è recente corio bouum; nec non alia id genus similiter impleta. quando portam vel aliam muri partem machina quatit, laqueo prominentem partem, sive rostrum, oportet auertere: quo machina murum ferire nequeat. Præparandum etiam est saxum plaustrale, quod dimissum in terebram incidat, eamque conterat. atque id saxum è tignis proiectis est emittendum, cancri prehensione suspensum. ut autem à terebra saxum non aberrer, perpendicularum prius demittendum: quod ubi recta in terebram incidet, saxum protinus est laxandum. Plurimum etiam iuuerit contra machinas mœnia perforantes: hæc esse præparata. cognito ad quam partem murorum hostis machinam sit admoturus, oportet te quoque arietem arieti contrarium comparare; interiore muri parte perfossa, usque ad lateres partis exterioris, ne prius inimici resciscant. ubi autem appropinquaverit tundentis machinæ rostrum; tum demum intrinsecus ariete contrario tundendum; cuius quidem ictus ictu alterius est multo vehementior. Adversus magnas machinas, super quibus multi armati admoventur, & ex quibus tela mittuntur,
cum

cum alia, tum catapultæ & fundæ, atque etiam in tecta arundinacea sagittæ igniferæ: adversus ista, inquam, machinamenta curare oppidani debent, ut qua accessio- nem ad muros ipsa sunt factura, cuniculos occultos fodiant, quo machinarum rotæ impressæ sidant, cuniculosque subeant. Post ista, è saccis arena impletis, & lapidibus, pro copia præsentē, interior munitio erigenda, quæ supra machinam *hostium* erigetur, & tela illorum reddet inutilia. simul, tegendi causa prætendi vel desuper intendi nuda vela, cum alia tum nautica; debent, præsidio futura adversus tela; quæ intra urbem immittentur: nam & transgredientia muros tela inhibebunt, & ut facilis eorum sit collectio præstabunt: quippe nullum eorum in terram cadet: atque hoc idem faciendum, quacunque in parte urbis tela ultra muros delata lædunt, vulneribusque afficiunt ministeria, & eos qui per vias ingrediuntur. Sicubi autem testudo admotā muro, suffodere, aut deicere partem eius aliquam potuerit, huic malo præparandum est hoc remedium. contra foramen quod hostis fodiendo fecerit, ingens excitandus est ignis. è regione autem deiectionis muri fossa interior ducenda, ne inimici ingrediantur. simul faciendum, ut murum *interiorem* contra ruinam ædificando attollas, prius quam murus suffo-

sus

sus cadat, si aliter conatum adversariorum impedire nequeas.

CAP. XXXIII.

Incendium machinarum hostilium.

TESTUDINIBUS quas hostis admo-
verit, pix infundenda, stuppa item &
sulphur iniiciendum, deinde virgultorum
fascem inflammatum fune sive amento
coniicere in testudinem oportet. atque hæc
& similia de muro protensa, machinis ad-
movendis desuper immittuntur. Modus
autem easdem comburendi hic erit. Præpa-
rentur ligna ad instar sagittarum, sed præ-
longa & maiora multo. ad cuiusque ligni
extrema cum à superiore, tum ab inferiore
parte separatim aptentur materiæ ad con-
cipiendum ignem efficaces & validæ. esto
autem teli huius figura, quali solent ful-
mina depingi. hoc igitur in machinam quæ
admovetur coniicere oportet, ita præpara-
tum, ut illi infigatur, & ut telo semel infixò
ignis inhæreat duretque. Quod si in urbe
aut muro turres aliquæ fuerint lignæ, pro-
visa his debent esse præsidia, quo ne crema-
ri ab hostibus queant. *id præstabunt cum a-*
lia, tum coria cruda, præsertim si plura iun-
cta opponantur. Si portis fuerit ignis in-
iectus, ligna sunt aggerenda, & ignis maxi-
mus excitandus, donec fossa interior du-
cta

cta fuerit. ad hoc quæ erunt necessaria, ex
copia præsentē, *suppeditandum*: sin minus,
ruina proximorum ædificiorum *saluti con-*
sulendum.

CAP. XXXIV.

Quæ ad restinguendum ignem valent.

SI hostis ad munitiones tuas incenden-
das, apparatus concipiēdo igni effica-
ces & validos admovent, incendium ace-
to restinguendum. non enim facile erit,
ignem accendere. magis tamen iuverit, si
prius ligna aceto linantur. nam à materia
aceto illita ignis abstinet. Eos autem qui
è locis summe editis ignem restinguunt,
munimen aliquod faciei oppositum habe-
re convenit, ut ab invadente flamma mi-
nus sentiant incommodi.

CAP. XXXV.

Ignem arte excitare.

IGNEM autem validum, & qui nulla ar-
te restinguatur, ita parabis. picem, sul-
phur, stuppam, mannam, thus, *sive mannam*
thuris, tædæ ramenta, accende, & adversus
hostem admove, si quid illius succendi vo-
lueris.

CAP.

CAP. XXXVI.

Ratio impediendi ne admoveantur scalæ.

QUANDO scalæ applicantur, sic resistendum. Si scalæ admotæ summa superent mœnia, postquam is qui scandit ad summum scalarum pervenit, tunc aut hominem, aut ipsas scalas lignea furca repellere oportet: siquidem alia ratione facere id nequeas, quod ex inferiore loco sagittis petaris. Si scalæ iam *firmiter muris sint aptata*, ipsæ quidem repelli non possunt, sed quicumque scandendo ad summa pervenerint sunt detrahendi. Si hæc vix posse fieri videantur, ex asseribus tabulatum instar forium conficiendum; deinde ubi scalæ admovebuntur, ipsis quæ applicantur scalis fores illæ obiciendæ, atque adeo supponendæ sunt. quando igitur scalæ ad fores accesserint, subductis foribus & ope vertibularum ante subiectarum retro actis, cadere ipsas necessum est: itaque è regione illius loci applicari non poterunt.

CAP.

CAP. XXXVII.

Cognoscere, & impedire eos qui cuniculos fodiunt.

EOS qui cavant cuniculos ita impedire oportet. Si videatur hostis cuniculos suffodere, fossa altissima extra muros percutienda; ut ad fossam cuniculus perveniat, & fossores oculis subiiciantur. debes etiam, si suppeditet copia, modicæ altitudinis murum in fossa, firmissimum è saxis maximis struere: si ad structuram muri saxa non suppetant, congeriem lignorum & quisquiliarum eo comportando. si cuniculus ad fossam fuerit perductus, ligna & quisquiliarum congeriem succende: atque alia omnia contegens effice ut fumus cuniculum ingrediatur, & cunicularios vexet. potest enim fieri, ut multos eorum fumus extinguat. Fuerunt etiam, qui vespis atque apibus in cuniculum immisis, magno ibi hostes incommodo affecerunt. Præterea oportet, ut quo in loco cuniculum hostis fodiet, ipse quoque contrarium cuniculum fodias; intra quem inimicis resistēs, quicquid ex adverso pugnabit, combures. Narratur vetus historia huiusmodi. Amasis olim Barcæos obsidens, cuniculos fodere incepit. illi cognita Amasidis molitione, vehementer angi & magna sollicitudine

V

dine affici; ne forte hostis, prius quam deprehenderetur, voti compos fieret. de his apud se cogitans faber quidam ærarius, rationem hanc invenit. clypei æramentum circumferens, & supra murum ponens, aures ei parti admovebat. & alia quidem, ad quæ æs applicuerat, muta erant; qua vero regione cuniculus suffodiebatur, ibi sonus edebatur. Barcæi igitur, fossa è regione cavata, multos è fodientibus occiderunt. quare nunc quoque *viri militares* eo invento utuntur, ut locum deprehendant, ubi cuniculus suffoditur. Et machinationibus quidem adversariorum qua ratione sit resistendum, hætenus est expositum. at cuniculos agere si qui volent, validissimum adversus hostem sepimentum hoc fuerit. Dum plaustrorum temones in unum colligabis, utrumque in partem alteram plaustri sui porrigens, ita ut sublimes attollantur, eodem vergentes. tum autem varia ligna & texta viminea & quæcunque alia sepimentis faciendis apta, desuper iniecta inter se vincies. luto etiam interdum inunges; verum hoc fit rarissime. hanc igitur structuram ope rotarum, & adducere quocunque volueris, & reducere poteris. atque sub hoc munimento latebunt qui cuniculos agent.

CAP.

CAP. XXXVIII.

Ad hostem arcendum.

QUANDO autem hostes vel machinis, vel hominum vi muros adoriuntur; defensores intra oppidum in tres partes debent esse tributi: ut parte una pugnante, altera quiescat, tertia ad certamen se præparet: atque ita semper, qui muros propugnabunt, integris erunt corporis viribus. Oportet etiam selectorum aliam manum numerosiore, una cum ipso Prætorè, muros assidue lustrare: quæ subinde, ut quæque pars opprimetur, suppetias ferat. hostes enim id quod postea accedit magis formidant, quàm quod iam adest ac præsens est. Canes etiam hoc tempore vincendi. qui alioquin, armis per urbem strepentibus & hominibus huc illuc currentibus, insolita specie moti, obvios appetet. Qui de muro pugnant, variis hortatibus, pro cuiusque meritis sunt excitandi: alios laudabis, alios rogabis: ira vero neminem inferioris fortis prosequeris. quippe alacritatem pugnandi hoc illis pacto imminueris. Quod si propter negligentiam aut immodestiam in aliquos oportuerit animadvertere; in eos potius qui plurimum possident, & qui in civitate plurimum possunt, animadvertito. simul enim alios quoque exemplo

V 2

plo terrueris. quibus autem potissimum temporibus horum unumquodque debeat usurpari, in libro Auditarum narrationum est expositum. Saxa manualia ut temere iaciantur, permittendum non est. quo autem iacta interdium, possint noctu legi, hoc apparatus est utendum. impositos cophinis viros funibus demittere oportet, qui coniecta saxa sint collecturi. quo etiam pacto, postquam saxa fuerint collecta, eos viros conscendere mœnia oportet, cophinis iterum per funes demissis. aut scalis in eam rem utendum, è funibus confectis: quas quidem scalas haberi à collectoribus binas convenit; ut si nonnulli eorum aliquid offenderint, protinus ascendant. nam portæ quidem noctu aperiendæ non sunt: sed scalis huiusmodi utendum, si usus postulaverit.

CAP. XXXIX.

Doli in hostem parandi.

PRÆTEREA obsessos dolis hoc genus uti par est. In porta, & quidem in parte interiore, fossa percutienda, transitu hinc atque hinc relicto. exeant deinde milites pauci, qui velitatione facta hostem alliciant; ut una cum ipsis fugientibus in urbem irrumpat. igitur oppidanis, qui intra muros fuga se recipient, per vias hinc inde
ad

ad transeundum relictas ingrediendum erit. at hostes, qui neque antea quicquam de fossa cognoverint, neque præsentem videbunt, quippe superpositis rebus quibusdam occultatam, irruenturos, atque intra urbem perituros, suadet ratio. illo vero tempore per oppidi vias & pro fossa, armatorum partem stare dispositam est necesse. Si plures hostes se inferant, & volueris eos in potestate habere, portam *cataractam* de proiectura suspensam, quæ mediæ portæ desuper incumbit, præparabis, è lignis crassissimis compactam: atque eadem ferata esto. quoties igitur irruentes hostes libitum erit excipere, portam hanc recta deicito: hæc enim & ingressis exeundi facultatem eripiet, & ne plures possint introire impediet. quum præsertim qui stant super muros, portis appropinquantem hostem telis petant. Semper autem oppidanos & qui ab illis stant præmonitos esse oportet, si per vim denuo inimici irruperint, in qua parte urbis congregari omnes debeant, ut etiam loci discrimine amici à cæteris dignoscantur. alioquin difficile, ut misti è pluribus gentibus homines, qui cū armis & tumultu irruperint, sese invicem agnoscant. Non defuere, qui plane iam audacter se inferenti hosti & propius muros succedenti sive noctu sive interdium, laqueos præpararent, per diem quidem occultos,
V 3 per

per noctem vero non occultos, quo inimicos velitationibus quum pertraxissent, irretitos laqueis trahebant. is laqueus è fune validissimo confici debet: pars autem illa quæ trahet, catena esto duum cubitorum, ne abscindi queat. reliqua pars, quam apprehendunt qui hostem trahunt, è fune erit. omnino enim captus hostis aut prævalidis funibus, aut tollenonibus intrâ urbem suspensus trahitur. si hostes vincula refecare conentur, rursus oblessi tollenonibus utuntur, & *impedituros ne præcidantur* demittunt. catenæ enim ad talia, operosa res, ægre tractabilis, & simul inutilis.

C A P. XL.

Urbis per paucos custodienda rationes variæ.

SI urbs magna fuerit, neque suffecerit numerus inclusorum ad illam in orbem cingendam; volueris tamen oppidum ea quæ adest hominum copia defendere: oportet in illis locis qua facilior pater aditus, moles quasdam altas exstruere, ex iis rebus quæ ad manum aderunt: ut, si qui hostium vel vi, vel clam conscenderint, consilii inopes, desilire è locis sublimibus nequeant: sed præcluso descensu nullam prorsus *viam destinata perficiendi invenient*. porro ad latera molium extractarum, disponun-

ponuntur utrimq; præsidia, pro copia hominum quæ suppetet, ut si qui ex alto desilierint, eos occidant. Dionysius, urbis cuiusdam potitus, quum oppidani partim mortui essent, partim aufugissent, retinere eam in potestate volebat. quoniam autem maior ea erat quam ut à paucis custodiri posset, curatores quosdam è suis cum paucis è civibus qui reperiri potuerunt, oppido præficit: ut quisque autem civis plurimû in civitate potuerat, huius servis filias, uxorem, sorores, nuptum dedit: rebatur enim Dionysius, hoc pacto se consequuturum, ut heris hostes infestissimi evaderent, sibi amicissimi. Sinopenes cum Datama bellum gerentes, ubi iam in periculum res erat adducta, viris deficientibus, mulieres, quarum erant ad hoc inceptum accommodatissima corpora, concinnarunt, & ad instar virorum quam maxime fieri poterat armarunt. armorum sive clypeorum loco & galearum, cados & similia his vasa ex ere iis dederunt: deinde mulieres per illas maxime partes murorû circumduxerunt, unde illas hostes erant conspecturi: cæterum tela iacere eas non sinebant; mulier enim iaciens, vel è longinquo spatio sese prodit. atque hæc cum facerent Sinopenes, ne per transfugas res emanaret, diligenter cavebant. Si volueris plures in muro circitores apparere; binos in circuitione procedere

dere oportet, ita dispositos, ut unius ordinis milites super humero sinistro hastas gerant, alter super dextro. ita videbuntur esse quatuor. Si terni circumeant, primus super dextro humero hastam habeto, alter super sinistro: eadem ratio in cæteris servanda. hoc pacto unus vir speciem duorum præbebit. De alimentis, frumento, & cæteris, quibus ad tolerandam obsidionem est opus; item quomodo aquæ ad potum aptæ reddi queant, in libro De apparatibus est expositum.

F I N I S.

I N D E X

C A P I T U M

Quæ in Aeneæ Commentario de toleranda obsidione continentur.

P R Æ F A T I O.

Cap. I. **H**OMINUM ordinatio, & obsessorum in varias manus distributio.

II. De arcibus in urbe vacuis, & quomodo sint obstruenda.

III. Vbi metus repentinus oppidanos invasit, quid opus facto.

IV. De signis.

V. De portarum custodibus.

VI. De diurnis speculatoribus.

VII. Quomodo cogendi sint in urbem, qui extra urbem sunt in agris.

VIII. Qua ratione ad repellendum hostem urbe exire oporteat.

IX. Si hostis sese inferat audacius, quid opus facto.

X. Præcepta ad urbis custodiam pertinentia.

XI. De insidiis.

XII. De sociis, & qua sint in ea parte prospicienda.

V 5

XIII. Mer-

- XIII. Mercenarii militis alendi ratio.
- XIV. Ad conservandam inter obsessos concordiam.
- XV. Qua ratione aditus in regionem difficiles & impeditos reddere oporteat.
- XVI. Præcepta alia eodem spectantia.
- XVII. Præceptum super exitu ab urbe cum turba, die festo, vel exequiarum gratia.
- XVIII. Qua circa portarum seras peccari soleant.
- XIX. Ratio dissecandi vectis, siue pessuli.
- XX. Ratio impediendi fraudes circa portarum vectes & claustra solitas admitti.
- XXI. Obsidionalium instrumentorum præparatio. item alia.
- XXII. De constitutione vigiliarum.
- XXIII. Clam noctu exire ad invadendum hostem.
- XXIV. De tesseris.
- XXV. De signis aliis præter tesseram.
- XXVI. De circuitionibus.
- XXVII. De Panicis terroribus.
- XXVIII. Observationes variæ circa portas.
- XXIX. Armorum clandestina illatio.
- XXX. De iis qui arma pro mercimoniis invadunt.
- XXXI. Ratio mittendi literas occultas.
- XXXII. Machina machinis opposita.
- XXXIII. Incendium machinarum hostilium.
- XXXIV. Quæ ad restinguendum ignem valent.
- XXXV. Ignem arte excitare.

- XXXVI. Ratio impediendi ne admoveantur scalæ.
- XXXVII. Cognoscere, & impedire eos qui cuniculos fodiunt.
- XXXVIII. Ad hostem arcendum.
- XXXIX. Doli in hostem parandi.
- XL. Urbis per paucos custodienda rationes varia.

POPULI, VIRI, LOCA,
in exemplis ab ÆNEA allatis
nominatim memorata.

Cifra caput indicat, non paginam.

A.	
A BDERITÆ.	cap. 15
Ægineta.	20
Apolloniata ad Pontum.	20
Arcades.	27
Argivi.	11, 17
Ariabazus.	31
Astyanax tyrannus Lampfaci.	31
Athenodorus Imbrius.	24
B.	
B ARCÆI.	16, 37
C.	
C ADMEÆ ἀλωσις.	24, 31
Chares Atheniensis.	11
Chalcedonii.	12
Chalcis Euboica.	4
Charidemus Orita.	24
Chii.	11, 17
Corcyrenses.	11
Cyrenenses.	16
Cyziceni.	12
D.	
D ATAMES.	40
Dionysius Tyrannus.	10
E. EPHE-	

E.	
E PHESUS.	31
Epirota.	31
Euphratas Lacon.	27
G.	
G LUS navarchus.	31
H.	
H ERACLEOTÆ ad Pontum.	11, 12
Heraenses Achaia.	18
I.	
I LIENSES.	31
Illi ἀλωσις.	24
Iphicrates.	24
Iphidiades Abydenus.	28
Istians.	31
L.	
L ACEDÆMONII.	2, 11
Leuco Bospori rex.	5
Locrides.	31
M.	
M EGARENSES.	4
Mitylenenses.	31
N.	
N ICOCLES φρίεργος.	22
P.	
P ARIANI.	28
Pisistratus.	4
Plataenses.	2
Potidea.	31
Python Clazomenius.	28
R. RHO-	

R^{HODII.}
S^{ICYONII.}
Sinopenses.

T^{EII.}
Temenus.
Thessalonicenses.
Timoxenus.
Triballi.

R.

S.

T.

18

29

40

18

18

31

31

15

F I N I S.

POLYBII LYCORTÆ F.
MEGAPOLITANI
COMMENTARIUS
POLEMICVS,
Sive
DE MILITIA & CASTRAME-
TATIONE ROMANORUM;
Ex Historiarum LIBRO VI.
ISAACO CASAUBONO
Interprete.

HOC ELEGANTISSIMO COM-
TARIO CONTINENTUR.

INSTITUTIO Tribunorum militum, &
dilectus qua legionum qua auxiliorum.

Armatura Romanorum.

Dispositio legionum in castrametationibus.

De poenis maleficiorum, & virtutis premiis.

*Ratio movendi castra, ducendi agminis, & fi-
gendi tentoria.*

POLYBII MEGAPOLITANI
POPULI ROMANI
INSTITVTA REI MI-
LITARIS.

*Institutio Tribunorum militum, & dilectus,
qua legionum qua auxiliorum.*

ROMANI posteaquam Con-
sules designarunt, TRIBUNOS
militum deinceps creant: qua-
tuordecim quidem, ex iis qui an-
nua iam quina stipendia habent: decem
vero alios præter superiores ex iis qui de-
na. Civibus enim plane est necessum, sti-
pendia facere intra annum ætatis quadra-
gesimum sextum, equitibus quidem, dena,
peditibus vero, sena dena: iis duntaxat ex-
ceptis, qui infra quaternæ millia æris censu
fuerint. hos omnes missos faciunt, in usus
nauticos. quod si casus aliquis gravior ur-
geat, vicena stipendia annua peditibus sunt
facienda. Urbanum vero magistratum ca-
piendi ius nemini est, antequam dena sti-
pendia emerita habeat. Porro quando
Consules sunt conscripturi milites, diē po-
pulo edicunt, qua die Romanos omnes
militaris ætatis sistere se oporteat, atque id
faciunt

faciunt quotannis. ubi dies advenit, & Romam apti militiæ convenerunt, iidemque mox in Capitolio congregati sunt; ibi iuniores è Tribunis militum, ordine prout quisque eorum vel à populo, vel ab Imperatoribus fuerit constitutus, in quatuor dividere se partes solent. quia apud eos summa & prima divisio copiarum est in quatuor legiones. Et quatuor quidem illos qui primi creati fuerint, legioni quam vocant Primam, attribuunt; tres proximos, Secundæ; quatuor qui hos excipiunt, Tertiæ; tres novissimos, Quartæ. Seniorum autem, duos quidem primo creatos in Prima locant legione; tres secundo loco designatos, in Secunda; duos proximos, in Tertia; tres postremos in ultima. Peracta vero electione & divisione tribuum, sic ut singulæ legiones totidem duces habeant; separatim postea sedentes cuiusque legionis Tribuni sigillatim tribus sortiuntur, & ut cuique fors contigit, eam ad se vocant: rum ex ea quatuor iuvenes eligunt, pares, quoad eius fieri potest, ætate & habitu corporis. his propius admotis, primi electionem faciunt Primæ legionis Tribuni: secundi, Secundæ: tertii, Tertiæ: novissimi, Quartæ. rursusque aliis quatuor admotis, primi eligunt Secundæ legionis tribuni: & sic deinceps: ultimi vero Primæ. Secundum hæc aliis denuo quatuor addu-

ctis,

ctis, primi dilectum habent Tertiæ legionis tribuni: ultimi, legionis Secundæ. & ita, dum hac ratione semper idem electionis orbis volvitur; evenit illud, ut pares ac similes capiantur in quamque legionum milites. Postquam conscripserunt quam proposuerant multitudinem, (ea est quandoque in singulas legiones peditum quaternum millium & ducentorum: aliquando quinum milliū, quoties maius aliquod ipsis imminet periculum:) mox equites, olim quidem posteriore loco moris erat deligere: & quaternis peditum millibus adungere ducentos: nunc priore loco eos centuriant, è censu iam ante per censorem electos: atque illorum trecentos unicuique legioni assignant. Peracto dilectu eo quem diximus modo, Tribuni militum sue quisque legionis eos qui fuerunt conscripti, congregant, atque unum ex omnibus eligentes maxime idoneum, sacramento adigunt; FORE OMNINO UT PAREAT IMPERIO DUCUM, ET QUICQUID AB IIS FUERIT IUSSUS, PRO VIRIBUS PRÆSTET. Reliqui autem omnes procedentes alter post alterum in eadem verba iurant, & quod omnia facturi sint, sicut ille primus. Eodem etiam tempore qui consulatū gerunt, magistratibus sociarum in Italia urbium, ex quibus auxilia eo bello secum militare volunt, denuntiant: numerum &

& diem locumque ad conveniendum edicentes iis qui lecti fuerint. Civitates conscriptos à se milites & sacramento adactos, eodem quem iam exposui modo, Duce etiam constituto & Quæstore, mittunt. At Romæ Tribuni militum, postquam sacramento milites dixerunt, denunciato legioni cuique die ac loco ad conveniendum sine armis, tunc quidem eos dimittunt, cæterum ubi ad dictam diem illi conveniunt: natu minimos & pauperrimos Tribuni seligunt in velites: proximos his in hastatos, uti vocant: ætatem florentissimam in principes: maximos natu Triarios. hæ sunt enim, nec plures istis differentiæ apud Romanos appellationum, æratum & armaturæ in unaquaque legione. Ita autem hos dividunt, ut ætate maxime pro-
 vecti, qui Triarii dicuntur, sint numero sexcenti. Principes mille ducenti; totidem Hastati: cæteri ac natu minimi velites: sin pluribus quam quatuor milibus constet legio, eadem proportionem & cæterorum partitionem instituunt: nisi quod Triariorum numerus variat nunquam.

Ar.

Armatura Romanorum.

AC minimis quidem natu præcipiunt ut gladium ferant, hastas & parmam. Parma & firmitatem habent, à structura: & magnitudinem quæ ad defensionem sufficiat: quippe cui figura rotunda, demetiens pedis unius & semis. Insuper adornatur velitum quisque vili capitis tegumento: cui lupina interdum aut aliquid eiusmodi imponitur; simul tutelæ causa, & indicii: ut in obeundis fortiter seciusve præliis, dignosci ab ordinum queant ductoribus. Hasta velitæ telum est habens hastile, duos ut plurimum cubitos longum: crassum vero digitum unum. spiculum illi dorantis unius, eo tenuitatis atque acuminis perductum, ut necessario statim à primo iactu reflectatur, neque remitti possit ab hostibus. alioquin commune est hoc telum. Ætate proximis quos vocant Hastatos, præcipiunt ut iusta arma domo afferant. ea sunt apud Romanos: ante omnia Scutum; latum in superficie gibba duos pedes cum dimidio: longum pedes quatuor. aut, si sit maius, ad hanc mensuram accedit palmus. è duplici tabulato glutine taurino est compactum: extremæ superficies linteæ, deinde vitulino corio circumtegitur. in ambitu circa superam inferam-

feramque partem ferrea prætexitur lamina, qua adversus cæsim illatos ictus munitur, & ne humo incumbens corrumpatur. adaptatur etiam illi concha ferrea, (is est umbo,) quæ ictus vehementiores defendit, lapidum, sarissarum & violentorum omnium telorum. Simul cum scuto est GLADIUS, quem ad dextrum latus gestat. Hispaniensem ipsi vocant. est hic gladius & ad punctum lædendum excellens; & ad cæsim ex utraque parte ferendum vehemens. constat enim lamina valida & firma. Accedunt PILA duo, & galea ærea & ocrea. Sunt è pilis quædam crassa, quædam tenuia: è solidioribus, quæ rotundæ sunt, palmarem habent dimetientem: quæ quadrata, latus; tenuia, sibynis mediocribus sunt similia: atque hæc gestant cum iam dictis. Istorum omnium hastile tria fere cubita longum est: aptatur singulis telum ferreum, hamatum, paris longitudinis cū ipsis lignis: cuius nexum usionemque adeo firmant valide, ad media usque ligna religantes, & crebris fibulis configentes, ut non ante nexus inter utendum laxetur, quam ferrum frangatur: etsi crassum in fundo, & qua parte ligno committitur, digitum unum cum dimidio. usque adeo magna cautione prospiciunt huic adnexioni. Accedit ad hæc omnia, quod in GALEA serito pennaceo insuper ornantur; pennæ nempe tribus

puniceis aut nigris, iisque rectis, longitudine cubitalibus. quæ ubi cæteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo quam sit maior apparet: species autem existit pulchra & hosti formidabilis. Ac multitudo quidem assumpta, ad hæc ærea lamina, duodecim ab omni parte digitorum, quam pectori apponunt, & cordituum sive pectorale dicunt, plenam habent armaturam. Sed qui centum millium æris censum habent, loco pectoralis, supra cætera arma, loricas hamis confertas induunt. Eodem modo armantur & Principes & Triarii, nisi quod Triarii propilis hastas gerunt. Porro ex singulis quæ sunt exposita generibus, exceptis qui ætatis sunt inferioris, ordinum ductores decem eligunt, pro cuiusque virtute. deinde alios iterum decem, altera electione. atque hos omnes appellant ordinum ductores: quorum is qui primo loco est electus, concilium participat. rursus autem isti totidem coactores agminis eligunt. Secundum hæc una cum ordinum ductoribus ætates deinde singulas, velut demptis, in partes decem tribuunt, & binos cuique parti duces, binosque agminis coactores è lectis viris assignant: velites vero prout ipsorum numerus est, æquabiliter in omnes partes dividunt. ac singulas quidem has partes appellant ordinem, manipulum, signum:

signum: duces vero, Centuriones & ordinum ductores. Hi in suis quisque manipulis signiferos duos ex omni numero eligunt, vigore corporis & generosa mente præstantissimos. Quod autem duos cuique manipulo ductores attribuunt, ratione id faciunt. quum enim sit incertum quid dux vel facturus sit vel passurus, neque excusationem ullam bellica res admitrat; committere nolunt, ut duce ac præfecto unquam ordo careat. Igitur præsentibus quidem ambobus, uter fuerit prior electus, is dextræ manipuli præest parti; alter, sinistrae. si non adsunt ambo, qui solus restat, is omnium ducatum obtinet. Probant autem Romani Centuriones, non tam eos qui sunt audaces & ad pericula subeunda prompti, atque eos qui arte imperatoria valent. suntque firmi ac stabiles & alto magis animo: non qui temere configant aut pugnae initium faciant: sed qui superiore hoste, & cum premuntur durent, ac prius mortem opperant, quam stationem deserant. Simili modo etiam equites in turmas decem dividere solent: è quarum singulis tres turmarum præfectos creant. hi coactores agminis toride assumunt. qui primus turmae ductor est electus, turmae præest: reliqui Decurionum locum obtinent, atque adeo id ipsum omnes vocantur: quoties primus abest, secundus pro turmae præfecto

segerit. Armatura porro equitum nunc quidem Græcanicæ est similis: at non ita olim. Iam primum, loricas non habebant: sed in campestribus pugnabant: ex quo fiebat, ut ad descendendum quidem & celeriter insiliendum in equos parari essent atque expediri: inter pugnandum vero periculis obicerentur: ut qui nudi dimicabant. Hastæ deinde duabus de caussis erant illis inutiles. prior ratio est, quod quum graciles eas & tremulas facerent, neque ad propositum scopum poterant collimare; & prius quam mucro defixus in aliquo firmaretur, vibrantes pleræque ipsa equorum agitatione frangebantur. ad hæc, quum sine cuspidē in ima parte facerent; ad unicum & primum illum ictum iis utebantur, quando mucrone feriebant: deinde fractæ, nulli amplius usui frustra gestabantur. Scutum vero illis erat è boum corio, ad instar eorum umbilicorum liborum quæ sacrificiis moris est imponere: ut neque ad congressus uti illis possent, quia vim ad resistendum non habebant: & ubi imbris corrupta atque in corii naturam resoluta erant; quæ ante non magno usui essent, iam plane inutilia evadebant. quare quum magistra experientia has reprobarent, Græcanicam armorum structuram suæ loco facile usurparunt. per quam & statim primum illum

mucronis ictum dirigi recte atque efficacem esse contingit, eo quod ita conficitur hasta, ut stabilis sit, non tremula: & similiter versa hasta cuspidis usum firmum esse ac violentum. Eadem ratio & in scutis: nam & cum ictus inferuntur, & cum hostis invaditur, firmis & tensis uti eis licet. quod ut animadverterunt, cito sunt imitati. Romani enim, ut si qui alii, mores facile mutant, ut quod est melius emulentur. Tribuni militum postquam huiusmodi partitionem instituerunt, & hæc super armis dederunt mandata, unumquemque domum remittunt. ubi vero dies adest, ad quam se conventuros iurarunt, adsunt pariter omnes, eo quem designavit Consul loco. fere autem separatim uterque Consul locum suis legionibus ad conveniendum edicit. Utrique enim eorum pars auxiliorum attribuitur, & Romanæ legiones duæ. omnes porro qui sunt conscripti, adveniunt indubitanter & necessario: quippe alia nulla prorsus eorum qui sacramento dixerint excusatio admittitur, præter auspicium & ea quæ sunt impossibilia. Ubi cum Romanis etiam socii sunt congregati, omnia inter illos administrant, & suum cuique munus disponunt viri à Consulibus constituti, quos vocant Præfectos, numero duodecim. Hi ante omnia ex universo cœtu Sociorum qui adsunt, Consulibus appositissimos

simos ad omnia quæ virtute vera eguerint, equites peditesque seligunt, quos vocant Extraordinarios: si Græce vertas, *Ἐπιπλεονεξ* vox significat. Auxiliorum autem multitudo omnis est, peditum quidem par, ut plurimum, legionibus Romanis: equitum vero, dupla. ex his sumunt ad extraordinarios, ex equitibus quidem tertiam fere partem: è peditibus quintam. reliquos in partes duas tribuunt: earumque alteram dextrum cornu vel alam; alteram sinistram nominant. His rite paratis, Tribuni militum legiones una cum auxiliis accipiunt, & metari castra incipiunt. Est autem apud illos una & simplex circa castrametationes observatio; qua omni tempore ac loco utuntur. propterea visum mihi opportunum iam esse, ut quantum eius fieri verbis poterit, efficiam, quo audientes modum rationemque illorum cognoscant, disponendi copias in agmine ducendo, metandis castris & acie instruenda. Nam quis adeo alienus sit ab iis quæ pulchra sunt & honesta, ut paulo accuratius animum istis nolit intendere, quæ si semel perceperit, rei inter alias memorabilis ac dignæ notitia evaderet peritus?

Dispositio legionum in castrametationibus.

EST autem CASTRAMETATIO Romanorum huiusmodi. Quoties locus castris est captus, partem illius quæ ad prospiciendum & dandum mandata fuerit commodissima, Prætorium occupat. Vexillo autem eo loci posito ubi Prætorium sunt fixuri, spatium quadratum circa ipsum vexillum sic metiuntur, ut ab eo latera omnia centum distent pedes: ac iugerum quatuor fiat area. Ad unum semper figuræ, huius aspectum ac latus, quod aquationibus pabulationibusque opportunissimum visum fuerit, Romanæ legiones isto modo collocantur. Sunt in quaque legione Tribuni sex, ut modo dicebamus: & quum binas uterque Consul legiones secum habeat: palam est, duodecim in utriusque exercitu Tribunos necessario versari. Statuunt igitur horum omnia tentoria ad lineam unam rectam; cuius omnes partes à quadrati illius latere quod electum fuerit, pari intervallo distant. abest autem ab eo pedes L. est ibi capiendis equis, iumentis & reliquis Tribunorum impedimentis locus. porro tentoria locantur descriptæ iam figuræ averfa, extrorsum spectantia. eam intelligat lector universæ
figura

figuræ frontem esse; planeque ita semper à nobis vocabitur: Seiuncta sunt invicem Tribunorum tabernacula pari intervallo: eoque tanto, ut per totam latitudinem Romanarum legionum porrigantur. Rursus inita mensura pedum centum frontem versus è regione omnium istorum tabernaculorum, ab ea linea quæ latitudinem hanc definit, & à dictis tentoriis æqualiter omni parte distat: inde, inquam, legiones locare incipiunt: quo in negotio ita se gerunt. Dictam lineam in duo secantes, lineæ ab eo puncto ad rectos angulos ductæ, equites legionis utriusque adversos inter se applicant; invicem disiunctos pedum quinquaginta intervallo: cuius medium sectio illa obtinet. Est autem tabernaculorum in equite & pedite par ac similis ratio. Efficitur namque universa & manipuli & turmarum figura sive pedatura quadrata: eaque ad interiēctas vias spectans, longitudinis quidem modum habet definitum iuxta ipsam viam: est enim centum pedum: ut plurimum vero etiam ut profunditas sive latitudo eandem mensuram habeat efficere conantur, præterquam in Sociis. quoties autem plenioribus legionibus utuntur, & longitudinis & latitudinis modum æqua proportionem adaugent. Fit autem metatio hæc equitum opposita mediis Tribunorum tentoriis, similis vico trans-
X. 3. versa

versa regione ducto ad modo dictam lineam rectam, & eum locum qui est ante tabernacula Tribunorum. Est & revera vicorum similis hæc omnis species intercurrentium viarum : ut pote secundum quas ab utroque latere partim manipuli partim turmæ porrectas in longum suas metationes habeant. Cæterum à tergo dictorum equitum, Triarios legionis utriusque iis applicant; singulos nempe manipulos singulis turmis, figura simili. ita ut tangentibus se mutuo pedaturis eo respiciant Triarii, unde equites sunt averfi. latitudinem etiam cuiusque manipuli dimidiâ longitudinis faciunt. quia & ipsi dimidio fere superantur à cæteris partibus. qua ratione quum impar sæpe sit numerus viro- rum, semper tamen metationum longitudo est æqualis; propter latitudinis variationem. Rursus autem intervallo pedum quinquaginta ab horum utrisque adversos Triariis Principes intericiunt. quibus ad illud quod commemoravimus intervallū vergentibus, duæ ecce rursus fiunt strigæ, principia atque aditus ab eadem recta linea fumentes cum equitibus : area nempe illa centum pedum, quæ ante Tribunorum est sedem: desinentes vero in latus ambientis castra valli, Tribunis adversum, quod initio posuimus universæ figuræ frontem esse. Proxime Principes, ac pone eos, interse-

runt

runt Hastatos, retrosus iterum spectantes, & pedaturis se invicem contingentibus. Quum autem in quaque legionis parte sint manipuli decem, prout principio eam divisimus, strigæ omnes pari sunt longitudine, & earum quoque extrema æqualiter pertinent ad latus quod est frons castrorum. quo etiam conversi postremi manipuli tendunt. Ab Hastatis relicto iterum quinquaginta pedum intervallo, Sociorum equites locant adversos : ab eadem cum superioribus linea incipientes, in eadem recta desinentes. Multitudo Sociorum, ut iam supra dixi, peditum quidem par admodum est Romanis legionibus; detractis Extraordinariis iam facta minor : equitum dupla: quo etiam ex numero pars tertia in Extraordinarios est detracta. iccirco in castrametationum pedaturis instituentis, pro rata ad horum latitudinem adiciendo, ut longitudine pares sint Romanis legionibus. efficere conantur. Vbi iam sunt absolutæ intercurrentes viæ (quinque omnino hæ sunt) manipulos auxiliōrū equitibus apponunt ab illis averfos, itidem ut antea : & latitudinem his ad portionem augent. spectant autem hi manipuli vallum versus, & versus latera ab utraque parte. In singulis autem manipulis prima hinc & inde tabernacula Centuriones occupant. Simul, dum eo quem indicavi modo,

X. 4

equi-

equites utrinque disponunt, sextam turmam à quinta spatio pedum quinquaginta separant. idemque in peditum quoque manipulis observant: ita ut fiat hæc quoque transitio pervia per medias legiones: quæ ratione quidem strigarum transversa regione ducitur: ratione vero tabernaculorum ubi tendunt Tribuni, lineam rectam facit æqualiter ab iis distantem. Hanc Romani, quia secundum quintos ordines pergit, Quintanam nominant. Qui autem posticæ parti tabernaculorum ubi tendunt Tribuni subiacet locus, & vacuo circa prætorium spatio utrimque adiacet, eius unam partem occupat Forum; alteram Quæstor & res exercitui necessariae quæ illum sequuntur. Ab extremo vero in utraque parte Tribunitio tentorio, à tergo quasi inflexam efficientes cum ipsis tabernaculis figuram, metantur Selecti ex equitibus Extraordinariis, & eorum nonnulli qui ultro in gratiam Consulis militant, omnes hi secundum latera castrorum locati, spectant partim Quæstorii apparatus, partim qui his sunt oppositi, Forum. Ac fere solent isti non metari tantum prope Consulem: verum etiam, quoties agmen ducitur, aut aliud quid eorum fit quæ usus postulat, Consulem & Quæstorem observare, & circa eos continenter agere. Opponuntur his spectantes vallum

lum versus pedites, qui similia modo dictis equitibus ministeria obeunt. Secundum istos via relinquitur pedes centum lata: quæ è regione tabernaculorum tribunitorum directæ, & à parte altera Fori, Prætorii ac Quæstorii, omnibus his locis prætenta ad vallum usque porrigitur. Ad superius viæ huiusce latus extraordinarii Sociorum equites castrametantur; Forum simul & Prætorium ac Quæstorium è regione habentes. horum prætenturæ circa medium, & ex adverso eius loci quem occupat Prætorium, via relinquitur pedum viginti ad posticum latus castrorum ferens, situs sui ratione, latæ quam diximus viæ ad angulos rectos incumbit. Rursus ponunt equites istos locantur auxiliorum pedites Extraordinarii, vallum & universorum castrorum averfa respicientes. Quod restat vacui spatii ad latera hinc & inde, extraneis attribuitur, & sociis si qui forte propter aliquam occasionem advenierint. Hæc quum ita se habeant, universa quidem castrorum forma est quadrata æquilatera: at strigarum in iis directiones & reliqua partium dispositio speciem urbi similem præbet. Porro vallum inter ac tabernacula spatium quaquaversum pedum ducentorum intericiunt. & est illis hic inanis locus ad res multas easque eximias magno usui. Nam & ut induci educi

que rite ac commode legiones queant, præstat id spatium: quippe omnes ex adverso suæ quisque strigæ in locum hunc inanem se effundunt: neque in eandem viam concursu facto omnium, sese invicem evertunt ac conculcant. ad hæc, prædam, siue pecudum quæ è vicinis locis subinde abiguntur, siue illam quæ hostibus adimitur, horum cogunt & per noctes tuentur. Maximum vero est quod in nocturnis invasionibus neque ignis neque telum ad eos pertingit, nisi perquam rarissime: & id quoque fere sine ullo damno: cum propter intervalli longitudinem, tum propter circumposita tentoria. Quum igitur data explorataque sit qua peditum qua equitum multitudo in singulis legionibus, siue quatuor millium siue quinque eas facere voluerint: posita enim profunditatis, longitudinis, & latitudinis indicia: hoc amplius intervalla arctiorum & latiorum viarum, pariterque alia hoc genus omnia quum data sint; facile erit cupientibus, magnitudinem spatii totius, atque adeo castrorum universum ambitum, simul intelligere. Quod si maior aliquando Sociorum adsit copia, qui vel ab initio expeditionis comites fuerint, vel pro tempore postea advenerint: istis quidem quos occasio adduxit, præter iam dicta, etiam vacua circa Prætorium loca complent: Forum & Quæstorium

rium in eundem, quem potissimum præsens utilitas suggerit, conferentes locum. Iis vero qui ab initio comitantur, locandis, si maior eorum sit numerus, strigam unam ab utraque parte Romanarum legionum, ad superiorem metaturam, in lateribus castrorum apponunt. At si quatuor legiones & Consules ambo intra unum vallum fuerint congregati, aliud nihil fingere animo debes, nisi duos exercitus exposito iam modo locatos, cohærere inter se, invicem sibi obversos, contingentes sese qua parte utriusque exercitus Extraordinarii, quos statuebamur tergum universorum castrorum spectare, metantur. cum quidem usu venit, ut figura sit oblonga, spatium prioris duplum, circuitus sesquialter. Ac quoties quidem Coss. ambo iuncta habent castra, semper hoc modo illa disponuntur: quoties vero separata; cætera quidem ut dictum est antea locant; Forum vero, Quæstorium & Prætorium in medio constituunt utriusque exercitus. Peracta metatione castrorum, conveniunt in unum Tribuni, & ab omnibus qui in legione quaque sunt liberi aut servi, iusiurandum exigunt, viritim singulis iurantibus. Est illud huiusmodi: NIHIL E CASTRIS SEFURATURUM: VERUM ET SI QUID FORTE ALIQUIS INVENERIT, AD TRIBUNOS RELATURUM.

Secundum hæc manipulos Principum & Hastatorum cuiusque legionis ordinant. duos ad curam loci ante Tribunorum tentoria. in hac namque lata via plerique Romanorum dies totos versantur : propterea ut aspergatur ac scopis mundetur diligenter, curam semper adhibent. è reliquis octodecim manipulis ternos singuli Tribuni sortiuntur . tot enim sunt in unaquaque legione, ex superiore nostra tributione , Hastatorum ac Principum manipuli: Tribuni autem militum sex. Trium autem horum manipulorum quisque suam vicem Tribuno huiusmodi præstant ministerium. Vbi castris locus est captus , hi sunt qui tentorium statuere , & locum circa pavire ac complanare solent. & si quid ad utensilium custodiam fuerit septo claudendum, id quoque istis curæ. præstant & binas excubias. harum singulas quaterni viri obeunt: quorum pars ante tabernacula , pars à tergo iuxta equos ponitur in custodia. Quum autem quisque Tribunorum tres habeat manipulos , & in quoque eorum milites supra centum , præter Triarios & Velites, qui non ministrant, haut grave illis hoc munus est ; quarto demum die vice sua ad singulos manipulos redeunte : at Tribunorum tum commoditati ad ea quæ sunt necessaria hac ratione consulitur ; tum etiam honori , ad dignita-

dignitatem atque auctoritatem eis conciliandam . Triariorum vero manipuli à ministrando Tribunis sunt liberi : sed eorum singuli turmis equitum quotidie quaternos milites præbent, ad excubandum ei turmæ quæ à tergo proxime assidet. Hi cum alia custodiunt, tum equos maxime: ne aut vinculis impliciti fiant inutiles , aut soluti in alios equos incidant, & trepidationem ac tumultum in exercitu faciant. Unus porro è cunctis manipulis , suam quisque vicem Imperatori excubat ; qui & tutum ab insidiis eum præstat, & imperii maiestatem simul ornat. Porro in præducenda fossa & struendo vallo, duo Socii litora incumbunt , ad quæ ipsorum utraque ala metatur : duo reliqua Romanis, utrique legioni unum. Diviso autem per manipulos unoquoque latere, quum per partes eurent Centuriones, ipsi instantes operi: lateris universi probatio ad duos è Tribunis pertinet. Similiter & cæteram castrorum curam hi sustinent. in binos enim dividentes sese, mutua vice semestris spatii menses duos imperant: ac quibus fors evenit , ii omnibus, quæ in castris geruntur, præsunt : Eadem est imperandi ratio & Præfectorum inter Socios. Ad Tribunorum tabernacula luce orta equites præsto sunt, & ductores ordinum : Tribuni statim ad Consulem. Hic quæ usus postulat Tribu-

Tribunis mandat, Tribuni equitibus & Centurionibus, isti militibus, ubi suum quæque res tempus est nacta. In nocturnæ tesseræ traditione ne quid peccetur, hoc cavent modo. In unoquoque genere equitum peditumque, milites decimi signi in extremis partibus strigarum metantur. è singulis istis decimis ordinibus unum inter omnes eligunt, quem ab excubandi munere liberant. Hic quotidie circa Solis occasum ad Tribuni tentorium venit, & tessera accepta (ea est, latior tabella inscripta) revertitur: qui ut ad signum suum est reversus, parvulum id lignum ac simul tesseram adhibitis testibus proximi ordinis ductori tradit; ille similiter, sequentis Centurioni: atque idem omnes deinceps faciunt: donec ad primos ordines qui prope Tribunos tendunt, signum perveniat. hos oportet tabellam ad Tribunos referre dum adhuc lucet. Tribunus si omnes fuerint relatæ quas dederat; cognoscit, tesseram ad omnes, & per omnes ad se venisse. sin desit aliqua, è vestigio qui factum sit hoc, inquit: notum habens ex inscriptione, cuius partis tabella non sit allata. atque is per quem stetisse invenitur, multa condigna afficitur. Quod ad vigiliæ nocturnas eæ administrantur à Romanis hoc modo. Imperatorem & Prætorium eius custodit manipulus ante fores solitus excu-

excubare. Tribunorum tabernacula & equitum turmas, qui ad id sunt designati è singulis manipulis, ut ante diximus. Similiter etiam ad quemque ordinem excubias è suo numero omnes locant. reliquas Imperator ipse disponit. fere autem ad Quæstoris tutelam ternæ excubiæ constituuntur: ad Legatorum, qui concilium participant, binæ. at laterum exteriorum custodiam velites agunt, qui propter vallum totum de die in excubiis manent. hoc enim muneris est illis impositum. hi ad uniuscuiusque portæ ac lateris custodiam de suo numero denas collocant excubias. E singulis autem quaternionibus eorum qui ad custodias agendas sunt destinati, ille qui primus in statione est futurus, ad Tribunū vespere deducitur ab agminis coactore cuiusque signi. Tribunus omnibus his pro singulis excubiis parvulas è ligno tessellas tradit oppido exiguas, quæ nota quadam sunt insignitæ. illi his acceptis ad designatas quisque stationes concedunt. At circuitionis fides curæ equitum demandatur. Oportet enim ut qui primi sunt in quaque legione Turmarum præfecti, uni è suis coactoribus agminis, mane huiusmodi dent præceptum: ac iuvenibus quatuor suæ turmæ ante prandium edicat, ipsos esse qui circuire debeant. deinde præfecto turmæ secundæ significare idē tenetur sub vespéra, pertinere ad ipsum

ipsum circuitionis munus in diem sequentem. Hunc quoque similiter, ubi præceptum accepit, eadem facere cum iam dictis in proximum diem oportet; & ita alios quoque deinceps. Quatuor autem illi quos è prima turma agminis coactores elegerunt, vigilias inter se sortiti, Tribunum adeunt, & scriptum ab eo accipiunt, quæ loca & quot vigilias obire oporteat. deinde ad primum manipulum Triariorum excubias agunt illi quatuor: quoniam eius Centurioni cura incumbit ad quamque vigiliam buccina signum dandi. Vbi tempus venit, primam vigiliam circuit qui eam fuerit sortitus, testes secum habens, ex amicis nonnullos. obire autem hic dictas stationes non circa vallum duntaxat & portas, verum etiam circa manipulos omnes ac turmas. qui si primæ vigiliæ custodes offenderit vigilantes, tenue illud lignum ab iis accipit. at si aliquis dormiens fuerit inventus, aut quistationem deseruerit, attestatus eos qui adsunt, abire. consimile fit & ab iis qui sequentes vigilias lustrant. Dandi autem signi buccina vigiliis singulis, quo circuitoribus cum vigilibus conveniat, curam gerunt suo quisque die Centuriones primi manipuli Triariorum, ex utraque legione. Prima dein luce singuli qui perlustraverunt vigilias, ad Tribunum tesseras deferunt: quæ si tot inveni-

inveniantur quot fuerant datæ, inculpati discedunt: sin pauciores aliquis referat quam pro numero excubiarum, ex impressa nota de eo excubitorum quaternione, cuius ratio non constat, inquirunt, qua re cognita Centurionem vocat: hic designatos ad vigilias adducit: qui cum circuitore disceptat. Quod si penes vigiles culpa hæreat: confestim qui lustravit, testificatum se esse proximos declarat. hoc enim faciat oportet. atque id si non fuerit factum, ad circuitorem redit culpa.

De poenis maleficiorum, & virtutis premiis.

STATIM igitur concilio advocato; Tribunus de eius causa cognoscit: & si damnatus fuerit, fuste percutitur. Fustuarium, poena est huiusmodi. Tribunus fustem capit; eoque condemnatum quasi attingit solum. quo facto, omnes legionarii qua fustibus qua saxis inibi intra castra ut plurimum quidem fontem necant. sed & si qui evaserint, non tamen salvi propterea sunt. nam quæ illis salus, quibus in patriam quidem redire non licet? & quos necessariorum nemo ausit tecto recipere? quamobrem qui semel in eam calamitatem inciderunt, planissime pereunt.

pereunt. Idem quoque supplicium manet
tam coactorem agminis, quam turmæ præ-
fectum, si mature ille circuitores, hic se-
quentis turmæ decurionem sui officii non
admonuerit. quare quum adeo vehemen-
ter & sine spe veniæ delicta hæc puniantur,
disciplina nocturnarum excubiarum inof-
fenso tenore servatur. Tenentur autem
milites quidem Tribunos observare, illi-
que auscultare, Tribuni vero Consulibus.
Et habet Tribunus potestatem mulctæ di-
cendæ, pignoris capiendi, virgis aut fusti-
bus cædendi: idem ius est Præfectis in So-
cios. Fuste autem percutitur etiam is,
qui aliquid è castris fuerit furatus, item
qui falsum testimonium dixerit: nec non
si quis in flore ætatis male usus corpore
fuerit deprehensus. ad hæc is cui rer ean-
dem ob causam mulcta fuerit irrogata.
Hæc quidem ut crimina puniunt. Ignaviæ
vero & flagitio militari vertunt huiusmodi
delicta: si qui præmii adipiscendi causa
forte aliquod facinus suum ad Tribunos
falso rerulerit: similiter si qui in statione
constituti locum ubi locati fuerant, formi-
dinis ergo deseruerint: itemque si quis in
ipso prælio armorum aliquam partem ca-
ptus metu abiecerit. propterea nonnulli in
stationibus suis manifestam mortem op-
petunt ab hostibus oppressi, qui multis par-
tibus sint plures, dum imminentis supplicii
metu

metu assignatum sibi locum deferere no-
lunt. quidam vero excusso inter dimican-
dum scuto, aut ense, aut alia parte armo-
rum, temere coniciunt ipsi sese in hostes,
ea spe quod aut recepturi sint quæ amise-
rant: aut, si quid evenerit secius, manifestā
ignominiam & contumeliam suorum evi-
taturi. Si quando autem delicta eadem à
pluribus contingat admitti, & manipuli
universi hoste urgente cesserint loco; ut o-
mnes fuste percutiant aut necent, non est
moris illorum: sed remedium ei malo in-
venerunt utile iuxta ac terribile. Tribunus
enim advocata concione desertores in me-
dium producit, eosque atroci oratione in-
crepat. qua demum finita, modo quinque
sortitur, modo octo, modo viginti; atque,
ut verbo omnem observationem comple-
ctar, id semper agit, ut pro numero noxio-
rum decimus quisque semper eorum ca-
piatur. Hos inquam ex omnibus qui igna-
ve se gesserunt, arbitrio sortis seligit, & in-
exorabiliter sorte damnatos, fustuarii sup-
plicio, quod ante descripsimus, afficit. re-
liquis hordeum pro tritico admetiens, ex-
tra castra, & munitionem castrorum, ten-
dere eos iubet. Atque ita quum pericu-
lum & metus sortis ex æquo omnibus im-
pendeati, nemo enim scit in quem ea sit ca-
sura: exemplum autem vescendi ex hordeo
in omnes pariter edatur: hoc instituto,
quam

quam maxime poterat fieri, consultum est utrique rei; ut & terror iniiceretur, & acceptum detrimentum sarciretur. Præclare vero etiam iuventutem ad pericula subeunda excitant. nam ubi prælium aliquod est commissum, ac iuvenes aliqui fortiter sese gesserunt; Imperator advocato in concionem exercitu, productis prope se iis quorum præ cæteris virtus insignis existit, primum quidem singulos illorum laudat à fortitudine: & si quid aliud in eorum vita fuerit quod commemorari cum ipsorum laude queat: deinde, ei qui hostem vulneravit, hastam donat: qui prostraverit & spolia detraxerit, pediti quidem phialam, equiti vero phaleras. quanquam olim hasta sola præmium erat. Cæterum ista consequitur, non qui in iusto prælio signis collatis dimicans, aut in capienda urbe aliquos hostes sauciaverit vel spoliaverit: verum qui in velitationibus cum hoste, aut aliis eiusmodi occasionibus, quando nulla necessitas quemquam dimicare viritum cogit, ipsi suam sponte ac propria voluntate eo descenderint. At quoties urbs capitur, auream iis coronam qui primi muros conscenderint, donat. similiter etiam eos qui vel cives vel Socios propugnaverint & servaverint, Imperator donis insignit. & qui servati fuerant, solent, ultro, sua minus, Tribuno post causæ cognitionem cogen-

re,

te, servatorem suum coronare. atque adeo per omnem vitam is qui servatus est, illum pro parente colit, omniaque ei tenetur præstare quæ filius patri. Hac autem stimulatione, non eos tantum qui præsentibus audiunt, ad pericula certatim & cum æmulatione adeunda excitant: sed eos etiam qui sunt domi. nam qui donis hoc genus sunt donati, præter gloriam qua fruuntur inter legiones, & famam quam domi statim consequuntur, hoc amplius, reversi in patriam, festorum ludorumque solennia insignes cultu agitant. nam eiusmodi ornamenta gestare solis licet iis, qui virtutis causa ab Imperatore fuerint iis honestati. Iidem spolia defigunt in maxime conspicuis ædium suarum locis, ut sint monumenta ac testimonia suæ virtutis. Qui igitur & pœnas & præmia militaria tanta cura ac studio dispensant; merito quoties bella suscipiunt læto atque illustri fine ea terminant. Stipendii nomine pedites in diem accipiunt binos obolos: ordinum ductores duplum: equites drachmam. admetiuntur vero peditibus quidem, tritici partes circiter duas medimni Attici: equitibus vero hordei in mensem, septenos medimnos, tritici vero binos. Sociorum peditibus par mensura datur ac Romanis: equitibus tritici medimnus unus semis, hordei mensuræ eiuscemodi quinæ. atque hoc

hoc fociis quidem gratis donatur : Romanis , sive frumentum sive vestis tribuatur, aut etiam si quibus armis opus habuerint, horum omnium certa pretia Quæstor de stipendio deducit.

*Ratio movendi castra, ducendi agminis,
& figendi tentoria.*

PROFECTIONEM à castris hoc modo instituunt. Simul datum est primo signum, tentoria omnes detendunt, & vasa colligunt. cæterum neque auferre neque figere suum cuiquam tabernaculum prius fas est, quam Tribunorum & Imperatoris fuerint tensa aut detensa. Vbi autem editum iterum est signum, sarcinas iumentis imponunt. at tertio dato signo primos oportet procedere, & tota castra movere. Et in primo quidem agmine ut plurimum extraordinarios locant. Succedit his Sociorum ala dextra. hos continuo sequuntur prædictorum iumenta. horum agmen prima legio Romana excipit, suas à tergo sarcinas habens. Pone hos it secunda legio, sequentibus propriis iumentis, & eorum Sociorum impedimentis, qui universum agmen cogunt. nam in novissimo agmine secunda Sociorum locatur ala. Equites modo suam quisq; partem à tergo consequuntur: modo ad latera iumentis adequitant: continentes

ea,

ea, & securitatem præstantes. Quoties à tergo hostis expectatur, de cætero ordine nihil mutantes, solos Extraordinarios Sociorum à primo agmine ad ultimum traducunt. Alternis autem diebus & legionum & alarum altera præcedit: eademque rursus subsequuntur, ut ex æquo omnes aquatione ac pabulatione integra fruantur, primum in agmine locum suam quisque vicem perpetuo occupantes. Est & alius itineris faciendi modus, quo utuntur quando periculum ab hoste imminet, ac patentia nacti sunt loca. Hastatos enim, Principes ac Triarios in triplicem aciem divisos ducunt paribus intervallis invicem distantes: iumentis manipulorum qui cæteris præeunt, ante omnes locatis: at primis manipulis secundorum iumenta subiiciuntur: secundis, tertiorum. & sic impedimenta atque ordines alternatim locant. Hac ratione autem composito agmine, si quid ingruat periculi, modo ad lævam modo ad dextram agmen convertentes, manipulos extra iumenta in eam partem educunt, unde hostis paruerit. atque ita brevi tempore & motu unico, tum armatorum manus in acie reperitur instructa: (nisi forte insuper oporteat Hastatos evolvi:) tum iumenta & omnis multitudo quæ castra sequitur, pone terga stantium in acie subducta, commodam adversus pericula stationem obtinent. Postquam

prope

prope illum locum agmen pervenit ubi castra sunt facienda, præcedunt Tribunus & illi Centuriones quos moris est in eam rem eligere. Hi locum universum ubi metari oportet, contemplati, ante omnia convenientem Prætoriam sedem, prout ante diximus, capiunt: & ad quem aspectum latiusve spatii Prætorium ambientis legiones sint locandæ statuunt. quæ ubi delecta sunt loca, Prætorii ambitum dimetiuntur: deinde rectam illam ad quam Tribunorum tabernacula defiguntur. mox aliam lineam rectam è regione prioris productam, unde incipit metatura legionum. Similiter etiam spatium quod ab altera parte est Prætorii, cuius particularem descriptionem pluribus ante sumus persecuti, lineis dimetiuntur. His brevi tempore expeditis, ut pote facili dimensione, quum omnia intervalla sint definita, & ex familiari usu nota, mox vexillum defigere solent: unum quidem & primum eo loco ubi Prætorium est ponendum: alterum in electo latere: tertium in medio eius lineæ ad quam Tribuni tendunt: quartum in ea ad quam legiones metantur. & cætera quidem punicea statuunt: at Imperatorium vexillum est album. in iis quæ sunt ab altera parte Prætorii, modo nudas hastas defigunt, modo vexilla ex aliis coloribus. Secundum hæc strigas statim dimetiuntur, & in singulis

liæarum hastas figunt. ut merito, simulac appropinquantur legiones, & locus castrorum potest conspici, omnia confestim omnibus sint nota, vexillo Imperatoris pro indicio utentibus ad cætera coniicienda. denique quum nemo sit quin sciat in qua striga & qua strigæ parte tendat: quia semper eundem singuli locum in castris occupant: simile quid evenit, ut cum urbem suam aliquis exercitus indigena ingreditur, tum enim recta à portis divertentes alius alio progrediuntur, & ad suas ædes sine errore perveniunt. quia & in universum & per partes norunt in qua regione proprium cuiusque sit diversorium. simile inquam his est, quod in Romanorum castrametatione usu venit. Ac mihi videntur Romani eam potissimum ob causam, quia facilitati in hoc negotio studebant, contrariam Græcis hac in parte viam instituisse. Græci enim quoties metantur castra, operæpretium ducunt, ante omnia, loca à natura munita observare, & se illis accommodare: simul laborem ducendæ fossæ fugientes: simul quia non æqualiter fidunt arte factis munitionibus, & iis quas ipsa locorum natura exhibet. ea propter cum in universorum castrorum positione coguntur figuram quamlibet assumere, dum locis obsequuntur: tum partes quoque ipsas variare aliter atque aliter pro ingenio loci.

306 POLYBII COMM. POLEM.
ci. Unde evenit, ut in metandis castris, ne-
mo certus sit de loco aut suo privatim, aut
ordinis sui. At Romani & percutiendæ fos-
sæ laborem, & vexationes id genus alias eo
consilio sustinent, ut facilius res confiat,
utque nota & unica eademque semper
castrametatione utantur. Quod igitur
ad tractationem de legionibus Romanis
attinet, maxime autem ad rationem po-
nendorum castrorum, summatim hæc di-
cta sunt.

F I N I S.

CLAUDII ÆLIANI
T A C T I C A:

S I V E

De Aciebus constituendis.

A D

ADRIANVM IMPE-
RATOREM.

CLAUDII ÆLIANI
TACTICA

SIVE

De instruendis aciebus

Ad Adrianum Imperatorem.

P R Æ F A T I O.

SCIENTIAM Tacticam, quæ sum-
pto ab Homeri temporibus primor-
dio apud Græcos in usu fuit, multi,
Dive Adriane Cæsar Auguste, ante
nos conscripsere, qui non eam habebant
disciplinarum cognitionem, qua nos pol-
lere res ipsa fidem facit. Quare scientiæ
huius præcepta componere atque in ordi-
nem redigere volui, quod mihi persuade-
rem, posteros nostra præ antiquiorum hac
de rescriptis probaturos. Quia vero igno-
rabam, (nam verum fatendum est,) quanta
fuiſſet hac in parte Romanorum & facul-
tas, & peritia; torpore corripiebar conscri-
bendæ ac tradendæ huius disciplinæ, ut
quæ post inventam à vobis doctrinam iam
obsoleta, atque olim non amplius usum in
communi vita habitura esset. At postea-
quam cum Deo patre tuo Nerva super eo

Y 3

con-

contuli, ac Formis transactis aliquot diebus apud Frontinum, è clarissimis Consulibus virum, quique peritiæ bellicæ laudem asportavit, collatis cum eo quoque sermonibus comperi, non minore illum studio teneri disciplinæ Græcis usitatæ: capere non amplius, quod de conscribendis Tacticis conceperam, vilipendere: autumans, haud tantum in ea studii, operæque, positum iri à Frontino, siquidem videretur Romanorum instructione deterius quid, minusve, continere. Itaque data aliquando à me scripto rudiores forma, quæ tamen editioni nondum apta foret; tua, Imperator, fortitudine, ac peritia summa, queis omnes simul excellis, quotquot unquam belli Duces exstiterunt, impulsus sum hanc operam perficere, non perpulchram modo, sed quæ etiam apud eos, qui in hac scientia operam diligentem posuere, præscorum Græcorum commentarios elevare poterit. nam perspicuitatis ratione affirmanter aio, eos, qui in hoc scriptum incident, maiorem ex huius institutione profectum facturos; quam ex antiquiorum commentationibus, quod nimirum hic singula ordine explicata sint. Equidem tibi, Imperator, tantorum bellorum Duci mittere hoc scriptum non sum ausus, veritus ne forte tenuiora videantur, quæ à nobis traduntur. Quod si tamen hæc ita tecum reputes, ut cogites, esse Græcanicam

eam scientiam, ac ut elegantem, ita iucundam historiam, in qua etiam Alexandri Macedonis studium in acierum constructionibus contemplabere, recreationem nonnullam animo tuo præbebit hoc scriptum. Atqui propter negotia, quibus iugiter occuparis, eorum quæ demonstrantur, summa capita præscripsi, ut prius quam lecturæ libri te applices, paucis quid promittat scriptum intelligas, & quæcunque loca legenda quæres, facile ea sine magno temporis dispendio invenire possis.

FINIS PROOEMII.

CAPITUM

Quæ in his ÆLIANI TACTICIS tractantur, conspectus.

Cap. I. **D**E autoribus, qui Tacticos & Strategicos libros conscripsere. De libro hoc, & quod horum disciplina sit omnium utilissima.

- II. Apparatum belli integrorum divisio.
- III. De singularum Phalangum Constitutionibus, Praefecturis, Ordinibus, Numero convenienti, Nominibus, & Tactica definitione.
- IV. Decuria quid sit, & quot constet viris.
- V. De Decuria dispositione.
- VI. De Syllochismo, seu Decuriarum coniunctione.
- VII. De Phalange, eiusque Longitudine, & Altitudine. Ingare quid, & Versare. Quomodo dividatur Phalanx in cornua per Altitudinem, & aliter per Longitudinem. De ordinatione Peditum gravis armatura, Velitum, atque Equitum.
- VIII. De numero Peditum gravis armatura, Velitum atque Equitum, ad agminum transformationes convenienti.
- IX. Nomina Decuriarum, quæ duplicata procedunt semper, vel per binas, vel per quaternas, vel octo, vel sedecim: atque ita deinceps. Quot in singulis agminibus sint viri, quot

- quot Decuria, & quæ Ducum nomina.
- X. De ordinatione Phalangarcharum, Merarcharum, Tetrarcharum, & aliarum Praefecturarum, secundum virtutis cuiusque praestantiam.
 - XI. De intervallis, quibus inter se distant Pedites gravis armatura, tum alias simpliciter nimirum ordinati, tum condensati; ac constipati: Quid sit Densatio, & Synaspiasmus, seu Constipatio.
 - XII. De Phalangis armatura, qua constat clypeis & hastis.
 - XIII. Quales oporteat esse Lochagos primi ingi: deinde Epistatas secundi, tertii, & reliquorum deinceps.
 - XIV. De Macedonica Phalange, & Sarissarum longitudine.
 - XV. De Velitum coordinatione.
 - XVI. De nominibus & ordinibus Velitum.
 - XVII. De Iaculationibus, Arquutibus, & omnibus, qui telis eminus utuntur. deque eorum usu.
 - XVIII. Quomodo Equites in Rhombi formam, Cunei, aut Quadratam construendi.
 - XIX. Quare acies Equitum Rhombiformes in usum admissæ. & quomodo veteres variis formis eas instruxerint: ita ut alia & Versarent simul, & Ingarent: alia neque Versarent, neque Ingarent: alia rursus Versarent tantum, non Ingarent: vel Ingarent quidem, non etiam Versarent.
 - Y s XX. De

xx. De ordinatione Turmarum, deque earundem nominibus. atque Equitum, qui in singulis, numero.

xxi. Quod ad formas Acierum, earumque transformationes, multum studii exercitationisque requiratur.

xxii. De Curruum atque Elephantorum Constructione, deque singulorum usitatis olim appellationibus.

xxiii. De quibusdam nominibus ad Formarum motiones utilibus, cum in Armorum exercitiis, tum ipsis certaminibus.

xxiv. De Inclinatione, ac Immutatione, utraque vel in Hastam, vel in Clypeum, sive ab hoste, vel in hostem. De Conversione, Reversione, Perispasmo, & Eperispasmo.

xxv. Versare quid, & Iugare, & quid in rectum restitui.

xxvi. De Evolutionibus, quod earum duo sint genera: unum per Versus, per Iuga alterum. de earum differentia, qua alia Macedonica, alia Laconica, alia Chorea dicitur.

xxvii. De modis, quibus Evolutiones fiunt.

xxviii. De Duplicationibus, quod earum duo sint genera, vel secundum Iuga, vel secundum Altitudinem. quomodo utrumque genus duplicetur, vel Numero, vel Loco, & ut rursum restituatur.

xxix. De Phalange transversa, recta, & obliqua.

xxx. De Interiectione, Praepositione, Postpositione, Adpositione, Impositione, & Subiunctione.

xxxI.

xxxi. Quomodo Agmina sint convertenda, inflectenda, & circumflectenda, idque in Hastam, vel in Clypeum, & ut denuo in priorem ordinem restituenda.

xxxii. Quomodo densare Phalangem oporteat ad dextrum sinistrumque cornu, vel in medio: & quomodo in priorem ordinem restituere.

xxxiii. De dictarum Immutationum, Conversionum, Inflectionum, Circumflexionum, & Restitutionum usu: deque eodem Evolutionum simul, & Differentia.

xxxiv. Quod copias, tam pedestres, quam Equestres, tum voce, aut tuba, tum signis visibilibus adsuefacere oporteat.

xxxv. De modis, quibus in itineribus incedit Exercitus. de recta in iis Epagoge, & Paragoge, eaque vel in Dextra, vel in Sinistra. Quod recta Epagoga opponatur Caëlembolus, seu Cuneus cavus: & quod huic Triphalangia.

xxxvi. De Paragoge dextra, & sinistra.

xxxvii. De Antistomo Phalange.

xxxviii. De Amphistomo Phalange.

xxxix. De Antistomo Diphalangia, & que adversa illi pugnat, Turma Equestri Cuneiformi.

xl. De Amphistomo Diphalangia, & Peristomo.

xli. De Homæostomo Phalange, & que illi opponitur, Plinthio, & de Homæ-

Y 6

ostomo

ostomo Diphalangia.

XLII. De Heterostomo Phalange.

XLIII. De Equestri Turma Rhombiformi,
& opposita ei Phalange Luniformi.

XLIV. De Turma Equitum oblonga, & qua illi
opponitur, Phalange Peditum Transversa.

XLV. De altera Turma Rhombiformi, qua
versat quidem, non etiam iugat: & de opposita ei
Acie Pedestri, qua Inflexa antrorsum vocatur.

XLVI. De Pedestri Phalange, Inflexa retrorsum,
& qua illi opponitur, Incurva, seu Gibba.

XLVII. De Turma Equitum forma quidē Ob-
longa, sed non numero: & de Phalange, qua
ei opponitur, Embolo, seu Cuneo.

XLVIII. De Plasio: & qua ei opponitur, Acie
Implexa.

XLIX. De Hyperphalangisi, Hypercerasi, & Le-
ptysmo.

L. De modis, quibus Impedimenta ducuntur,
quodque ii sint quinque.

LI. De Præceptis Imperatoriis, quod & brevia
esse oporteat, & non ambigua.

LII. Quod ante omnia silentium imperari de-
beat: & ut ad id quod præcipitur, attentii
sint milites.

LIII. Varia præcepta imperatoria quomodo e-
nuntientur. Præsentis scripti Epilogus,

FINIS CAPITVM

CONSPECTVS.

CLAUDII ÆLIANI
TACTICA:

SIVE

De Aciebus constituendis.

CAPIT I.

De autoribus, qui Tacticos & Strategicos li-
bros conscripsere. De libro hoc, & quod ho-
rum disciplina sit omnium utilissima.

PRIMUS omnium, quod quidem
scimus, cognitionē habuisse scien-
tiæ Tacticę videtur Homerus, eius-
que peritos laudasse: ut Mne-
stheum:

Inter mortaleis erat illi nemo secundus,

Formaret quæ acies melius Peditumque E-
quitumque.

Ac de Tactica Homeri tempore usitata le-
gi Scriptores, Stratoclem, Hermiam, ac
Frontinum, virum nostro tempore consu-
larem. Intradenda autem hac scientia
pluribus elaboravit cum Æneas, qui quo-
que quamplurimos Strategicos libros
composuit, quos in compendium postea
redegit Cineas Thessalus: tum Pyrrhus
Epirotæ, eiusque filius Alexander, ac Clear-
chus,

chus, qui etiam *Tactica* conscribere: Pausanias insuper, & Euangelus, & Polybius *Megalopolitanus*, vir multifariæ eruditio-
nis, & qui cum Scipione versatus est: Eupolemusque, ac Iphicrates. Posidonius etiam Stoicus artem *Tacticam* scripsit. Quin & aliorum complurium quidam Isagogas, ut Bion, quidam tractatus *Topicos* edidere. Sed ut omnes commemorem, quos videre ac legere contigit, ineptum arbitror. Ut tamen verbo, quod res est, dicam, comperi, plerosque istorum autorum conscripsisse res illas non ad rudiorum hominum captum, sed eorum, qui eas iam callebant. Quod igitur, cum primum desiderio cognoscendæ huius rei teneremur, nobis accidit, nec, qui eam nobis docerent, invenientibus, nec tamen aurumantibus, ea, quæ ante nos edita erant, tradendæ huic disciplinæ sufficere; idem ne aliis quoque usu veniat, pro virili canabimur. Quotiescunque vero in expositione præceptorum sermo mihi deficiet, ad exprimendas res descriptionem figurarum in subsidium assumam, ut ita visum intellectui adiutorem adhibeam. & quidem iis uti vocabulis annitar, quæ apud quemque veterum occurrunt, ut qui huic scripto, tanquam primis rudimentis, addicti erunt, tum in nominibus, tum in consuetudine nominum, quæ ab ipsis usurpantur, coexercitati, ipsi quoque

quæ iisdem uti nominibus adsuescant quæ apud Scriptores *Tacticos* in usu sunt, neu peregrinum & insolens quid ipsis videatur, cum in eorum scriptis versabuntur. Arbitror autem, eum, qui semel per has quæ à nobis traduntur vias introductus sit, facili etiam negotio veterum scripta intellegendum. Porro autem Disciplinam hanc omnium esse utilissimam vel ex eo quis deprehendat, quod Plato lib. De legibus dicat: Cretensium Legislatorem scripsisse Leges hominibus, tanquam semper ad bellum præparatis. Esse namque omnibus ac singulis civitatibus natura bellum inter se mutuo occultum. Quomodo itaque Disciplinam aliam æstimabit aliquis potiorē? aut quem librum hoc utiliorē, vel magis necessarium?

CAP. II.

Apparatum belli integrorum divisio.

CÆTERUM primo dicendum mihi de integris belli apparatus. Horum duplices sunt copiæ: aliæ Terrestres, Navales aliæ. ac Terrestres quidem eorum, qui terra præliantur: Navales eorum, qui in mari aut fluminibus classe concurrunt. Sed ut in Navalibus conflictibus instruatur Classis, alias dicemus, nunc relaturi, quæ ad pedestrem exercitum pertinent. Eorum igitur,

igitur, qui ad bella colliguntur, pars ad pugnandum comparata est, pars non, eorum scilicet, qui ad usus istorum conveniunt. Illa est, quæ ad prælium instruitur, hostesque armis à se repellit: Hæc multitudo cætera, ut, Medicorum, Mercantium, Famulorum, aliorumque quotquot exercitum ministerii causa sequuntur. Eorum, qui pugnandi causa veniunt, alii pedites sunt, alii vehuntur. Qui proprie Pedites sunt, in terram pedibus premunt. Qui vehuntur, alii ab equis, alii ab elephantis feruntur. Qui ab equis feruntur, eorum quidam currubus insident, quidam ipsis equis. Atque hæ Generales sunt horum differentiarum. Particulatim cum peditatus, tum equitatus instructio multifaria est. Quæ vero in elephantis ac currubus usu venit, utraque uniformis. Constructio igitur pedestris trifariam dividitur. Eius enim quidam Hoplitæ, quidam Peltastæ, quidam sunt Leves. Hoplitæ utuntur armatura inter cunctos gravissima, more Macedonico, clypeis nimirum rotundis, ac hastis prælongis. Leves contra omnium levissimo utuntur apparatu, ut qui neque loricas, neque tibialia, neque scuta aut clypeos graviores habent: sed iaculis utuntur, quæ vel eminus arcu emittunt, vel manu; aut lapides è funda vibrant, manuve eiiciunt. Ad hoc genus etiam Argili armatura refertur. Peltastæ qui

qui dicuntur, ipsi quoque Armaturam habent Macedonico apparatusi similem, armamen, quam illi leviora, (his enim Pelta, Scutum leve est, atque exiguum) ac hastas ad Sarissarum longitudinem breviores. Videtur autem horum armatura medium obtinere ordinem inter Leves, & eos, qui proprie Hoplitæ dicuntur, cum gravior sit, quam est Levium, levior vero, quam est Hoplitarum. Quamobrem plerique & hos cum Velitibus collocant. Equestrium copiarum, quæ in Turmas instruuntur, quasque à cornubus discriminavimus, pars Cataphracta est, pars non Cataphracta. Quæ Cataphracta dicitur, ea tum viros, tum equos loriceis undique circumtegit. Quæ vero Cataphracta non est, eius equites quidam sunt Doratophori, seu Hastati, quidam Aerobolistæ. Doratophori sunt isti, qui ex equis cum hostibus manus conferunt ac cominus hastis pugnant. Horum autem alii scuta habent, vocanturque Scutati, alii hastis solis sine scutis pugnant, qui etiam proprie Doratophori vocantur, atque à nonnullis Xestophori. Equites Aerobolistæ dicuntur, qui eminus hostem petunt. Atque horum alii missilibus utuntur, alii arcubus. Missilibus utuntur illi, qui proprie vocantur Tarentini. at Tarentinorum duplex est differentia. nam qui ex illis eminus spicula iaculantur, Hippacon.

pacontistæ dicuntur, ac proprie Tarentini: quidam vero Tarentinorum levibus missilibus utuntur, ac primo semel iterumque eiaculati, confestim exinde cum hostibus congredientes cominus prælium ineunt, propemodum atque illi, quos Doratophoros ante diximus: atque hi vocantur Leves. ita ut inter Tarentinos proprie Tarentini dicantur ii, qui eminus in hostem eiaculantur; Leves autem appellentur, qui cominus pugnant. Quos ante equites Arcubus uti diximus, ii nominantur Hippotoxotæ, & à quibusdam etiam Scythæ. Tot igitur sunt differentię eorum, qui in exercitiis arma ad pugnandum gestant, numero scilicet novem, Hoplitarū, Peltastarum, Levium, Equitum Doratophororum, Equitum Sagittariorum, Equitum arcubus utentium, Equitum Cataphractorum, Curruum, Elephantorum.

C A P. III.

De singularum Phalangum Constitutionibus, Præfecturis, Ordinibus, Numero convenienti, Nominibus, & Tactica Definitione.

SED cum unaquæque prædictarum Phalangum, Constitutiones, Præfecturas, Ordines, Numerum convenientem, ac Nomina complectatur, propterea, quæ præcipiuntur cum in exercitatione quotidiana,

diana, ac mutua, tum reapse in ipsis præliis, de singulis istis seorsim verba facere necesse est. Eius ergo est, qui instruendæ Acciei præest, ex assumpta virorum inordinata multitudine idoneos eligere, eosque quo decet quemque loco constituere. Hoc est: in Decurias distribuere, easque coniungere, totiusque Multitudinis numerum definire mediocrem, ac bello accomodum. Etenim instructum esse exercitum tum in itineribus, tum in Castris, inque ipsis adeo conflictibus, utilissimum est. Comperimus enim, magnas copias ordinis expertes cæsas sæpenumero, ac concisas à paucis, qui ordinem servare simul didicerant. Porro Tacticā hanc definivere, Aeneas quidem, *Quod sit scientia bellicorum motuum*: Polybius vero ita: si quis ordinandam multitudinem assumens, eam cum iudicio in Decurias disponat, easque simul iuxta se muruo collocet, ac militem istū edoceat ea, quæ ad usum belli conducibilia sunt.

C A P. IV.

Decuria quid sit, & de quot constet viris.

EST igitur Decuriare, Decurias facere. Decuria autem est, numerus virorum ab aliquo præcedente, & iis, qui illū subsequuntur, ad postremum usque. Numerum Decuriæ alii fecere virorum octo, alii

alii duodecim, alii sedecim. Sed esto nunc XVI virorum Decuria. iustam enim habet numerus iste mediocritatem, & ad Phalangis longitudinem. Et siue ob usus aliquos duplicetur Altitudo, ut ea fiat virorum triginta duum, siue contrahatur, ac in octo viros redigatur, nullum impedimentum dabitur pone collocatis Velitibus. Seu namque illi iaculentur, seu fundis aut arcubus utantur, facili labore iactus eorum Phalangis altitudinem superabunt.

C A P. V.

De Decuria dispositione.

O PRIMUS igitur cuiusque Decuriæ est primus, & qui præcedit: qui etiam Lochagus, seu Decurio & Dux, & Proto-stata cognominatur. Postremus autem Decuriæ, Vragus seu Tergidux appellatur. Tota vero Decuria, Versus dicitur. qui quoque Decuria, atque à nonnullis Enomotia vocatur. Quidam tamen Enomotiam, quartam Decuriæ partem dixere, atque Ducem Enomotiæ, Enomotarcham. Duas autem Enomotias, Dimœriam vocarunt, eiusque Ductorem, Dimœritam. Ita ut semidecuria, etiam Dimœria vocetur, ac semidecurio Dimœrita. est autem is Decuriæ Epistata. Et qui post Lochagum constitutus est, vocatur Epistata. qui vero
pone

pone hunc, similiter Proto-stata. quique hunc adhuc pone sequitur, Epistata. Ita ut totus versus è Proto-statis & Epistatis alternatim collocatis constitutus sit. Necessè autem est, Lochagum virtute ceteros præcellere. ab hoc dein eos, qui Hemilochias ducunt, ut sunt Tergiductores. Decuriam vero definiunt, quod sit, versus ex Epistatis, sub Lochago pro cuiusque virtute constitutus.

C A P. VI.

De Syllochismo, seu Decuriarum coniunctione.

SYLLOCHISMUS est, cum primæ Decuriæ secunda adiungitur: nimirum primi versus Lochago, secundi versus Lochagus: ac primum Lochagum sequenti Epistatæ, secundæ Decuriæ Epistata: ac sic deinceps. Parastata autem vocatur, quisquis iugat. ut, cum primæ Decuriæ Lochago secundæ Decuriæ Lochagus à laterè adstat: ac similiter primæ decuriæ Epistatæ etiam secundæ decuriæ Epistata. atque ita deinceps. Quum igitur iuxta secundam decuriam tertia aut quarta, ac sic porro reliquæ iunguntur, id Syllochismus vocatur.

C A P.

CAP. VII.

De Phalange, eiusque Longitudine, & Altitudine. Iugare quid, & Versare. Quomodo dividatur Phalanx in cornua per Altitudinem, & aliter per Longitudinem. De ordinatione Peditum gravis armatura, Velitum, atque Equitum.

TO T A autem coagmentatio ex pluribus decuriis, Phalanx dicitur. Cuius longitudo primus Lochagorum ordo est. Hæc vero & Frons & Facies & Acies, & Iugum, & Os, & Duces, & Protoſtatæ, & Protoſchia vocatur. Cætera autem poſt Frontem pars Phalangis tota uſq; ad Tergiductores, Altitudo appellatur. Stare directe in longitudine Protoſtatas, aut Epiftatas, id Iugare dicitur: Stare directe in Altitudine Tergiductores, & Lochagos, Versare. Dividitur porro Phalanx in duas partes ſummas facta biſſecatione à Fronte per totam altitudinem: quarum dimidia pars altera, Cornu dextrum, & Caput vocatur, reliqua, Cornu ſiniſtrū, & Cauda. Hæc autē Longitudinis biſſecatio, Umbilicus, Os, & Firmitudo nuncupatur. Poſt Hoplitariū Phalangem pone, Levium acies conſtituitur, atque huic inde Equitum acies ſubſtituitur. quamquam etiam aliis in locis ſtuantur & Velites, & Equites, poſſente uſu, ſicut

ſicut in progreſſu diſturi ſumus. Quantus vero debeat eſſe Hoplitarum numerus, & quantus Equitum, exponemus. utque ſingulos ordinari oporteat. Tum explicabimus etiam, quomodo ingruente neceſſitate ordines magna cum celeritate ſint transformandi. quibus ultra adiungemus Doſtrinam, quæ in ſingulorum ordinum motionibus erit obſervanda.

CAP. VIII.

De numero Peditum gravis armatura, Velitum atque Equitum, ad agminum transformationes convenienti.

EQUIDEM numerum Exercitus definire, nec facile, nec certum eſt. nam qualis cuiusque Tacticorum apparatus eſt, talem multitudinis numerum præſcribi oportet. Sciendum interim, tales eligendos eſſe numeros, qui ad ordinum transformationes ſint idonei, hoc eſt, ſive Phalangis longitudinem duplicare, ſive multiplicare velimus, aut eandem contrahere. hanc ob cauſam tales numeros excogitavere, qui ad unitatem uſque æqualiter poſſent dividi. Vnde plerique eorum, qui Tactica conſcribere, Hoplitarum Phalangem ſedecim mille trecentorum octoginta quatuor fecere. huius autem ſubduplam Levium, tum ſubduplam adhuc huius Equitum. nam

nam XVI. M. CCC. LXXXIV. numerus in duo ad unitatem usque bis secatus dividitur. quare formæ atque exempli causa numerus talis decernitur. quoniam igitur Decuriam, XVI virorum proposuimus, Decuriæ esse debebunt M. XXIV.

CAP. IX.

Nomina Decuriarum qua duplicata procedunt semper, vel per binas, vel per quaternas, vel octo, vel sedecim: atque ita deinceps. Quot in singulis agminibus sint viri, quot Decuria, & qua Ducum nomina.

HÆ autem in suos ordines dispartitæ sunt, quorum singulis sua etiam nomina posita. Etenim duæ Decuriæ, Dilochia vocantur, virorum XXXII; quique huic ordini præest, Dilochita dicitur. Quatuor decuriæ, Tetrarchia dicuntur; quique hunc ordinem ducit, Tetrarcha, virorum LXIV præfectus. Duæ Tetrarchiæ vocantur Taxis, virorum CXXVIII, decuriarum VIII, horumque ductor Taxiarcha dicitur. Duæ Taxeis vocantur Syntagma, Decuriarum XVI, viror. CCLVI, horumque Dux Syntagmatarcha. A quibusdam vero Syntagma virorum CCVI, Xenagia, huiusque ordinis ductor, Xenagus nominatur. In virorum CCLVI ordinibus singuli viri extraordinarii sunt quinque: Signifer, Tergidux,

dux, Tubicen, Minister, Præco. Evidenter autem Syntagma quadratam habet figuram, cum sint XVI viri in longitudine iuxta atque in altitudine. Duo Syntagmata virorum sunt D. XII, Decuriarum XXI, & qui hos ducit, Pentacosiarcha dicitur. Duæ Pentacosiarchiæ vocantur Chiliarchia, virorum M. XXIV, Decuriarum LXIV, atque horum dux, Chiliarcha. Duæ Chiliarchiæ vocantur Merarchia, virorum bis mille, XLVIII, Decuriarum CXXVIII, huiusque partis Dux dicitur Merarcha. A quibusdam etiam hæc pars, Telos vocatur, & qui hanc ducit Teleiarcha. Duæ Teleiarchiæ vocantur Phalangarchia, virorum IV. MXVI, Decuriarum CCLVI, horumque ductor Phalangarcha. A nonnullis quoque hoc agmen Strategia dicitur, ductorque Strategus. Duæ Phalangarchiæ dicuntur Diphalangarchia, virorum VIII M. CXCII, Decuriarum D. XII. à quibusdam etiam hoc agmen dicitur Meros, nonnunquam etiam Cornu. Duæ Diphalangarchiæ Tetraphalangarchia vocantur, Decuriarum M. XXIV, virorum XVI. M. CCC. LXXXIV. Ita ut in tota phalange sint Cornua duo, Phalangarchiæ IV. Merarchiæ VIII, Chiliarchiæ XVI, Pentacosiarchiæ XXII, Syntagmatarchiæ LXIV, Taxiarchiæ CXXVIII, Tetrarchiæ CCLVI, Dilochiæ D. XII, Decuriæ M. XXIV.

CAP. X.

De ordinatione Phalangarcharum, Merarcharum, Tetrarcharum, & aliarum Praefectarum, secundum virtutis cuiusque praestantiam.

ATQUE optimus Phalangarcharum ad dextrum cornu collocatur, secundus ab hoc ad sinistrum. qui virtute tertius est, cum secundo ad laevam mediam versus secturam. quartus cum primo ad dextrum, & ipse quoque mediam versus secturam, ita ut prima & quarta Phalangarchia Duces habeant, qui virtute praestent, primasque & quartas vires habeant. Secunda autem & tertia ductores habeant, qui virtute secundum tertiumque ordinem teneant. Demonstrabimus autem, primas quartasque copias secundis ac tertiis aequales esse, ita ut Duces aequipolleant. Merarchae & ipsi quoque ita ordinantur: ut nimirum qui praestat in prima Phalangarchia collocetur ad laevam: qui vero ab hoc secundus est, ad dextram secundae Phalangarchiae: qui tertius ab isto, ad laevam tertiae Phalangis: & ab hoc quartus, ad dextram quartae phalangis statuatur. Eodem modo in singulis quoque Tetrarchiis Lochagi ita ordinantur, ut primae Decuriae Lochagus virtute praestet, ac quartae Decuriae Lochagus viribus

TACTICA.

bus secundum locum teneat. Sic enim secundum virtutem Dilochiae viribus pares sunt. nam prima Dilochia primum virtute, ac quartum habet: secunda vero secundum virtute, ac tertium. In Mathematicis autem disciplinis demonstratur: Cum in quatuor magnitudinibus proportionales sunt, quod à prima & quarta provenit, id esse aequale ei, quod à secunda & tertia exsurgit. Quoniam vero in quoque Syntagmate quatuor sunt Tetrarchiae, eadem proportionem Syntagmata quoque instruemus, ut in unoquoque Syntagmate primae Tetrarchiae Tetrarcha ad dextram collocetur, ac virtute primus sit: quartae Tetrarchiae Tetrarcha à sinistra sit, ac virtute secundus: Tertiae Tetrarchiae Tetrarcha dextrum occupet locum, ac virtute tertius sit: Secundae Tetrarchiae Tetrarcha laevam teneat, ac virtute quartus sit. Eandem proportionem ad istas habent etiam maiores praefecturae.

CAP. XI.

De intervallis, quibus inter se distant Pedes gravis armatura, tum alias simpliciter nimirum ordinati, tum condensati, ac constipati: Quid sit Densatio, & Synaspismus, seu Constipatio.

NUNC vero etiam de intervallis, quibus inter se distant Hoplitæ tum in Longitudine, tum in Altitudine, explicabimus. Sunt autem eorum tres differentiæ. Etenim primum rarioribus distantibus obusus aliquos ordinantur. Itaque (simpliciter) ordinatus vir cubitos quatuor complectitur: densatus occupat cubitos duos: constipatus unum continet cubitum. Est autem Densatio, cum quis è rarioribus distantibus minora faciens spatia agmen contractius reddit, secundum Parastatam, atque Epistatam, hoc est, in Longitudine, atque Altitudine, ita tamen, ut immutationem adhuc admittat. Synaspismus, seu Constipatio est, cum tota Phalanx adhuc magis prædicta Densatione secundum Parastatam atque Epistatam contrahitur, ita ut propter contiguitatem nec dextrorsum, nec sinistrorsum inclinationem exercitus admittat. Fit vero Densatio, cum in adversarios Duci phalangem inducere consilium est: Constipatio autem, ut irruentis hostis

hostis impetus firmiter sustineri possit. Quoniã igitur in fronte Phalangis M XXIV Lochagi constituti sunt, manifestum est, quod ordinati iidem continebunt cubitos IV M XCVI, in Longitudine, hoc est, stadia decem, ac cubitos XCVI: Densati tenebunt stadia V, ac cubitos XLVIII. Constipati occupabunt stadia duo & semis, ac cubitos XXVIII.

CAP. XII.

De Phalangis armatura, que constat clypeis & hastis.

ARMATURA phalangis constat clypeis & hastis. Atenim Clypens optimus, est æneus, Macedonicus, non admodum cavus, octo palmarum in diametro: Hasta vero, non brevior octo cubitis, longissima tanta, ut tractanti eam viro ad usum facilis sit.

CAP. XIII.

Quales oporteat esse Lochagos primi ingi: deinde Epistatas secundi, tertii, & reliquorum deinceps.

CÆTERUM oportet Lochagos, utpote Decuriarum in Phalange duces, omnium esse optimos, ita ut & magnitudinē, & robore corporis alios antecellant, &

peritia militari præ aliis probati sint. hæc enim iugum Phalangem integram continet, summumque usum exhibet. Ut enim Ensis acie sua vim præstat, ex mole incumbētis ferri gravitatem ac pondus accipiens: eodem modo existimandum, aciem Phalangis esse Lochagorum ordinem, molem vero, & pondus, gravitatisque additamentum, pone subsequenter positam turbam. Habenda consequenter & secundi Iugi cura. nam horum quoque virorum hastæ simul cum præcedentium hastis protenduntur, ac proxime illos constitutū hoc iugum adstipit, in multis usum præstans: atque occumbente aut sauciato Lochago hinc in eius locum succedens aliquis ordinem integrum continet. Tertium etiam Iugum, & quæ illud sequuntur, pro ratione virium ac virtutis subiiciuntur.

C A P. XIV.

De Macedonica Phalange, & Sarissarum longitudine.

MACEDONICA Phalanx hostibus intollerabilis videbatur propter constructionem quæ in ordinibus servabatur. Vir enim cum armis suis, quoties imminente prælio densatio fit, in spatio duorum cubitorum consistit. Sarissarum vero longitudo, è veteri & primario instituto, sedecim erat

erat cubitorum, at ex rei veritate est quatuordecim. ab his autem in protensione duos cubitos aufert intercapedo, quæ est inter utramque manum, ut reliqui duodecim cubiti pro corporibus præmineant. Unde qui in secundo Iugo Protoſtatis succedunt ablati cubitis *ix*, Sarissam habent prominentem supra armatos in Phalange primi Iugi cubitis *x*. qui in tertio sunt Iugo, supereminentem eam protoſtatis habent cubitis *viii*: qui in quarto, *vi*: qui in quinto, *iv* cubitis: qui in sexto, *iii*: ac quotquot post hos sunt, eorum nulli Sarissas habent, quæ primum iugum superent. Quamobrem cum singulis in primo iugo constitutis *v*, vel etiam *vi* Sarissæ protendantur, verisimile est, id hostibus terribile videri, roburque viro *v* aut *vi* Sarissis obsepto auctisque viribus innixo addi. Et qui ordine post sextum iugum positi sunt, etiam si illi Sarissis suis nihil efficiant, attramen pondere corporum suorum incumbentes phalangis vim adaugent, ac fugæ spem Protoſtatis adimunt. Nonnulli vero hastas hopliarum posteriorum longiores priorum hastis efficere, ut, qui adulesque tertium quartumve iugum positi sunt, eorum quoque cuspides æqualiter cum prioribus in adversarios proferri possint. Porro Tergidux in quolibet Syntagmate extraordinarius, prudens sit, atque peritus, qui que toti

agmini prospiciat, ut inter se versent, & iungent: quique milites vel metu, vel alia de causa se subducentes in ordinem redire compellat: qui etiam in Synaspisimis, postulante id usu, cogat milites quam possunt arctissime sibi mutuo inniti. id enim est, quod agmini robur addit. ut nimirum non in Fronte solum, sed in Tergo etiam agminis prædictas ob causas sit qui præfecti vicem sustineat.

CAP. XV.

De Velitum coordinatione.

CÆTERUM cum satis superque de Catalogismo Hoplitarum; qui in Phalange sunt, dixerimus, nunc etiam de velitibus, ut illi sint ordinandi, exponemus. Statuentur autem illi à belli Duce, prout hostilis acies instructa est, modo ante Phalangem, modo post, ut nimirum necessitas ipsa exigit. Nunc construantur ita: Velitum quoque Decurias MXXIV ordinabimus, pares scilicet numero armatorum. ut sub prima hoplitarum decuria, prima etiam velitum decuria ordinetur, sub secunda, secunda, ac sic deinceps. Horum tamen decuriarum haud sedecim virorum esse debent, sed dimidium tantum, nempe octo, ita ut M. ac

xxiv decuriarum consent è virorum octo millibus CXII.

CAP. XVI.

De nominibus & ordinibus Velitum.

NOMINA, ordinesque eorum, sunt, qui subiiciuntur, & sequuntur. Velitum quatuor Decuriarum vocantur Systasis, virorum XXXII: Duarum Systases, Pentecosiarchia, virorum LXXV: Duarum Pentecosiarchiarum, Hecatontarchia, virorum CXXVIII. In quaque autem Hecatontarchia extraordinarii viri erunt, Signifer, Tergidux, Tubicen, Famulus, Præco. Duarum Hecatontarchiarum, virorum CCLVI, dicuntur Philagia: Duarum Philagiarum, Xenagia, virorum D. XII: Dux Xenagiarum, Systema, virorum M. XXIV: Duo Systemata, Epixenagia, virorum bis mille XLVIII: Duarum Epixenagiarum, Stichus, virorum IVMXCVI: Duo Stichi, Epitagma, decurias continens M. XXVI, viros octo millies. Debent vero & his esse viri extraordinarii octo. quorum quatuor erunt Epixenagi, quatuor Systematarchæ.

CAP. XVII.

De Iaculationibus, Arcutibus, & omnibus, qui telis eminus utuntur. deque eorum usu.

QUICUMQUE iaculis, arcu, aut telis eminus utitur, utilis est, & ad inchoandum prælium; & ad provocandum hostem; & ad arma confringenda, & ad vulnera infligenda, stragesque ex aliquo intervallo faciendas; & ad ordines disturbandos, & ad equitem repellendum; & ad eos retrocedere cogendos, qui procurantes ferire prius student; & ad suspecta locorum exploranda; & ad insidias struendas; atque ut summatim dicam, hi & ante conflictum dimicantes, & simul cum cæteris depugnantes, multam magnamque in præliis operam præstant.

CAP. XVIII.

Quomodo Equites in Rhombi formam, Cunei, aut Quadrata construendi.

EQUITUM acies vel Quadratas, vel oblongas, vel Rhombiformes, vel Cunei-formes, autores nobis superiores construere, nemo tamen eorum, ut verbo dicam,

cam, quid vellet, clare nobis tradidit. Quare nos in descriptione etiam figuras adiungemus, ut facile ex ipso intuitu intelligi possint. Aciebus ad Rhombi similitudinem efformatis videntur usi fuisse Thessali, qui equitatu plurimum valere. A Iasone primum ipsis forma ista excogitata, velut ad omnes usus accommodissima, cum in ea collocati equites in quemvis aspectum celerrime se vertere, ac minime à tergo aut lateribus capi possint. optimos namque equitum à lateribus collocarunt, duces autem in angulis, atque in priore quidem angulo Ilarcham, in dextro ac sinistro angulo, qui Plagiophylaces, h. e. laterum custodes dicuntur, in reliquo Tergiductorum. Cunei formis usi videntur Scythæ, & Thraces. usi sunt etiam Macedones introducente eas Philippo. autumabat enim has usum habere Quadratis efficaciorum, quod undique Duces circumpositi sint, cumque Frons brevis fiat, equitationem etiam huc illuc facilem vel per quodvis intervallum reddere; ad hæc & Reversionem & Conversionem compendiosam, quod difficiles non habeant circumductiones quæ admodum Quadratæ. Quadratis usi sunt tum Persæ, tum Siculi, ac Græcorum plerique, persuasum habentes, eas & constructionem habere faciliorem, & coequitationem, usumque adeo reliquis multo meliorem. faciliorem

rem quippe constructionem obtinere, cum per versus & iuga ordinentur. cui accedit, quod in his solis omnes præfecti simul in hostes confertim irruant. Sunt vero inter eas omnium optimæ, quæ numerum duplo maiorem habent in Longitudine, quam in Altitudine; ut, viii in Longitudine, iv in Altitudine: vel x in Longitudine, v in Altitudine. atque hæ numero quidem sunt oblongæ, attamen figura Quadratæ fiunt. Equi namque à capite ad caudam Longitudine ad eiusdē Latitudinem collata plures esse debent, qui in iugis, quam qui in versibus ordinantur. Quidam triplum fecere Longitudinis numerum ad Altitudinem, hoc modo figuram Quadratam affecturos se rati. videtur enim tripla omnino esse Longitudo equi ad armorum Latitudinem: unde novem in fronte constituentes, in Altitudine tres collocant. nec enim multitudo posteriorum equitum eundem præstat usum, quem in Peditibus Altitudo pone innitentium. nihil enim conferunt ad vehementiam renixus, cum neque propellant, nec contineant anteriores, haud efficiente tota multitudine unum pondus. Quin si priores impellantur, conturbatis equis plus sibi noxæ inferent, quam adversariis. Quare semper, cum numerus equitum æqualis tam in Longitudine, quam Altitudine existit, numerus

merus quidem Quadratus, at Forma sit oblonga; at cum Turmæ forma Quadrata fuerit, equitum numerus sit altera parte longior.

λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ

λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ

λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ
λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ	λ

CAP. XIX.

Quare acies Equitum Rhombiformes in usum admissa. & quomodo veteres variis formis eas instruxerint : ita ut alia & Versarent simul, & Iugarent : alia neque Versarent, neque Iugarent: alia rursus Versarent tantum, non Iugarent: vel Iugarent quidem, non etiam Versarent.

RHOMBIFORMIS figura in usum admissa videtur, quod maxime necessaria habita sit. Cum enim Ilarcha primus collocetur, qui utrimque constituuntur equites, non aequaliter debent cum Ilarcha iugum facere, sed ita succedere, ut horum equina capita iuxta armum equi, cui insidet Ilarcha, statuuntur, utque distantias à se mutuo servant equites, tam qui à dextris & sinistris sunt, quam qui vicissim pone sequuntur: ne contiguitas ordinem turbet: quod nonnulli equi, sique natura ferociiores, calcitationibus frequenter offendant: neve equus, oblongum cum sit animal, in convertendo calcitrans in equos sibi proximos, vulnera præliantibus infligat. Eorum porro, qui equitatum in Rhombi formam ordinarunt, nonnulli ita instruxere, ut equites & versus & iuga simul facerent: alii, ut versus tantum, non etiam iuga: alii, ut iuga, non versus facerent. Singulorum autem

autem ordo ita se habet. Qui Rhombos versare & iugare simul voluere, maximum totius Turmæ iugum ex impare numero medium ordinayere, ut undecim, tredecim, aut quindecim: ab utraque vero huius iugi parte aliud posuere anterius, aliud posterius, binario utrumque priori minus. Ut si, exempli causa, maximum Iugum sit equitum xv, utrimque ab eo alterum xiii habebit equites: quæ vero ab his utrimque sequuntur iuga, xi: ac sic deinceps semper binario minora erunt, donec unus eques superfit, ac tota equitum Turma fiat cxiii.

Rhom-

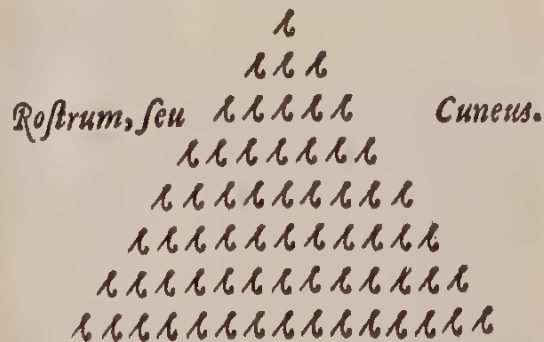
Ilarcha.

Ilarcha.

Tergidux.

Dimidum autem Rhombi, Rostrum seu Cuneus vocatur, in triangulum efformatum; ita ut & Rostrum forma in Rhombo explicata sit.

Alii

Alii Rhombū ita instruxere, ut in Rhombi forma ordinati Equites neque versarent, neque iugarent: hac in forma & conversiones & equitum transitiones faciliores esse arbitrati, ut quæ neque à dextris, neque à sinistris, nec pone ullum impedimentum habeant. Collocant autem primum Ilarcham, deinde similiter Ilarchæ utrimque & à dextris & à sinistris succedentes, ita ut, quemadmodum antea diximus, equina horum capita iuxta armos præpositi equi existant. Ac primum ordinem statuunt ex equitum impare numero, puta undecim, Ilarcha in medio constituro, quinque ei utrimque succedentibus: ita ut hoc iugum duo Rhombi latera contineat. post Ilarcham vero collocetur Zygarcha, seu Iugi præfectus, cui similiter utrimque alii succedant. deficit autem totus numerus sequentis nimirum Iugi binario à priori: ita, ut ab utraque Zygarchæ parte quatuor positi sint: sitque totus numerus secundi ordinis, novem. Atque hoc iugum duobus prioribus lateribus Rhombi duo alia velut parallela facit. Tertium Iugum è septem constat; ac sic deinceps ad unum usque. Fitque hæc Turmæ equitum xxxvi. Vfus autem est hac Turmæ forma Polybius, sed virorum Lxiv, in formam lateræ Græcorum, A.

Turma

Turma Rhombiformis, quæ neque versat, neque iugat.

Sunt etiam aliæ Rhombi formæ, quæ ex versantibus, non autem iugantibus constituuntur. eaque ita instruuntur. Fecere versus è quantocumque Equitum numero, quorum Dux & primus est Ilarcha, ultimus Tergidux. ei utrimque alios versus adiungere, & à dextris & à sinistris partibus uno minores priori. Quorum circa media interstitia eques in primo versu tantum ab equite distat, quantum is, qui utrimque adistit. Et, si sint, exempli causa, primo versu equites decē, in iis, qui utrimque adiunguntur, novem æqualiter erunt: quique & his inde utrimque accedunt, singuli

guli octo: atque ita semper in reliquis versibus ad unum usque. Sic enim eveniet, ut inter se versent equites, non etiam iugent. Atque hoc ipsum facilem etiam usum habet ad Inclinationes, quæ in utrumque latus fiunt. Vocatur autem in dextram quæ fit, In hastam inclinatio; in lævam quæ fit, In habenas.

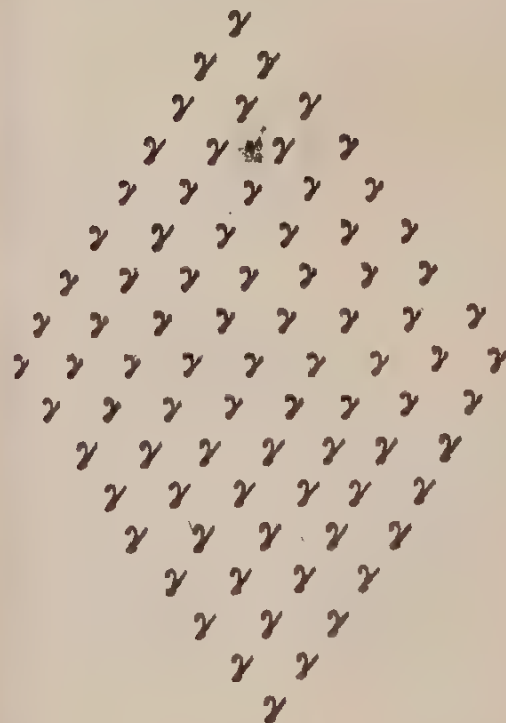
Rhombus qui versat, non iugat.

Quod si quidem Turma ex Iugantibus, non autem Versantibus constituenda erit, ordinabimus eam hoc modo: Maximum totius Turmæ Iugum medium ex impari faciemus numero: reliqua utrimque iuga iuxta media interstitia efficiemus, quemadmo-

admodum in Versantibus ordinavimus: fietque Turma ex Iugantibus, non autem Versantibus.

Rhombus qui iugat, non versat.

CAP. XX.

De ordinatione Turmarum, deque earundem nominibus. atque Equitum, qui in singulis, numero.

STATUUNTUR porro Equitum turmæ quemadmodum Velites, modo ante Phalangem, modo à dextris, & sinistris. Sed nonnunquam etiam post velites constitutæ sunt. Sit autem prima Turma equitum **LXIV**, eiusque primum Iugum equitum **xv**, secundum **xiii**, quod sequitur **xi**, quæque inde sequuntur deinceps iuga, semper binario minora singula, donec ad unum deventum sit. Signum feret is, qui in secundo iugo Zygarhæ à læva adstat. Erunt vero omnes simul Turmæ numero **LXIV**, Equites quatuor **M. xcvi**. Cæterum duæ Turmæ vocantur, Epilarchiæ, Equitum **cxxvi** **ii**: Duæ Epilarchiæ, Tarantiarchiæ, equitum **cclvi**: Duæ Tarantiarchiæ, Hipparchiæ, Equitum **D. xii**: Duæ Hipparchiæ, Ephipparchiæ, equitum **xxxiv**: Duæ Ephipparchiæ, Telos, equitum bis **M. xlviii**: Duo Tele, epitagma, equitum quatuor **M. xcvi**.

CAP.

CAP. XXI.

Quod ad formas Acierum, earumque transformationes, multum studii exercitationisque requiratur.

SUNT igitur iam explicata veterum Circa Turmarum ordines instituta omnia, qua forma singuli has instruxerint, ac quibus de causis alii aliis usi sint. Debet autem horum traditio non magis esse extemporanea, atque est negotiorum. in quibus de summa rerum controversitur. Verum ubi per quotidiana exercitia singulas formas quis probarit, & quæ ex illis faciliior, utiliorque sit, cognorit, tunc serio in rebus ipsis usum eius inire demum oportet. Stultum enim est, cum deprehendantur homines de rebus munitioribus studiosè anquirere, ac plurimum ambigere, de his non prius exactissimum examen instituere, ac tum demum ad ipsa certamina se conferre. Est vero in cuiusque arbitrio, Turmas & maiores & minores facere.

CAP.

De Curruum atque Elephantorum Constructione, deque singulorum usitatis olim appellationibus.

DE Curruum atque Elephantorum constructione quamquam rarum eorum inveniamus usum: tamen, ut ne quid huic scripto desit, appellationes subiungemus, quibus auctores ante nos in iis usi fuere. In coniunctione curruum, quam *ζυγικὴν* vocabant, duos currus, Zygarchiam appellabant: Duas Zygarchias, Syzygiam: Duas Syzygias, Epifyzygiam: Duas Epifyzygias, Harmatarchiam: Duas Harmatarchias, Ceras: duo Cerata, Phalangem. Licet autem pluribus curruum Phalangibus uti, atq; eadē nomina in quaque Phalange cum istis usurpare. Currubus vero alii Levibus usi, alii Falcatos confecerunt. In Elephantorum ordinationibus, qui uni præest Elephanto, Zoarchus vocatur: qui duobus, Therarchus, ac Systema eorum, Therarchia: qui iv, Epitherarcha, ac eorum Systema Epitherarchia: qui viii, Ilarcha, ac eorum systema, Ilarchia: qui xvi, Elephanrarcha, ac Systema eorum, Elephantarchia: qui xxxii, Ceratarcha, eorumque Systema, Ceratarchia: quæ vero è lxiv constat Elephantis, eam Elephantorum Phalangem nominamus. ac si quis
cor-

cornuum præfecto nomen velic imponere, Phalangarcha dicatur.

De quibusdam nominibus ad Formarum motiones utilibus, cum in Armorum exercitiis, tum ipsis certaminibus.

SP E C I E S igitur copiarum, quæ perfectum exercitum constituunt, ac nomina, quæ singulis eius agminibus imposita sunt, in hunc modum se habent. Quibus consideratis utile deinceps fuerit, de nominibus quibusdam loqui, ut, cum Imperator aliquid fieri præceperit, assuefacti milites in armorum exercitiis tum vocabulis, tum formarum motionibus, facile imperata facere valeant. Est, quod dicitur, Inclinationo, atque ea vel in hastam vel in clypeum. Est etiam, quod Metabole dicitur, & Epistrophe, & Anastrophe, & Perispassmus, Iugare, & Versare: & In rectum redi, & Evolvere: & Duplicare: item Epagoge: & dextra Paragoge: & sinistra Paragoge: & transversa Phalanx: & recta Phalanx: & obliqua Phalanx: & Entaxis: & Hypotaxis: & Epitaxis: & Proftaxis. Quid autem singula istorum nominum designent, breviter explicabimus. nec interim ignoro, apud omnes
A a Tacti-

Tacticos præcepta non esse iisdem nominibus exposita.

CAP. XXIV.

De Inclinatione, ac Immutatione, utraque vel in Hastam, vel in Clypeum, sive ab hoste, vel in hostem. De Conversione, Reversione, Perispasmo, & Eperispasmo.

CLISIS igitur, seu Inclination, est motus, qui fit viritim, aut in hastam se convertente milite, hoc est, in dextras partes, aut In clypeum, h. e., in sinistras. quod facile, atque utiliter fit, cum hostes ab alterutro latere apparent, ut vel altero cornu superiores sint, vel ut in itinere adversum iis eatur, vel alios ob usus, qui in singulis istarum rerum exponentur. Duæ quæ sunt eandem versus partem inclinationes, aspectum armati in contrarium transponunt, h. e., à tergo. atque illud Metabole seu Immutatio vocatur. Fitque & hæc vel In hastam, vel In clypeum.

Prima

*Prima ante inclinationem d d
statio militis.*

*In clypeū prima
Inclinatio.*

*In clypeum secunda In- p p
clinatio, quæ & Im-
mutatio dicitur.*

*In hastā prima
inclinatio.*

*In hastā secunda
inclinatio, quæ
etiam Immu-
tatio dicitur.*

Est enim Immutatio, Inversio, quæ fit viritim in averfam partem. Quodque Immutatio est in singulis armatis, id in toto agmine Perispasmus. Sunt autem duæ Immutationum differentię, ab Hostibus una, in Hostes altera. Definitor autem Immutatio, translatio aspectus prioris in aspectū posteriorem, vel ab hoc in contrarium. Ab Hostibus fit Immutatio, bis in Hastam inclinantibus; in Hostes, bis in clypeum.

*2 d d Immutatio ab ho-
ste, bis in hastam in-
clinantibus militi-
bus.*

*Immutatio in ho-
stem, bis in clypeum p p 2
inclinantibus militibus.*

Epistrophe, seu Conversio est, cum den-
fato

fato agmine, quod viritim aut Inclinationem aut Immutationem propter densationem facere non potest, totum agmen coniunctim, tanquam navigium, atque unum corpus transpositū, manente tamen ordine integro, convertitur. cumque in hastam fit Conversio, præcipimus, extremum ad dextram Lochagum immotum stare instar ianuæ cardinem; reliquum vero totum agmen, tanquam ianuam, circa Lochagum istum circumductum Conversionem facere. similiter & in clypeum fit Conversio. Vel, Conversio est, cum densato agmine secundum Parastatas atque Epistatas, totum agmen, tanquam unius viri corpus, aut in hastam inclinamus, aut in clypeum: circa primum Lochagum, tanquā centrum, toto agmine circumducto, quod Locum quidem priorem, sed aspectum à dextris accipiat, permanentibus singulis Parastatis, atque Epistatis. quod quo pacto fiat, declarabimus infra.

Anastrophe, seu Reversio est, Conversionis restitutio in locum eundem, quē agmen densatum tenebat, priusquam hæc Conversio fieret.

Prima

p p p p p p
 p p p p p p
 p p p p p p
 p p p p p p
 d d d d d d d d d d d d

Prima Conversio in hastā.

Prima statio aciei. Secūda Cōversio similiter.

Perispasmus, seu Inflexio est, motio agminis à duabus conversioibus, ita ut priorem locum cum posteriore commutet.

p p p p p p
 p p p p p p
 p p p p p p
 d d d d d d p p p p p p

Prima in clypeum Conversio.

Eperispasmus, seu Circumflexio est, è tribus continuis agminis conversionibus motio, ita ut si in hastam fiat, aspectus translatus sit in sinistram, si in Clypeum, in dextram.

A a 3

Prima

Macedonica, quæ priorem Phalangis locum transfert, ac frontem in contrarium deducit aspectum. Laconica est, quæ Phalangis posteriorem locum accipit, ac aspectum similiter posteriorem pro priore. Persica, quæ & Cretica, & Choreia, hæc eundem Phalangis locum retinet, singulis particulatim armatis pro locis, quæ prius tenebant, alia occupantibus: ut, Lochago in Tergiductoris locum se transferente, ac pro aspectu aduerso auersum faciente. Evolutiones per iuga fiunt, cum ad intermedias Phalangum sectiones cornua quis velit statuere, & vice versa secturæ proximos in locum cornuum, ut partes mediæ corroborentur, ac similiter dextræ sinistris, ac sinistræ dextris. Qui cavent, cum in propinquo sunt hostes, evolutiones in maioribus partibus fieri, ii in singulis agminibus eas faciunt.

CAP. XXVII.

De modis, quibus Evolutiones fiunt.

QUIBUS vero modis fieri Evolutiones oporteat, demonstrabimus. Evolutionis, quæ Macedonica dicitur, fit, cum Lochagus immutatur, reliqui vero omnes in Clypeum succedendo, eum cum Tergiductore sequuntur, ac redeunt in eundem, quem prius Phalanx tenuerat, locum, vatis

vatis ordinibus subsistunt, donec Tergiductor ipse restitutus sit. quamobrem fugæ speciem hostibus pone apparentibus ostendit. Macedonica ergo peruersum evolutio fit, cum Lochagus immutatur, qui que pone sequuntur, in hastam conversi, succedentes ordini, inter se gradum sistunt. Laconica fit, cum Tergidux immutatur, ac reliqui etiam omnes immutati, ac succedentes, cum Lochago constituuntur eodem loco, quem prius Phalanx posteriorem tenuit. Vnde hæc persecutionis speciem hostibus pone apparentibus exhibet. Vel rursus, Laconica est, cum in hastam immutatus Lochagus totam Decuriam in alium ipsi æqualem locum transmutat, reliqui autem sequentes ordine post eum statuuntur. Vel, cum Tergidux immutatur, ac qui pone eum constitutus est, Tergiduci ex hasta succedendo, præteriens ante Tergiducem constituitur: reliqui vero similiter subsequentes, alius ante alium statatur, donec Lochagus primum locum occupet.

Choreia evolutio fit, cum immutatus Lochagus ab hasta decuriam præcedit, reliqui vero subsequuntur, donec Lochagus Tergiducis locum, Tergidux contra Lochagi locum habeat. atque hæ Evolutiones, per Decurias fiunt. Eodem modo etiam, per iuga Evolutiones fiunt, vel, si etiam.

agminatim evolvere quis velit, ita ut agmē quaecunque aut è loco; quem in prima statione tenuit, evolvat, aut in locum transeat agminis dextri, vel sinistri. nihil enim à prædictis differet.

CAP. XXVIII.

De Duplicationibus, quod earum duo sint genera, vel secundum Iuga, vel secundum Altitudinem. quomodo utrumque genus duplicetur, vel Numero, vel Loco: Et ut rursum restituatur.

DUPLICATIONUM duo sunt genera: aut enim in Longitudine, aut in Altitudine duplicatur. atque horum quodque aut Numero fit, aut loco. Numero duplicatur Longitudo, si quæ ante erat M. XXIV Decuriarum, eam bis M. XLVIII facere velimus, interiectis eodem Longitudinis loco ex Altitudine epistatis in armatorum intervalla. Fit vero hoc, cum densare Longitudinem voluerimus. Restituere cum placebit, evolvere eos iubebimus, qui post impositi sunt Longitudini, in eadem loca, quæ prius tenebant. Sed nonnulli duplicationes huiusmodi improbant, & maxime cum in propinquo sunt hostes: ac potius velites atque equites ad utrumque cornu extensione facta collocantes, ita duplicationis speciem fieri præcipiunt, absque

que duplicatione phalangis, quæ alias ita construi solet. Duplicatur autem Longitudo Phalangis, cum vel superare altero cornu hostes consilium est, vel ab iis altero cornu superatum se iri expectatur. Altitudo duplicatur, cum primæ Decuriæ secunda imponitur, ita ut secundæ Decuriæ Lochagus post primæ Decuriæ Lochagum collocetur; quique in secunda Decuria secundus est, quartus in prima Decuria ponatur; & qui secundæ tertius est, sextus in prima sit decuria; atque ita deinceps: donec tota secunda Decuria primæ sit inserta: ac similiter quarta Decuria tertiæ, atque omnes Decuriæ pares imparibus. Fitque hæc Duplicatio, si per evolutionem aut iuxta positi evolvant in locum posteriorem ab eo, qui proxime Tergiduci adstat, atque alii, qui eodem modo adiuncti sunt, consequantur: aut manente versus numero, qui ab initio erat, dimidia eius pars evolvens locum Altitudinis duplicet. Cum vero in ordines priores restituere volumus, istos post impositos ad proprias Decurias revocabimus.

CAP. XXIX.

De Phalange transversa, recta, & obliqua.

TRANSVERSA Phalanx est, quæ Longitudinem Altitudine multo maiorem habet. Recta vero, cum recta per cornu progreditur, Altitudinem Longitudinem multo maiorem obtinens. Dicitur autem in omnibus oblongum, quidquid Longitudinem Altitudine maiorem habet. Rectum, quidquid Altitudinem Longitudinem. Eodem modo & Phalanx. At obliqua dicitur Phalanx, quæ è cornubus alterutrum, quodcumque visum fuerit, hostibus proxime obicit, in eoque certamen facit, alterum, quasi subsidium, aliquo intervallo detinet, eventum exspectans.

CAP. XXX.

De Interiectione, Præpositione, Postpositione, Adpositione, Impositione, & Subiunctione.

PAREMBOLE seu Insertio est, cum in præpositiorum quorundam spatiis intermediis è postpositis collocantur cum illis directe. Protaxis, seu Præpositio dicitur, quia velites armatorum Phalangem præcedunt, quemadmodum & Lochagus dicitur.

dicitur Protostata, quod ante stet. Ita si iis iisdem postponantur, id Epitaxis seu Postpositio vocatur. ut & Epistata, quod pone stet. Prostaxis, seu Adpositio est, cum ab utraque agminis parte, vel altera tantum, aliqua pars adiungitur, eodem cum Phalange spectans. Talis acies, Adpositio vocatur. Entaxis, seu Impositio est, si quis velites cupiat in mediis Phalangis intervallis viritum collocare. Hypotaxis, seu Subiunctio est, si quis velites cornubus Phalangis ordinem habentibus incurvum subiungat, ita ut tota agminis forma triquetra sit.

CAP. XXXI.

Quomodo Agmina sint convertenda, inflectenda, & circumflectenda, idque in Hastam, vel in Clypeum: & ut denuo in priorem ordinem restituenda.

CÆTERUM consecrarium deinceps fuerit, quomodo ordinatas acies convertere, atque in priorem ordinem easdem restituere oporteat, explanare. Cum igitur agmina adsuefacere volumus in hastam se convertere, præcipitur, ut, quæ ad dextram est, decuria quiescat: singuli autem in reliquis decuriis in hastam inclinent, ac ad dextram procedant: inde in restum se reddant: tum ut posteriora iuga pro-

procedant, factaque hac densatione in hastam convertantur. Quod ubi factum fuerit, ac denuo agmen in priorem locum restituere oportuerit, hæc præciuntur: nimirum, ut in Clypeum immutentur; hoc est, nutu vergant singuli in locum contrarium: deinde totum agmen convertatur; hoc est, quemadmodum densatum fuit conversum, atque ad dexteram inclinavit, ita totum transponatur in locum, unde conversionem fecerat: tum, ut Lochagi quiescant, ac reliqui per iuga procedant: inde immutentur, ut eo spectent, quo prius spectabant: deinde cuiusque agminis Decuria, quæ à dextra est, quiescat; (nam ea iam proprium ordinem tenet) reliqui vero omnes in Clypeum inclinent, ac procedant, consistantque: atque ita ordinem, quem antehabuit, quisque recepit. Si in clypeum velimus convertere agmina, præcipimus, ut cuiusque agminis sinistra Decuria quiescat, reliquarum singuli in clypeum inclinent, ac ad sinistram procedant: deinde, in rectum se reddant: tum, ut iuga posteriora procedant, ac in clypeum convertantur. factumque est præceptum. Restituere eos si voluerimus, eadem faciemus, quæ ante, cum in hastam conversos restituimus. Denno enim singuli in hastam immutentur: deinde agmen totum revertatur: tum, Lochagi quiescant; ac inde

de immutentur: reliqui vero per iuga procedant: tum quæ est ad sinistram, decuria quietem agat (nam illorum iam singuli in ordinem, quem prius tenebant, restituti sunt:) reliqui in hastam inclinantes procedant, donec restituta sint ordini priora interstitia.

Si autem in hastam inflectere velimus agmina, duas faciemus agminis eodem versus conversiones. evenietque ita, Lochagos ab adverso prospectu in aversum per agminum transitionem vergere. Hinc vero si restituere agmina velimus, in hastam inflecti agmen præcipientur, hoc est, alias duas conversiones agmini ad easdem partes dabimus. atque ita fiet, ut Lochagos habeas eodem spectantes, quo ab initio spectabant, antequam omnino ulla inflexio fieret. His factis præcipientur, ut Lochagi quiescant; reliqui vero immutati iuga posteriora subeant, ac pertranscant: tum denuo immutentur, ac cuiusque agminis dextra Decuria quiescat (nam ea iam in priorem locum restituta est:) cæteri vero in clypeum inclinati procedant, ac prius interstitiū restituant: tum in rectum se reddant. atque ita in priorem prospectum agmina restituentur.

In clypeum si velimus agmina inflectere, contrariis præceptis utemur. hoc est, ut pro duabus in hastam conversionibus

bis in clypeum inflexio fiat. deinde bis facta in clypeum inflexione, ut & illi restituantur in priorem locum, iisdem institutis utemur. Est vero etiam, quod Eperispasmus dicitur, cum agmen eandem versus partem ter quis convertit, idque aut In hastam, aut In clypeum. Perispasmus quidem aspectum armatorem, qui modo anteriorerat, posteriorem reddit. Verum Eperispasmus qui fit in hastam, facit, ut eorum aspectus ab anteriore in lævam vergat. qui vero in clypeum fit, anteriorem aspectum ad dextram transfert.

CAP. XXXII.

Quomodo densare Phalangem oporteat ad dextrum sinistrumque cornu, vel in medio: & quomodo in priorem ordinem restituere.

SI ad dextrum cornu densare Phalangem velimus: præcipimus, Decuriam cornu dextri quiescere: reliquos in hastam inclinatos ad dextram procedere: dein in rectum se reddere; ac tū iuga posteriora procedere. Restituere cum eos placebit, præcipimus, ut Lochagi quiescant: reliqui immutati iuga posteriora subeant: inde denuo immutentur: tum, quæ ad dextrum cornu decuria est, Decuria quiescat, (iam enim ad dextram restituta est) reliqui

in.

in clypeum inclinati duces suos sequantur, ac servatis prioribus interstitiis in rectum se reddant. Si ad cornu sinistrum densare Phalangem velimus, contrariis præceptis utemur. Si in media Phalange densationem facere velimus, præcipimus, ut dextra Diphalangia in clypeum inclinet, Læva in hastam, inde mediam versus Phalangem procedant: tunc, omnes in rectum reddantur, ac posteriora iuga procedant. cum vero Restituere animus est, præcipimus, Phalangem eam immutari, ac per iuga procedere: tum, denuo omnes immutari, ac dextram Diphalangiam in hastam inclinare, sinistram in clypeum: tum duces suos sequi, donec simul ad priora intervalla redeant: inde in rectum se reddere. Equidem in omnibus Immutationibus, cum ex densationibus fiunt, hastas sursum gestari oportet, ne invertente se armato illæ impedimento sint. iisdem etiam institutionibus velites erudiciamus.

CAP. XXXIII.

De dictarum Immutationum, Conversionum, Inflexionum, Circumflexionum, & Restitutionum usu: deque eodem Evolutionum simul, & Differentia.

EQUIDEM hæc præcepta Immutationum, Conversionum, Inflexionum, Circumflexionum, ac Restitutionum, utilia sunt adversus repentinos hostium superventus, illis vel à dextra in itinere apparentibus, vel à sinistra, vel à fronte. Eadem Evolutionum est utilitas. Atqui Macedonicam Evolutionem Macedones invenisse aiunt, Laconicam Lacedæmonios, ac propterea quamque earum prædicta nomina sortitam esse. Sed referunt historiæ, Philippum, qui Macedoniæ regnum auxit, & Græcos pugna ad Chæroneam devicit, Græciæque imperium cœpit; atque Alexandrum deinde eius filium, qui etiam exiguo temporis spatio Asiam subegit; hos Macedonicam Evolutionem reprobasse, nisi si quando forte necessitate ad usum eius compellerentur: utrumque autem Laconica usum hostes superasse, ac vi domuisse. Etenim Macedonica Evolutio irruentibus à tergo hostibus magnam turbationem inferebat. nam à Tergiduce egredientibus in locum eius,

qui.

qui post Lochagum proximus est, atque ita fugæ speciem quandam ostendentibus, id confidentiores atque animosiores hostes reddit, & iis, qui sic Evolvere, consternatio ac persecutio ab hostibus consequitur. At Laconica contrarium isti exhibet: nam apparentibus à tergo hostibus, cum Duces & qui eos sequuntur, hostibus adversum eant, inque eos irruant, vehemens inde metus hostibus incutitur.

CAP. XXXIV.

Quod copias, tam pedestres, quam Equestres, tum voce, aut tuba, tum signis visibilibus adsuefacere oporteat.

PORRO copias Pedestres iuxta, atque Equestres, modo voce, modo signis visibilibus adsuefacere oportet, ut decenter, atque opportune fiat, quod expedit. Sed quædam etiam Tuba præcipere convenit. Ita enim quodvis iussum prompte effectum dabitur. Sunt quidem manifestiora, quæ voce significantur, si nihil ista impediatur: sed tranquilliora, quæ per signa indicantur, modo tamen nihil sit, quod & hæc obscurare queat. Quæ voce indicantur, subinde difficulter exaudiri possunt, aut propter armorum sonitum, aut equestrium copiarum præterequisitiones, aut equo-

equorum hinnitum, aut impedimento-
rum tumultum, totiusque adeo multitu-
dinis clamorem. Signa quoque, ea in-
certa multis modis redduntur, & propter
aëris quandoque crassitiem, & excitatos
pulveres, & aquas, nivesque cælo deciduas,
& solis adversos radios: ad hæc loco inæ-
qualia, arboribusque obsita, ac tortuosas
vias habentia. Quandoque vero ad omnem
usum signa invenire haud facile, cum oc-
casiones nova sæpe inveniant, quibus ali-
quis non assuevit. Attamen omnia ista
incommoda ita coincidere nequeunt, ut
manifestum non sit aut vocis, aut signorum
præceptum.

C A P. XXXV.

*De modis, quibus in itineribus incedit
Exercitus. de recta in iis Epagoge, & Para-
goge, eaque vel in Dextra, vel in Sinistra.
Quod recta Epagoga opponatur Cœlembolus,
seu Cuneus carvus: & quod huic Tri-
phalangia.*

DE modis, quibus incedunt in itine-
ribus acies, verba facturi tantum pro-
loquemur, quod in iis quædam sit recta
Epagoge, seu Inductio, quædam Parago-
ge, eaque vel in dextra vel in sinistra, quod-
que vel unilatero, vel bilatero, vel trilate-
ro.

ro, vel quadrilatero agmine incedatur. Et
quidem unilatero, cum lateri metuitur: bi-
latero, cum duobus: trilatero, cum tri-
bus: quadrilatero, cum undique hostes im-
petum facere volent. Ac propterea fiunt
itineria quandoque Monophalangia, seu
unica phalange; quandoque Diphalan-
gia, seu duabus: quandoque Triphalan-
gia, seu tribus; quandoque Tetrapha-
langia, seu quatuor Phalangibus. Et
quidem Epagoge recta est, cum agmen
sequitur. ut, si præcedente Xenagia cæ-
teræ subsequantur: aut Tetrarchia præ-
eunte reliquæ subsequantur agminatim.
Vocatur autem ea sic, cum per cornu pro-
greditur, altitudinem habens longitudi-
nem multo maiorem. continet vero in ea
agmen duas decurias, x virorum singu-
las: opponitur huic acies, Cœlembolus
dicta, quæ ita fit, cum Antistomus Dipha-
langia cornua præcedentia disjungit, se-
quentia vero coniungit in formam lite-
ræ V, quemadmodum descriptio nos do-
cet, quæ primos inter se distantes, po-
stremos coniunctos exhibet. Nam cum
recta Epagoge in medios feratur hostes,
prompte possunt, qui sunt in Cœlembol-
o, soluta sua unitione, priorum vim, at-
que incursum, irritum atque evanidum
reddere, ac ad latera rectæ Epagoges se-
cedere. Quinetiam & Triphalangia Cœ-
lem-

CAP. XXXVI.

De Paragoge dextra, & sinistra.

PARAGOGE est, cum Phalanx Duces, seu Lochagos, aut à dextris habet ad latera incidentes, quæ dicitur dextra Paragoge, aut à sinistris, quæ dicitur sinistra Paragoge, ut ii iamnon amplius secundum decurias, sed iuga incedant per cornu. aut enim bilateris, aut tilateris aut quadrilateris phalangibus efformatis, undecumque & quocumque à partibus hostem adoriturum suspicio est, illac ei adversum itur. Utraque vero Paragoge cum primum impetum à lateribus faciat, longitudinem ad altitudinem effecere tripulam. Etenim Frons x, altitudo iii habet. Talis autem est hæc pugnae forma, quod in ea miles non tantum è directo adversos impetus, sed etiam, qui à lateribus incidunt, sustinere per exercitationem adfuescat.

Para-

*Paragoge dextra.**Paragoge sinistra.*

D	d	d			d	d	D
D	d	d			d	d	D
D	d	d			d	d	D
D	d	d			d	d	D
D	d	d	Frons.	Frons.	d	d	D
D	d	d			d	d	D
D	d	d			d	d	D
)	d	d			d	d	D

CAP. XXXVII.

De Antistomo Phalange.

AN T I S T O M O N S Phalanx ita dicitur, quod duplicem Frontem, seu Os, habeat. Os enim, & Frons, dicuntur, qui primi in adversos hostes eunt. Quoniam igitur in hac forma medii Antinoti sunt, hoc est, oppositis dorsis; qui vero in extremitatibus primi sunt, in hostes irruunt, ut quidam sint Epistatae, quidam Tergiduces: propterea id nominis accepit hæc Phalanx. Utilissima autem hæc est acies peditibus, quando cum hostibus pugnant, qui multo equitatu in acie pollent. Vfus huius formæ maximus est adversus Barbaros Istri accolæ, quos etiam Amphippos dixere, ut qui ab aliis equis in alios transilire assueti sint. Equestris, quæ huic opponitur,

Bb

acies

acies, constans forma quadrata, postulante usu in duo agmina oblonga divisa est. Oblonga autem sunt, quæ frontem altitudine duplo maiorem habent, utrumque vero istorum agminum Peditum divisionibus ex adverso opponitur.

Equites.

γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ
 γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ
 γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ γ

Frons.

Antisto- d d d d d d d d d d pha-
 mus d d d d d d d d d d lanx.

P P P P P P P P P P
 P P P P P P P P P P

Frons.

ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ
 ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ
 ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ ℓ

Equites.

CAP. XXXVIII.

De Amphistomo Phalange.

PHALANX Amphistomus, & illa Antistomo similis est forma immutata, ut variis speciebus equestrium incurfionum adfrescatur. Conveniunt vero huic etiam formæ omnia, quæ in priore phalange dicta sunt, tam pedestri, quam equestri: in eo tamen differt ab Antistomo, quod in Antistomo ab extremis pugna habeatur, in Amphistomo vero à lateribus. Et tam qui in hac acie, quam qui in præcedente ordinati sunt, prælongis hastis pugnant, ut Alani, & Sauromatæ. Habet autem dimidiam armatorum in decuriis partem anteriorem, alteram reliquorum averfam in posterius: ita ut sibi mutuo antinoti, seu oppositis fiant dorsis. Suntque in ea duæ Frontes, anterior una, in qua Lochagi, posterior altera, in qua Tergiduces. Quinetiam in Diphalangiam divisa, Frontem anteriorem phalange una facit, posteriorem altera.

	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	
<i>Acies E-</i>	γ γ	p p	p p	λ λ	<i>Acies E-</i>
<i>questris.</i>	γ γ	p p	p p	λ λ	<i>questris.</i>
	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	
	γ γ	p p	p p	λ λ	

Amphistomus phalanx.

C A P. XXIX.

*De Antistomo Diphalangia, & qua ad-
versa illi pugnat, Turma Eque-
stri Cuneiformi.*

AMPHISTOMUS Diphalangia dici-
tur, quæ Duces habet non amplius
extra in Paragogis, sed intra ex ad-
verso sibi mutuo oppositos. Tergiduces
vero extra, alios in dextra Paragoge,
alios in sinistra. Vfus huius formæ est,
quando equitum irruptio in turmam Cu-
nei fit. Cum enim Cuneus in acumen de-
sinat, habeatque duces à lateribus oblique
sequentes, quibus animus sit, pedestris a-
cici

ciei frontem percurrere; prævidentes id
peditum duces in medio consistunt. qui aut
providere debent, ne illi pertranseant, aut
efficere, ut iidem irritò conatu pervadant.
Etenim, qui in Cunei forma irruunt, id fa-
ciunt spe mediam multitudinem in pede-
stri acie devincendi, ac totam aciem distur-
bandi. Peditum autem Duces, quo ver-
gat impetus istius formæ animadverten-
tes, utrimque muri instar se disjungunt, ac
simul mediam versus converso aspectu
transitum ipsis inanem concedunt. Tale
apud Tacticos equitum agmen Cuneus,
seu Rostrum vocatur. quod Philippus, Ma-
cedonum Rex, invenit, fortissimos præ-
ponens, ut ab ipsis etiam imbelliores con-
cluderentur. quomodo in hastæ cuspidē
aut ense videmus, suis extremitatibus acu-
men adepto, ac facile propter aciem secan-
te, medium etiam, quod hebes est, ferrum
simul penetrare.

d d d p p p
 d d d p p p
 d d d p p p
Antisto- d d d p p p *Antisto-*
mus di- d d d *Frons. Frons.* p p p *mus di-*
phalāgia. d d d p p p *phalāgia.*
 d d d λ p p p
 d d d λ λ λ p p p

λ λ λ λ

λ λ λ λ λ

λ λ λ λ λ λ

λ λ λ λ λ λ λ

λ λ λ λ λ λ λ λ

λ λ λ λ λ λ λ λ λ

λ λ λ λ λ λ λ λ λ λ

Cuneus equestris.

C A P. XL.

*De Amphistomo Diphalangia, &
Peristomo.*

AMPHISTOMUS Diphalangia est, cu-
 ius phalanges in Paragoge per cornu
 incedentes, altera obliqua Paragoge Du-
 ces à dextra habet, altera, quæ à sinistra ob-
 liqua est, Tergiduces intus continet. Of-
 fendit hæc Aciei forma, quorsum pugna-
 turi impetum dirigant. Nam postquam ir-
 ruens adversum agmen, quod ante Qua-
 dratum

dratum erat, in duo cornua obliqua se divi-
 sit, dextrum scilicet, & sinistrum, cupiens
 oppositam Quadratam Aciem circumve-
 nire, ea propter circumventionem me-
 tuentes; qui ea, in duas Phalanges mobi-
 les sese transformavere: atque pars eorum
 ad Lævū cornu concessere, pars ad Dextū
 se convertere: Vnde quoque Peristomus
 Acies ea dicta, utrimque frontem in adver-
 sos hostes inclinantem habens.

Peristomus diphalangia.

P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P

d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d

p p p p p p p p
 p p p p p p p p
 p p p p p p p p
 p p p p p p p p
 p p p p p p p p

B b 4

C A P.

CAP. XLI.

De Homœostomo Phalange, & qua illi opponitur, Plinthio, & de Homœostomo Diphalangia.

HOMŒOSTOMUS Phalanx vocatur ea, in qua movente se integra decuria, virorum scilicet XVI, alia similis decuria eam pone sequitur, quamobrem etiam Homœostomus appellata est, quod qui se mutuo sequuntur, in eadem forma id faciant. Hæc Plinthio opponitur. Dicitur Plinthium, agmen æquilaterum & forma, & numero, ac forma quidem, quia undique æqualia continet spatia: numero vero, quia quotquot habet in longitudine, totidem etiam in altitudine. In tali forma à quatuor lateribus armati constituntur, nec arcute, nec funditore lateribus operam subsidiariam navante. Constat autem hoc Plinthium è duabus dimœriis. (dimidia enim decuria, dimœria vocatur.) Cum enim debeat integra decuria viros habere XVI, dimœria VIII habet. Quando vero Phalanges iuxta se mutuo incedentes aut in dextra Paragoge Duces suos habent, aut in sinistra, tunc dicitur Homœostomus Diphalangia.

Phalanx

TACTICÆ

585

P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P

Phalanx d d d d d d d d d d *Phalanx*
Homoio- d d d d d d d d d d *Homoio-*
stomus. *stomus.*

Frons.

d d d d d d d d

P d d d d d d d

Plinthium P d d d d d d d *Plinthium*
agmen. P d d d d d d d *agmen.*

P d d d d d d d

P d d d d d d d

P d d d d d d d

P d d d d d d d

CAP. XLII.

De Heterostomo Phalange.

HETEROSTOMUS Phalanx dicitur ea, quæ per Epagogen incedens præcedentis agminis Duces, ut par est, in dextra habet Paragoge, sequentis in sinistra, ita ut ipsa agmina alternatim in itinere progrediantur, quorum alterum in alterutra parte Duces suos habet, alterum in altera; ac similiter reliqua.

B b 5

Phalanx

Phalanx Heterostomus.

d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D		D	d	d
d	d	D	d	d	D	
d	d	D	d	d	D	
			d	d	D	
D	d	d	d	d	D	
D	d	d	d	d	D	
D	d	d	d	d	D	
D	d	d				
D	d	d				
D	d	d				
D	d	d				
D	d	d				
D	d	d				

CAP.

CAP. XLIII.

De Equestri Turma Rhombiformi; & opposita ei Phalange Luniformi.

TURMAM Rhombiformem, eam primus Ileon Thessalus invenit. unde & vox *ἰλεων* de nomine eius vocata est: atque ad istam formam omnes Thessalos exercuit. Utilis autem ea est, quoniam in singulis angulis præfectum habet constitutum. primum quidem Ilarchum, postremum vero Tergiducem, ac utrinque Plagiophylacas, hoc est, laterum custodes. In pugna huic opponitur Menocides, seu Lunaris Phalanx, cornua præcedentia habens, inque iis Duces suos, ac in medio cavam se ostendens: composita in hoc, ut equestrem manum circumveniat. unde equites in morem Tarentinorum Acrobolistarum eminus iaculantur, circularem ipsorum accessum disturbantes. Tarentum enim urbs est Calabriae, cuius miles, Acrobolista vocatus est, quod ex equis parva iacula mittat, ac deinde confertis manibus ad pugnam veniat.

Bb 6

Tur-

Turma equitum Rhombiformis.*Phalanx peditum Luniformis, seu Lunaris.*

CAP.

CAP. XLIV.

*De Turma Equitum oblonga, & qua illi
opponitur, Phalange Peditum
Transversa.*

TURMA Oblonga, seu parte altera longior, dicitur, quæ Altitudinem ad Longitudinem duplam habet. Est vero poscente necessitate utilis ea multis modis. nam & fallere hostes, tanquam si pauci sint in ea, quod Latitudinem vix habeat, & facile perrumpere densatione sua ac constructionis robore hostiles copias possit, & latenter per angusta locorum commode transire. Opponitur autem illi Pedestris manus, quæ Plagia, seu Transversa Phalanx vocatur. nam in Latitudinem se extendit, ut licet perrumpatur, Altitudo tamen, quæ perrumpitur, exigua sit, atque Equitum ferox impetus non in Turbam, sed in aëra compendio efferatur. Etenim propterea Longitudinem Latitudine multo maiorem habet.

Turma

*Turma equitum oblonga, seu parte
altera longior.*

γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ
γ	γ	γ

Phalanx peditum transversa.

d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d

C A P. XLV.

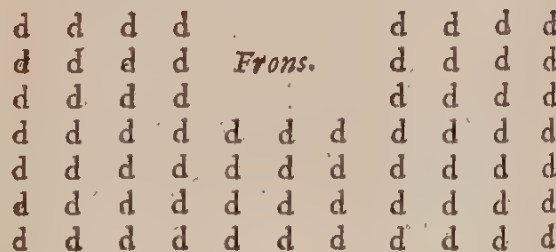
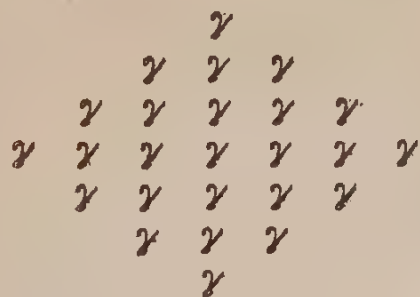
*De altera Turma Rhombiformi, qua versat
quidem, non etiam iugat: & de opposi-
ta ei Acie Pedestri, qua infle-
xa Antrorsum vocatur.*

ES T & altera Rhombiformis Turma,
de qua nihil amplius dicere est, quam
quod verset, non autem iuget. nam For-
mæ huius usum iam ante in præcedenti-
bus

bus exposuimus. quod nimirum eam Ileon
Thessalus invenerit, exercuerit autem po-
stea Iason Medæ maritus: utilis etiam sit,
cum à quatuor angulis custodiatur, ab Il-
archa, à Tergiduce, & iis qui Plagiophyla-
ces, seu Laterum custodes appellantur.
Constructa autem est hæc Turma ex Hip-
potoxotis, ut Armeniis & Parthis moris
erat. Opponitur vero ei acies peditum, quæ
Epicampus Emprosthia, seu inflexa an-
trorsum vocatur, quod flexum imiteretur
eius circumductio. Spectat autem illa ad
fallendos Hippotoxotas, seu equites sagit-
tarios, ut irruentes ipsos, ac iam in pro-
pinquum admissos, vacuo suo sinu medios
excipiat, aut eos disturbaros cornubus suis
repellat, ac fracto solutoque eorum im-
petu à mediis qui antesignani sunt, ita ii su-
periores sint.

Turma

*Turma equitum Rhombiformis quæ
versat, non ingat.*

Phalanx inflexa antica.

C A P. XLVI.

*De pedestri Phalange, Inflexa retrorsum,
& qua illi opponitur, Incurva,
seu Gibba.*

Phalanx, quæ Epicampius opisthia,
hoc est, inflexa retrorsum dicta, & hæc
quoque ad dolum excogitata ac constru-
cta

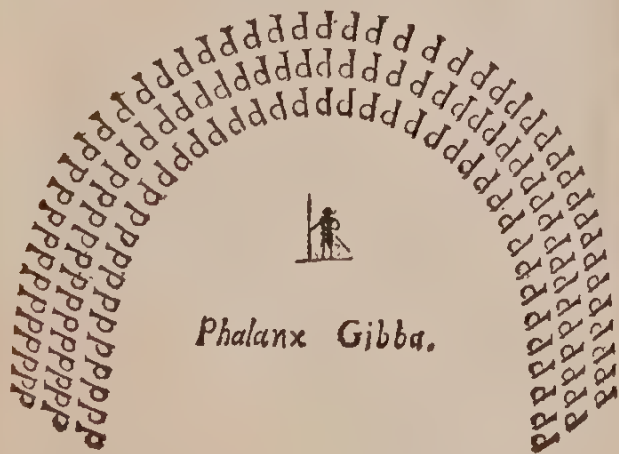
ta est. Aperta enim capacitate media pau-
cos in cornubus præcedentes ostendit qui-
dem, sed triplo plures pone sequentes ha-
bet: ut si quidem in cornubus positi susti-
nere impetum valeant, ipsi sufficiant. Sin-
minus, iidem facile ad utramque partem
accurrentes maiori agmini uniantur.

Quæ dictæ Aciei opponitur adversa, ea
Gibba vocatur, propter ordinis rotundita-
tem. Studet autem hæc coniunctas suas
copias gibbera forma exiguas ostendere.
nam circularia omnia in ipsa rotunditate
exigua apparent: explicata vero, in duplam
magnitudinē extenduntur, ut in columnis
videre est, quæ orbiculares sunt. unde cum
aspiciuntur, dimidium tantum earum con-
spicuum fit; dimidium occultum manet.
Artificio hæc pulcherrima Acierum est,
quod, cum se pauci hostibus ostendant,
duplo plures imperum faciant, quam ap-
parebant.

Phalanx

Phalanx inversa retrosum.

P	P	P	P						P	P	P	P
P	P	P	P						P	P	P	P
P	P	P	P						P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P

Phalanx Gibba.

C A B.

C A P. XLVII.

De Turma Equitum, forma quidem Oblonga, sed non Numero: & de Phalange quæ ei opponitur, Embolo, seu Cuneo.

HÆc Turma, forma quidem Quadrata est, non tamen etiam Numero. In Quadratis autem non definitus est certus Numerus. Liberum enim est, duplo maiorem facere Longitudinem Altitudine, prout imperatori commodum videtur. Usi maxime sunt hac forma Persæ, Siculi, ac Græcorum plerique, rati & facilem esse eius instructionem, & usum aliis meliorem. Opponitur ei Phalanx, quæ Embolus, h. e. Rostrum, seu Cuneus appellatur: habetque omnia lætera armatis obsita. Desumpta autem hæc est figura ab Equitum Cuneis. sed in Equitibus unus, exstans in fronte sufficit. in Peditibus tres requiruntur, quod unus hic ad faciendum in hostem impetum hand par sit. Ita Epaminondas Thebanus cum Lacedæmoniis confliens in Leuctris densato in Cuneum exercitu, plerasque eorum copias devicit. Fit autem talis Cuneus, cum Amphistomus Diphalangia anteriora cornua coniungit, posteriora disiungit, in formam literæ Græcorum Λ .

Turma

Turma equitum forma oblonga, non numero.

γ γ γ γ γ γ γ γ γ
 γ γ γ γ γ γ γ γ γ
 γ γ γ γ γ γ γ γ γ
 γ γ γ γ γ γ γ γ γ

Frons.

d d d
 d d d d d
 d d d d d d d
 d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d d

Phalanx pedestris cuneata.

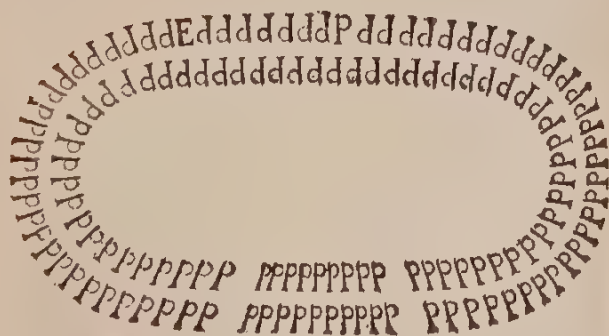
CAPI. XLVIII

*De Plasia, & Phalange: quæ ei opponitur,
 Acie Implexa.*

Phalanx, quæ Plasia dicitur, Longitudinem. Altitudine multo maiorem habet. Plasia autem appellatur, quod ab omnibus lateribus armati stent, sagittariis ac funditoribus in medio constitutis. Qui tali formæ opponuntur, alii Aciem implexam adversam inducunt, ut inæquali sua forma

forma prolectent eos, qui in Plasio sunt, imperum in illos facere, qui in implexa Acie exstant, atque ea ratione Densitatem Plasiæ Aciei dissolvant. Quin observant etiam implexæ Aciei Lochagia adversi agminis ductores, ut sive densati illi sint, ipsi quoque ita repugnent; sive illi se in copiis suis dividant, & hi quoque ad divisionem parati prius ipsis occurrant. Plasium autem dicitur, cum duobus lateribus Acies instruitur, non in Quadrata. sed oblonga forma.

Implexa

Implexa phalanx.*Plasium.**Frons.**Plasium.**Frons.*

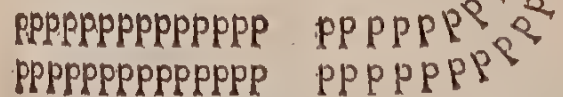
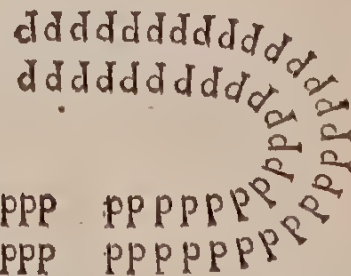
CAP.

CAP. XLIX.

De Hyperphalangisi, Hypercerasi, & Leptysmo.

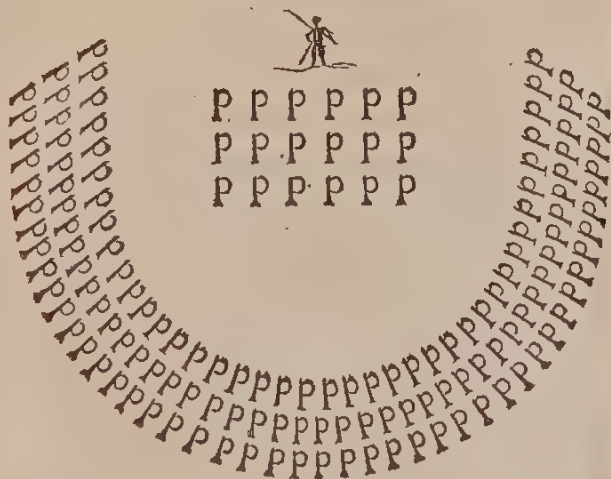
Hyperphalangis, hoc est, Phalangis circumventio, est, cum utroque cornu Phalangis hostes circumcingimus.

Hypercerasis, cum unico cornu hostes superamus. Itaque qui phalange superat, etiam altero cornu superabit: non autem vice versa, qui altero cornu tantum superior est, phalange tota etiam superabit. potest enim etiam is, qui minores copias habet, altero cornu hostes superare.

Hypercerasis.

Attenuatio Phalangis est, cum altitudo eius contrahitur, ac pro xvi viris, exempli causa, pauciores fiunt.

Hypher-

Hyperphalangisis.

CAP. L.

*De modis quibus Impedimenta ducuntur,
quodque ii sint quinque.*

Impedimentorum cura vel maxime necessaria est, & quæ Præfectum aliquem requirit. Ducuntur autem Impedimenta quinque modis. Aut enim præcedere copias debent: aut denique ab ipsis copiis concludi. Phalangem præcedent, si in hostilem agrum irruptionem facias: iuxta phalangem incedent, si in itinere metuas: intra phalangem, si concavum agmen ducere te contingat.

CAP.

CAP. LI.

De Præceptis Imperatoriis, quod & breviter ea esse oporteat, & non ambigua.

POSTREMUM tandem erit, Armaturæ præcepta paucis tradere: si tamen prædixerimus, primum quidem, breviter ea esse debere, deinde non ambigua. nam propter eos, qui ea audientes cum celeritate obtemperare præceptis debent, evitare ipsas ambiguitates oportet, ut ne alii hoc, alii istud, contrarium scilicet, faciant. Exempli causa: si dicam, Declina; possunt, qui eam vocem audivere, alii in hastam, alii in clypeum inclinare. atque ea res haud exiguum perturbationem exhibebit. Cum igitur generis locum obtineat, dixisse, Inclina; iusserim vero, in hastam, vel in clypeum; oportebit pro eo, quod dictum erat, Inclina in hastam, dicere, In hastam inclina: hoc est, præponere speciem generi, ac tum inferre genus. ita enim omnes idem facient. Similiter etiam si dicas, Immuta, aut, Evolve. denuo enim hæc generis ordinem habent. Quare species præponemus, verbi gratia: In hastam Immuta, aut, In clypeum Immuta. ideoque & sic præcipientus: Laconicam Evolve; Macedonicam Evolve; Choream Evolve. Sin

Cc

vero

vero dixeris, præposita evolutione: Evolve Macedonicam, aut, Evolve Laconicam; eveniet, ut milites aliam, atque aliam Evolutionis speciem faciant. Hanc ob causam ambiguitates prædictæ evitandæ sunt, ac species generibus præponendæ.

CAP. LII.

Quod ante omnia silentium imperari debeat: & ut ad id quod præcipitur, attentisint milites.

OPORTET vero ante omnia silentium imperare, iussu facto ut auscultent, atque attendant ad id, quod præcipitur. Quod etiam Homerûs inter maxime observabilia notavit his versibus:

Armatisque duces præibant ordine in hostem

Constanter. quin quisque suis rite imperabat.

At taciturni ibant reliqui, ut vix dicere posses

Tantum pone sequi populum, qui pectore vocem

Comprimeret, tacite metuens ducis aspera verba.

Sic Martem tacite miles spirabat Achivus,

Mutuum in auxilium discrimen adire paratus.

Bar-

Barbarorum vero inordinationem indecoram avibus assimilavit, inquiens:

Sicut aves volucres cum multis anser olorve

Aut grus agminibus volitans prope stagna Caystri

Asiis in campis latus trepidantibus alis

Labitur, ac præratum resonat clangore frequenti:

Talus erat Troianorum per castra tumultus.

Nam nec lingua eadem, nec erat vox omnibus una.

Item alibi:

Cum ducibus steterunt instructæ acies utrimque.

Sicut aves Troes voce ac clangore strebant.

At tacite Martem miles spirabat Achivus,

Mutuum in auxilium discrimen adire paratus.

CAP. LIII.

Varia præcepta imperatoria quomodo enuntientur. Præsentis scripti Epilogus.

PRÆCEPTA fere hæc sunt: Age ad arma. Adsisse arma. Impedimenta à

Cc 2

pha-

604 CLAUDII ÆLIANI TACTICA.
phalange secedant. Tum etiam: Atten-
datur præcepto. Suscipe. Recipe. Disti.
Sursum hasta. Versa. Iuga. Respice ad
Ducem. Tergidux quisque suam decu-
riam dirigat. Intervalla conserva. In ha-
stam Inclina. Procede. Ita confiste. In re-
ctum redde. In clypeum Inclina. Proce-
de. Ita confiste. Altitudinem duplica.
Restituere. Laconicam Evolve. Resti-
tuere. Macedonicam Evolve. Restituere.
Choream Evolve. Restituere. In hastam
converte. Restituere. In hastam inflecte.
Restituere.

Hæc tibi, Imperator, de arte Tactica
doctrina à me explicata est, iis, qui eam ad
usum applicabunt, salutem: adversariis au-
tem præcipitem cladem allatura.

F I N I S.

PETRI SCRIVERII
CORRECTIONVM
MILITARIVM

Liber;

Sive

Animadversiones in Vegetium
DE RE MILITARI.

Primum

*Ex intervallo xxv. annorum recen-
sita atq; aucta, & nunc recusa.*

CIOIOCLIV.

P. SCRIVERII
 CORRECTIONVM
 MILITARIVM
 Liber;
Sive
 ANIMADVERSIONES
 IN VEGETIVM.

IN Titulo, AD VALENTINIANVM AV-
 GUSTVM. Palatinorum codicum unus opti-
 mæ notæ agnoscit hic THEODOSIVM Im-
 peratorem.

LIBRO PRIMO.

IN Prologo. *nisi post Deum faverit Imperator.*] Sic
 quidam MSS. Alii, *nisi prænotum fuerit Imperatori.*
 Et sic Editio vetustissima, iure merito mihi prin-
 cepti; & instar manuscripti. Superestque mihi al-
 liud exemplar MS. in quo legas, *nisi post Deum fue-
 rit Imperator.*

Ibid. *Sic regnantium testimoniū crevit eloquentia.*]
 Ita princeps editio, & aliquot MSS. In aliis est, *cre-
 buit, & crebruit.* quod in Notis temere damnat Fran-
 cisus Modius: retractat ipse in Novantiquis, E-
 pist. cxi.

Ibid. *ausibus literarum.*] Forte, *literatorum.* MSS.
 duo Modii, *usibus literar.* Quod & in uno meo-
 rum reperi. Reliqui, ut & Editio princeps, *ausi-
 bus.*

Ibid. *tanto inferiorem me a. s. esse vix sensi.*] Sic E-
 ditio princeps, & unus MS. Duo alii, *quamvis infe-
 riorem*

riorem me a s. esse sens. Quomodo Modiani.

Ibid. ut, quæ apud diversos.] Duo mei Mss. & ideo quæ a. d.

Ibid. De delectu igitur.] Sic Mss. nonnulli; plerique tamen, dilectus. & sic etiam infra. Quomodo in omnibus fere vetustissimis libris Mss. scribitur. Nec aliter in Pandectis Florentinis. Nihilominus Caspar Barthius delectu præfert: uti etiam Modius Bonnenfis sui exemplaris scripturam de electione.

Ibid. Non, quo tibi Imp.] Mss. aliquot mei, & tres Palatini, Non, quod tibi Imp.

Ibid. antiquam consuetudinem conamur ostendere.] Posse legi iam olim monui. conabor: sic Palatinorum quartus, & Colonienfes membranæ Modii, Mss. Barthii, conabimur. Mei omnes conspirant cum vulgo.

CAPITE I. in titulo, armorum exercitatione.] Alias, exercitione. Infra in ipso contextu est exercitio. Quod hic malim: & sic reponere in titulo.

Ibid. Nulla enim alia.] Hic omnes MSS. caput primum auspiciantur, ut & Editio princeps. Neque aliter exemplar, quo olim usus fuit Blondus Flavius, Romæ Triumphantis lib. vi.

Ibid. orbem subegisse terrarum.] Mss. alii, subiecisse. Tò terrarum omittit Blondus, & aliquot edidi: oſcitanter, ne quid gravius dicam. In Augusti numismate aureo PAX ORBIS TERRARUM S. P. Q. R. Pingitur globus decussatim zona evinctus inter duos oleæ, sive lauri sinu, ramos, in symbolum pacis universalis terra inatque bell. cis victoriis partæ.

Ibid. Hispanos quidem.] Palatinorum unus, Spanos. Sic D. Paullus in Epistola ad Romanos cap. xv. τῶν Σπανίων pro Hispania dixit, vers. 24. & 28. Et Spaniam hanc regionem olim nuncupatam ostendit Cl. Ortelius in Thesaurò Geographico. & Hispanis in Decretis (eodem teste) Spalis nominatur, & inde Spalense concilium, pro Hispanense. Vide, quem dixi, Geographorum nostri seculi principem, in electione IBERIA.

Ibid.

Ibid. sed etiam.] Alius, sed &.

Ibid. præstirisse.] Mss. quidam mei, præstasse: & sic quatuor Palatini quoque.

Ibid. Afrorum dolus.] Alias, Assyriorum, sed non ego credulus illi.

Ibid. nemo [unquam] dubitavit.] Malo, dubitabilis.

Ibid. Sed adversus omnia:] Alias, hac omnia.

Ibid. tironem solertem.] Mss. plerique, solerter.

Ibid. in desides vindicare.] Mss. quidam, vindicando.

CAP. II. in titul. quibus regionibus.] Alias, nationibus. quod reponendum.

Ibid. R E R U M ordo deposcit.] Liber unus, Verum ordo deposcit:

Ibid. vel regionibus.] Et hic nationibus reponendū, quod & à me inventum in aliquot Mss. à Modio in duobus & editione Momana. probaturque Stevvechio, quem vide.

Ibid. Quo loco ea quæ à doctiss.] Liber unus, quæ doctissimis. alius, Quæ loca à doctissimis.

CAP. III. & in labore nutritur.] VV. laboribus enutritur.

Ibid. balnearum nescia.] In aliquibus balnearum.

Ibid. ad omnem laborum tolerantiam.] Mss. quidā, laborem tolerantiamque, Palatinorum quartus, maiorum tolerantiam.

Ibid. parco victu utantur.] Alii libri, parvo.

Ibid. in agrariis.] Ita legendum ex membranis, & vetustissimo impresso: vulgo male angariis. Vide Stevvechium, & nos infra ad cap. ult. lib. III.

Ibid. à civitatu illecebris.] Mss. quidam civilibus inlecebris.

Ibid. Quinſtio Cincinnato viro optimo.] Ita Edd. VV. & scripti quidam codices. Lego, iure optimo. Quanquam hæc certe viro optimo, non extant in Editione principe, tribus meis Mss. & Palatinis omnibus, notavitque Stevvechius suis aliquot deesse.

Intit. CAP. IV. tirones probandi.] Alii, legendi.

CAP. IV. *incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat*] in Mss. aliquantis est, *incipiente pubertate, ad delectum cogendum tironem.* & sic Blond.

Ibid. *perfectius imbibuntur, quæ discuntur à pueris.*] Omnes Palatini, meique tres scripti, & Ed. princeps, *imbuuntur.* Ita ut de mendo locum suspectum habeam, & legendum arbitrer, *perfectius imbuuntur atque docentur pueri.* In tribus quoque suis Mss. veterique Ed. Parisiensi & duobus Sufianis id *imbuuntur* extrare testatus est Stevvechius.

Ibid. *Deinde militaris alacritatis saltus.*] Quatuor Palatini, & omnes mei, *alacritas, saltus.* Quæ lectio utraque manu amplexanda, & auctori suo redonanda.

Ibid. *Nam primum iuventus, simul ac belli patiens erat.*] Palatinorum unus & Ed. princeps, *Nam simul ac iuventus belli patiens est.* Turbant Mss. mei, *Nam si nullus adventus b. p. e.* Et sic in uno illorum ab altera manu interpolatum erat. Emendabat Stevvechius, iam *primum iuventus simul belli patiens erat.*

Ibid. *per laboris usum.*] Alii codices, *per laborem usu.* & sic MS. Sallustius bello lugurthino.

CAP. V. *tironum, à Consule Mario scio semper exactam, ita ut senos.*] In optimis membranis est, *tironum quondam scio semper exactam, pura, ut senos.* In aliis aliter. Vide Stevvechium, & adhibe Cl. Salmasium ad Histor. August. Suspiciatus sum aliquando, Vegetium scripsisse, à Consule in area. scilicet Capitolina, ubi dilectus à Consulibus peragebatur, Varrone apud Nonium in tenebrione, Polybii, Livio, aliisque auctoribus. Sed firmandæ sententiæ Salmasianæ, subicere bonum hercules factum, quæ in membranis deprehenderim. Duo mei scripti diserte, *ad incomam scio semper exactam.* In Palatinis, *ad nicomæ,* superaddita glossula, *mensura militum.* Et sic Ildoti nomine publicatæ Glossæ.

Ibid. *adduxerat.*] Membranæ, *abduxerat.*

CAP. VI. *officium bellatorum.*] Mss. officia bella-

bellatorum. Alii, *bellatores.*

Ibid. *Valentibus digitis, longioribus brachiis.*] Transpositione hic restituendus ac persanandus locus, ex fide MSS. & VV. librorum. *valentibus brachiis, digitis longioribus.* Atque ita omnino reponendum, etsi quidam Stevvechiani & mei dissentiant: uti & Blondus. Reclamant enim Palatini omnes, Editio princeps, & quatuor apud Stevvechium Mss.

Ibid. *exilior cruribus.*] Editio princeps & duo membranacei mei, *clunibus.* Blondus, *ventre modo, exilioribus cruribus & pedibus.* Unus Palatinorum, *exilior si ve expeditus cruribus.* meorum alter, *clunibus suris expeditus:* alter *clunibus suris expeditus:* tertius, *exilior cruribus, suris & pedibus.* Exerceant se ingenio: si ego propero.

CAP. VII. *Respuendi.*] Duo mei scripti, *repudiandi.* Et sic totidem Palatini. Neque aliter Auctor infra.

Ibid. *Aucupes, dulciarios, linteones.*] Ita tres mei scripti. Editio princeps non agnoscit *linteones.* Palatini tres habent *lentiones.* & addit aut superimponit unus meorum *pigmentarios* super vocem *dulciarios,* in stat glossæ. Et in membranis Stevvechii fuit partim *lentiones,* partim *lentiones.* De qua voce consulendus ad Hist. Aug. Cl. Salmasius. Blondus portentose citat, *aucupes, sellularios, aliones.* & docet ex Livii octavo, *sellularios,* id est, opifices sedendo opus facientes, minime aptos militiæ fuisse. Livii verba sunt: *Mamercus Consul, cui Gallicum evenerat bellum, scribere exercitum sine ulla vacationis venia, quin opificum quoque vulgus, & sellularii, minime militiæ idoneum genus, excisi dicuntur.*

Ibid. *qui aliquid tractasse videbantur ad gynacea pertinens.* Iterum hic Blondus festive, *qui aliquid tractasse videntur id generis.*

Ibid. *in prima dilectuum examinatione.*] Alias, *dilectus & dilectorum.*

Ibid. *in Sertorio.*] Ita higa manuscriptorum meorum, & Ed. princeps. Tertius meorum omittit, ha-

betque tantum, *inter varia genera virtutum constat esse laudatum.* Omittit quoque Ioan. Sarisberienſis. Duo Stevvechiani, *in pratoriū.* Liber Collegii trium coronarum, *inſercoris.* Vide Stevvechium. Putavi aliquandō reponendum *in Statorio.* De quo Livius lib. xx. vi. *Es Statorius ex multa iuventute pedites conſcripſit, ordinatoſque proxime morem Romanum decurrendo ſignaſequi, & conſervare ordines docuit, & operi aliſque inſtitutis militariſus aſſuefecit.* L. Statorii meminit Frontinus lib. i. cap. i. Sed, ſi verum amamus, quid ni eadem acer Sertorius præſtiterit? Cuius egregia facinora multa prodidit idem noſter Frontinus, lib. i. cap. v. x. xi. & xii. lib. ii. cap. i. iii. v. vii. xii. & xiii. Legendus quoque Plutarchus in Sertorio.

Ibid. ſi pluribus ſtendiis] Id eſt, annis. Sic paſſim claſſici auctores, Livius, Tacitus & Iuriſconſulti. In veteribus Inſcriptionibus eum legimus STIP. IV. v. &c. ſignificatur eum tot annos militaſſe.

CANDIDIMUS
VERAX. EQ.
SING. VIXIT.
ANN. XX. STIP.
IV. &c.

Item

DIS. MAX.
Q. TITIO. RUPO
MILITI. HRBA
NICIANO COH.
XI. STIP. V.
VIXIT. ANN. XX
IULIA GRATA MATER
FILIO. PIENT. FECIT.

Paſſim etiam in veterum monumentis & inſcriptionibus ſtipendia atque ara pro annis. Apud Gruterum pag. dxxi. i. MILES AN. XLV. STIP. XXIV. id eſt, annorum quadraginta quinque, & ſtipen-

pendiorum viginti quatuor. pag. mcvii. 3. STIP. XXV. ii. id eſt, ſtipendiorum ſubodetriginta. pag. dxxi. 6. STIP. xxx. & STIP. xxxv. id eſt: ſtipendiorum triginta & triginta quinque. Pap. DLXXIII. i. 2. 3. Veterum expreſſe, QUI QUINA & VICENA STIPENDIA AUT PLURA MERUERUNT. SENA ET VICENA STIPENDIA EMERITA, HONESTA MISSIONE DIMISSI.

Ibid. deſenſio provinciarum.] Palatinorum unus, *deſenſa pro deſenſione.* ſic *infra caſa*, & *puncta*, cap. xii.

Ibid. dum poſſeſſoribus.] male, meo iudicio, correxit magnus Cuiacius. Vide Nomenclatorem Straticum.

Ibid. diſimulationem probantur, talesque ſociantur.] Melius, *probantium tales ſociantur.* Vide Stevvechium.

CAP. viii. *inſcribendus.*] Codices optimi, *ſcribendus.*

Ibid. diſtendit.] Stevvechius, *extendit.*

CAP. ix. *Sed ad curſum.*] VV. *Sed & curſu*: pro *curſui.* vide Stevvechium. cum quo Ed. princeps & tria mea Mss. exemplaria conſentiunt.

Ibid. hoc memorat.] tō hoc non agnoſcunt boni libri.

CAP. x. *non ſolum ab hoſte.*] Quidam libri hic tō *natandi* inſerunt, quod improbat Stevvechius.

Ibid. (quos Galerios vocant.) Infra Vegetio dicuntur *Galearii*; lib. iii. cap. vi. De quo conſulendus Cl. Salmaſius, qui docte ſtudioſeque ſuper his diſſerit ad Hiſtor. Auguſt.

CAP. xi. *duplicis æque ponderis.*] Quid ſi, *dupli*, ut *infra*?

Ibid. poſt meridiem.] Mss. *à meridie.*

Ibid. accederet, recederet.] Sic reſcripſimus, auctore Stevvechio, cuius opera & uniūſ libri auxilio ſuppletur hic locus. Omnes ante meam editiones tō *accederet* ignorant; & Ed. princeps etiam

recederet. Reliqui omnes libri MSS. concinunt vulgg.

CAP. XII. *quam videatur.*] In plerisque est, *videat.*

Ibid. *duplicem autem ponderis.*] Rectius VV. *dupli.*

CAP. XIII. *campidolioribus.*] Ed. princeps & Stevvechius *campidolioribus*, non bene Salmasius mavult, *armidolioribus*. Sed nihil mutandum, quod docendum uberius alio loco.

Ibid. *armaturum melius pugnari, quam ceteris.*] Sic idem Stevvechius; cum vulgo esset, *armaturam melius pugnare, quam ceteras*, quemadmodum etiam in tribus meis scriptis. Editio autem princeps ita ut a nobis & Stevvechio editum est, habet: Palatinus i. *armaturos m. p. quam ceteros.* Palatinus quartus, *armatura m. p. quam ceteris*. De armaturis consulatur Salmasius ad Hist. Aug.

Ibid. *duplicem remunerentur annonis.*] Libri optimi, *dupli.* Quod repono.

Ibid. *in illa prolusione.*] Alias, *pralusione*.

CAP. XV. in titulo: *tirones imbuedos diligenter.*] Sic Mss. fere omnes.

Ibid. *rectum sagittare doceant.*] Mss. quidam, *doceantur*.

CAP. XVI. *sine invidia sanguinis.*] Sic aliquot Mss. & Ed. princeps. Palatinorum unus, *sine sanguine*. Meorum unus, *sine via sanguinis*. Alter prodigiose, *signa via sanguis*.

CAP. XVII. *quoque exercitatio*] Mss. *exercitio*.

Ibid. *Martioharbuli*] Quidam Mss. *Matiobarbuli* & *Mattiobarbuli*, sic & infra. Alii, *Marciobarbulos*, legunt. Si cui iocularia attrident, videat Turnebum, Adversariorum lib. xxiv. cap. xii. De his in Nomenclatore Strategico.

Ibid. *militēs iaciunt.*] W. *iactant*.

Ibid. *mutuari videntur.*] In optimis Mss. & VV. *imitari*.

CAP. XVIII. *à stipendiariis.*] Optime Mss. & Ed. princeps, *ab stipendiosis*. Dicebantur *stipendiarii* qui pendebant, *stipendiosi* qui merebant tam aliquot annis *stipendia*. Hinc Varroni *limites stipendiarii*, Livio

civi-

civitates stipendiariae, & in antiqua lege Agraria, *AGRI STIPENDIAREI*, id est, vectigales. Extat fragmentum Legis apud Fulvium Ursinum, & Gruterum Inscription. pag. ccv. Ennius:

--- *Poeni stipendia pendunt.*

Nempe stipendiarii dicti, quod stipem pendebant: Unde & Seipendium: Vipianus l. ager. 27. ff. De verborum signific. *Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes*, hoc est, modica ara, colligatur. Vox hæc autem *stipendiosus*, elegans imprimis & inter rara reperiuntur. Omnia istiusmodi inclinamenta nimium ac præter modum significant, ut ait Nigidius Grammaticus apud A. Gellium lib. iv. cap. ix. Quem vide. Varro apud Servium P. Danielis Æneid. xii. *suspensiosos* dixit, hoc insigni fragmento, ex libris, ut opinor, De vita Populi Romani: *Suspensiosos*, inquit, quibus iusta fieri ius non sit, *suspensis oscillo*, veluti per imitationem mortis, parentari.

Ibid. *semper exacta.*] Alias *exercenda*, minus bene.

Ibid. *super hos iuniores.*] Mss. *quos supra iuniores*.

Ibid. *denum.*] Alias, *deinde*.

Ibid. *sine mora ascenderent.*] Ita omnes: tamen Satagei quidam *escenderent* volunt: stolidiores an vaniores incertum.

CAP. XX. *utique.*] Absit in aliquibus.

Ibid. *postulant.*] Sic unus meorum. Alii, *postulant, postulatum*.

Ibid. *deinde cassides deponere.*] Duo meorum, *cassides se deponere*. Tercius, *cassides cessare refundere*. Ed. princeps, *cassides se debere refundere*. Stevvechianorum quidam, *cassides se debere refundere*. Repone, *cassides refundere*, & vide Stevvechium.

Ibid. *sine cataphracta, sine galea, qui cum.*] Ita distinguendus hic locus ex fide membranarum.

Ibid. *esse constat & pectora.*] Mss. *constant*.

Ibid. *raro meditantur arma, raro trahant.*] Stevvechius, *raro meditantur, raro arma trahant*.

Ibid. *aut capi, aut certe fuga Rempublicam proderet.*] Lib. V. *aut certe capi, aut fugero, aut Rem p.*

Ibid. *intra secura subsidero.*] Alias *subsistere*, minus bene.

616 - PETRI SCRIVERII
bene. Praecepta lectione est ipse Vegetius lib. II.
cap. XVI. & Virgilius Aeneid. XII.

Substitit Aeneas, & se collegit in arma,

Poplite subsidens - - -

Et lib. X. V. 412. dixit colligere se, ut Statius Papinius
curvare in arma.

Ibid. *Missilia*, quibus utebatur pedestris exercitus, *pila* vocabantur. Sic Editio princeps, aliaque post se-
cuta. Tres membranacei codices nostri, *Missilibus*
quibus utebantur p. e. *pila*. Barbarum ac solœcum
videatur nonnemi. Non est. Locutus est cum ve-
teri auctore, ex quo hæc hausit Vegetius; ea figura,
qua Poëta, *Urbem quam statuo, vestra est*; Aeneidos I.
Antiprosin dicunt Grammaticorum ac Rhetorum
filii. Sic furatus aliquoties noster verba antiqua, &
locutiones. Supra hoc libro cap. IX. *cursum* pro *cur-*
sui dixit. Sed & *cursum* præcipue assuefaciendi sunt iu-
niores. Sic uno ore auxiliares nostræ copiae. Sic au-
toritate trium codicum suorum, & quatuor Susia-
norum, legit Stevvechius: Et hoc orationis mem-
brum a veteri de disciplina Militari scriptore Vege-
tio suppeditatum censet. Sic Varro *exercitum* pro *exerci-*
tui non semel dixit. Extantque apud Nonium
Marcellum exempla, Antiquos, & inter illos do-
ctissimum togatorum, dativum pro ablativo, &
contra, frequenter usurpasse. Quin etiam Maro VI.
Aeneidos sic locutus:

- - - *teque aspectu ne subtrahere nostro*

Ibid. *sive pedali*.] Legerim libenter, *sine pedali*.
De quo alias, volente Deo, dicetur quod satis
sit.

Ibid. *qua in scuto fixa non possent abscindi*.] Mss.
quod in scuto fixum non posset (alias, potest) ab-
scindi, & lorica, scienter ac fortiter directam, facile
perrumpit.

Ibid. *armorum constat esse*.] Palatinorum u-
nus, antiquorum armorum. mei tres represen-
tant ad hunc modum, instruendos igitur ac pro-
regendos omni antiquorum genere constat. Ed. prin-
ceps consentit vulg. excepto quod inserat anti-
quorum

quorum arm. & sic quidam meorum.

CA P. XXI. *autem confidentes*.] Stevvechius, *confi-*
dentes.

Ibid. & *more animalium inulti cadunt*.] Ita legen-
dum Palatino vulg. & Mss. plerique perperam
multi.

CA P. XXII. *ne mons sit vicinus altior*.] In quibus-
dam membranis est, *vicinior aut altior*.

CA P. XXI I. *prout loci qualitas*.] Mss. quidam
quantitas.

Ibid. *post pretoriam est*.] scribe cum Mss. *prato-*
rium. de quo vide Stevvechium.

CA P. XXIV *ut in ante*.] Ita omnes meliores libri.
vulgo, *ante*. Occurrit & *in ante* supra cap. XX.

Ibid. *tunc legitima*.] VV. *latissima*.

Ibid. *egesta*.] alias, *levata*.

Ibid. *rastra*.] Stevvechius, *rutra*. In Palatino-
rum uno, *rustra*. Vnde adstruitur emendatio viri
doctissimi.

CA P. XXV. *qua tertia, donec, qua quarta*.] mem-
branae quædam inserunt, alia *donec* excludunt.

CA P. XXVI. *ne ubi contra*.] Vide Stevvechium.

Ibid. *prestant*.] In plerisque Mss. *dabunt*.

Ibid. *acies ipsa metanda est*.] VV. aliquot, item Mo-
destus, *verenda est*.

CA P. XXVII. *ita ut ad equestrem meditationem*.
Mss. apud Stevvechium in ora, *ad aequalam*. Palati-
nus I. *ad aquam*. Cæteri omnes non variant.

Ibid. *impetus repararent*.] Stevvechius *impetus re-*
parent. ex libris, ut ait, optimis, cum vulgati *repara-*
rent circumferrent. *Reparent* tamen Ed. princeps.
Membranae quædam, *in præliis reparent*, *in præliis se-*
parent; item, *impetus separent*. In vetustissimo edito
Stevvechius legit, *repedarent*, in duobus Susianis,
recursu quodam in præliis repedarent. De qua lectione
vide eius Commentarium. Perlatum est ad me, in
quatuor Palatinis, & uno Gruteriano, esse *reparent*.
Et paulo ante in iisdem Palatinis omnibus legi, *se-*
quantur, interdum cedant. uti in omnibus meis. To-
tum locum recte me constituiſſe arbitror, ad hunc
modum:

modam: Equites quoque divisi per turmas, armatæque, similiter tantum itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequantur, interdum cedant, & recursu, quodam impetu, se parent. To recursu hic iterum antequam pro recursum. De quo vide ad cap. xx. Ad equestrem meditationem valet ex disciplina equestri exercitii, ad exemplum meditationis campestris. Quid si Flavius scripserit & retruso equo quodam impetu, trepidarent. Nam trepidare equorum proprium. Servius in Aeneid. lib. 11. hoc versu: Dum trepidant ala. --- Quidam ab equis, qui hodieque trepidare dicuntur. Cato, Sedere non possent in equo trepidante.

CAP. XXVIII. in titulo. De adhortatione rei militaris, &c.] Lemma ridiculum. Adhortatur auctor ad rem militarem Romanamque virtutem. Non virtus aut militia ipsa loquitur. Quare scribe: De adhortatione ad rem militarem, Romanamque virtutem.

Ibid. Hac, Imperator invictæ, de universis.] Malim, H., Imp. invictæ, è diversis. Sic Artis Veterinariæ lib. 1. cap. ult. Sequenti volumine à vertice usque ad ungulas ex diversis autoribus enucleatas animalium publicavimus curas, itemque prologo lib. 111.

Ibid. enucleata congesti.] Verum sic, an enucleate, ut Cicero, an enucleatim cum ipso Vegetio lib. 11. cap. vi. legas, non admodum elaborandum. Alaricus Imp. in Commonitorio: Quibus omnibus enucleatu, atque in unum librum prudentium electione collectu. Hinc, Libri Iurii enucleati.

Ibid. necessitate.] Modestus defecta. A recepta lectione non abeunt mss. & VV. Colonienfis tamen Modii cum Modesto defecta habent.

Ibid. Epirota.] Mss. nostri constanter Epiri. Stevvechiani aliquot Epiri Pyrrhi. Vnde Gulielmius, Epirota Pyrrhi Vide Stevvechium.

Ibid. Mæfos.] Ita consensu meliores lib. vulgo Medos. Modestus Mysos; & sic Palatinorum unis.

Ibid. ad delectationem otii.] W. aliquot & Ed. princeps, habent dilectionem. male.

Ibid.

Ibid. viginti, & quod excurrit, annorum pax.] Sic optime Ed. princeps, & meliores Mss. Pessimæ VVecheliana atque aliæ, viginti quatuor circuli excurrit annor. & ridicule sic fere duo codices Palatini.

Ibid. tot itaque.] Sic in emendationibus libris. Stevvechii liber mavult, tot ubique.

Ibid. tot ducibus.] Absunt Palatini, & mox pro vilis habent Ed. princeps & duo scripti, vilis. quod sane vilis & inutilis hoc loco.

LIBRO SECVNDO.

IN prolog. armatura.] Palatini omnes, Mss. & Ed. princeps, partu armata.

Ibid. antiqua desideras.] W. ex libris antiquorum ea d. Item, ex libris antiquorum desideras. Item, ex libris antiquorum audire desideras. Lege mox, cum ipsa antiquitas f. v. a.

Ibid. mandatu.] Alias, praeceptu.

Ibid. timore.] In VV. quibusdam est, modo: & sic Ed. princeps.

Ibid. si negassem.] In iisdem W. neglexissem.

Ibid. delectu.] Mss. dilectu.

CAP. I. Equitum ala dicuntur.] Sic Modestus. Modius ex W. Equitum alii alares dicuntur: & sic unus meorum Mss. Probe, nam sequitur; Est & aliud genus equitum.

Ibid. à velo, quia velu.] membranæ Stevvechii habent, ab eo quod velis, non ira mei Mss. sed Ed. princeps.

Ibid. sollicitandum non est flammulis? perperam enim hic viri dati flammula nobis obtrudunt.

Ibid. equites sunt instituti.] in quibusdam milites.

Ibid. peditum.] W. constanter, militum.

Ibid. in auxilia & legiones.] Melius, in legiones & auxilia.

Ibid. Romana autem virtus.] Mss. legit, Romana autem res.

CAP. 11. Barbarica.] Optimi libri Barbara.

Ibid.

Ibid. *ex diversis numeris venientes.*] Hæc genuina lectio est. antea fuit *muneribus*: Modestus moribus videtur legisse. sed optime Mss. *numeris*. Malim quoque *convenientes*.

Ibid. *Documentum est.*] Palatinus I. documento e.

CAP. III. *aliquantos militiam deferere.*] Ex Mss. constat rō militiam glossematium esse.

Ibid. *sera munera.*] Exemplaria optimæ notæ constanter, plura.

Ibid. *severior disciplina.*] Ita Ed. princeps. Tres Mss. nostri, *seuior*.

Ibid. *ab eiusmodi comprobatur industriam.*] Iterum libri optimi, *ab eiusmodi comprobatus industria*.

CAP. IV. *cuius.*] Stevvechius, cuius: nostri non discedunt a vulgg.

CAP. V. *nam punetur.*] Vera atque indubitata lectio est, *visurus*.

Ibid. *militēs scripti & matriculis inserti.*] Mss. *m.* scripti cum matriculis inseruntur. Expende quid Blondus Flavius velit in Roma Triumphante: Post *secunda*, inquit, Imperii adhuc stantis (licet cadere incipientis) tempora cœpit dici, sicut & nostra atate fit, eum militem ad soldum conducī, cui promittitur stipendium, licet annuum: Casiodorusque, Vegetius & Frontinus solidatum fuisse in militia scribunt eum, cui stipendia ab Imperatore promissa erant. Hæc ille cap. vii. Et eum securus, ut apparet, non dissimilia Volaterranus lib. xxx. Dicebantur *delecti & auctorati*: postremis vero temporibus *Matriculati & Solidati*. Casiodorus, Vegetius, & Frontinus solidatum fuisse in militia scribunt eū cui stipendia ab Imp. promissa erant: unde vocabulum hodie Soldatorum est.

Ibid. *deserturos militiam.*] Tolle iterum glossulam.

CAP. VI. *triginta duos.*] Mss. duo. Alii, *triginta sex*.

Ibid. *enucleate.*] VV. aliquot, *enucleatim*. Vide ad cap. ult. libri prioris.

Ibid.

Ibid. *viginti sex.*] Plerique libri, *triginta*.

Ibid. *in una legione.*] in V. & Modesto *unaguague*.

CAP. VII. in titul. *Principum.*] Alias, *principiorum*.

CAP. VII. *Principum nomina.*] Omnes mei, Palatini, VV. tam editi quam Mss. legunt, *principiorum*. Vide Stevvechium.

Ibid. *ferunt.*] Alias, *portant*.

Ibid. *adoptati eorum &c.*] Membranæ aliquot, & Modestus, *adoptati cum eorum vicario*. Legerim utrobique *ceu eorum vicarii*.

Ibid. *Campigeni &c.*] Pro, *exercitii genus crescit in campo*, habent meliores libri, *exercitus ingens vii c. i. c.* sic duo Stevvechiani. Totidem nostri, *exercitus pro exercitii*.

Ibid. *Torquati duplares. Torquati simplices.*] Tamerit sic scripsi, videtur tamen legendum, *T. d. T. sesquiplates*. & sequentia ad hunc modum restituenda, iubentibus Palatinis omnibus, Gruteri Mss. & fidelioribus membranarum, quibus torques aureus solidus (al. *solida*, & *solum*) virtutis premium fuit. quum qui meruisset, præter laudem interdum duplas consequeretur annonas. [*Duplares, sesquiplates*. Hæc irrepsere fortassis è margine in contextum.] *Duplares duas, sesquiplates unam semis consequerantur annonam. Candidati, &c.* Neque dubitabis de lectionis veritate. Qui hic *Duplares & sesquiplates* aliter dicti *Duplarii, & sesquiplarii*. Hyginus Gromaticus, vindicatus à nobis, & primum ante xxv. annostypis formulatis editus, quantum quidem ex membranarum prodigiosissime exaratis tum colligere potuimus: nunc autem plura indidem extricavimus. *Alia militaria turmas habet xxiv.* (error in calculo) in eis, *Decuriones, Duplicarii, Sesquiplarii, itemque numeri turmarum stabunt, Equos singuli Decuriones ternos, Duplicarii & sesquiplarii binos* (habent. Huc facit vetus inscriptio.

D. M.

D. M. S.

C. ANTONIO. C. F. FLA

VINO. VI. VIRO. IUN.

HAST. LEG. II. AUG.

TORQ. AUR. ET. AN. DUPL. OB. VIRT.
DONATO. &c.

Ibid. *Candidati simplices.*] Hæ duæ voces absunt Palatinis omnibus: non meis, non aliis. *Candidati*, militum genus. Ammianus Marcellinus lib. xxv. & Historiæ ultimo. Procopius Gothicorum III. Cedrenus. Fasti Siculi. Ver. inscript. Alli. De quibus consule Nomenclatorem nostrum Strategicum.

Ibid. *Hi sunt milites principales.*] Tò principales deest Ed. pr.

Ibid. *Reliqui munifices, quia munia facere coguntur.*] Tres mei scripti & Ed. pr. *munera.* & sic esse in libris aliquot annotaverat Stevvechius. quem vide. In altero meorum ita legitur: *quia propter munera facere militiam coguntur.* Haud vidi magis. Receptam lectionem asserit Ammianus Marcellinus lib. xxv. *Imperator parcius cœnaturo pultis portio parabatur exigua, etiam munifici fastidienda gregario.* Si cum Stevvechio quis *munera* malit, videat num probare possit coniecturam mihi sub manu natam, præsidio manu scripti exemplaris, in quo legi iam monui, *munera facere militiam c.* Eccillam: quia *munera facere militia coguntur.* Lucretius: - *fera munera militiai.*

CAP. VIII. *Princeps autem prima cohortis.*] Palatinorum I, *Princeps autem secundus p. c.* Reliquorum Mss. cohortis tota respondet vulgæ.

Ibid. *qua in legione ordinata sunt.*] Rectius cum Mss. legeris, *ordinanda.*

Ibid. *Erant enim.*] Omnes libri, etiam, atque ita legendum.

CAP. IX. *Legati Imperatorum ex Consularibus.*] Stevvechius ex Mss., ex *Consulibus.* & sic mei omnes.

Ibid.

Ibid. *plures numeri gubernantur.*] Mss. Hæc scriptura, auctoris genuina est. Putide vulgo in omnibus, *plures numero.*

Ibid. *Præfectus legionis habens Comitivam primi ordinis dignitatem.*] Ita cum in Wecheliana & aliis editionibus esset, *communem pr. ord. d.*, restituit eleganter Modius. Sic Modestus, sic de impressis Romana editio, sic denique membranæ, quæ subsidia ipse habuit. Diserte autem triga Mss. meorum, Editio princeps, codices Palatini, & Guteri, *Comitiva.* Scribe itaque *Comitiva.* Dicebatur *Comitiva primi ordinis.* Cassiodorus Variarum VI. cap. XII. *Quocirca provocari moribus tuis Comitivam tibi primi ordinis largimur.* Cod. lib. XII. cap. I. De Comitibus rei militaris: *Qui contemplatione meritorum ducto intra provincias transmarinas strenuissimo milite primi ordinis Comitivam fuerint consecuti.* Ipsorum, qui Comites in hoc consistorio primi ordinis erant, dignitas, non *Comitiva*, sed *dignitas Comitiva* appellabatur. Quare in eodem Cod. cap. II. etiam rescribendum: *Eos qui sub Comitiva primi ordinis dignitate peculiariter ad provincias defendendas milite credito auctoritate nostri nominis destinantur.* Vulgo legitur, *sub comitiva pr. ord. dignitate.* Sed exemplorum satis est. Plura in Constitutionibus Imperialibus, Inscriptionibus antiquis, in Cassiodoro, & aliis.

Ibid. *Exercitatio.*] Mss. *exercitio.* vide Stevvechium.

Ibid. *Ipse a. custos.*] Sic tria Mss. Sed Palatinorum I. *iustus.* Et sic Pomponius Lætus de Magistratibus cap. XII. Editio princeps, *iustum.*

Ibid. *creditam.*] Alias, *traditam.* Quod in uno codice lectum cur amplexetur Stevvechius, equidē nescio. Supra ad hoc ipsum caput ex Cod. lib. XII. adscriptimus, *milite credito.*

CAP. X. *destinatio persinebat.*] Libri saniores, *astimatio.* & placet Stevvechio mihiq. *designatio* Lipsio.

Ibid. *sagmaris.*] Hæc optima hæc vera lectio: persine antea, *sagittarii.*

Ibid.

Ibid. *secatur.*] Stevvechius, *ferratur.*

Ibid. *contexitur vallum aquæ ductus.*] *Consepitur vallum, aqua educitur,* Ianus Gulielmius. Sed necdum sic perfanatus locus pessime. De quonon alio loco.

Ibid. *ut recte.*] ita Mss. & Ed. pr. alias certe.

CAP. XI. *Habeat præterea legio fabros lignarios, instructores.*] Mss. aliquot: *fabros signarios, structores.* Probat Modius, & ante eum Gallix suæ præclarum sidus & literarum columnen A. Turnebus: nec aliter citat maximus Budæus. Ego vero *instructores* illos non facile effurcillaverim ex hoc loco: neque ex Paterno I. C. in l. ult. De iure immun. ubi cum *buccularum structores* fide Pandect. Florent. vulgo habeamus, & Viri docti emendent, *buccularii, structores*; mihi totidem apicibus potius faciendum videtur, *buccularii, instructores.* Nam *instruere* *ἀντιζειν*, ædificare. Solinus Polyhistor cap. i, *incensis navibus posuisse sedes, instruxisse mœnia.* quam lectionem manuscriptorum omnium contra insulsum Delrionem asserit elegantissimus Salmasius. Sic *instruenda* pro *structura*. Isidorus: *Instructura autem parietum ad normam fieri & ad perpendicularum respondere oportet.* & alibi de calce: *usus eius instructuræ fabricæ necessarius.* Et Solino etiam *instruices camentitiæ* cap. xxviii. quæ alias *struices*. Apud Martialem pro *extructis toris* & similibus locis, Membranæ *instructos toros* exprimunt.

Ibid. *pictores.*] Alias, *pistores.*

CAP. XII. *milites mittebantur.*] Ita Mss. sed Ed. pr. *ponebantur.*

Ibid. *per hanc laudatur industria.*] Mss. *Tribuni laudabatur industria.* Quod laudo, alterum tunc pabulum mando.

Ibid. *incedit.*] Idem, *incedebat.*

CAP. XIII. *Antiqui quia sciebant.*] Libri quidam VV. & modestus, *qui f.*

Ibid. *ne hoc posset.*] Mss. omnes melius, *posset.*

Ibid. *ita ut ex qua cohorte &c.*] Stevvechius, *Ita ut que cohors, quota esset centuria, illi vexillo &c.*

Abnu-

Abnuunt libri. Quare ego, si quid mutandum, malim: *Ita ut ex qua cohorte, quota ex centuria, illi vexillo esset adscriptum.*

Ibid. *aberrare non possent.*] Mss. iterum melius, *possint.*

Ibid. *quod intuentes.*] Legerim, etsi non iuvor à Mss. & W. quo, *id intuentes.*

Ibid. *transversis casidum cristis.*] Membranæ quædam tam apud Stevvechium, quam ad me, inserunt, *cristis literas habebant.* & Bonnenste exemplar Modii, *literas habentes.* De qua re cum nihil alibi inveniat, nec verosimile sit, in galea literas habuisse, quas magis vexillis inscribi solitas, ex hoc ipso Capite cognoscitur, prudenter Modius hoc tantum monendum putavit. Ut ut sit, vel cæco apparet, Vegetium hic docere, Centuriones in galeis aliquod signum habuisse, ut internoscerentur. Neque hoc Capite solummodo id tradit, sed eodem hoc libro cap. xvi. dixerit: *Centuriones, inquit, habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas, sed transversis & argenteis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis.* Assentior itaque viris doctis de mendo manifestatio. Apud Christianum Wechelum an. c19 10 xxxv. & alios legebatur antea, *Centuriones insuper g. n. c. v. nimum bellicosos loricos transumptis casidum cristis, ut facilius noscerentur, singulas iusserunt g. c.* In veteratum sane mendum: quod cum tollere non posset Modestus, tanquam nodum Gordium gladio percipit, atque hæc effinxit, saltem ut ex animi sui sententia tolerabilis aliquis sensus esset: De Vocabulis itaque Rei militaris, quem totum libellum ex Auctore nostro transcripsit: *Centuriones, inquit, qui nunc Centenarii vocantur, nimirum bellicosas loricas transversis casidum cristis, ut à suis facilius noscerentur, habebant, quique singulas gub. i. c.* Modius ad has sordes, pelvum merito poscit. Stevvechius emendatione digna censuit, pro quique rescribens cuique. Sed quam misere natat in hoc loco Vegetii vir optimus, quam varias & vanas coniecturas adfert! pro quarum optione ne Afranius nauci daret, nec ciccum suum Plautus offer-

D d

ret.

ret. Vide, si placet, in Commentario, & ride. Nos quoque, si videbitur, non minus ridiculosa fortassis somniantes. Videtamen, quid nobis in mentem venerit, lacta sit alea. Dicit Vegetius, Antiquos cohortes in centurias divisisse, & singulis centuriis singula vexilla constituisse, literis & notis inscripta, unde constaret curus cohortis ea centuria esset; ne milites commisso prælio ab exercitu & signis suis aberrarent. Subdit alterum signum continendis in ordine militibus. Nempe, eosdem maiores insuper ordinasse ac iussisse Centuriones singulas gubernare centurias, ita ut belli tempore armati certum in galea signum præferrent, eodem fine, scilicet, ut internoscerentur à gregariis, & quique suum ducem, nobili apice insignem, sequeretur. Huc videntur ire corrupta nimirum quantum verba, hæc sententia latere sub distortissimi sensus involucri. Quare ad hunc modum emendabam: *Centuriones insuper, nimirum belli causa loricatorum, transversis (an, diversis) casidum cristis singulas iusserunt gubernare centurias, ut facilius noscerentur. Quatenus nullus error, existeret, cum centeni milites sequerentur non solum Vexillum suum, sed etiam Centurionem, qui signum habebat in galea.* Memini me alibi legisse de lorica cucullata, id est, lorica quæ galeam annexam haberet. Nescio an eiusmodi loricae ζάβας appellatae. De quibus Mauricius Strateg. lib. 11. cap. 11. Iustinianus Novella LXXXV. Leo Constit. VI. Vide Rigatium & Cl. Meursium nostrum in Glossarii Græcobarbaris.

Qui melius coniecit, vatem hunc perhibebo optimum.

Nos aliquid diximus, sed non omnia quæ parata habebamus. Reliquimus rem inenarratam, & ut legentium coniecturas acueremus, plusculas lectiones adscripsimus, quomodo in vulgariis libris ante editionem Modianam, quomodo item in Mss. aliquot legeretur: Nunc adiciemus alias, quæ remotæ sunt, quod mire locum perturbat, ita sonant. Editio princeps: *Centuriones i. q. n. C. v.*

nimi-

nimirum bellicosos loricatorum transversis c. c. q. f. noscerentur singulas iusserunt gubernare centurias, quantum &c. error non existeret, cum centenis. f. Sic tere in tribus Stevvechianis, & quatuor Palatinis. Neque aliter est in duobus meis Mss. nam in tertio est, *transversis casidum cristis literas habebant.* Omnes agnoscunt illos bellicosos loricatorum. quidam etiam pro quos: quod turbando loco fuit, & hinc portandum est in ultimas terras. Hittorpiam Stevvechii exemplar, qui nunc *Centenarii* (unus meorum, *Centerii*) vocantur: nimirum bellicosos loricatorum transversis casidum cristis, literas habebant. Quomodo Modestus acceperit, diximus.

Ibid centeni milites] Vulgares & quidam manuscripti, *cuncti*. tolerabilis quidem, sed minus elegans lectio.

CAP. XIV. *Ut enim centum & decem pedites.*] Ita legendum docet Stevvechius, Vulgo & decem desideratur.

Ibid. ad disciplinam retineat. &c. Alias, *disciplinam retineat armorum; exercitum cogat.*

Ibid. habili corpore.] Mss. alii, *habili*, alii, *stabili*.

Ibid. eosdemque cogere loricas suas, vel cataphractas, contos & casides frequenter tergere, curare, samiare.] Ita ingeniose Stevvechius, quem vide. Hinc Samiatores. Glossæ: *Samiator, ἀκοντής. Σαμιάτορες* Mauricio Strategici lib. 1. cap. VII. & Leoni in Tacticiis Constitut. III. §. 1. Constitut. V. §. 3. Glossæ: *Ἀκοντής, samiarus, cotarius, acutiator.* De ferreamenti samiatu apud Flavium Vopiscum, legendus omnino eruditissimus Salmastus. A core Samia fit samiare, & samiator sive samarius: qui à core alter dictus cotarius, quod core acueret ferrum. Samium autem acutum non significat, quod vult singularis Nonius: eaque omnium doctorum consensu firmata opinio; Scaligeri ad Ausonium, & aliorum. Quem errorem egregie diluit Salmastus ad Hist. Aug. Scriptores. Dicebantur iidem quoque Samiatores & Cotarii, aliter Acutiatores, quod iam in Glossis vidimus. Samiarium locus publicus Romæ, cuius in Vitis regionibus eminentunt Rufus.

Victor. Et Notitia Imperii Regione secunda, huc forte pertinet: *Cælimontium continet Templum Claudii, &c. Ludum Marutinum, & Gallicum: Spoliarium, Samiarum, Armamentarium.* Ita legendum videtur: nam vulgo est *Samarum*. Quomodo fere cum in Hittorpiano suo invenerit *Stevvechius*; *Samaras* videlicet; etiam atque etiam cogitandum, num in Vegetio legendum sit, *contos & cassides frequenter tergere, curare samas, sive zabas. Zabas, Zabæ*, lorice sunt apud Mauricium & Leonem: atque etiam in Novellis. Fortasse volet aliquis, *curare zabayas*, aut *zabarias*. Quæ repositoria zabarum. Suidas in *Ζαπαίων*. Et translate pro quovis armario & librorum scriniis. Ioan. Tzetzes Chil. iv. *Abdias* Babylonius, ut vulgo inscribitur, Hist. Apost. lib. iv. *Collectis libris Magicis, Zabarias* plenas ad *Apoftolum* attulit. Quomodo clarissimus Meursius noster hic & paulo post emendavit. Vulgo, *Zabyras*.

CA p. xv. *Sed ante signa & citra signa.*] Libri meliores, & Modestus: *circa s.* Quid si? *ante & circa signa.*

Ibid. *Principes vocantur.*] Ibidem, *vocabantur.*

Ibid. *Plumbatas quinque positas in scuto.*] Vix teneo me quin rescribam, *plumbatasque binas*. Nam sequitur continuo, *Item bina missilia*. Vide sequenti cap. xvi.

Ibid. *Hastile.*] Libri, *hastile*. & sic iterum infra, *haud æque bene*.

Ibid. *Quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur.*] Imo *veruculum*. Lib. i. cap. vi. piscatores tanquam militiæ in idoneos repudiavit, quare hic verriculo nullus locus.

Ibid. *Post hos erant ferentarii & levis armatura, quos nunc auxiliares & armaturas dicimus.*] Auxiliatoribus his dimissis Cuiacius *scultatores* reposuit. Libri saniores, *exculcatores & exscultatores* præferunt. De iis in Nomenclatore Strategico, quod satis sit, egimus.

CA p. xvi. *genu posito subsidebant.*] Quidam male, *obsidebant*.

Ibid.

Ibid. *Sperari victoria.*] *Membranæ, reparari. Stevvechius, respirare.*

Ibid. *Vrsinus*] In uno Mss. est, *hirsutus*.

Ibid. *Vt facilius.*] Mss. quidam *celerius*.

CA p. xvii. *Ferentarii autem, armatura, scutatores, &c.*] Iterum hic Cuiacio placet. *scultatores*; sed *scutatores* ex Mss. *Stevvech.* qui & *exculcatores* addit. De hoc loco etiam videndus Nomenclator.

Ibid. *virtute ac multitudine.*] Mss. *v. aut m.*

Ibid. *si hostis fugasset.*] Alias, *fugissent*.

Ibid. *ordinemque.*] Mss. *ordinationemque*.

CA p. xviii. *in adverso scrip.*] Libri optimi, *averso*.

Ibid. *fossa valloque muniretur.*] Mss. *fossa se valloque muniret*.

Ibid. *quæ omne genus militum, &c.*] Quidam scripti, *quæ omne genus militarium contineret armorum*.

Ibid. *armorum.*] Liber vetus, *armaturarum*.

Ibid. *electi.*] *Stevvechius, lecti*.

Ibid. *nec moveatur. &c.*] Alii, *Nec moveat, quod olim c. e. m. q. vigit. Sed huius &c.* Vide *Stevvechium*.

Ibid. *antequam tentes.*] Mss. *ante tentamentum*.

CA p. xix. *in tit. notarum.*] Mss. *notandi*.

CA p. xix. *exigitur.*] Male, mss. plerique, *eligitur*.

Ibid. *sive obsequiorum.*] Consule Nomenclatorem Strategicum nostrum, uti & de *Numeris*; qui sequuntur.

Ibid. *numerosum.*] Mss. *numicum*. *Stevvechio munerum* placet.

Ibid. *Polypticus.*] Scribe *polyptychis*, atque ad Commentarium *Stevvechii*. *Polyptycha* sunt chartæ publicæ, multorum foliorum sive plicarum libri. *Polyptica* corrupte quoque in veteri collectione *Chronicorum* ex *Thoromacho*: *Adrianus* utraque lingua eruditus benigne tributa urbium plurimarum relaxavit, *polyptici publici incensis, &c.* Laudantur à *Cl. Wouffverio* ad *Sidonium Glossæ*, in quibus sit: *Al-*

bum, curia polyprichum. emendandum præcipit, di-
prichum. cum in iisdem legatur, *Diptrycha*, *tabula*
manualis, quæ & Ephemeris & Pugillari commentaria,
nuncupationes (f. nunc capaciores) *codicilli, tabule:* Ci-
cero: Hæc ibi. Sed errat Wouvverius, *Polyptycha*
(si recte memini) bis nominantur à Cassiodoro, una
ad Severianum, altera ad Aurel. epist. lib. v. Varia-
rum: etiam in Cod. Theod. lib. 13. De indulg. de-
bit. & apud Marculphum in Præcepto de Clericatu.
De Diptrychis notior res est. Ea erant tabellæ du-
plices. In quare corrigendus Ovidius, alludens ad
dupliciter tabellarum & amicæ suæ.

Ergo ego vos rebus duplices (prò) nomine sensi.

Præsto emendationem notæ Opimianæ,

Ergo ego vobis re, vos duplices pro nomine sensi.

Diptrycha sive Duplices, epistolæ amatoris: & ad
eundem usum etiam Triplices habebantur. Martia-
lis in Apophoretis:

hinc triplices nostros non vilia dona putabis,

Cum se venturam scribet amica tibi.

Ibid. *agrarias.* Ita optimi Mss. male vulgo, *an-
garias.* De hac voce, adeundus Nomenclator Sira-
regicus.

Ibid. *ut ne*] & *ne.*

Ibid. *approbatu.*] Mss. *ac probatu.*

Ibid. *Iudicium.*] Ibidem, *iudicium.* vide Stevve-
chium.

Ibid. *munia.*] Alias, *munera.*

CAP. XX. *Sepositio autem ista.*] Alias, *Sed depositio*
ista.

Ibid. *diligebantur.*] Alias, *oligebantur.*

CAP. XXI. *consequitur.*] Mss. *consequatur:* sic
ut p.

Ibid. *primicerius.*] Quidam libri, *primiscrinus.* vi-
de Nomenclatorem.

Ibid. *gradum.*] Alias, *finem.* Item *legionarii.*

Ibid. *& omnium cohortium.*] Rectius visum Ste-
vvechio, & omnibus cohortibus.

CAP. XXI. *Tubicines.*] Alias, *Tubicines a. b. vo-*
cant. m. e. r. receptui canunt. Vide Stevvechium. Vo-
later.

Iaterranus lib. xxxv. *Tubicen processui & rursus rece-*
pui canit.

Ibid. *Imperialibus.*] Alias, *Imperatoris. f. Impera-*
toris.

Ibid. *agrarias.*] Sic iterum libri optimi. vulgo, *an-*
garias. De hoc loco in Nomenclatore.

Ibid. *processionibus.*] Modestus, *processibus.*

CAP. XXIII. *sed continua meditatio.*] Sed ut supra
cap. xviii. nam valet. vide ibi Stevvechium.

Ibid. *Idcirco armaturam.*] Lib. vv. & Stevvechius,
Armaturam, quæ festis diebus exhibetur in Circo: non
tantum armatura, quæ sub campiductore sunt. Imo, *sub*
Campiductore.

Ibid. *quiddam.* Vide Stevvechium.

Ibid. *sudes.*] Mss. quibusdam & Stevvechio *sudibus*
placet. Mihi aliter videtur, & dixi abunde in No-
menclatore.

Ibid. *tripudiantes.*] Mss. *trepidantes.* alius, *trep-*
danter.

Ibid. *sexcentos pedes.*] Alias, *sexcentis pedibus.*

Ibid. *iugi.*] Ita libri meliores, atque ita alias Ve-
gerius, vulgo male, *iugiter.*

Ibid. *scandulis.*] Mss. *scindulis,* melius. Sic Igi-
dorus.

CAP. XXIV. *artes suas.*] Stevvechius, *artis suas,*
aut certare, aut agere consuevit.

Ibid. *scenici.*] Mss. *technici,* cum glossa, id est, *posi-*
tores.

CAP. XXV. *multi.*] Mss. quidam, *multi.*

Ibid. *bobus.*] In Mss. & VV. *bobus portantur ar-*
mati.

Ibid. *facienda.*] Alias, *faciendum.*

Ibid. *in quovis loco.* Mss. *in quocunque l.*

Ibid. *Palos, rastro.*] Stevvechius emendabat *ru-*
tra, quod & ego ita diserte perscriptum in membra-
nis repperi.

LIBRO TERTIO.

[In prolog. testantur.] Libri W. loquuntur. Palatini omnes, Gruteri & quidam nostri probant. Id nobis periude est. Ut, quod in iisdem præcedit, *Masedones*.

Ibid. *Primi denique experimenta.*] Palatini & alii consensu, *Primi denique exp.*

Ibid. *ceteros.*] Quidam, *cetera*.

Ibid. *superiorem esse pugnaturum.*] Alii, *esse si pugnaret*.

CAP. I. *delectum.*] Rectius, *dilectum*.

Ibid. *Exercitus multitudo collecta.*] Hæc potior definitio quam Lipsiana *Militia*; quæ est, inquit, multitudo apta & composita in armis &c. De Milit. Rom. lib. 1. Dial. 11.

Ibid. *deficit.*] Desit se malle scribebat ad oram Stevvechius. Sic ex prima manu in Palatino 1. sed correctum est, *deficit*.

Ibid. *ne quid Respublica detrimenti capiat, Coss. &c.*] Membranzæ tam Palatinæ, quam nostræ, quas inspexi, nihilo meliores vulgaris. Sed ex iis videtur legendum, *Consulum alter ambove*. Vel, *Consules ambo, alterve*. Quomodo hunc locum, alias mutilum corruptumque, rescribendum ex Mss. codice monuit I. C. Cl. Guilielmus Fornerius. Sed placet mihi impensius prior lectio, *Consulum alter ambove*. Formula hæc in antiquis Senatusconsultis Decretisque tribus exprimebatur notis, istis: *A. A. V.* id est, interprete Magnone, *alter ambove*. Cicero Philippicarum V. *De exercitu Caesaris ita censeo decernendum. Senatui placere, militibus veteranis, qui Caesaris, Pontifici, Propratoris hortatu, libertatem Pop. Rom. auctoritatemque huius ordinis defenderint, atque defendant, hi liberisque eorum, militia vacationem esse. Utrique C. Pausa, A. Hirtius, Consules alter ambove cognoscerent, qui ager colonus esset, &c.* Hoc loco inter *ambove* & cognoscerent repperit Fulvius in Vaticano scriptum seu, monuitque, Senatusconsulti formulam

iam significari, quæ eoridem literis interpunctionis notis distinctis in veteræneæ tabella expressa est, hoc modo, *A. A. S. E. V.* Hoc est, *alter ambove, si eum videretur*. Et sic illud seu Vaticanæ codicis resolvendum optime censuit vir antiquitatum Romanarum peritissimus, locumque Ciceronis ita constituendum: *Consules, alter ambove; si eum videretur, cognoscerent*. Hac imagine antiquorum verborum diligentissimus A. Gellius scripsit, ex Antistio Labeone de Vestali virgine capienda, cuius parentes *alter ambove servitutem servierunt*. Nostrum Atticarum lib. 1. cap. xi 1. De hac formula cum excellentissimus Formularius Barnabas Brissionius, & alii, tum in Antiquis Lectionibus Ludovicus Carrio.

Ibid. *utilius iudicabant non tam grandes exercitus habere, quam armis instructos.*] Quidam libri, *quam plures*. Alii, *quam infinitos instructos*. Alii, *quam instructos*. Tò armis plerisque libris deest. Illud, *quam plures*, amplexus in Commentario Stevvechius, & ad Vopiscum Salmasius. qui contra mentem huius loci esse ait vulg. *quam armis instructos*, nam Romanis, qui diversis locis pugnabant, plures habendi fuere exercitus potius, quam grandes. Vbi grandes exercitus numerosos, Vopiscus ingentes dixit: *Paratoque magno potius quam ingenti exercitu*.

Ibid. *auxiliariumve.*] Ita scripsi Stevvechio volente, & addicentibus aliquot libris. De re ipsa, Aeneas vetustissimus Tacticus aureolo Commentario De toleranda obsidione, quem Vegetio Frontinoque, una cum aliis, nunc subiunximus, cap. xii. τὸ αὐτὸ καὶ μὲν ξένων μεθοψέρον μίλλοντες πειρώσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐσθλὰ καὶ πλεονέκῃ δυνάμει τῶν ἰσχυρῶν πολιτῶν ἢ ξένων. Similiter etiam quoties peregrino ac mercenario milite uti cogitas, videndum, ut numero semper & viribus cives qui sequuntur signa peregrinis sint superiores. Subdit salutaria monita, & exempla, quæ istæ leges. Loquitur autem de præsidio urbano Aeneas, sed de castrensi Noster. Ne unquam amplior multitudo sociorum auxiliariumve sit in ca-

frus, quam civium Romanorum. Profus idem consilium.

C A P. II. *tempore.*] Alias, *temporis.* Absurde hoc loco, & legendum existimo, *locis, tempore, aquis.* vide sequentia.

ibid. *estate.*] Membranæ notæ melioris, *estu ante lucem.* Ita reponere.

ibid. *Nec paludosis.*] Eadem, & vv. *Ne paludibus.*

ibid. *ut hoc casu agri.*] Nescio quid velint Stevvechius & aliquot Libri *suo casu.* Est in melioribus libris, *ut casu agri.* Fortassis, *ut causarii contubernales.*

ibid. *Principiorum.* Ita Stevvechius. vulgo *Principum.*

C A P. III. *pabuli frumentique.*] Mss. *pabulo frumentoque.*

ibid. *Deinde.*] Alias, *Verum.*

ibid. *unum est & maximum telum.*] Ita Stevvechius. vulgo *unum & maximum consilium.* Stevvechio astipulantur duo Palatini, & tres mei. Editio princeps consentit vulg. Legendum forte, *una & maxima cautela.*

ibid. *prorogato auro.*] Alias, *prorogato,* & rectius. sic omnes Palatini, Gruteri & nostri fere codices.

ibid. *comparanda.*] Vera lectio. Alias male, *comprobanda.*

ibid. *possessoribus*] Alias, *possessionibus.* insulse.

ibid. *persecutores.*] Mss. *persecutores,* & *executores.* Vide Stevvechium, & DD. ad Pandectas Iuris.

ibid. *armatorum.*] Membranæ, *armatura.*

ibid. *tutissimas.*] Lib. V. *firmissimas.*

ibid. *horreorum.*] Ita Cuiacius. Male hactenus edebatur *servatorum.*] Modius repperit in suo, *aurorum.* Similiter ego in meis & Palatinis. Cæterum diserte in Palatino I. *horreorum.* Vero te dubitare de lectionis veritate.

ibid. *conventionum.*] vv. quidam, & plerique Mss. *conventionum.*

C A P.

C A P. IV. *suis.*] Lib. V. *sunt.*

ibid. *principum.*] Mss. *sex septem, principiorum.*

ibid. *abrupta.*] Alias, *arabusta.*

ibid. *locis.*] Mss. & vv. *numeris.* Nihil tamen temere mutandum.

ibid. *principibusque.*] Iterum hic membranæ, *principiisque.*

ibid. *Quod si fieri.*] Alias, *ferre.*

In tit. C A P. V. *quot.*] Mss. & lib. vv. *quarta.*

C A P. V. *ediscenda.*] Lib. V. *dicenda.* Modius, *edicenda.*

ibid. *vocabula.*] Alias *vocalia.*

ibid. *Flammula, tufa*] Ita legendum ac distinguendum. perperam vulg. & Stevvechius. Vide de his signis Nomenclatorem Strategicum.

ibid. *iusserit.*] Lib. V. *dixerit.*

C A P. VI. *preparati.*] Alias, *parati.*

ibid. *superveniente impetu, &c.*] Placet Stevvechii coniectura, & *superventus impetu,* vel fraude subesse repente turbatur.

ibid. *repellat.*] Lib. V. *reponat.*

ibid. *geritur.*] vv. *gerebatur.*

ibid. *sub periculo.*] Alias, *super periculo eligendo,* inepte.

ibid. *percipere.*] Stevvechius, *præcipere.*

ibid. *ostentatione.*] vv. *contestatione.*

ibid. *per que loca.*] Alias, *ad que.*

ibid. *Ob hoc veteres.*] Lib. V. *Sed ob hoc v. Tò se d* etiam hic, ut non semel supra, nam valet.

ibid. *suspicionibus.*] vv. *suspensionibus.*

ibid. *sagmarii, &c.*] Hæc vera scriptura. Vulgo *sagittarii.*

ibid. *undique circumfunduntur.*] Mss. *undique fi-*
duntur: undique debent, &c.

ibid. *commonendi.*] Alia lectio, *commovendi.* Meo iudicio, convenientior vulgata est.

ibid. *In ne esurato, &c.*] Ita Stevvechius. ex vv. & Mss. Vulgo, *ne necessitate subita terreantur: provisum non solent v f.*

D d 6

Ibid.

Ibid. *sagmariū*.] Sic iterum legendum. Vulgo, *sagittariū*.

Ibid. *sagmariū*.] Et hic vulgo erat *sagittariū*, in aliis monitrose *sagifarcinariū*.

Ibid. *in prælio*.] Ita Stevvechius. vulgo *in prælio*, *ambulante exercitu*. Ut *locorum* &c.

Ibid. *inter prolata*.] W. & quidam Mss. *interpolata*.

Ibid. *Campidoctores*.] Hic pene assentior Stevvechio corrigenti, *Campiductores*.

Ibid. *utiliter*.] Stevvechius, *viriliter*.

Ibid. *dolabrū*.] *Dolatoriū* est in aliquibus membranis.

Ibid. *utrum nosse*.] Item, *utrum de nosse*.

C A P. VII. *gravū*.] V. & Mss. *grandū molestia*.

Ibid. *hastilibus*.] Alias, *hastis*. sed genuina lectio est, *stylis fixis*. Vide Stevvechium.

Ibid. *tabulatū*.] Mss. aliquot *tabulamentis*.

Ibid. *udentur*.] Ita Modius, & Stevvechius, Vulgo, *prodentur*.

Ibid. *sociū*.] Lorū Stevvechius. Alii, *ad socios*.

Ibid. *instantes*.] Ita Stevvechius. vulgo, *sed instant adversarii a. t. fluminum insidiasque*. Sed hic iterum nam valet.

C A P. VIII. *civitas murata*.] Alias, *munita*.

Ibid. *munera*.] Alias, *munia*, & *muninima*. Probo, *munia*.

Ibid. *podismum mensure*.] Perperam Mss. quidam, *potissimam mensuram*. C A P. XV. *podismum mensura* Auctor, si per scios licuisset, dixerat. *Podismum* aliter *Pedatura* Agrimenforibus & Gromaticis. De qua voce illi consulendi.

Ibid. *Tribus*.] Idem, *Tribus* autem *modi efficiunt fossas*. Et, *tres autem modos definiunt fossæ*. Accipe ex illis definiunt, & reliqua contemne.

Ibid. *semū pedem*.] W. *semissem*, *latū pedem*.

Ibid. *perducitur*.] *Percutiatur* Stevvechius, *præducitur*, Lipsius.

Ibid. *Campidoctoribus*.] Proba hic lectio, nec audiendus Stevvechius, cum suis *campiductoribus*.

Ibid.

Ibid. & *principiū*.] Ita Stevvechius. vulgo, *principibus*.

Ibid. *pedibus XVII*.] Mss. unus, *pedibus novemdecim*. Alter, *pedibus decem & septem vel novem*.

Ibid. *ac tribunis*.] Alias, *hinc tribunis*.

Ibid. *munia*.] Alias *incommoda*, *munera*.

Ibid. *quaterni pedites*.] Ita Mss. & Modestus. vulgo, *quaterni pedites qui excubitus noctibus faciunt*, *eliguntur*.

Ibid. *in quatuor partes ad clepsydram sunt divisa vigilia*. Quatuor intervalla vigiliarum etiam agnoscit Aeneas, c. XVI. Quare autem brevis temporis vigiliæ sint agendæ, monet cap. XXI. De clepsydra veto agit eodem capite sub finem. Qui locus præstantissimi Tactici utiliter hic adscribetur: *Omnia vigiliarum, inquit, par & communis ratio sit, ad clepsydram vigilia agende*. Huius autem clepsydre pars interior cera oblinenda, & cū productiores sunt noctes, detrahendū de cera, quo plus aquæ capiatur: contrariis vero noctibus, amplius allinendum, quo minus capiatur. Si quis ipsa Græca velit, in promptu est elegantissima editio Parisiensis: unde petat, licebit.

Ibid. *circitores*.] Palmerius & unus Mss. *circatores*. De his circitoribus, salutaria præcepta eodem, quo dixi, capite legenda apud Aeneam.

Ibid. *excubias*.] Alias, *vigilias*.

Ibid. *alii mane*, &c.] W. *alii mane*, *alii meridie*, *alii p. m.*

Ibid. *agrarius*.] Hæc vera scriptura. Vulgo, *angarias*: & sic etiam hic quidam Scripti. De his ubertim in Nomenclatore.

Ibid. *disponantur*.] W. *dispartiantur*.

Ibid. *agrariū*.] Sic optimi Libri, & Turnebus. Vulgo *angariis*. Male. Nomenclator dicit.

C A P. IX. *legem*.] W. *rationem*.

Ibid. *spes omniū*.] Alias, *spes omnes intercidunt*.

Ibid. *non aperto Marte*.] Libri aliquot, *non aperto prælio*.

Ibid. *quantos possint*.] Alias, *quantum p.*

Ibid.

Ibid. *que necessaria.*] Lib. v. *que necessaria sunt, quemadmodum ab a. rep.*

Ibid. *res.*] Alias, *ars.*

Ibid. *qui contatis.*] Ita Stevvechius. vulgo, *qui contatis, qui sagittariis antecedant.*

Ibid. *fames (ut dicitur) intrinsecus pugnatur.*] Videbitur adeo à vero abludere coniectura nostra? *utrinsecus pugnatur.* tam in nostro, quam in hostico. Fames tam nostrum exercitum, intercepto com meatu, quam adversarios premit, perimitque.

ibid. *quam ferrum.*] Quidam scripti, *quam ferrum extrinsecus.* Alias Editi, vv. & Scripti, *sine ferro.* Vel maxime autem. atque hoc probat Stevvechius. Supra capite tertio: *Sapius penuria quam pugna consumit exercitum, & ferro saevior fames est.*

ibid. *scientes artem bellicam.*] Mss. *scientes artem bellicam, an non; ex usu, an temere pugnantes, fortes gentes, an ignave sint.*

ibid. *Sed cum legiones; auxilia, vel equites ex diversis advenierunt locis.*] vv. *evenerint;* id ego conjicio fuisse, *convenerint.* non affecti sunt barbari isti. Potitii notam librarum pro conscribendis per compendium. Capite huius libri iv. *Ita exercitati & eruditissimi in sedibus milites, sive illi legionarii, sive auxiliares, sive equites fuerint, cum ad expeditionem ex diversis convenerint locis.* &c. Idem. mendum infra quoque occurrer cap. xv.

ibid. *dux optimus.*] Restitue, me auctore, *optimos.*

ibid. *exercebit ipse. Sapius tentabit.*] Ita interpuncti, præcunte Stevvechio. Male hætenus omnes, *exercebit. Ipse sapius t:*

ibid. *ducendi.*] Alias, *deducendi, & educendi.*

ibid. *sed ante.*] Ita vv. & Mss. quidam. Alii male, *Et ante.* Tò *Sed,* ut aliquoties supra, valet nam.

CA P. x. *dignitas, &c.*] Ita quidam Scripti. vulgo, *dignitas provincia propagatur, & conservatur imperium.* Quod tolerari potest, si rescribatur, *provinciis.*

ibid.

Ibid. *tanta.*] Lib. v. *tanta artis potestates & insignia.* Vtrum malis, elige. Nos nostro animo obsecuri sumus, atque edi iussimus, quod vides.

Ibid. *autoritatem.*] vv. & Mss. *autoritatem seu vitatemque maximam sumat.*

Ibid. *errantium.*] Lib. v. & Mss. *errori.*

Ibid. *securi.*] vv. quidam, *securiores.*

Ibid. *viarum d.*] Mss. *maru.* Forte, *varias d.*

Ibid. *aut dormientes, aut vacantes certe, securos.*] Stevvechius, *vagantes c. s.* Mihi videtur verum, aut vero proximum, *bacchantes, certe securos.* Poëta:

Invadunt urbem somno vinoque sepultam.

Vt ut sit, sane sic distinguendum.

Ibid. *distractis.* Idem, *distractis, sive destratis.* Quæ lectio vulgè multis parafrasis præcedit.

Ibid. *perhorrescunt.*] Mss. *alius horrescunt.* alius, *expavefunt.*

ibid. *præda.*] Mss. *potus,* & quidem de præda paulo ante dixit.

ibid. *Respondetur.*] Mss. *Respondetur si fuisset ibi cautela.* Hinc Stevvechius, *R. si fuisset ibi cautela.* Sed non male etiam ex divinatione nostra, *Respondet ibi, si fuisset ista cautela.*

ibid. *procul aberat.*] vv. & Mss. quidam, *procul ab erat necessitas belli.*

ibid. *res.*] Mss. *aliquot, ars.*

ibid. *debere.*] Alias, *deberent.*

ibid. *Ipsos denique.*] Ita Stevvechius. vulgo, *Cum ipsis denique Numantinos sic capta civitate concremavit* (al. *superavit*) *ut nullus evaserit.* Ridicule.

ibid. *deleverunt.*] vv. *debellarunt.*

ibid. *Amborum.*] Ita cum melioris notæ libri scripti. Vulgo, *Vmborum.*

ibid. *instruere.*] Alias, *imbuere.*

CA P. xi. *plenitudo.*] Alias, *magnitudo.*

ibid. *ut citatiores.*] Melioris notæ libri, *ut audaciores sumptus esse redderet.* Vide Stevvechium.

ibid. *& aciem.*] Ita Stevvechius. vulgè, *& aciem prius construant quam hostis adveniat,*

ibid. *parati.*] Lib. v. & Mss. *imparatisque.*

ibid.

Ibid. *lectissim.*] Mss. & W. inserta voce, *lectissimique erumpant.* Atque hæc insertio mihi probat.

Ibid. *multum virium.* Membranæ alias, *ne multum v. l. i. p. amittat.*

Ibid. *anhelus.* In quibusdam Mss. *marcidus*, in aliis, *incantus.* forte, *exhaustus.* non displicet tamen vulgata lectio.

Ibid. *vel nostra.* Ita Stevvechius: Tò *vel* vulgo desideratur.

Ibid. *perdiderunt.* L. v. & Mss. *didicerunt.* Quid sit, ignoro.

CAP. XII. *diligenter explora.* Stevvechius: vulgo *diligenter convenit explorare.*

Ibid. *moribusque cernitur.* Lib. v. *moribusque.*

Ibid. *inexperto.* Idem, & Mss. *inexpertum enim dulcis est pugna.*

Ibid. *oratione.* Alias, *hortatione.*

Ibid. *quasi sint facile,* &c. Ita Stevvechius. Alias, *qua sperent se facile ad victoriam perventuros.*

Ibid. *formidolosiores.* Mss. & W. *infirmiores.*

CAP. XIII. *primum auxilium captes.* W. & Mss. *capias.* Forte, *primum telum captes ex loco.*

CAP. XIV. *accedente.* Alias, *antecedente.* Mss. *ascendente.* Forte, *abscedente die.*

Ibid. *exercitus instructus frons,* &c. Mss. *exercitus instructi frons, quæ.* Vide Stevvechium.

Ibid. *sagittarii.* Ita Stevvechius ex libris & cap. xv. lib. II. *sagittarii* vulgo exulant.

Ibid. *sequi alium.* W. *aliquando.*

Ibid. *constituitur.*] Ita Mss. lib. v. & Modestus vulgo, *construitur.*

Ibid. *acriter.* Idem Modestus & Mss. *alacriter se agunt verutis.*

Ibid. *fundibulatores.* Alias, *fustibulatores:* uti statim quoque. & sic Modestus.

CAP. XV. *spargere.* Probe lib. v. & Mss. *expargere.* Alias, *expandere.*

Ibid. *duos.* Membranæ, *duo.*

Ibid. *iuxta mensuram.* Castigatus lib. v. & Mss. *iuxta*

iuxta mensuram potissimum. Ita sacrum tectum remanet cap. VII. Hic per ineptos librarios subsistere suo loco non potuit. Vapulate, Manes, quorum fraude, an scelere? tantum cœni & quisquiliarum adspersionem, tor-glossemata in veſta.

Ibid. *Denique si angustior locus sit.* W. *Dicunt* s. a.

Ibid. *tenuata.*] Ita Stevvechius: vulgo *attenuata.*

CAP. XVI. *superfundenda.*] Mss. quidam, *fundenda.* W. *superfundenda.* Stevvechio placet *persfundenda.*

Ibid. *drungos.*] Genuinum Auctoris sine ulla corruptione posthumino in sedem suam restitui. Adulterina sunt *grumos, drumos,* &c, quod in Modesto legitur, *cuneos.*

Ibid. *quos expeditos Velites.* Lib. v. *veteres.* Mutilus videtur locus: restituendus forte in integrum, quos *expeditos pedites Veteres velites nominabant.* vide cap. XVII.

Ibid. *fortissimi hostium venerint.*] Idem V. & Modestus cum Mss. *evenerint.* Hoc est, *convenerint.* Simile mendum supra cap. ix. *sustulimus,* &c. indolem mendi deteximus. De coniectura mea hic itaque repone *convenerint.* Maro *Æneidos* IX.

Undique convenere animi opibusque parati.

Idem aliquoties, alique plus milites.

CAP. XVII. *inimicorum.*] Alias, *innumerosum.*

Ibid. *urgere.*] Membranæ, *urgere.* sic capite sequenti etiam præferunt Libri.

Ibid. *circa cornua.*] W. *contra c.*

CAP. XVIII. *ne circumveniat.*] Inferit hic liber unus, *vel emendet.*

Ibid. *quam acies.*] Lib. v. *quam acies utraque se invaserint.* Mss. *g. a. utraque se invaserint.*

Ibid. *quæ tu.* Mss. *sic tu.*

CAP. XIX. [Exceptis superventibus vel incurſionibus repentinis ex occasione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] Desiderantur hæc in quibusdam libris, in aliis, præcedenti capiti adnectuntur: quos si se-

si sequeris, nam valebit sed: ut vice versa supra non semel sed pro nam: sicuti monuimus suis locis.

Ibid. *sparsis*.] Lib. v. & Mss. *exsparsis*. In præcedentibus, simile annotavimus.

Ibid. *drungos*.] Sic iterum fidenter scripsimus, *grumâ* (quæ vulgaris lectio est) *eieclis*.

Ibid. *replices*.] Lib. v. & Mss. *repleas*.

Ibid. in *V. literam*] Mss. & lib. v. in *similitudinem V. litera*.

Ibid. & *imparatis*.] Quid si ex vestigiis trium Mss. scribamus? quin in *imparatos contrabatosque* facilius hostis irrumpit.

CAP. XX. *quadrato exercitu*.] vv. *quadro*.

Ibid. & *cum in eius parte sinus, aut curvatura*.] Ad Commentarium Stevvechii.

Ibid. *quæ plurimis melior*.] Apud Lipsium est, *plurimum melior*.

Ibid. *detrudendo*.] Mss. *detrabendo*.

Ibid. *exinde*.] Alias, *inde expellere*.

Ibid. *Ad similitudinem A littera, vel libella*.] In uno Mss. Sufiano, teste Stevvechio, differre ad *similitudinem anantra vel libella*. Quod quid sit, N. L. mihi pronuncio. Mei codices non variant.

Ibid. *Tu autem aliam e. p.*] Alias, *Tuam autem a. e. p.*

Ibid. *infirmius dextrum cornu &c.*] Lib. v. & Mss. *infirmiorem dextrum cornu habuerit, & tu longe fortior rem sinistrum*. Vide Stevvechiũ.

Ibid. *ante quadringentos vel quingentos*.] Mss. *quadraginta vel quinquaginta*.

Ibid. *nudari compellitur*.] Alias, *denudare*.

Ibid. *ante mediam aciem*.] Libri omnes, *primam*: etiam Editio Parisiensis, quæ tò *mediam* ad oram exhibet.

Ibid. *de virtute desperant*.] Alias, *diffidunt*.

Ibid. *à dextra parte adversariorum*.] Rursus libri omnes, *ab acie adversariorum*.

Ibid. *Nam cum*] vv. quidam, *Nam si partem sinistram*. Alii, *Quia cum sinistram*. Legendum scilicet, *Quia cum sinistram*.

ibid.

Ibid. *hoc est*.] *Hoc est*, in aliis non habetur, est: quæ à Stevvechio additum.

Ibid. *securus*.] *securus*.

CAP. XXI. *multi more pecudum*.] Stevvechius de coniectura, an libro? *inulti*.

Ibid. *Nam*.] vv. *plerique*, *Sed*.

Ibid. *Una salus*.] Virgil. II. *Æneidos*.

CAP. XXI. *docere*.] Alias, *edocere*.

Ibid. *quando pedites*.] vv. aliquot *quemadmodum*.

Ibid. *articulatum*.] *particulatum*, ut supra cap. XI. hoc lib.

Ibid. *tuto*.] *Totus*.

Ibid. *findebantur*.] *Defendebantur*.

Ibid. *Nihil enim periculosius*.] vide Stevvechium.

Ibid. *equites consequuntur*.] vv. *insequuntur*.

Ibid. *quas concedes vocant*.] Ita melioris notæ libri apud me, Fr. Modius, & Cl. Pureanus. *Concedes* etiam legit Fonteius in Gente Cæsi, sed male Dendrophoros putat, cum inter alia, quæ Dendrophori apportant, concedes sint. Videatur Nomenclator Strategicus. Pessime in omnibus antea excusis, *compedens*.

Ibid. *adversis semitis*.] Alias, *aversis*.

CAP. XXI. *ut Vrsiliani*.] Legendum forte, *Circilliani* in *Africa*, *Maſaces* hodieque prod. Vide librorum varietatem apud Stevvechium: quibus Palatini & nostrifere consentiunt. Nisi quod *Circillianos*, & *Urtilianos*, sive *Urtilianos*, quos ille producit, non inveniam. In plerisque est *Urcilliani*. In editione principe, *Tricilliani* intra *affricam* vel *cæteri mane ices* hodieque produciunt. In uno Mss. differre exaratum *Veturcilliani*. Examinent eruditi, ex quorum cohorte Abrahamus Ortelius super hoc loco ita differt: *Vrcilliani* *Africæ* populi apud Vegetium in *Militariibus*. *VRILLIANI* per S. alius codex legit. An forte *Vrsilliani*, ab *Vsilla*? *Ovſilla* *Africæ* *Propriæ* urbs *Ptolemæo*. *Usula* apud Antoninum est in *Itinerario*, & D. Augustinus *Uselensis*. Episcopi meminit. Hactenus Geographus Regius. Ante annos

annos aliquot comperior me animadvertisse, & ad oram vulgata Editionis annotasse ad vocem *Vrsiliani* hæc sequentia. Fortasse, *Vrsitani*. *Ovra Vrsita* Africae Propriae urbs, Ptolemæo, Dioni, & Aulo Hirrio, De bello Africano. *Vrsita* *Θύρις* Straboni, qui dicit, deletum esse oppidum à Cæsare, in bello quod cum Scipione gessit. *Vrsitana* Plinio vocatur, duplexque est, Maior & Minor. Et hos populos Africae, camelos in aciem produxisse, quod Flavius hic indicat, legimus. De Iubæ regis Numidiæ camelis, bello Africano captis, Hirrius scribit.

Ibid. *Vrsiliani in Africa, Maceres hodieque prod.* Ex varia lectione præterea legendum videtur, in terra *Africa Mazaces hodieque prod.* *Mazaces*, sive *Mazuces*, populi sunt Africae. Meminerunt Lucanus lib. iv. Claudianus in Panegyrico Stiliconi dicto, Olympium Nemesianum in Cynegetico, Oppianus in Venatione, & alibi Suetonius. *Armillata & phalerata Mazucum turba atque cursorum.* Nullos esse in Africa *Mazaces* populos, sed *Mazuces*, ostendit in arduo opere ad Solinum eruditissimus Salma-
sius.

Ibid. *confusas, &c.* *confusas etiam pulvere vias*, Stevvechius, & apud eum Gabriel Rolandus, *confusas etiam in pulverulento vias.*

Ibid. *inefficax.* Interunt hic W. *si ab insolitis videatur.*

Ibid. *quoniam frequenter obniti.* Adi Commentarium Stevvechii.

CAP. XXIV. *Vnoque.* Mss. *unoque afflictu aut vulnere à tergo decipitur.*

Ibid. *Tribulus est quatuor.* W. *est ex quatuor.*

Ibid. *quod quomodo abiectus.* Lib. v. & Mss. *quod abiectus t. r. instat.* Forte, *quod abiectum.*

Ibid. *Elephanti.* Ita W. Alias, *Elephantes*. sic & inferius. Vide etiam atque etiam, num totus locus ad hunc modum sit restituendus: *Elephantes in præliis magnitudine corporum, barritus horrore, forma ipsius novitate, homines equosque conturbantes, contra Romanum exercitum primus in Lucania Rex Pyrrhus eduxit:*
postea

postea Hannibal, &c. Ex conturbant. Hos contra, feci, conturbantes contra, paucillula immutatione: & sollemne librariis adiectione literæ *b* plurima vocabula proferre, quomodo hic conturbantes fuit.

Ibid. *adversus quos diversa excogitarunt genera armorum.* Optimi libri post diversa inserunt *resistendi e. a.* Quidam porro ex iisdem, *armatorum* habent.

Ibid. *Nam & centum.* Membranae, *Turio, & Curio.* Quod quid sit, iuxta cum Stevvechio & ignatissimis scio. Palatinus I, *Nam & Minucius centurio.* Optime. Sed Vegetius centurionem vocat, quem alii Legionis iv. primum hastatum. Historia Miscella lib. i: *protentum in se tam ferocis bellua uncum, quam manum vocant, defecuit*, scilicet Minucius. In *Apulia ad Asculum*, ait Florus lib. i. de bello Tarentino, *melius dimicatum est, Curio Fabricioque Coss.* iam quippe belluarum terror exoleverat, & C. Minucius quartæ legionis hastatus, unius proboscide abscesa, mori posse belluas ostenderat.

Ibid. *clibanarii sarissas.* Habet vetus Editio *Modesti, amentatas sarissas.* Non inconcinne, non temere.

Ibid. *[ne manu sua] elephas.* Vincinulis inclusa damnant optimi libri, & ipse Modestus.

Ibid. *elephantes ordinaverunt.* W. *elephantes.*

Ibid. *prætercurrentibus.* Ibidem, & Modestus, *præcurrentibus.*

Ibid. *Indos, per quos regebantur elephanti.* Ita imprimi curavimus, non annuente quamvis Stevvechio: sed volentibus melioribus libris, & Historia. Q. Curtius lib. viii. *In ipsum Porum tela congesta sunt, quæ tandem gravatus, labi ex bellua cepit.* Indus, qui elephantem regebat, descendere eum ratus, more solito elephantem procumbere iussit in genua, &c. Martialis lib. i. epigr. cv.

Et molles dare iussa quod choreas

Nigro bellua nil negat magistro.

Hos rectores aliquoties magistros appellant Historici.

rici. Livius sane, quod probe memini, & ipse Vegetius paulo post. Regebatur in bello elephas non arbitrio militum, non ab ipsis in turri pugnantibus, sed Indo aliquo rectore imposito. Propter hæc aliaque incommoda bello inidoneæ atque inhabiles visæ sunt illæ vastorum corporum moles. Lucretius denique has boves Lucas *commune malum* appellavit lib. v.

Ibid. *quæ irrupissent.*] vv. & Modestus, *quasi.*

Ibid. *quæ sint tam immanibus op.*] Lib. v. *quæ sit causa tam immanibus bel. op.* Stevvechius, *quæ sit causetæ,* &c.

C A P. XXV. *perniciosa cladis tamen &c. & medicina querenda est.* vide Stevvechium.

Ibid. *esse discrimen.*] vv. *evenire.*

Ibid. *captatis occasionibus.*] Lib. v. & aliquot Mss. *occupatis.*

Ibid. *desit.*] vv. *desit.*

C A P. XXVI. *expeditionis.*] Lib. v. & Mss. *expeditionibus.* Quod non displicet Stevvechio.

Ibid. *agrarius.*] Ita legendum eidem videbatur ex Lib. vv. cum vulgo sit, *angarius.* Quod hoc loco non spreverim.

Ibid. *quam ea.*] Mss. *nisi ea.*

Ibid. *spargere.*] Lib. v. & Mss. *exspargere.*

Ibid. *paucos viros fortes natura procreat.*] Lib. v. *Paucos namque viros natura procreat.*

Ibid. *Qui frumentum, necessariumque &c.*] Lib. v. & Mss. *frumenta, necessariaque non preparat.*

Ibid. *prælium debet incipere.*] Alias, *bellum.*

In epilogo. *Campidoctores.*] Recte. Cave Stevvechium audias, qui pertendit legendū, *Campidoctores.*

LIBRO QUARTO.

In prologo.] *Nomen Reipublica peperit.* Alias, *repperit.* Editio princeps & Mss.

Ibid. *ab aliis.*] vv. *ab illis.*

Ibid. *divino nutu videantur parata.*] Stevvechius, *enata.* & sic C. Barthii Mss. Duo mei membrana-

cei, *videantur ornata.* Præcedentia igitur ad hunc modum castiganda, ut non tam humana manu condita, quam divinitus videantur orta. In tertio, qui Fl. Eutropii manum emendatricem venditat, diversa interpunctio: *divino nutu videantur. Hanashee cunctos Imperatores.* Si tamen Hanashee non detortum sit ex illo enata: medius fidius! nescio quid portendar. Concurrite omnes augures, aruspices. Quid si, *Antius cunctos Imperatores s. m. c. i. e. studiorum amore.* Præcellentis regni, animique tui bona, &c.

Ibid. *præcellus.*] Stevvechius, *præcedis.*

Ibid. *bonum.*] Alias, *donum, & honorem.*

Ibid. *quantum &c.*] Mss. & Lib. v. *quantum minorum profuerit labor & constructio.*

Ibid. *Roma.*] Mss. *Res ad documentum est.*

C A P. I. *In illo naturali beneficio, tutissimum eligenti consilium.*] Ita scripti suasi Mss. & Stevvechii. Vulgo, *In nullo naturali beneficio tutissimo eligenti consilio.*

Ibid. *redderentur.*] Mss. *reddantur.*

C A P. II. *veteres duci noluerunt.*] Tres Palatini, nostri, & Barthii Mss. *ducere.*

Ibid. *ad istum arietum esset dispositus.*] Idem, & duo Palatini, alique, *expositus.*

Ibid. *veluti in sinum conclusus*] Alias, *in sinu.*

C A P. III. *in tit.*] *Quemadmodum muris terra iungatur egesta.*] Mss. *tres, & Palatinus I. Q. m. e. terrarum iungatur aggestus.* Nihil temere mutandum. Videtur ille, quisquis fuit, Auctoris enim Inscriptiones istæ non sunt, voluisse fere quod de Aggesto, & A^γα^ςæ sive E^γα^ςæ, voce Barbato Græca, observatū eruditissimo Meursio in Glossat. Græc. Barb. Vide ibi, an quid simile habeant Thais & Hermione.

C A P. III. *ut unquam.*] Mss. *ne unquam.*

Ibid. *parum.*] vv. *prorata.*

Ibid. *quasi clivo, &c.*] Absurdissime ita hactenus lectum. Scribe, suadentibus libris, *quasi clivo molli,* usque ad p. p. *ascendi.* Nihil vidi verius.

Ibid. *vicem.*] vv. *invicem.*

C A P. IV. *exurantur.*] Libri optimi, *noceantur.*

Ibid.

Ibid. *ponitur cataracla.*] Consulendus de cataracla Salmasius ad Solinum.

Ibid. *de superiores.*] Lib. v. *de superiori loco effusa aqua subiectum extinguat incendium.*

CAP. V. *inundari.*] W. *redundare*, & *redundari.*

CAP. VI. *Deinde propugnacula duplicia. Deinde per oppugnacula,* Stevvechius.

Ibid. *quas metellas vocaverunt.*] Ita aliquot Mss. & W. in quibusdam est *metilas*, & *medullas*. Consule Nomenclator.

Ibid. *supra.*] Alias, *super.*

CAP. VII. *quamvis levi suspitione pulsati.*] Mss. *quamvis levis suspicio sit pulsationis.*

Ibid. *Pabula equis sunt precipue.*] W. aliquot, *Pabulaque sunt precipue.*

Ibid. *proficit.*] Alias, *prodest.*

Ibid. *Imbellis.*] Alias, *Imbecillus.*

Ibid. *[portu.]* Lib. v. & Mss. *foris.*

Ibid. *opprimeret.*] Alias, *perimeret.*

CAP. VIII. *Bitumen, sulphur, picem liquidam,* &c. vide Commentarium Stevvechii.

Ibid. *Minima fundu, sive fustibalis.*] Mss. & v. *adfundas, sive fustibalis.* Hoc malo, & phrasim Vegetianam magis redolet. Sic alibi noster non semel locutus.

Ibid. *maxima vero pondere,* &c.] Adi Stevvechium.

Ibid. [*quas taleas vocant.*] Membranæ partim *galeas*, partim *coleas*. Consule Nomenclatorem.

CAP. IX. *intenta.* Alias, *intendantur.*

Ibid. *indubitatum vero est,* &c.] Ita Stevvechius. vulgo, *Indulganter vero* & e. f. i. e. t. m. h. v. *Romane necessitati experimento cognoscitur.*

CAP. X. *sicciora sunt loca.*] Mss. *si altiora sunt loca.*

Ibid. *substruenda.* Alii libri, *sutrahenda*, alii rursus *substituenda.*

CAP. XI. & *sal defuerit.*] Aliquot W. *sales defuerint.*

Ibid.

Ibid. *saletem.* Ibidem, *sales.* Sic & infra ipso fine capituli.

Ibid. *superfuderat.* Libri optimi, *fuderat.*

CAP. XII. *in spem deditiois.* Alias, *spe deditiois.*

CAP. XIII. *etiam.* Libri omnes, *enim.* Leviculum, sed tamen nobis, qui minutissima quæque rimamur, monendum fuit.

CAP. XIV. *qua.* Alias, *qua:* sed Mss. *qui.* vide Stevvechium.

CAP. XV. *causias vocant.* Libri aliquot, *cautias.* Parisiensis Editio, quæ Budæum censorem proficitur, in ora *cattos* habet. Sed hæc accuratius excutienda in Strategico Nomenclatore.

Ibid. *octo.* Alias, *septem.*

Ibid. *septem.* Alias, *octo.*

Ibid. *pedibus sexdecim.* Ita legendum. vide Stevvechium.

Ibid. *tabulatis.*] Dubito an rectum, *tabulis.*

ibid. *iunguntur in ordinem.*] Mss. *coguntur in unum.*

ibid. *subsidentes.*] Mss. *obsidentes.* quod germanum puto.

ibid. *absidis.*] Alias, *castris.*

Ibid. *obsidentes.* Lib. v. *subsidentes*] Mss. *subsistentes*, nugæ meræ.

CAP. XVI. *si lutum obsuerit.*] Lib. v. & Mss. *fidatum auferunt.* Vnde Liptius, *fuderum auferunt.* Male. Quod abunde restabitur Nomenclator Strategicus.

CAP. XVII. *vel centonibus.*] W. aliquot, & *centonibus communitus.*

CAP. XVIII. *eruptione facta, globus egreditur.*] Laborat locus ab interpunctione. Apollinem Propugnatores iurate ausim, scribendum: *eruptione facta. Globus e.*

Ibid. *machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit.* Ita edendum curavit Stevvechius, cum legeretur vulgo, *m. i. i. d. coriis de lignis exurit.* Quomodo biga Palatinorum. Mss. mei duo, *m. i. i. d. coriis vel ignis exurit.* Tertius, Amiliano de R. R. subiunctus, *direptis coriis vel centonibus*

E c

ignis

ignis exurit. Editio princeps, *directus coriis de lignis exurit.* Hic (ita me Iupiter) legendum aie, *m. i. ingens, direptis coriis de lignis, exurit.* Verbum *exurendi* respicit illud quod paullo ante præcessit, *globus armatorum egreditur.* Stevvechius malos duces selectus, lapsus est. Iocularis prorsus lectio est, *ignis exurit.* Sed postmodum correxit se, maluitque Hieronipianis membranis, hac parte mutilis, credere, in quibus abiectis cæteris legebatur, *d. coriis exurit.*

ibid. ad maiores balistas malleolos, &c.] Ita excudendum iussi, septem testibus codicillariis munitus, & volente Stevvechio; cuius sex libri non aliter: quibus accedit Editio princeps, & Turnebus, ita hunc locum produciens Adversarior. lib. XIV. cap. XI. Phraeos huius Vegetianæ, intelligis, puto, nos alias, & nuper admodum hoc libro, meminisse. Nihilominus facere non possum, quin alterius adhuc lectionis te commonefaciam. In uno Palatinorum est, *de maiore balista*; eodem sensu.

Ibid. cum incendio destinant.] Varia significatione destinare legimus, hoc loco est mittere tormento aliquo, aut arcu: quomodo in Arietis machinæ bellicæ descriptione usus est Isidorus Originum lib. XXIII. cap. XI. *deinde retrorsum ducta impetu maiore destinant.*

ibid. quia ardentes sunt.] Exemplaria optima, veniunt.

CAP. XIX. *urbi.]* Lib. V. *ubi.* Mss. *turris.*

ibid. si inveniatur inferius.] Alias, *si inveniatur inferiores.*

Ibid. tabulatis.] Alii & Stevvechius, *tabulis.*

ibid. trochleisque.] Lib. V. *troceisque.* in alio, *croceisque.*

CAP. XX. *turris ambulatoria murorum altitudinem, &c.]* Vv. plerique, *turris ambulatoria supra murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur.*

Ibid. mechanici.] Membranæ & Lib. V. *mechanico.* Quod fere vulgatæ lectioni prævulerim.

Ibid.

Ibid. tanto ponderi solo cedente, &c.] Ita Stevvechius.

CAP. XXI. *à similitudine citharæ.]* Mss. *ad similitudinem.*

Ibid. ascendat ad murum.] Libri saniores, *descendat.* Recte.

Ibid. protenditur.] Vv. tam scripti quam editi, *protruditur.*

ibid. imponuntur.] Alias, *ponuntur.*

CAP. XXII. *Balista funibus nervis.]* Mss. aliquot, *funibus nervinis.* Alias, *funibus & nervis.*

CAP. XXIII. *Aliquantum centones & culcitas fustibus calcant.]* Mss. unus, *funibus colligunt.* Alius, *ligant.* Alii melioris notæ, *funibus calcant.* unde vir doctus apud Turnebum, *funibus chalant.* Vide Adversarior. lib. XXIV. cap. XXV. *Chalare à verbo Græco χαλᾶν, laxare, demittere.*

ibid. avertunt.] Alii Libri, *evertunt.*

CAP. XXIV. *ducunt.]* Vv. plerique, *inducunt.* Alias, *introducunt.*

Ibid. subter ignis immittitur.] Lib. V. *in opera ignis,*

Ibid. inruptione.] Alias, *inruption.*

CAP. XXV. *portas civitatis.]* Alias, *civibus.*

Ibid. necessitas enim quedam virtutis est desperatio.] In Modii membranis est, & quibusdam nostris, *ne necessitatis e. q. virtus est desperatio.*

ibid. auxilium.] Mss. *consilium.* Forte, *telum.* Quomodo hoc interpolasse Stevvechium meminimus alibi.

CAP. XXVI. *postmodum.]* Ibidem, *post metum.*

ibid. clanculum.] Vv. *clancula.*

ibid. tuguriola.] Membranæ, *teguriola.*

ibid. anseris.] Libri aliquot, *anserum.*

ibid. excitatus.] Stevvechius, *excitus.*

CAP. XXVII. *astu se à pralio.]* Alias, *astu se prælio.*

CAP. XXVIII. *in perniciem.* Alii, *ad perniciem.* Lib. V. *ad interniciem.*

ibid. Propter quod.] Alii, *Propter hoc.*

ibid. iactum reli.] Mss. aliquot, *ictum t.*

ibid. faciunt.] Lib. V. *iaciunt.*

ibid. lorculam.] Mss. *loricam.*

E c 2

ibid.

[Ibid. loracula.] & hic, lorica.

CAP. XXIX. *præcidunt.*] W. *precedunt.*

In Epilogo, *pro publica.*] Mss. *duplici.* In uno meorum est, *pro re publica u. a. utilitate digesti.* Scribe, *pro Reipublica, ut arbitror, utilitate digesti.*

[Ibid. *iterum iterumque.*] Ita legendum fideiubentibus Mss. vulgo τὸ *iterum* ignoratur.

[Ibid. *condenda.*] W. quidam, *consideranda.* Atque hic interrompere, & codices quosdam scriptos sequi placuit, finiteque librum quartum. Liber quintus qui sequitur connexus præcedentibus in excusis omnibus legebatur. Et Volaterranus Vegetium libros v. Institutorum Rei Militaris scripsisse, testatur Commentarior. Urbanor. lib. xx.

LIBRO QVINCTO.

PRæcepta belli navalis novo libro auspicamur, ex sententia Mss. quorundam, & ipsius (nisi fallor) Auctoris. Quamquam hæc (nequid dissimulem) libro quarto subiunxisse Flavius potest videri, ad exemplum Aneæ, vetustissimi Tactici: qui tractationem de navali bello subiunxerat (& legeremus hodie, si per temporum iniquitatem licuisset) tractationi de obsidione toleranda: quia urbes maritimæ mari non minus quam terra possunt obsideri. Ita ut prior pars quarti libri sit πολιορκητικὸς, & posterior ναυμαχηκός. Similiter Philo Mechanicus de re militari scripsit, sicut ex iis constat quæ hodie leguntur in sine commentarii Poliorcetici illius. Extat enim in Christianissimi Regis Bibliotheca, & tractavi olim Mss. exemplar Commelinianum, quod etiamnum superesse existimo inter libros Bibliothecæ Lugd. Batavæ ab illustri viro Iosepho Scaligero (heu, quondam nostror) legatos. Quare non admodum repugno, si quis iterum velit coniungere, sic ut prior & melior pars libri constet ex πολιορκητικῷ, & posterior sit (ut dixi) ναυμαχηκός.

[Ibid. *Præcepta belli navalis.*] Lemma est capitis

31. lib. IV. in omnibus antea excusis; & in quibusdam scriptis etiam. Nonnulli lemmatibus destituuntur, & recte. In aliis iterum alia distinctio capitum, aliisque ordo. De quo alias fortasse videbimus.

[Ibid. *post agitur terrestre certamen.*] in uno v. *Hæc usque præfatio libri quinti.*

CAP. I. *classis autem Ravennatum Epiron.* Scribendum erat *Epirum.* nā E^πιρος Prolemæo & cæteris. Sed Stephanos per u scribitur H^πιρος. Libentius tamen hic legerim *Epiros*, cum membranaceis meis duobus optimæ notæ. *Epirum* geminam faciunt Sex. Rufus in Breviario, & D. Paulinus in Nicetæ abitu, aliique. In Veterem enim & Novam posterioribus temporibus ea Græciæ regio divisa fuit; ut constat ex Notitia Imperii. Cur autem editorum librorum, quam reconditorum sanctorum & iuratio fides? Repone itaque, iis auctoribus, *Epiros.*

CAP. III. *Ergo similitudine, &c.* Libri aliquot, *Ergo nomen & similitudinem usurpati.*

[Ibid. *Iadertina.* Stevvechius *Iadertina & Iaderta.* sed legendum ex vestigiis Mss. *Hiadertina;* vel *Hiadertinor.* quomodo nonnulli cum afflatu *Hiadertinorum* legunt apud Hirtium De bello Africano.

CAP. IV. *struendis.*] Membranæ pleræque, *struenda.* Stevvechius, *substruendis.*

[Ibid. *tanto.*] idem, *quanto.*

[Ibid. *quanto.*] idem, *quando.*

[Ibid. *configenda.*] Mss. *compingenda.*

CAP. V. *tertiam.*] Meliores libri, *secundam.*

[Ibid. *octo.*] iterum, *septem.*

[Ibid. *quod ars ipsa, & omnium architectorum quotidianus usus edocuit.* Alias, *quod præter omnium architectorum doctrinam quotidianus v. e.* Perplacet. Similiter cap. x. & xi.

[Ibid. *religionis agnoscimus.*] Vide Commentarium Stevvechii. *Religio* pro antiquitate, notatum in margine V. editionis.

CAP. VI. *usque ad Kalendas.* Mss. *usque Kal.*

Ibid. in fine capitis auctiores hinc tres Palatini, meorumque unus, & Editio princeps: ceteri à vulgariis non abeunt.] Mss. *Nihil periculosus navigantibus, quam viridia tabulata, quam hiatus tabulatorum, quam hiare tabulata.* & sic Ed. pr. in Palatino altero est, *quam minuare tabulata.* Nauci omnia Stevvechio, quem vide. Nobis ampliandum videtur. Sed modus esto.

C A P. VII. *remigum.*] Lib. v. *remigium.*

Ibid. *Britanni pictas vocant.*] Mss. *picatos.* Unde Stevvechius, *picas.* Mss. meorum unus, *Britanni pectos.* alter, *Britannici picatos.* Viderint docti.

Ibid. *Vngere.*] Mss. *unguere.*

C A P. VIII. *Quicumque exercitum.*] Libri quidā, *Qui cum exercitu.* & interius, *vehuntur.*

Ibid. *sed experimento posterior atas, &c.*] Membrana quādam, *sed per experimentum.* alia, *sed experimentum posterioris atatu xii. invenit.* Alia, *sed non solum posterioris atatu comprehendit vocabula,* ad diluendam vero dubitationem.

Ibid. *A verno itaque solstitio.*] In vv. *Hyberno itaque.* Quod ineptum hic, & nive Gallicana frigidius. In Palatino uno, *A verno itaque equinoctio.* sed crassa priore lectione, quæ tunc fuit solstitio.

Ibid. *Huic à dextra iungitur æquias.*] Quid facias istis nebulonibus, qui hic immani scelere Vegetio fidem excusserunt & cerebrum. Promiserat se pariter Græca & Latina ventorum nomina adscripturum. Atqui hic, siquidem vulgariis editiones sequamur, mendax desideraris, mi Flavi. Sed reclamant & de fide tua dubitare nos non sinunt membræ. Mss. meus, qui Eutropium correctorem loquitur, supplet *Cecias sive euroborus.* à sinistra *Furus sive vulturnus.* Alter, qui Frontino Mss. subiunctus, *c. sive euroborus.* Tertius, *c. sive eroboreus.* & initio appicta supra vocem *eroboreus*, litera *v* nescio an *v.* Editio princeps testatur satis superque in codice, ex quo expressa eadem, Græca vocabula percepta fuisse: nam vacuum illi spatium reli-

atum

atum est, more usitato apud ævum prius sub ipsam infantiam Typographiæ, cum adhuc Græcis Characteribus operæ destituerentur. Quare ad hunc modum reliquerunt: *Huic à dextra iungitur*

sive A sinistra. Liber Stevvechii impressus vetustissimus, quem manuscripto non deteriori deprecatur, & alter Suisi codex, *æquias sive erobinus.* Palatinus 1. *æquias sive roboros,* quod Latini *vulturium* vocant.

Ibid. *Occidentalem cardinem tenet æquias.*] *Huic à dextra.*] Absit, ut hic iterum vanus promissor sit Vegetius. Mss. libri suppleant, *æquias*, id est, *subversivus.*

Ibid. *cui adhaeret à dextra æquias, sive Circius.*] Imo, *Æquias*, qui ventus unde dictus, unde & alii sua sortiantur nomina, incredibili diligentia & felicitate exponit incomparabilis Salmastius in exercitationibus Plinianis ad Solini polyhistora, cap. LIV. ubi mysteria, ubi multa antiqua sepulta eruit.

Cedite Romani scriptores, cedite Græci

Nescio quid maius nascitur hoc Opere.

Ibid. *æstuantibus.*] Alias, *exæstuantibus.*

Ibid. *spiramine.*] Lib. v. *inspiramine.*

C A P. IX. *vii atque acerbitas maris patitur n. &c.*]

Mss. *viii atque acerbitatem patiuntur navigantes.*

Ibid. *Phœnita*] Turnebus, *Pharmuti.* Ego, *Phaui.* De quo alias.

Ibid. *navigia conturbat.*] Mss. *navigia conturbantur Vergiliarum hyemali occasu.*

Ibid. *noxque prolixa, nubium densitas.*] Mss. meus auctior, *n. p. poli ac nubium d.*

Ibid. *ventorum, imbri vel nivibus geminata sevitia.*] Mss. Eutropianus, *v. imbrum vel nivium geminata s.* Elegantius, & verius.

Ibid. *mercium.*] Mss. & Lib. v. *mentium.* Alias, *commercium.*

C A P. X. *aliquorum.*] vv. *aliorum.* Haud æque bene, meo animo.

Ibid. *signentur.*] Lib. v. *firmantur.* alius, *testentur.*

E c 4

Ibid.

Ibid. aliquando.] Mss. aliquot; aliquanto. quod magis ad auctoris phrasin.

Ibid. quod consistendum est.] Ibidem, quia consistendum est.

Ibid. transitusque siderum.] Alii, Transitus quoque s.

Ibid. dierum.] W. quidam, diei ex arbitrio creatoris. Aliud denique, dei arbitrio c.

CAP. XI. nimbos.] Alias, imbres. contra mentem Poëte Vegetium in hac observatione præcantis, Georgicorum primo:

*Sin macula incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbusque videbis
Fervere.*

Nigidius ait (apud Isidorum De rerum natura cap. xxxviii,) Luna si summo cornicula maculas nigras habuerit in primis partibus mensis, imbres fore prædicat: Sin autem media, tunc cum plena sit, in eo cornicula serenat. Certe si rubet, quasi aurum, ventos ostendit. Fit enim ventus ex æris densitate: densitate obducta Sol & Luna rubescunt. Item, si cornua eius testata fuerint nebula, tempestas futura est.

Ibid. solido.] Alias solito.

Ibid. urgentibus.] Membranæ, urgentibus.

ibid. se scire profitentur, &c.] In membranis nonnullis est, si se scire profitentur, peritiam magis usus instituit, quam ut d. f. vide Stevvechium. In scripto quodam reperi, peritia magis usus, quam a d. f. Quod insuper habendum non est. Similiter fere sine capitis præcedentis.

ibid. Aliquanta ab avibus.] Mss. 1. aliquanta porrecta ab a.

ibid. Virgilius, in Georgicis.] Libro primo.

ibid.] Varro in libris Navalibus.] Non est hic, ne erres, doctissimus togatorum P. Terentius Varro: sed Varro Atacinus, qui Argonautica versibus Latinis eleganter, quod ex fragmento uno atque altero nobis constar, scripsit. Sed istud opus, cum multis aliis præclaris ingenii monumentis, intercidit. Luculenti aliquot versus eius

eius apud Isidorum leguntur, libro De natura rerum, sive, ut est in Pithæano codice De Astronomia, cap. x. & xxxviii. Aliter etiam De mundo inscribitur. In Mss. Pauli Petavii Rotarum liber appellatur. Quid si, Notarum? Nam fere omnia prognostica sunt. Sane non contemnendum opusculum, & dignum viri docti censuræ. Multa indidem fragmenta Nigidii, Varro nis, Suetonii Tranquilli, & aliorum, haurienda. Versus autem Varronis, quos innui modo, & dixi extare xxxvi. capite, corruptissimi sunt vulgo & multis maculis obiti. At castigatiores iidem habentur in Notis Ioannis Griali, sive P. Ciacconii. Vide etiam eos qui Fragmenta veterum Poëtarum edidere. Operæ pretium est Isidori hunc libellum consulere, etiam Vegetii causa.

CAP. XII. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas.] Editio princeps, Hæc rei meatus ambiguitas. Unde eliquerim, Hæc reumatis, sive rheumatis ambiguitas. Sed in manuscriptorum meorum uno, eoque omnium optimo, reperi diserte exaratum, hæc reciprocantis maris ambiguitas. Quod & impense placet. Fugitivam itaque Vegetii scripturam retraho. Et quia hisce diebus non minus mihi in emendatione Solini quadam placui, eam lubet adscribere: & facere non potui, quin, facta hic oportune vocis meatus mentione, unoque inepto librationum meatu hinc procul com-meare iussu, alterum etiam eiusdem notæ meatum, oraque quorundam liberioræ, castigarem obiter, an obfrenarem, & coniecturam meam in medium proferrem, Musis, ut opinor, faventibus. Solinus Polyhistoris capite xxx. *Æthiopici lupi proprium est, quod in saliendo ita nifus habent alitu, ut non magis proficiant cursu, quam meatu.* Fateor equidem, auctorem istum in multis hallucinari, & errare cum auctore suo: at heic viros doctos ipsi insultare, & tanta vehementia expostulare, vix fero. Quare (inquiunt) nifus habent alitu? an folæ alites saliant? quid heic appellat meatum?

Avium meatus dicitur in aëre volantium: in aliis, & in margine optimi codicis notatum, *ut non magis cursu proficiant quam ad saltu*. idque longe melius. Plinius dixit tantum, *salu velox. τῷ πρὸς ἡμῶν*. hoc non proprium est avium, sed multorum quadrupedum; ut leonis & aliorum. Quare quid nisi *sum alitū* heic vocet, quid *meatum*, fane nescimus: illud scimus, illum nugari, & Solinus non esset, nisi nugax esset. Hæc illi tanto cum stomacho, tanto cum fervore, ne dicam errore. Ego vero non in Solinum ipsum, sed in eius librarios culpam omnem huius distortissimæ sententiæ reicio, & admissa in contextum optimi codicis optima nota, de hoc loco sanius meliusque statuo. Rescribo, *Ἀχιλλεύς ἢ π. ε. quod in saliendo ita natus habent alites, ut non magis proficiant cursu, quam ad saltu*. Ecce, paucillula mutatione nunc omnia plana: neque est, quod quidquam hic in Solino desideres. Dicit lupos hos salire potius quam currere; ita veloces esse & pernicies. Perspicuus locus, & non indiget interprete.

*Sic tua laudentur: fane mea carmina, Sexte,
Grammaticis placeant, & sine Grammaticis.*

Ibid. Qua dimicatur magna sunt cautione vitanda. Mss. idem, quem modo nominavi, *quam magna s. c. v.* Nec temere spreveris.

Ibid. ante congressum debet agnoscere. In aliquibus est, *cognoscere*.

C A p. x i i i. lacerti remigium. Alias, *latera*. Lib. v. porro *remigium*, pro *remigum*.

C A p. x i v. tegminum. v. *tegminum*.

Ibid. nemo debet vel potest conqueri. Ita supplendus hic locus ex uno Mss. & v. Vulgo, *nemo potest conqueri*.

C A p. x v. urgentur. Mss. *urguentur*.

Ibid. optata. v. *plerique, optate*.

Ibid. in campo. Libri meliores, *in campis*.

Ibid. collatorios fines. Audiendus omnino Guilielmus Pellissierius corrigens *chalatorios fines* apud

Turne-

Turnebum, cui *colatorios* placebat. Sed alterum auro contracatum; quanquam membranæ nostræ vulgatum tueantur.

*Ibid. * * * De lusoriis, &c.* Labem & lacunam sarcire hanc absque ope integrioris codicis, non est in potestate nostra. Est vero illud, Flavium hic egisse de scaphis exploratoriis sive agrariensibus. Nam Mss. unus, tacentibus reliquis omnibus, plerumque turpi hiatu deformibus, inculcat hic nescio quid super isto negotio. Scribunt enim, *De rostris quam in Danubio agrarias*. &c. Grave proculdubio infictum Vegetio vulnus. Delusoriis agrariensibus videor aliquid legisse; sed otium nunc non est ea perfectandi. Fiet id, volente DEO OPT. MAX., alias; & diligentiam nostram testabitur abunde Nomenclator Strategicus.

Ibid. frequentior. Alii, *recentior*.

F I N I S. In Palatino primo legitur, *Expliciunt libri quattuor Flavii Vegetii Renati viri illustris Comitis ad Theodosium Imp.* In alio, quod penes me est, Mss. *Fl. Eutropius emendavi sine exemplario Constantinopoli Conf. Valentiniano Aug. v i i.* & *Avieno feliciter.* Quæ notanda, & expendenda maiore diligentia & otio.

Claudii Salmasii Notatio ad locum Vegetii lib. 1. cap. v.

Proceritatem tironum ad incommam scio semper exaltam. Ita in libris suis veteribus esse scriptum notant viri docti. Vidi & librum bene vetustum, in quo planis litteris exaratum fuit, *ad incommam scio semper exaltam*. Ita & duo libri habere, ex quibus mihi varietates à se collectas communicavit Franciscus Iuretus. Glossæ Iudori hanc lectionem & comprobant & explicant. sic enim habent: *incoma, mensura militum* Videtur autem pa-

lus quidam mensuralis in castris ad hanc rem fuisse olim positus & defixus, ut ad eum admotis qui ad militiam deligebantur tironibus, vel qui sponte ad militandum accedebant, an statura iusta ac legitima essent, examinarentur. ἐγκόπτεν πάλῳ αὐτοὶ Græci dicunt, palum defigere. hinc ἔγκομος, palus in terram defixus, &c. *Intro Notarum in Elii Lamprii Alexandrum Severum.*

F I N I S.

PETRI

P. SCRIVERII

ANIMADVERSIONES

IN

SEX. IVL. FRONTINUM,

à Philologo quodam excerptæ

Ex Editione SCRIVERIANA

ANNI MDLXCVII.

LIBRO PRIMO.

IN Præfatione. *σπατηνηματικῶν.*] *σπατηνημάτων.*

Ibid. *discreta.*] Alias, *discreta rerum collocarentur varietate, apte in tres libros.*

Ibid. *PACATIONEM.*] Alias, *PACTIONEM.*

CAPITE I. exemplo II. Himilco.] Ita lego, non *Hamilear*, uti vulgo est.

Ibid. *exemp. IV. commissum.*] Ita Modius, ita tres mei Scripti. vulgo τὸ *innoscere*, hic inserunt, sed è glossa.

Ibid. *à filio.*] Sic idem Modius; cum antea esset *à consilio.*

Ibid. *exemp. V. ut ad mores.*] Alias, *ut a. m. A. V. deficeret.*

Ibid. *exemp. VI. & ob hoc operosiores pontes iungunt.* Hæc lectio non cohæret, quare Cl. Salmasius *operosiore ponte*, legendum existimat. *Ripas* ponte iungere, rectum & Latinum est.

Ibid. *exemp. IX. deinde.*] Alias, *demum.*

Ibid. *exemp. XIII. Vereris, ne tubam non exaudias?* Alias, *vereri se ne tuba id audiat.* item, *vereri ne tuba id audiat.*

CAP.

CAP. I. I. exemp. VI. *præsignata.*] Alias, *signata.*

Ibid. exemp. VIII. *Tisamenus.*] Ita lego: vulgo est, *Thyamenus.*

Ibid. exemp. IX. *iunctum Livii.*] Ita Stevvechius: vulgo est, *tunc L.*

CAP. III. exemp. VI. *emittendi.*] Alias, *amandandi.*

Ibid. exemp. IX. *militibus per XX.*] Scribo, *limitibus.*

CAP. IV. exemp. I. *captivis latera euntium prætexuit.*] Alias, *captivos lateri e. p.* Sanurus: *exercitus latera captivis obtexit.*

Ibid. exemp. IV. *qua non expectabatur.*] Stevvechius, *qua non sperabatur aditus, intravit.* idem alias *aditus* delet. Libri quidam, *qua non expectabatur, aditus intravit.* Sed vocem *aditus* omnibus modis defendam censet Salmasius. sic alibi: *Qua non expectabatur, irrupit.*

Ibid. exemp. IX. *assuetus est, &c.*] Ita Modius. Alias ineptissime, *assuetus est, (quia Porus a. r. cave- retur.)*

CAP. V. exemp. III. *liberasset.*] Stevvechius, *superasset.* emendatione, ut mihi videtur, non admodum necessaria.

Ibid. exemp. VI. *C. Duillius.*] Ita lego, non *Cn. Duillius*, uti vulgo est.

Ibid. exemp. VI. *militis proras prefferunt.*] Alias, *militis in proras cesserant.*

Ibid. exemp. VII. *Monachium.*] Modius recte, *Monychium*, sive *Munychium*, & sic reponendum. Atque ita legendum monuit Ortelius. *Munychia*, *Μονυχία*, Atticæ portus, haud procul à Pyraeo, à Rege Athenarum *Munychio* appellatus. Vide præter Ortelium in Thesaurio Geographico Clariss. Meursii Atticar. Lectionum lib. I. cap. XIV.

Ibid. exemp. VI. I. *fossam præstit.*] Stevvechius, *percussit.*

Ibid. exemp. X. *militem agere cœpit.*] Lego, *meo pericu-*

periculo *limitem* agere cœpit. Idem exemplum repetit Frontinus lib. III. cap. IX. 9. aliis tamen verbis: sed talibus, unde facile appareat hic *militi* locum non esse. *Aggerem, inquit, facere cœpit, aggesta terra & palis defixis.* Qui *Limes* Frontino. *Limitum* autem agere dixit: hinc *Agentes* sunt qui *limites* agunt. *Principium artu Mensoria in Agentis positum est experimento;* scribit in Fragmento quodam de Limitibus Frontinus. Et Hyginus: *Limitibus secundum suam legem latitudines dabimus, & aperiri in perpetuum cogemus. Plurimum enim Agentibus præstat ætvariis perpetua restura, ex hac diveriti nisi per negligentiam non potest.* Frontinus etiam alibi *Agentis* meminit. Sed de tota Limitum & Agrimenſorum ratione legendus eruditissimus Salmasius ad Solini Polyhistora, singulari Diatribæ aliquot paginarum, quæ incipit fol. 669.

Ibid. exemp. X. *limite.*] Bene. ita quatuor Mss. & Stevvechius: vulgo, *milite.*

Ibid. exemp. XI. *similibus.*] Alias, *sublimibus f. c. o. t. d. t. e. confudit.*

Ibid. *simul humo quoque & in frondibus.*] Corruptissimum locum ingeniose Salmasius emendabat. *simul humo contacta frondibus.* Posset etiam, *humo cooperta frondibus.*

Ibid. exemp. XIV. *occupandum.*] Alias, *occupatum.*

Ibid. exemp. XIV. *illas quoque angustias.*] Ita Modius, cum antea esset, *ille per angustias noctu.* &c.

Ibid. exemp. XV. *eluctatus.*] Alias, *frustratus.*

Ibid. exemp. XV. *retentos.*] Alias, *petendos.*

Ibid. exemp. XVI. *dein de industria.*] Ita Stevvechius, vulgo *de industria.*

Ibid. exemp. XVI. *ad exercitum hostium.*] Modius, *exercitus.*

Ibid. exemp. XXI. *gladium.*] Ita Modius. vulgo, *gladio.*

Ibid. exemp. XXIV. *ipsos.*] Stevvechius, *ipsum.*

Ibid. exemp. XXVI. *deducti.*] Stevvechius, *edito.*

Ibid. exemp. XXVIII. *certa.*] Alias, *cuncta.*

- CAP. VI. exem. I. *duceret.*] Mss. *educeret.*
 Ibid. exem. III. *deduceret.*] Malim, *educeret*, sic
 supra Mss. Stevvechio placet, *duceret.*
 Ibid. exem. III. *suffugere.*] Ita Modius: cum
 alii *fugere* aut *sufferre* legant.
 Ibid. exem. IV. *delituerant.*] *delituerant d. a. e.*
ipsi Boii ingressos hostes, proximis u. impulerunt, Stevvechius.
 Ibid. exem. II. *consternerentur.*] Alias, *contine-*
rentur. forte, *compingerentur.*
 Ibid. *utilior exemplo temperantia.*] Vide Mo-
 dium.
 CAP. VII. exem. III. *ad Sitium.*] Modius, *ad*
Clusium.
 Ibid. exem. IV. *M. Curius.*] Ita lego: vulgo,
Marcus C.
 Ibid. exem. V. *suspicionem.*] Stevvechius, *suspe-*
ctione.
 Ibid. exem. VII. *cum mississent.*] Ita Stevve-
 chius, & Mss. vulgo, *mississent.*
 Ibid. exem. VII. *peritiam.*] Mss. *artem.*
 Ibid. exem. VII. *consilium.*] Alias, *consiliarius.*
 Ibid. exem. VII. *agi mulos cum fremitu, & so-*
num &c.] *agi mulos cum fremitu & sono iussit, & con-*
tinuere se illi arbitrati c. C. m. Modius: quem
 vide.
 Ibid. exem. XI. *advocato.*] Alias, *avocato.*
 CAP. IX. exem. I. *A. Manlius.*] Forte, *Cn.*
Manlius.
 Ibid. exem. II. *Trope.*] Alias, *propere.*
 Ibid. exem. III. *attenderunt.*] Modius, *intende-*
runt. alias, *accesserunt.*
 CAP. X. exem. I. *abrumper.*] Alias, *abripere.*
 Ibid. exem. I. *per singulos pilos vellere.*] Mss. *per*
singula vellere.
 Ibid. exem. III. *decernendi*] Mss. *decertandi.*
 Ibid. exem. III. *in collos.*] Mss. *ad colles.*
 CAP. XI. exem. I. *Cn. Manlius.*] Mss. *Gn. Ma-*
nilius.
 Ibid. exem. III. *ut decimani tanquam precipua*
fortitu-

- fortitudinis testimonio cogerentur*] Ita legendus hic
 locus, miserrimum in modum antea depravatus.
 Caterum pro *cogerentur*, aliter Frontinus ipse *conci-*
zarentur. lib. IV. cap. V. exemplo XI.
 Ibid. exem. VI. *adductus.*] *Abductus.*
 Ibid. exem. VII. *Leontichidas.*] Ita lego: vulgo,
Eutidas.
 Ibid. exempl. IX. *aram in castris statuit, & circa*
eam.] Ita lego: vulgo, *arma in castris statuit & circa*
ea &c.
 Ibid. exem. IX. *perequitasent.*] *Prærequitasen-*
sent.
 Ibid. exem. X. *cum animadvertisset lucum.*] Ita
 Modius: cum vulgo esset, *locum.*
 Ibid. exem. XII. *Hoc genere Strategematicon,*
&c.] Hæc usque ad XIV. exemplum è glossa esse su-
 spicatur Stevvechius. In quo gravissime peccat.
 Obscurum locum equidem fateor, & suspicatus
 sum aliquando legendum in fine, ut *ab Diu monstra-*
ta credantur, pro *ut ab huius m. e.* Præcedentia etiam
 mendosissima videntur, & locum integrum sic e-
 mendabat Salmasius. *Hoc genere Strategematicon,*
&c. sed multi magis ea qua tales non erunt, excogita-
buntur, ut huius monstrata credantur Quia tales non erunt,
id est, imperiti non erunt.
 Ibid. exem. XV. *Innides.*] Immo *Sunides*, aut *Su-*
dines.
 CAP. XII. exem. II. *Et ludite.*] *Eia pludite*, pro
plaudite. I. Gulielmus apud Stevvechium. Forte,
Videte, inquit, *milites, Africam oppressi.*
 Ibid. exem. III. *T. Sempronius.*] Immo, *P. Sem-*
pronius Sophus Cos. Perperam hic T. Sempronius
 Gracchus Cos. pro P. Sempronio Sopho suppositus
 à libratilis: ex quorum numero cuidam sciolo for-
 tasse nomen Gracchorum celebrius magis placuit.
 Idem quod Frontinus, scribunt L. Florus lib. I. &
 Orosius lib. IV. cap. IV. domitos esse duce Sempro-
 nio Picentes, & caput gentis Asculum expugnatum,
 & instructa utrinque ad prælium acie terram tre-
 muisse: Sempronium vero Cos. ad vota Tellurem
 deam.

deamplacasse, & adhortatum attonitos stupore
miraculi milites, eosque vix tandem ad pugnam
impulisse: Vicisse Romanos, sed atroci & cruenta
victoria. maiore exercitus parte amissa.

ibid. *adhortatusque*.] Modius, *adortusque*.

ibid. exemp. viii. *L. Sulpicius Galus*.] Forte,
C. Sulpicius in Gallis. Videlib. ii. cap. iv. exem-
plo v.

ibid. exemp. xii. *ineunda*.] Alias, *iucunda*.

LIBRO SECVNDO.

[N præfatione, *mea fuit opinio*.] m. fert o.

CAP. i. exemp. i. *humerosque exerentes*.] Ita
legendum. vulgo est, *exercentes*.

ibid. exemp. iv. *& dictatores*.] Stevvechius, *du-
catores*.

ibid. exemp. xi. *interfectus*.] *Interceptis*.

CAP. i. i. exemp. iv. *adversumque & eorundem
partem*.] Ita Modius, cum antea esset, *adversumque
& eorundem partem peditum turbantem infecutus*. Vide
Stevvechium.

CAP. i. i. i. exemp. i. *[dextro cornu]*.] Inclusum
hoc è Glossa esse suspicatus. Stevvechius.

ibid. exemp. v. *confligatis*.] Modius, *profligatis*.

ibid. exemp. xii. *Lucanos*.] Ita lego: vulgo pess-
ime, *Lycaonas*.

ibid. exemp. xiii. *Gastron*.] Ita lego: vulgo est,
Castronius.

ibid. exemp. xvi. *retro*.] Alias, *recta*.

ibid. exemp. xvii. *pernicitati*.] *Pervicacia*.

ibid. *prosignatus*.] *Postsignatus*.

ibid. exemp. xx. *testos*.] Alias, *testis*. sed Stevve-
chius, *vestos*.

ibid. exemp. xxi. *Palaopharsali triplicem*.] Ita
legendum: vulgo est, *palustri prælio Pharsalia*.

ibid. *sed deinde*.] Modius, *sex*.

ibid. *sed dextro latere*.] Idem *sex*.

ibid. exemp. xxi. *Catti*.] Ita legendum: vul-
go, *Cati*.

CAP.

ANIMADVERSIONES.

CAP. iv. exemp. iv. *Atulius*.] *Acilius*.

ibid. *eminentem*.] *Imminentem* Stevvechius. que
ad hoc exemplum vide. adhibe & Modium.

Ibid. exemp. v. *C. Sulpitius Petrenus Cos*.] Immo,
Petrens. quod nomen Sulpicia genti, & in Historiis
obvium. Fasti.

Ibid. exemp. vi. *Calamarcum*. Alias, *Calamatium*.
& sic fere Mss. quorum alii *Calamatrum* vel *Calam-
martum*. Alii, *Calarnartum*. alii, *Camalatrum*. Le-
gendum fortassean, *M. Licinius (rassus) fugitivorum
bello, ad caput Silari amnis*. Quomodo fere Orolius
lib. 5. cap. 34. Vel, *ad Silarum amnem*. Sed vide infra
ad exemplum 34. capitis sequentis.

Ibid. exemp. vii. *adversus Castum & Canimo-
cum*.] *Gannicum* sive *Cannicum* videtur legendum
ex vestigiis meliorum codicum. & sic ipse Fron-
tinus hoc libro cap. seq. exemp. 33. ubi repetita est
hæc historia. ibidemque diserte legitur, *ex factione
Casti & Gannici*, sive, *Cannici*. Plutarcho in vita
Crassi, *Γάιος Καννίκιος καὶ Κάσος*, *Caius Cannicius &
Castus*. Livio lib. xlvii. est *Granicus*. Vide Oro-
lium lib. v. cap. xxiv. & qui ab eo sua mutuavit,
Paulum Diaconum stor. Miscellæ lib. vi. & Fre-
culsum tom. i. lib. v. cap. xvi. Mox sub finem hu-
ius exempli est in membranæ decurrissent, pro de-
currissent

ibid. exemp. x. *clare predicavit*.] Alias, *clamare
capit*.

Ibid. exemp. xiv. *quaque*.] Mss. *quidem*.

ibid. exemp. xv. *interceptus*.] Alias, *interem-
ptus*.

ibid. exemp. xvi. *reda & sepi*.] Alias,
sepi.

ibid. exemp. xvi. *in habitu sacerdotum suborna-
tis*.] τὸ in delet Stevvechius. τὸ subornatis vero Mss.
quod etiam Sanutus ignorat.

Ibid. exemp. xx. *Atheas rex Scytharum*.] Ἀθίας
sine aspiratione Græci. & sic scribendum auctore
Plutarcho vel solo. Apud Florum quoque, si recte
memi-

PETRI SCRIVERII

, emendandum hoc nomen Bello Mithri-
Ateas.

AP. v. exemp. iv. *2. Metellus.*] L. Metellus.
ibid. exemp. viii. *simulata fuga regredi.*] Ita Mo-
dius: cum antea esset, *recessit, & recedi.*

ibid. exemp. x. *[id est, Epiroticam.]* Forte Glossa
ma est.

ibid. exemp. xi. *in adiutorium exierint.*] Alias, *ad-
indores.*

ibid. exemp. xii. *magnum eius modum.*] Mss. *m.
vas.*

ibid. exemp. xiii. *deficiebantur.*] Mss. *deficio-
bant.*

ibid. exemp. xiv. *inopem commercii laborare*] Pal-
merius, *commeatu.*

ibid. exemp. xvii. *quos relinquebat.*] Mss. *reli-
querat.*

ibid. exemp. xvii. *per adias regiones.*] Alias, *pa-
alias r.*

ibid. exemp. xviii. *castella tentant.*] *castra.*

ibid. exemp. xxi. *molitus imbelles suorum.*] Stevvechius,
amolitus.

ibid. exemp. xxi. *diversam.*] Mss. *adversam.*

ibid. exemp. xxiv. *ad internecionem*] Alias Mss. *in-
teremptionem, & interitionem.*

ibid. exem. 25. *requietos reduxit.*] Mss. *eduxit.*

ibid. exem. 26. *Lacedamonii Athmon.*] Calaubo-
nus ad Polyæni ii. de Epaminonda, mavult legere:
ad Isthmum: ego *ad Onion* sive *Onium.* Aut sane le-
gendum *ad Athmum.* Palmerio etiam *ad Isthmum* in
mentem venisse, notat Stevvechius. Veterum le-
ctionem retinet Ortelius. Polyænus & Frontinus
eamdem historiam, hic ad Athmon, ille ad Onium,
describunt; loca inter se vicina: in Aetia nempè,
circa Corinthum.

ibid. exemp. 26. *vocatis.*] Stevvechius, *evo-
catis.*

ibid. exemp. 28. *pagos*] Stevvechius, *paganos:*
Palmerius, *spathas.* Quid sit *paucos.*

ibid. exemp. 30. *passa.*] Stevvechius, *facta.*

Ibid.

ANIMADVERSIONES.

Ibid. *missa principia.*] Palmerius, *remissa.*

Ibid. exemp. 31. *servatique.*] Alias, *saturnique*
item *oneratique.*

Ibid. exempl. 3. *palantes.*] Ita Modius, quem
vide.

Ibid. exemp. 31. *caduntur.*] Stevvechius, *ca-
dunt.*

Ibid. exemp. 33. *equestribus copiis.*] Alias, *cam-
pestribus.*

Ibid. exemp. 34. *M. Crassus.*] M. Licinius Crassus.
Videlibri huius cap. iv. exemplo vii. Vbi eadem
historia repetitur.

Ibid. exemp. 34. *Cathenam.*] Alias, *Catanam* &
Cantennam. Triplex hæc lectio reperitur in diversis
codicibus membranaceis. At vero capite præcedem-
ti, exemp. vii, ubi extat eiusdem historię repetitio,
varie legitur, *apud Calamarcum, Calamarium, Cala-
matrum, Calamatium, Calarvatum & Camalatum.*
Sequentia huius exempli produnt manifeste montis
nomen esse, *in radicibus prædicti montis constituti.* Su-
periore capite etiam montis meminir, sed non præ-
dicti. Philippo Cluverio certum est, *Calamarcum,*
& *Cathenam* unum & idem esse debere unius eius-
demque montis nomen: & censet, verum genui-
numque nomen fuisse, *CALAMATIUS MONS.* Vnde
postea factum vulgare *Calmario,* & mox *Calpatio;* ac
tandem *Capacio.* unde nunc etiam opidi antiqui in
eo siti ruinis appellatio manet *Capacchio Vecchio,* id
est, *Calamartum vetus.*

Ibid. exemp. 34. *commutatis.*] Alias, *communitis.*
Stevvechius *comminatis.* ego *combinatis.* Mss. *com-
municatis.*

Ibid. exemp. 38. *repetiturum.*] Stevvechius, *repe-
titurus.*

Ibid. exemp. 40. *In Aphrica.*] Ita Modius: cum
antea esset, *in Aphrico bello,* aut, *in Aphrica
bello.*

Ibid. exemp. 42. *à tergo.*] Stevvechius, *à tergo ag-
gressus, in itinere o. f.*

ibid. exemp. 44. *induceres.*] Mss. *perduceres.*

Ibid.

Ibid. aversumque.] Ita Modius: vulgo, *adversumque*.

Ibid. 46. erigerent.] Erigere.

Ibid. exemp. 46. iuberent.] Iuberet.

Ibid. exemp. 47. ut primum sensit &c.] Stevvechius: deinde ut primum sensit minus agileret adversam partem moveri, progressus, prelassatos f. f.

CAP. VI. exemp. 2. *L. Martius.*] Alias, *Q. Martius*.

Ibid. exemp. 4. Romani.] Ita Stevvechius: vulgo, *Germani*.

Ibid. exemp. v. infectos.] Stevvechius, *infecutus*.

CAP. VII. exemp. 4. *propere legatos.*] Ita Modius: vulgo, *ire legatos*: alias, *ire relegatos*. Alias, *per relegatos*.

Ibid. exemp. VII. Carpetanorum.] Ita lego: vulgo est, *carpentanorum reliquerunt*, quo ille exemplo, &c.

Ibid. domum.] Mss. *domos*.

Ibid. exemp. 13. reliquis.] Reliquis.

CAP. V. III. in titulo. *constituenda.*] Restituenda.

Ibid. exemp. 1. Sabinos.] Gabinios.

Ibid. exemp. 7. Servilius.] Ita lego: vulgo est, *Sinilius*.

Ibid. exemp. 10. Sabinos.] Gabinios.

CAP. IX. in tit. 9. *confirmandu.*] Consternandu.

Ibid. exemp. 6. Atheniensibus.] Ita lego: vulgo, *Carthaginensibus*.

Ibid. exemp. VII. [Illi cum adventarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt.] Videntur alicunde irrepsisse. Sane ad Hermocratis factum non pertinent. Et, nisi egregie fallor, duo ista Hermocratis exempla Capituli non respondent.

CAP. XI. exemp. 4. *in praesentia.*] Alias, *in praesenti*.

Ibid. exemp. v. Luceio.] Alias *Alitio*, sive *Alicio*.

Ibid. exemp. v. domum Scipionis.] domo Stevvechius, & nescio quis *donum*: sed cur non *domum Scipionis*?

Ibid.

Ibid. exemp. v. magnificentia.] *Gratia*. Mss. sed *municipalia*, quod alias hic legitur, mihi pet-placet.

Ibid. exemp. 7. Vbiorum.] Ita Modius, cum antea esset *Cubiorum*. Alias, *Galliarum*. Mss. omnes mei *Cubiorum*.

CAP. XII. exemp. II. *se.*] *to se* non agnoscunt Ms.

Ibid. exemp. 3. tutatus.] Mss. *tutus*.

Ibid. exemp. 4. in utroque.] *to in* non agnoscunt Mss.

CAP. XIII. exemp. 1. *fusi essent.*] Alias, *fugissent*.

Ibid. exemp. 1. parceretur.] Modius, *spargeretur*.

Ibid. exemp. 2. eaque sectantes.] Alias, *eumque*. item *eique infestande*, quod Modius arripit, & legit mox, *impratos*.

Ibid. exemp. 5. eumque non armis.] Ita legendum. vulgo est, *eumque in armis & vulneribus o. t.* Placet Modio, *eumque & armis & vulneribus o. t.*

Ibid. exemp. 7. reliquo.] Alias, *alto*.

Ibid. exempl. 8. victus.] Mss. *veritus*.

Ibid. exemp. 11. haberent.] Mss. *haberet*.

LIBRO TERTIO.

IN praefat. *prolocutione.*] Mss. *prolocutione*.

CAP. I. exemp. 1. *ad concionem vocato exercitu.*] Melius forte ex vestigiis Mss. *concione vocata, exercitui exposuit &c.*

Ibid. exemp. 1. quem exhortatio.] Mss. *quo exhortatos*.

Ibid. exemp. XI. inopinantes.] Mss. *inopinatos*.

Ibid. exemp. 2. emensus.] Mss. *nissus*.

Ibid. exemp. 2. arripuerunt.] Stevvechius, *arripuerunt*. id est, *abripuerunt*.

CAP. II. exemp. 1. *expressit.*] Ita Modius: non, ut alias, *oppressit*.

Ibid. exemp. 4. hostilium.] Mss. *hostium*.

Ibid.

Ibid. exem. 9. *Sueda.*] Mss. *Sueda.* & *Sumda.* Mss.

Ibid. exem. 10. *specie.*] Mss. *speciem.*

Ibid. exem. 11. *Charmade.*] Alias, *Carneade.*

Ibid. *Samniorum.*] Mss. *Samiorum.*

CAP. 111. exem. 2. *Epicides.*] Mss. *Ephycides.*

Ibid. exem. 6. *Eoneum.*] *Coneum.* Mss. *Niconem.*

Ibid. exem. VII. *plerumque.*] Mss. *plurimum.*

CAP. 1 V. exem. 1. *protrivit.*] Alias, *prostravit.*

Ibid. exem. 5. *Alexander.*] Legebatur hic vulgo *Q. Curtius Alexander*, tanquam ille hoc strategemate usus esset. ridicule, & recte Modius fecit, qui cor-
rexerit.

CAP. IV. exem. 5. *absumerentur*] Mss. *consummerentur.*

Ibid. exem. 6. *conditi.*] Mss. Legendum scilicet, *abdit.*

Ibid. exem. V I. *proprio.*] Stevvechius, *proprio.*

CAP. V. exem. 1. *visui.*] Mss. *visu.*

Ibid. exem. 1. *distribui.*] *Distribui.*

Ibid. exem. 2. *præteriti.*] *Perterriti.*

CAP. VI. exem. 1. *dimicaturus.*] *Decertaturus.*

Ibid. exem. 3. *vacuam.*] *Cavatam.*

Ibid. exem. 4. *inopinati, & invalidi capti sunt.*] *inopinati invalida capti s.* Mss. Fuit fortasse, *inopinati vi valida capti s.*

Ibid. exem. 7. *conciliata.*] Mss. *concitata.*

CAP. VII. exem. 7. *cadurcorum.*] Ita legendum: vulgo, *Caduceorum.*

Ibid. exem. 3. *L. Metellus.*] Mss. *Q. Metellus.*

Ibid. exem. 4. *media flumine Euphrate.*] Mss. *medio fluvio.*

Ibid. exem. 4. *egeri terram.*] Ira Modius: cum vulgo esset, *ag geri.* Stevvechio, *ag geri* placet.

Ibid. exem. 6. *Crisorum.*] Scribe, *Crisorum.*

ibid.

Ibid. exem. 6. *affectus.*] Ita lego: vulgo, *affectus.*

CAP. VII. exem. 1. *ag gessit.*] *egessit.*

Ibid. exem. 1. *Castellanique, quia.*] Mss. *Castellani, qui s. s. e. tradiderunt.*

Ibid. exem. 2. *quatuor equites.*] Mss. *sex.*

Ibid. exem. 2. *eodem.*] *Eorum.* Mss.

Ibid. exem. 3. *& ob hoc in.*] Ita lego, vulgo *ta ob exulat.*

CAP. IX. exem. 2. *obscurabat.*] Stevvechius, *obturabat.*

Ibid. exem. 3. *nissusque.*] Ita legendum: vulgo, *visusque.*

Ibid. exem. 3. *telu.*] Malim *loru*, ex vestigiis Mss.

Ibid. exem. 4. *L. Cornelius Cos.*] Mss. *Cornelius Rufinus Cos.*

Ibid. exem. 4. *firmsimas.*] Alias, *fortissimas.*

Ibid. exem. 4. *quod ipse nactus appelleret.*] Ita lego: vulgo est, *quo ipse noctu ap.*

Ibid. exem. 4. *facerent.*] Stevvechius, *fecerunt.*

Ibid. exem. 6. *cum confluerent.*] Stevvechius, *quo cum confluerent.*

CAP. X. exem. 1. *irruptione.*] Stevvechius, *eruptione.*

CAP. XI. exem. 5. *animadverteret.*] *Animadvertisset.*

CAP. XII. exem. 1. *vigilum.*] Mss. *vigilium.*

CAP. XIII. exem. 1. *Communum.*] Mss. *Comitium.*

Ibid. exem. 3. *venationi.*] Ita lego: vulgo est, *venatione.*

Ibid. exem. 4. *iuumentum.*] *Iumento in adversam partem insinxerunt.* Stevvechius.

Ibid. exem. 6. *dimissis.*] *Demissis.*

CAP. XIV. exem. 1. *excitavit.*] Stevvechius, *excivit.*

Ibid. exem. 3. *Saniturnum.*] Mss. *Samminicorum.*

CAP. XV. exem. 6. *instruisti.*] Alias, *insitus.*

CAP. XVI. exemp. 2. *ceciderunt.*] Alias, *occiderunt.*
ibid. exemp. 3. *datu pollicitu.*] Stevvech. *ductu*
pollicitu.

Ibid. exemp. 4. *simili consilio à se.*] Alias, *Simili-*
ter se à.

Ibid. exemp. 5. *Qua spe simulatos.*] Stevvechius,
stimulatos. Forte, *Qua spe simulata.*

Ibid. exemp. 5. *Huldinacum.*] Mss. *Thidiacum.* for-
tasse *Rbindacum* legendum est.

Ibid. exemp. 6. *ampliora.*] Stevvechius, *arctiora.*
quem vide.

Ibid. exemp. 6. *prælio aptatos.*] Stevvechius, *captatos.*

Ibid. exemp. 7. *iuxta.*] Idem *intra.*

Ibid. exemp. 7. *ac fugam cogitare.*] Alias, *ac de*
fuga.

Ibid. exemp. 7. *concitati.*] Alias, *excitati.*

Ibid. exemp. 8. *oppugnaturu oppidum Pompeio.*] Mss. *oppugnaturi oppidum Pompeii.*

Ibid. exemp. 9. *deinde.*] *Demum.*

CAP. XVII. exemp. 3. *Hi dum ab Hannibale,*
&c.] Forte, *Idem dum a. H. o. & ipsi obsidere Capuam*
decreverunt, & nisi c. e. revocaverunt inde exercitus.
Eo sane trahere videntur Mss.

LIBRO QVARTO.

CAP. I. exemp. 1. *secordia.*] Mss. *secordia.*

Ibid. exemp. 1. *nobiliter.*] Mss. *notabiliter.*

Ibid. exemp. 1. *semper nequam eris.* Alias, *semper*
necessarius nequaquam eris. & sic Mss.

Ibid. exemp. 2. *à se assa elixavo milites uti.*] Ita
lego, insertis duabus istis vocalis à se, quæ nusquam
in libris vulgatis comparent.

Ibid. exemp. 8. *tum habebat.*] Stevvechius, *se-*
cum.

Ibid. exemp. 13. *Beneventum castru eius &c.*] Ita
legendum, non ut vulgo, *Statuentum* aut *Fatuon-*
tum.

Ibid. exemp. 15. *aut si.*] Stevvechius, *at si.*

Ibid. exemp. 15. *lentius.*] Alii, *lenius.*

ibid.

Ibid. exemp. 15. *in principes.*] Idem, *in principis.*
vide Stevvechium.

Ibid. exemp. 19. *qui exercitum deseruerant.*] *et*
exercitum delet Stevvechius.

Ibid. exemp. 21. *ut notarentur. A Patribus deinde.*] Mss. *ut notarentur à Patribus. Deinde.*

Ibid. exemp. 24. *Serinum.*] Mss. *Firmum.*

Ibid. exemp. 25. *eis submitterentur.*] Ita Stevve-
chius: vulgo est, *ei.* Mss. *eius.* Idem statim *eis* pro
eius.

Ibid. exemp. 27. *galeatos.*] Stevvechius. *discal-*
ceatos.

Ibid. exemp. 29. *desertoribus.*] Mss. *desertoribus.*

Ibid. exemp. 31. *incensus.*] *Incessus.* & sic exemp.
37. *agger.*

Ibid. exemp. 35. *Fabius Rullus Cos.*] *Fabius Ruti-*
lius Cos.

Ibid. exemp. 37. *remisso prius.*] Mss. *remissio-*
nem.

Ibid. exemp. 39. *metu.*] Mss. *meruit.*

Ibid. exemp. 43. *C. Curio Cos.*] Ita lego: vulgo
est, *M. Curio.*

Ibid. exemp. 43. *legionis ab eo impetrari potuit.*] *le-*
gio ab impetrare p. Mss.

Ibid. exemp. 43. *oboleret.*] Mss. *oboleretur.*

Ibid. exemp. 43. *distribuerent.*] Mss. *distribuen-*
tur.

Ibid. exemp. 44. *quam.*] Mss. *qui.*

Ibid. exemp. 44. *ferret.*] Mss. *ferrent.*

Ibid. exemp. 44. *reportaretur.*] Mss. *reporta-*
rent.

Ibid. exemp. 46. *et annum non daretur.*] Mss. *ei non*
daretur, annua ara rescinderentur.

Ibid. exemp. 46. *aræque rescinderentur.*] Alias, *nu-*
meroque rescinderentur.

CAP. II. exemp. 1. *Cassii tamen exercitum.*] Mss.
Cassium cum exercitu.

Ibid. exemp. 2. *quendam minorem.*] Stevvechius,
quanguam m.

Ibid. exemp. 2. *præoptavit.*] Alias, *punctavit.*

F f 2

Ibid.

ibid. exemp. 3. *correcta.*] *Correptis (correctis)*
Parthos continuit. Mss.

ibid. exemp. 7. *superata sunt.*] *superati.* & delent
 rō praelo.

ibid. exemp. 7. *corpore suo.*] Mss. *suorum.*

Ibid. exemp. 7. *incognita leca.*] Alias, *ignota.*

CAP. III. *fuisset traditur.*] Ita legendum: vulgo
 est, *esse.*

ibid. exemp. 4. *filiarum.*] Mss. *feminarum.*

ibid. exemp. v. *maxima.*] Alias, *summa.*

ibid. exemp. VII. *vacabat.*] Alias, *vocabat.* & sic
 quidam Mss.

ibid. exemp. VII. *sagulo.*] Alias, *sacculo.*

ibid. exemp. XII. *M. Curius.*] Ita lego: vulgo est,
C. Curius.

ibid. exemp. 14. *contra expectationem.*] Alias, *pra-*
ter spem.

ibid. exemp. 14. *ad obsequium.*] Mss. *in obse-*
quium.

ibid. exemp. 15. *ei tradidit.*] *Mihi tradidit.* Mss.
 nes, & in margine, *NOTA TEMPUS AUCTO-*
RI.

ibid. exemp. 15. *in suum convertis.*] Alias, *in usum*
suum.

CAP. IV. exemp. 1. *repetendus.*] Forte melius,
retentis.

ibid. exemp. 2. *foret.*] Alias, *esset.*

Ibid. exempl. 2. *appetendam.*] Alias, *petendam.*

CAP. V. exemp. 1. *relegit.*] Mss. *recepit.*

Ibid. exemp. 2. *seditionis in tumultu civilium armo-*
rum &c.] rō *seditionis* eiiciendum videtur Stevve-
 chio. At Mss. sic exemplum hoc concipiunt, *C. Ca-*
sar in tumultu civilium seditione armorum acta maxime
tum tumentib. an.

ibid. exemp. 4. *L. Marcellus.*] Mss. *Cl. Marcellus.*

Ibid. exemp. 4. *precatus.*] Mss. *deprecatus.*

Ibid. exemp. 4. *optima retulit spolia.*] Ita Stevve-
 chius, cum antea esset *optima*, manifesto vitio: quod
 nullus Mss. agnoscit.

Ibid. exemp. 6. *Nam & barbam capillumque sub-*
misit.

misit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honori-
busque.] Mss. quidam istud nam non habent, &
 mox legunt, *honoribus quoque.*

ibid. exemp. 7. *affirmantes.*] rō *affirmantes* vulgo
 ignoratum. hic ex fide membranarum à me reposi-
 tum est.

ibid. exemp. 9. *emisit.*] Alias, *dimisit.*

ibid. exemp. 11. *afsecutus.*] Alias, *consequutus.*

ibid. exemp. 11. *concitarentur.*] Alias, *cogerentur.*

Auctor ipse lib. 1. cap. x1. exemp. 1.

Ibid. exemp. 14. *avem occidit.*] Mss. *non dubita-*
vit dare pecuniam. Quid si? non dubitavit dare pecuniam
neci.

ibid. exemp. 17. *cum se recolligisset.*] Mss. quidam,
cum animadvertisset gladium, reliquis omissis.

ibid. exemp. 19. *Hispani Arabriscenses.*] Ita lego:
 vulgo est, *Hispani cum Fabrescense &c.* Forte, *Hispani*
Consaburense. Vide Plinium.

Ibid. exemp. 20. *centum.*] Stevvechius, *ducentis.*

Ibid. exemp. 21. *suorum.*] Mss. *fociorum.*

Ibid. exemp. 21. *patendum.*] Ibidem, *patiens-*
dam.

ibid. exemp. 22. *Segobrigenses.*] Ita lego: vulgo
 est, *Egimenses cum à Viatotu, &c.* Posset & *Segoblen-*
ses legi.

CAP. VI. exemp. 2. *unum ex eis obmurmurantem,*
&c.] *Uno ex eis obmurmurante ac dicente, facile, &c.*
 Ita forte legendum ex vestigiis Mss.

ibid. exemp. 2. *contendens.*] Mss. *contentis.*

ibid. exemp. 3. *in regia sellaresse disse.*] Mss. *resede-*
re. Q. Curtius lib. v11. Forte Macedo gregarius miles,
seque & arma sustentans, tandem in castra pervenerat.
Quo viso, Rex, quamquam ipse tunc maxime admoto igne
resolvebas artus, ex sella sua exsiluit, torpentemque mili-
tem & vix compotem mentis, demptis armis, in sua sede
iussit considerare. Ille diu, nec ubi requiesceret, nec à quo
esset exceptus, agnovit Tandem recepto calore vitali, ut
regiam sedem regemque vidit, territus surgit Quem in-
tuens Alexander, Ecquid intelligis miles, inquit, quan-
to meliore sorte quam Perse sub Rege vivatis? illis enim

in sella regis confedisſe capitale foret; tibi ſaluti fuit. Luculentum regiæ humanitatis exemplum, luculentius à Rufo quam Frontino dilaudatum, non potui hoc loco præterire: quamquam præter modum Caſtigatiorum, & huiusmodi Commentariis ſint reſervanda.

ibid. exemp. 4. *deductum.*] Alias, *edoctum*, & *eductum*.

ibid. exemp. 4. *reſciſſet.*] Item, *reieciſſet*, & *repiſſet*.

CAP. VII. exemp. 5. *demonſtraret.*] Dein *monſtraret*.

ibid. exemp. 6. *depoſcentes.*] Alias, *expoſcentes*. Frontinus ipſe alibi idem exemplum commemorans.

ibid. exemp. 6. *Iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc &c.*] Mss. *Naturam, inquit Sertorius, Rom. virium p. b. v. e. o. m.*

ibid. exemp. 6. *aggreſſenti.*] Alias, *aggreſſentibus*.

ibid. exemp. 9. *& diffundendo quæ continuabant, alimentum præſtet.*] Ita Stevvechius: vulgo ut, mox ego præſtaret: vulgo eſt præſtarent.

ibid. exemp. 10. *iacularetur.*] Mss. *iacularentur*.

ibid. exemp. 10. *quarum metu perterriti.*] Mss. *quæ re perterriti*.

ibid. exemp. 13. *omnem.*] *Hominum*, Mss. *unus, alii omnium*.

ibid. exemp. 17. *Pericles.*] Mss. *Paches*.

ibid. exemp. 21. *Myronides.*] Ita lego: vulgo *Myradines*.

ibid. exemp. 22. *conſuiſſent.*] Mss. *conſuluiſſent*.

ibid. exemp. 24. *Tiberius Gracchus.*] Ita legendum: vulgo monſtroſe, *Tigracius*.

ibid. exemp. 24. *crucibus affigeret.*] Mss. *cruciatibus afficeret*.

ibid. exemp. 24. *viciſſe.*] Stevvechius, & Mss. *fecitſe*.

ibid. exemp. 24. *fugiſſent.*] Alias, *fuiſſent*.

ibid.

Ibid. exemp. 28. *flumen liberaſſet.*] Lib. I. cap. v. exemplo III. Ad hæc verba: *Vnam ſpem ſalutis habent, ſi flumen liberaſſet*, dixi Stevvechium legere, *ſi flumen ſuperaſſet*, correctione non admodum neceſſaria. Similiter & abſtinendæ ab hoc loco manus Criticæ: nec legendum cum Stevvechio, *ſuperaſſet*. Volo, inquam, ſacta teſtaque vulgata maneat lectio. Quid ſit *flumen liberare* duobus his locis, fateor ſe nescire Stevvechius. quare emendabat, *flumen ſuperaſſet*. Prohem, ſi non membranarum optimas, ſaltem ullos adſtipulatores haberet libros ſcriptos; ſed nullos habet. ſane non meo tres, non Palatinos, in quibus omnibus diſertim exaratum eſt, *liberaſſet*. Nec aliter legitur exemplo XIII. cap. IV. lib. I. ubi *Philippus nullo prohibente anguſtias ſreſi liberaſſet*. Qui locus ſefellit Stevvechium, alias debuiffet & ille ſubire ferreum examen: dixiſſet legendum, *anguſtias ſreſi ſuperaſſet*. Malo exemplo, & ad inſtar imperitorum librariorum ſciolorumque, qui quod in veterum libris ſtatim non perceperunt, flagitiſe corruerunt, quod illi emendare vocabant. Sic Hyginus in Mythologicis etiam *liberare flumen*, pro tranſire dixit, Cap. CCLVII. *Qui cum duceretur, vix tandem Mærus liberato flumine, conſequitur carniſicem*. Hæc alibi Capite ſingulari pluribus propugnavi.

ibid. exemp. 29. *ut delectos.*] *ut deleſt* Stevvechius.

ibid. exemp. 29. *mediocris ſtatura.*] Mss. quidam hic *melioris*, alius *natura* cognoscit.

ibid. exemp. 29. *parmulis.*] Alias, *Spatulis*.

ibid. exemp. 29. *& galericulis.*] Alias, *galeolis*.

ibid. exemp. 29. *iuberet.*] Stevvechius, *iubere*.

Ibid. exemp. 29. *deinde ibi poſitū.*] Mss. *dein poſitū*.

Ibid. exemp. 32. *adverſam faciem cadere.*] *Averſa facie cadere*, Stevvechius. Melius, *averſa acie*.

ibid. exemp. 34. *Cardianus.*] Ita legendum: vulgo eſt, *Sardianus*.

ibid. exemp. 34. *quo.*] Mss. *quum*.

Ibid. exemp. 38. *dimiſit.*] Mss. *miſit*.

ff 4

Ibid.

680 P. SCRIVERII ANIMADVERS.
 Ibid. exemp. 43. *Marathonem.*] Mss. *Marathona*.
 sic & proxime infra.
 Ibid. exemp. 44. *oppressi.*] Mss. *compressi*.
 Ibid. exemp. 45. *Simon.*] Ita lego: vulgo est, *Conon*.

*Sex. Iulius Frontinus in Fragmento à nobis ex veteri
 membrana edito: Limites appellati sunt Transver-
 si à limo, id est, antiquo verbo, Transversi: à quo
 dicunt Poëta limos oculos; item limū cinctum, quod
 purpuram transversam habeat: item, limina a-
 stiorum.*

F I N I S.

ERRATA

sic corrige.

PAG. 7. l. 13. *abduxerat.* p. 9. l. 15. *committenda.*
 p. 25. l. 8. *recipiant.* p. 32. l. 12. *tranquillitas.* p. 61.
 l. 14. *doctrina cesset.* p. 78. l. 23. *quodammodo.* p. 141.
 l. 13. *tabulatisque.* p. 204. l. 28. *L. Minucius.* p. 212.
 l. 12. *M. Curius.*

IN ANIMADVERSIONIBUS.

Pag. 610. lin. 18. *patiens erat.* p. 612. lin. 20.
 CANDIDINIUS. Ibid. l. 7. *expresse VETERANI,*
 QUI QUINA &c. p. 617. lin. 5. pone post *Palatino*
 punctum. Ibid. lin. 20. ita scribe: *xxv. qua*
tertia, donec.] *Qua quarta membrana* *admodum* in-
 ferunt. P. 618. lin. 26. *non admodum est laboran-*
dum. p. 619. l. 31. *Hic viri docti.* pag. 621. lin. 33. *ala*
miliaria. & in parenthesi Ibid. *for. error calculi* Cæ-
 tera ab operis omissa vel commissa tuæ industriæ
 committo, mi Lector: nec mirandum, si in mala
 punctuationum collocatione, & cognatarum litera-
 rum

ERRATA. 681

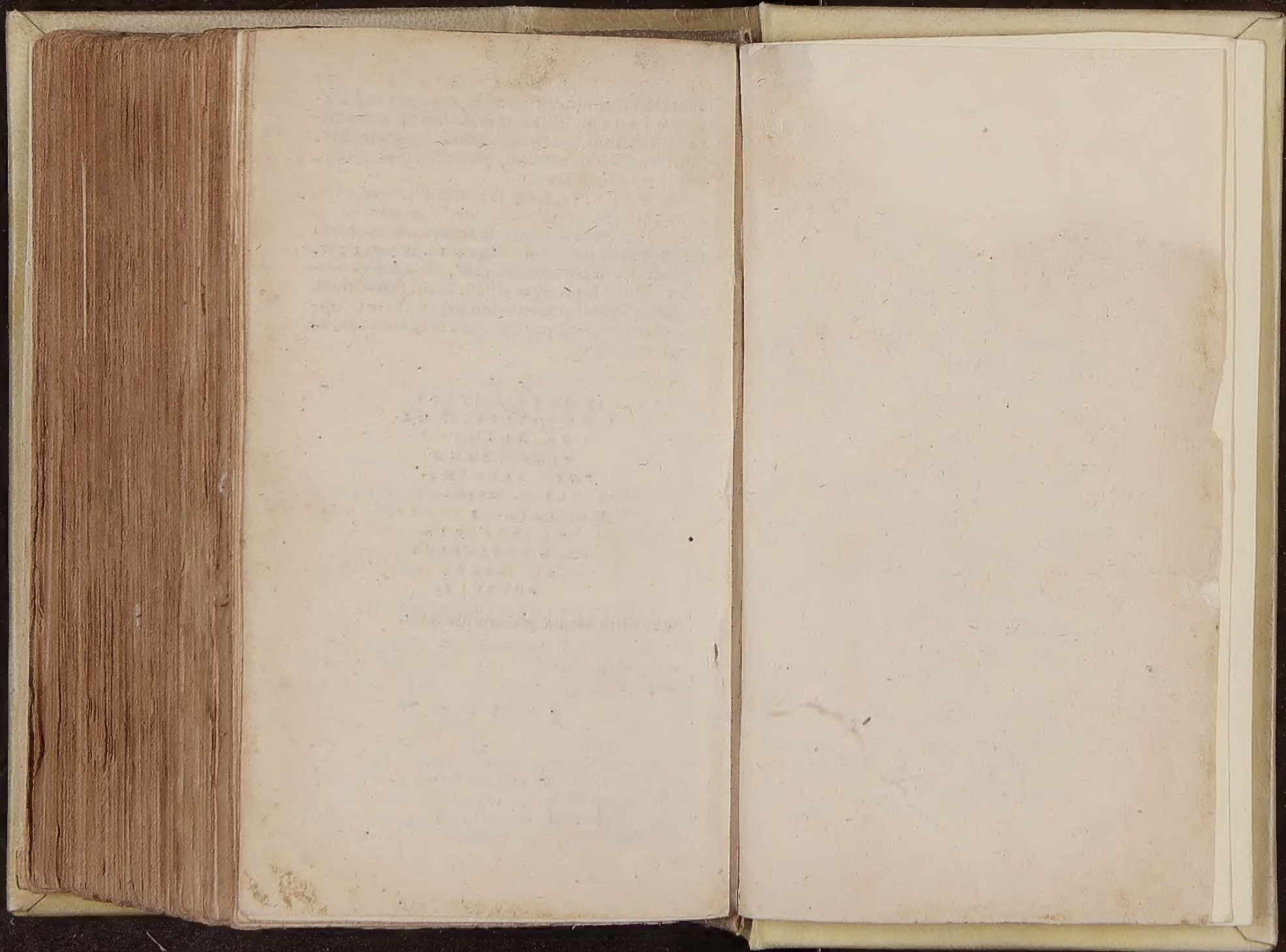
rum inter se commutatione, in ANIMADVER-
 SIONIBUS pluscula commissa sunt in tanta mi-
 nutie literarum. Cæterum locum hunc pag. 613.
 perturbato ordine editum, pessimeque acceptum,
 restituas ad hanc faciem.

Pag. DXXX. 6. ST. XXXV. id est, stipendiorum tri-
 ginta quinque. Notandum, quod pag. DLX. 6. ha-
 bemus, ST. AN. VI. id est, stipendiorum annorum
 sex. Similiter pag. MCX. 6. AER. IX. & pag. DLXV.
 6. AER. XII. id est, ærum novem, & ærum duode-
 cim. Quod idem est ac aliis in locis, *stipendiorum*.
 In eodem opere Inscriptionum pag. MCVII. 3. cor-
 rigenda Inscriptio, quæ Ravennæ in S. Anastasia, ad
 hunc modum:

D. M.
 M. AVERLI. VITA
 LIS. MILITIS. CL.
 PR. ANTONI
 NIAN. PANN
 INF. PROVINT.
 STIP. XXVII.
 VALERIA. PAUSTI
 NA. FOCARIA
 ET. HERES. EIUS
 BENE. MERENT.
 POSUIT.

Hæc enim omnia prætermissa erant.

F I N I S.

005638774